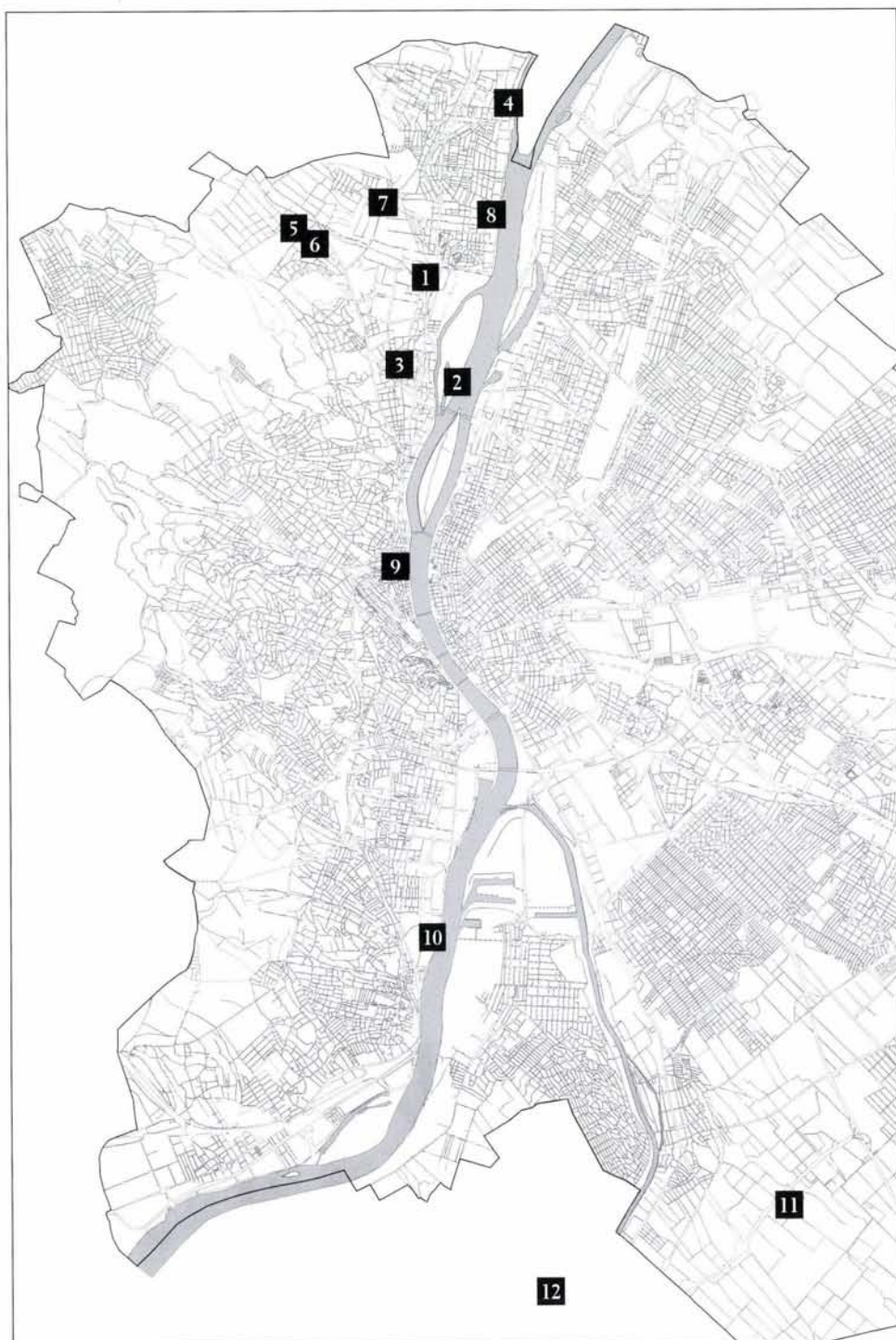

A close-up photograph of a hand holding a brush, cleaning a mosaic floor. The mosaic is composed of small, square tiles in shades of blue, white, and red, arranged in a grid pattern. The hand is positioned in the lower right corner, and the brush is being used to sweep away dust or debris from the tiles. The background shows more of the mosaic floor, which appears to be part of a larger, possibly ancient, structure.

AQUINCUMI FÜZETEK

15

BTM Aquincumi Múzeum 2009

A BTM Aquincumi Múzeumának ásatásai 2008-ban

Excavations at the Aquincum Museum in 2008

AQUINCUMI FÜZETEK 15

A BTM Aquincumi Múzeumának ásatásai 2008-ban

Excavations at the Aquincum Museum in 2008

Budapest, 2009

Szerkesztő:
Zsidi Paula, Vámos Péter

Edited by:
Paula Zsidi, Péter Vámos

Fordítás:
Simán Katalin, Alice M. Choyke

Translation by:
Katalin Simán, Alice M. Choyke

Tárgyfotók:
Gálné Tóth Csilla, Komjáthy Péter

Object photos by:
Csilla Gálné Tóth, Péter Komjáthy

Technikai szerkesztő:
Kolozsvári Krisztián

Technical assistance by:
Krisztián Kolozsvári

A külső borítón elől:
Geometrikus díszítésű mozaikpadló részlete
az aquincumi polgár város északnyugati
zónájából
(III. ker., Keled út, Lassányi Gábor felvétele)

Front cover:
Fragment of a geometric ornamented mosaic
pavement from the Northwestern zone of the
Aquincum Civil Town (District III, Keled
Road, photo by Gábor Lassányi)

A külső borítón hátul:
Ezüstből készült, aranyozott, kéttagú, alul
szív alakú csüngővel ellátott veret honfoglalás
kori sírból az M0 autópálya soroksári
nyomvonaláról
(Tihanyi Bence felvétele)

Back cover:
Two-part gilded silver fitting with
heart-shaped pendant suspended from its
base found in a Conquest period grave at the
Soroksár section of the M0 motorway
(photo by Bence Tihanyi)

A belső borítón:
A 2008-ban végzett megelőző
feltárások helyszínei

Inside cover:
Locations of preventive
excavations in 2008

ISSN 1219-9419 (Aquincumi füzetek)
ISSN 1219-9427 (Aquincum)

Budapesti Történeti Múzeum, 2009
Felelős kiadó: Dr. Bodó Sándor főigazgató

Budapest Historical Museum, 2009
Editor-in-chief: Dr. Sándor Bodó, Director

Tartalom

Régészeti feltárások Budapest területén
2008-ban (*Zsidi Paula*) 7

A Budapest közigazgatási határán
belül folyó kronológiai–topográfiai
kutatásokhoz kapcsolódó új adatok . . . 12

A 2008-ban végzett nagyobb megelőző
feltárások helyszínei 17

Gazdagon díszített épület az
aquincumi polgárváros nyugati részén
(*Láng Orsolya*) 18

Feltárások az óbudai
Hajógyári-szigeten 2008-ban
(*Havas Zoltán – Tézer Zita*) 30

Topográfiai kutatások az aquincumi
katonaváros északnyugati régiójában, a
cella trichora szomszédságában
(*Kirchhof Anita*) 44

Megelőző feltárás az egykori
Fővárosi Tanács üdülőjének
területén (II. ütem)
(*Szilas Gábor*) 63

Késő római épületegyüttes
a Harsánylejtő területén
(*Láng Orsolya*) 75

Újabb feltárások a Testvérhegyi villa
területén (*Havas Zoltán*) 86

Többrétegű őskori régészeti lelőhely
az óbudai Péter-hegy oldalában
(*Szilas Gábor*) 92

Contents

Archaeological excavations in the territory
of Budapest in 2008 (*Paula Zsidi*) 7

Recent data to the chronological–
topographic investigations within the
administrative borders of Budapest . . . 12

Sites of the larger preventive excavations
conducted in 2008 17

Richly decorated building in the western
part of the Civil Town of Aquincum
(*Orsolya Láng*) 18

Excavations on the
Dockyard Island in Óbuda in 2008
(*Zoltán Havas – Zita Tézer*) 30

Topographic investigations next to cella
trichora in the northwestern part of the
Aquincum Military Town
(*Anita Kirchhof*) 44

Investment-led excavation on the territory
of the former holiday house of the City
Council of Budapest (phase II)
(*Gábor Szilas*) 63

Late Roman building complex on the
territory of Harsánylejtő
(*Orsolya Láng*) 75

Recent excavations on the territory of the
Testvérhegy villa (*Zoltán Havas*) 86

Multi-layered archaeological site on the
slopes of Péter-hegy in Óbuda
(*Gábor Szilas*) 92

Újkőkori és rézkori települések maradványai a Nánási úton (<i>M. Virág Zsuzsanna</i>)	97	Remains of Neolithic and Copper Age settlements in Nánási Road (<i>Zsuzsanna M. Virág</i>)	97
Két újabb megelőző feltárás a vízivárosi ala tábor vicusának területén (<i>Hable Tibor</i>)	110	Two recent investment-led excavations on the territory of the vicus of the ala fort in the Víziváros (<i>Tibor Hable</i>)	110
Feltárás az albertfalvi auxiliáris tábor védműveinél (<i>Beszédes József</i>)	124	Excavation of the fortifications at the auxiliary fort of Albertfalva (<i>József Beszédes</i>)	124
Régészeti kutatások az M0 autópálya soroksári nyomvonalán (<i>Bencze Zoltán – Korom Anita – Terei György – Tézer Zita</i>)	130	Archaeological investigations in the Soroksár section of the M0 motorway (<i>Zoltán Bencze – Anita Korom – György Terei – Zita Tézer</i>)	130
Régészeti kutatások Szigetszentmiklós-Üdülősoron, az M0 autópálya nyomvonalán (<i>Endrődi Anna – Horváth M. Attila</i>)	150	Archaeological investigations at Szigetszentmiklós-Üdülősor in the path of the M0 motorway (<i>Anna Endrődi – Attila Horváth M.</i>)	150
Az Aquincumi Múzeum kiseb feltárásainak helyszínei és eredményei a 2008. évben	167	Locations of and results from small-scale excavations conducted by the Aquincum Museum in 2008.	185
Az Aquincumi Múzeum további feltárást nem igénylő próbaátásai és régészeti célú megfigyelései 2008-ban	187	Archaeological observation work and test excavations carried out by the Aquincum Museum in 2008.	187
Rövidítésjegyzék	190	Abbreviations	190
A 2008. évi feltárások közreműködői	191	Participants in the excavations in 2008	191
A 2008. évi jelentősebb feltárások megbízói és támogatói	193	Employers and patrons of the most important excavations in 2008	193
A BTM Aquincumi Múzeum munkatársainak 2008-ban megjelent publikációi	195	Publications by the staff of the Aquincum Museum in 2008	195

Régészeti feltárások Budapest területén 2008-ban

A beruházásokhoz kapcsolódó régészeti feltárások számának csökkenő tendenciája 2008-ban folytatódott. Az intézmény összesen 48 régészeti feltárást (20 próbafeltárást és 28 megelőző feltárást) végzett új szerződések alapján. Emellett több helyen folytattuk a korábbi években megkezdett munkákat. Csökkent a beruházásokhoz kapcsolódó régészeti megfigyelések száma is: beruházásokhoz kapcsolódóan 48, ezen felül nyomvonalas létesítmények kivitelezéséhez, hatástanulmányokhoz kapcsolódóan 65 feladatot láttunk el Budapest közigazgatási határán belül. Ez évben a múzeum 25 ásatásvezető, közalkalmazotti státuszban lévő régész munkatársa 2178 napot töltött terepen, s ezalatt 116998 m² területet kutatott át, s 739 láda leletanyag, 611 láda falfestmény, 280 láda állatesont, 3575 egyedi tárgy (fém, üveg), valamint 81 egység antropológiai anyag került a múzeumba. Ásatásvezető régészeinket, változó létszámban alkalmazott csaknem 100 főnyi műszaki, ásatási technikus, restaurátori és rajzoló gárda segítette a terepmunkában. A régészeti feltáró munka során indokolt esetekben geofizikai leletfelderítő és lézerszkenneres dokumentációs módszert alkalmaztunk, valamint geomorfológiai, talajtani, archaeozoológiai, archacobotanikai vizsgálatokat, pollenanalízist és különböző anyagvizsgálatokat végeztünk.

Archaeological excavations in the territory of Budapest in 2008

The decreasing trend in the number of archaeological excavations linked with investments remained unchanged in 2008. The institution conducted 48 contractual archaeological excavations (20 test excavations and 28 investment-led excavations). In addition, some work, started the previous year, were continued at a number of sites. The number of archaeological observations linked to investments also decreased: 65 observations were carried out, linked with investments while 65 jobs were carried out in connection with linear utilities and impact studies within the administrative borders of Budapest. This year, 25 civil servant status archaeologists, excavation directors from the museum, spent 2178 days on field work. They investigated a surface of 116,998 m². This work produced 739 boxes of finds, 611 boxes of wall painting remains, 280 boxes of animal bones, 3575 individual objects (metal and glass) and 81 units of anthropological material that were transported to the museum. Our archaeologists were helped in the field work by a staff of nearly 100 technical specialists, excavation technicians, conservators and draftspeople employed in varying numbers. In justified cases, geophysical find spotting and laser scanner documentation was employed during these archaeological excavations.

Az intézmény feltárásai, melyek topográfiai eredményei azonnal illeszthetők a BTM Régészeti Adattárának adatbázisába, az új településtörténeti adatok mellett számos szenzációt is hoztak. Az év egyik különleges lelete az aquincumi polgárváros *forum* körzetének közelében feltárt, fehér és vörös márványlapokkal szegélyezett színes mozaikpadló volt. A mozaik megmentését és bemutatását támogatta a Kulturális Örökségvédelmi Hivatal, a Fővárosi Önkormányzat és Óbuda-Békásmegyer Önkormányzata. Külön említésre méltóak a katonaváros nyugati részén feltárt épület több helyiségét borító falfestmény- és stukkódíszek. Ezek egy részét *in situ* sikerült kiemelni és rögzíteni. A megtisztított felületek alapján, a későbbi restaurálás során a geometrikus díszek mellett figurális ábrázolások, esetleg jelenetek előbukkanása is várható. Az őskor időszakából az óbudaai Duna-parton feltárt újkőkőkori (középső neolitikum) telepen egy ház teljes alapozásának maradványai kerültek elő. A feltárt maradványok lehetővé teszik, hogy az Óbuda területén feltárt legkorábbi lakóházat rekonstruálni lehessen.

A BTM régészeti munkájának a korábbinál nagyobb nyilvánosságot ad a www.regesztet.btm.hu című honlapunk, amelyet 2008 áprilisában indítottunk. Itt nemcsak a legújabb feltárások eredményeihez, a jelentősebb ásatások képekkel is illusztrált ismertetéséhez férnek hozzá gyorsan és első kézből az érdeklődők, hanem az intézmény régészeti örökségvédelmi gyakorlatával, annak koncepciójával is megismerkedhetnek. Emellett a beruházásokhoz kapcsolódó, a hatóság által előírt régészeti feltárások, a beruházót érintő gyakorlati tudnivalóit is és a szükséges dokumentumokat is letölthetik az érintettek.

Geomorphological, pedimentological, archaeozoological, archaeobotanical, pollen and various material analyses were carried out.

The excavations at the museum, the topographic results of which can immediately be added to the database of the Archaeological Archives of the BIHM, brought numerous sensational results in addition to new settlement historical data. One of the special finds of the year was a colored mosaic pavement framed with white and red marble slabs, which was recovered near the forum district of the Civil Town of Aquincum. The Office of Cultural Heritage, the Self-government of Budapest and the Self-government of Óbuda-Békásmegyer contributed to the rescue work and exhibition of the mosaic. The wall painting and stucco ornaments from the walls of various rooms in a building unearthed in the western part of the Military Town deserve special mention. A part of the remains could be lifted *in situ* and preserved. Based on the cleaned surfaces, the appearance of geometrical patterns, figural representations and perhaps even scenes may well be revealed during future conservation work. The remains of the complete foundation of a prehistoric house were discovered in a Middle Neolithic settlement unearthed on the banks of the Danube in Óbuda. The remains which have been brought to light should permit reconstruction of the earliest house unearthed to date in Óbuda.

Our homepage www.regesztet.btm.hu opened in April, 2008. The goal is to give greater publicity to archaeological work at the BIHM. The interested public may now read accurate illustrated descriptions of the major excavations. They can also become acquainted with archaeological her-

A múzeum régészei az átlagosan négy hónapi terepmunka mellett újabb feltárások előkészítését, valamint a korábbi ásatások terepi szakaszát követő dokumentációs, feldolgozási és muzeológiai munkáit végezték. Ennek során 48 ásatási dokumentációt készítettek el és adtak le, irányításuk mellett elkészült 740 láda és 862 egyedi kerámiatárgy, valamint 25 láda és 1201 fémtárgy restaurálása, melyekből 66630 darab tárgy múzeumi nyilvántartása is megtörtént. Az intézmény (BTM) régészei az ásatási eredmények publikálását 54 ásatási jelentésben és előzetes publikációban tették közzé, továbbá 52 tudományos cikket (ennek nagyobb részét idegen nyelven vagy külföldi kiadványban), 162 szócikket és katalógus leírást, valamint két könyvet jelentettek meg. Az ásatások eredményeit 29 hazai konferencián és 22 nemzetközi konferencián elhangzott előadással vagy posztterrel tárták szakmai fórumok elé. A nagyközönség számára az újonnan előkerült leleteket három új kiállítás keretében mutatták be a BTM Aquincumi Múzeumában. (A kiadványokról és kiállításokról részletesebben ld. www.aquincum.hu weboldalon.)

A 21/2007. év OKM rendeletmódosítás értelmében 2008. áprilisától az 500 millió Ft alatti beruházásokhoz kapcsolódó régészeti feltárások maradtak az intézmény hatáskörében. 2008-ban még a főváros szinte valamennyi régészeti feltárásának szakmai munkájában közreműködtünk. A jelenleg is érvényes jogszabály azonban – a városon, mint kutatási egységen belül is – a beruházás költsége szerint minősíti a „lelőhelyeket”, e szerint ad jogosultságot az intézményeknek a feltáráshoz, figyelmen kívül hagyva az intézményi adatbázist és a tudományos kereteket. Ez a tudományos és szakmai alapokat nélkülöző megosztás

ítésvédelmi gyakorlat és a koncepciók az intézmény. In addition, relevant information and necessary documents based on regulations issued by the authorities of relevance to constructors regarding archaeological excavations connected with investments, can also be downloaded.

The archaeologists at the museum regularly prepare for new excavations and carry out the documentation, analytical and museological tasks connected to previous field work. In addition, they spend four months with field work on average. They have prepared and handed documentations on 48 excavations. The conservation of 740 boxes of ceramics and 862 individual vessels, 25 boxes of metal finds and 1201 individual metal objects was carried out under their direction. A total of 66,630 objects were inventoried. The archaeologists of the museum (BTM) published the results of the excavations in 54 excavation reports and preliminary publications. Altogether, 52 scientific studies (mostly in foreign languages or outside Hungary), 162 entries and catalogue descriptions, and two books were edited. The results of the excavations were presented to other specialists in lectures or posters in 29 national and 22 international conferences. The recently recovered finds were exhibited to the public in three new exhibitions at the BTM Aquincum Museum. (For more details about the publications and the exhibitions see our homepage www.aquincum.hu.)

In the spirit of the modified regulation of 21/2007 OKM, the archaeological excavations linked with investments under 500 million HUF remain within the authority of the museum. In 2008, we were still able to take part in archaeological work on nearly all the archaeological excavations in

nem biztosítja azokat a feltételeket, melyek a városi régészet európai normáinak megfelelőnek.

Éppen a városi régészet gyakorlata és hasznosítása volt a témája annak a workshopnak (*Problems of Urban Archaeology in Vienna and Budapest*), amelyre a Wienmuseum és a BTM régészeti részvételével a BTM Aquincumi Múzeumában került sor, 2008. november 20-21-én. A szakmai kerekasztal két, ellentétes irányú változás közepén álló intézmény izgalmas tapasztalatszerése volt. Míg a városi régészet korábbi intézményi széttagoltságát éppen most szüntetik meg Bécsben, Budapesten a fent említett jogszabály nyomán, a korábban intézményesen egységes városi kutatás a szétforgácsolás irányába halad. Az előadások nyomán kiderült, hogy a bécsi kollégák a mai napig példaértékűnek tekintik a BTM-ben kialakult, területi alapon működő integrált kutatási módszert, és az örökségvédelmi egységes rendszerbe foglalt folyamatát az adatszolgáltatástól kezdve, a feltáráson, feldolgozáson keresztül egészen a közönségkapcsolatig és az eredmények hasznosításáig. A budapestiek számára pedig példamutató volt a bécsiek feldolgozó és publikációs gyakorlata, valamint a civil, önkéntes szervezetek bevonása az örökségvédelmi munkába. A szakmai kerekasztal mérlegét megvonva megállapíthatjuk, hogy a régészeti örökségvédelem struktúrája, intézményei, szervezetei Európa-szerte az „útkeresés” fázisában vannak. Megerősítést nyert, hogy területi alapon szervezett, városi régészeti örökségvédelmi rendszerek nem nélkülözhetik a tudományos kutatási programokat és az intézményi adatbázist. A városi régészet problematikájával foglalkozó kerekasztal során elhangzott előadások és poszterek

the capital. The actually valid regulation, however, classifies “sites” according to the cost of the investment even within the capital as an investigation unit, and it is on this basis that institutions receive permission to excavate, without regard to the database and the scientific framework of the institution. This division, which lacks both a scientific and archaeological basis, does not secure the conditions necessary to meet European standards of urban archaeology.

The practice and application of urban archaeology was the topic of a workshop (*Problems of Urban Archaeology in Vienna and Budapest*), which was organized at the Aquincum Museum of the BHM in November 20-21, 2008 with the participation of archaeologists of the Vienna Museum and the BHM. The round table was an interesting exchange of experiences between two institutions on the eve of opposite changes in direction at the two institutions. The division of urban archaeology to various institutions is going to be terminated in Vienna, while in Budapest, the formerly officially unified urban investigations tend toward dissipation as the result of the above-mentioned legal regulation. It turned out from the oral contributions that colleagues in Vienna found exemplary the territorially organized integrated investigation method as it had been developed in the BHM, the process of heritage protection within a uniform system from data service through excavations and elaboration until public relations and the application of the results. Budapest colleagues found the way their Viennese colleagues analyzed and published their materials as well as the way they invite civilian, voluntary organizations to help in heritage protection work. On balance we

anyagából készült kiadványt már a 2009. évi, ezúttal Bécsben megrendezendő workshop idején kézbe vehetik a résztvevők.

Zsidi Paula

can say based on this archaeological round table, that the structure of archaeological heritage protection and its organizations are going through a phase of considering possible solutions everywhere in Europe. It has been emphasized that urban archaeological heritage protection systems organized on the basis of territory have no hope of success without scientific research programs and institutional databases. The publication compiled from the communications and posters of the round table on urban archaeology will be available to the participants who take part in the next workshop in Vienna in 2009.

Paula Zsidi

A Budapest közigazgatási határán belül folyó kronológiai–topográfiai kutatásokhoz kapcsolódó új adatok

Recent data to the chronological–topographic investigations within the administrative borders of Budapest

A kötet hagyományosan csak az őskori, római kori és a népvándorlás kori kutatások eredményeit közli előzetesen. A középkori feltárások eredményei közül többnyire csak azokat ismertetjük, melyek a korábbi településszerkezethez kapcsolódnak. (A szögletes zárójelben lévő számok az első borító belső oldalán és a 168. oldalon lévő térképjelölést adják meg, a * -gal jelöltek jelen kötetben nem kerülnek tárgyalásra.) A középkori kutatások előzetes ismertetése a Budapest Régiségei, ill. a Régészeti Kutatások Magyarországon című kiadványokban olvasható. Az alábbi összeállítás azonban a középkorral bezárólag tekinti át a főváros területén folytatott, eredménnyel záródó régészeti beavatkozásokat.

The volume traditionally publishes the preliminary results of prehistoric, Roman period and Migration period investigations. From the results of medieval excavations we only publish the ones that are connected with earlier settlement structures. (The numbers in square brackets indicate the locations on the maps on the inside cover and on page 168, the locations marked with * are not discussed in this volume.) The preliminary results of medieval investigations can be read in the periodicals Budapest Régiségei and Régészeti Kutatások Magyarországon. In the followings, however, we give a summary of all the successful archaeological interventions on the territory of the capital including the medieval ones.

Őskori településszerkezet

Középső neolitikum – Óbuda

- Dunántúli Vonaldíszes Kerámia kultúrájának fiatalabb, kottafejes és Zseliz időszaka, település (III. ker., Nánási út 75–77. [korábban 69.], M. Virág Zsuzsanna) [8]
- Dunántúli Vonaldíszes Kerámia kultúrájának fiatalabb, kottafejes időszaka, település (III. ker., Királyok útja 291., Szilas Gábor – M. Virág Zsuzsanna) [4]

Középső rézkor – Óbuda

- Ludanice-kultúra, település (III. ker., Nánási út 75–77. [korábban 69.], M. Virág Zsuzsanna) [8]
- Ludanice-kultúra, település (III. ker., Királyok útja 195–203., Szilas Gábor) [14]
- Ludanice-kultúra, település (III. ker., Dobogókő utca 5., Szilas Gábor) [7]

- Protoboleráz időszak (III. ker., Hajógyári-sziget, *Havas Zoltán – Tézer Zita*) [2]
- Furchenstich-kultúra, szőrvány(?) réteg(?)lelet (XI. ker., Budafoki út 72–74., *Horváth M. Attila*) [23]

Késő rézkor – Óbuda

- Baden-kultúra, település
(III. ker., Királyok útja 291., *Szilas Gábor – M. Virág Zsuzsanna*) [4]

Késő rézkor – Csepel-sziget

- Baden–Kostolac-kultúra, településnyomok (XXI. ker., Csepel-sziget, Szigetszentmiklós-Üdülősor, *Horváth M. Attila – Endrődi Anna*) [12]

Kora bronzkor – Csepel-sziget

- Makó-kultúra, településnyomok
(XXI. ker., Szigetszentmiklós-Üdülősor, *Horváth M. Attila – Endrődi Anna*) [12]
- Makó-kultúra, település (XXI. ker., Központi Szennyvíztisztító Telep, csatlakozó út, *Horváth M. Attila – Endrődi Anna*) [27]
- Harangedény-Csepel csoport, település és temető
(XXI. ker., Szigetszentmiklós-Üdülősor, *Horváth M. Attila – Endrődi Anna*) [12]
- Harangedény-Csepel csoport, település (XXI. ker., Központi Szennyvíztisztító Telep, csatlakozó út, *Horváth M. Attila – Endrődi Anna*) [27]
- Kora Nagyrév-kultúra, temető (XXI. ker., Szigetszentmiklós-Üdülősor, *Horváth M. Attila – Endrődi Anna*) [12]
- Nagyrév-kultúra, település (XXI. ker., Központi Szennyvíztisztító Telep, csatlakozó út, *Horváth M. Attila – Endrődi Anna*) [27]

Kora bronzkor – Óbuda

- Harangedény-Csepel csoport, település
(III. ker., Királyok útja 291., *Szilas Gábor – M. Virág Zsuzsanna*) [4]
- Településnyomok (III. ker., Barát patak – Ország út – Királyok útja, *Láng Orsolya, munkatárs Szilas Gábor*) [13]
- Településnyomok (III. ker., Hajógyári-sziget, *Havas Zoltán – Tézer Zita*) [2]

Középső bronzkor

- Vátya-Koszider fázis, település (III. ker., Királyok útja 291., *Szilas Gábor – M. Virág Zsuzsanna*) [4]

Késő bronzkor

- Uramezős-kultúra, település
(III. ker., Királyok útja 291., *Szilas Gábor – M. Virág Zsuzsanna*) [4]
- Uramezős-kultúra, településnyomok
(III. ker., Királyok útja 195–203., *Szilas Gábor*) [14]
- Uramezős-kultúra, réteganyag
(III. ker., Pusztakúti út 54., *Lassányi Gábor, konzulens Szilas Gábor*) [15]

- Urnamezős-kultúra, település
(XI. ker., Fehérvári úti piac, *Beszédes József – Szilas Gábor*) [22]
- Halomsíros-kultúra, település
(XI. ker., Fehérvári úti piac, *Beszédes József – Szilas Gábor*) [22]

Késő vaskor – Csepel-sziget (konzulens: Maráz Borbála)

- Kelta település (Kr. e. 1. sz. – Kr. u. I. sz.) (XXI. ker., Csepel-sziget, Szigetszentmiklós-Üdülősor, *Horváth M. Attila – Endrődi Anna*) [12]

Késő vaskor – Óbuda

- Kelta település (Kr. e. 1. sz.)
(III. ker., Királyok útja 291., *Szilas Gábor – M. Virág Zsuzsanna*) [4]
- Kelta településnyomok (III. ker., Királyok útja 195–203., *Szilas Gábor*) [14]
- Temető (szkita) (III. ker., Barát patak – Ország út – Királyok útja, *Láng Orsolya*, munkatárs *Szilas Gábor*) [13]

Római kori topográfiai kutatások

Aquincumi katonaváros településszerkezete

- Helytartói palota környezete (III. ker., Hajógyári-sziget, *Havas Zoltán*) [2]
- Kőépület, temetőrészlet, út (III. ker., Hunor utca 24–26., *Kirchhof Anita*) [3]
- Kőépület (III. ker., Hunor utca 21., *Kirchhof Anita*) [18]
- Kőépületek, temetőrészlet (III. ker., San Marco utca 74., *Kirchhof Anita*) [19]

Aquincumi polgárváros és körzetének településszerkezete (konzulens Zsidi Paula)

- Árok (III. ker., Nánási út 75–77. [korábban 69.], *M. Virág Zsuzsanna*, *Láng Orsolya*) [8]
- Településnyomok (III. ker., Nánási út 5–7. [Római part 4.], *Tézer Zita – Láng Orsolya*) [16]
- Kőépület, út (III. ker., Szentendrei út 135–139., *Láng Orsolya*) [17]
- Kőépület (III. ker., Keled utca keleti rész, *Láng Orsolya*) [1]

Aquincum agglomerációs körzete (villaövezet) (II. és III. kerületi körzete)

- Villagazdaság épületei (III. ker., Csúcshegy-Harsánylejtő, *Láng Orsolya*) [5]
- Villagazdaság épületei, temetkezések (III. ker., Lángliliom utca, *Havas Zoltán*) [6]
- Villagazdaság épületeinek omladéka (III. ker., Pusztakúti út 54., *Lassányi Gábor*) [15]

Vízivárosi tábor és környezete

- Kőépületek (II. ker., Ganz utca 16., *Hable Tibor*) [9]
- Kőépületek, út (II. ker., Kacska utca 15–23., *Hable Tibor*) [9]
- Település (II. ker., Bem tér 3. – Feketesas utca 4., *Hable Tibor*) [21]

Gellérthegyi kelta oppidum környezete

- Kora császárkori telepnyomok (XI. ker., Fehérvári úti piac, *Beszédes József – Szilas Gábor*) [22]

Albertfalvi tábor és környezete

- Katonai tábor területe, táborkapu, védművek (XI. ker., Albertfalva, *Beszédes József*) [10]
- Kőépület, kút, út (XI. ker., Mezőkövesd út 22., *Beszédes József*) [24]

Aquincumi limesszakasz bal parti katonai táborai (Pest)

- Árok (*fossa?*) (V. ker., Piarista köz, *Zádor Judit – Beszédes József*)*

Római kori barbarikum, telepek és temetők a Duna bal partján

(Császárkor, 3-4. század)

- Település (XIV. ker., Bosnyák tér, *Horváth László András – Korom Anita*)*
- Telep (XVII. ker., Kis Káros-híd utca, *Korom Anita*)*
- Temető (XX. ker., Soroksár, Vető-dűlő, *Korom Anita – Terei György – Bencze Zoltán*) [11]
- Település, temetkezés, árokrendszer (XX. ker., Soroksár, Rétek-dűlő, *Tézer Zita*) [11]

Népvándorlás kor

- Késő avar kori település maradvány (XIII. ker., Jakab József út – Esztergomi út – Bodor út, *Beszédes József*, konzulens *Horváth M. Attila*) [25-26]
- Árkok, 7-9. sz. (Ócsai út M5 felhajtó, *Bencze Zoltán*) [11]

Honfoglalás kor

- Temető (XXIII. ker., Soroksár, Telekesek legelője, *Bencze Zoltán*) [11]

Középkori topográfia

Buda városa

- Nagyboldogasszony templom temetője (I. ker., Szentháromság tér, *B. Nyékhelyi Dóra*)*
- Kőépületek, település, (I. ker., Szentháromság tér, *B. Nyékhelyi Dóra*)*
- Település (I. ker., Dísz tér – Palota út, *Tóth Anikó*)*

Buda külvárosai

- Település, kőépületek (I. ker., Toldy F. utca 32-36., *Terei György*)*

Buda királyi palota

- Török erődítés részlete (I. ker., Ybl tér, *Tóth Anikó*)*

Buda és Felhéz víz határa

- Település (II. ker., Bem tér 3. – Feketesas utca, *Papp Adrienn*) [21]
- Település részlet (II. ker., Liphay utca, *Kovács Eszter*)*

Buda török kori topográfiája

- Árpád-kori településrészlet, Kispest-Tabán (Degbahane) (I. ker., Apród u., Szarvas tér környéke, *Papp Adrienn*)*
- Török (Veli bej) fürdő, középkori temető, Budafelhéz víz (II. ker., Frankel Leo u., Császár fürdő, *Papp Adrienn*)*

Duna folyam

- Búvárregészeti kutatás (*Tóth János Attila* [KÖH], konzulens *Kovács Eszter*) [20]

Középkori Pest topográfiája

- Középkori városfal, török kori épületrészlet (V. ker., Semmelweis u. 21., *Zádor Judit*)*
- Sörház falmaradványai, 19. század (V. ker., Fővám tér, metróépítés, *Zádor Judit*)*
- Török fürdő (V. ker., Piarista köz, *Zádor Judit*)*

Középkori falukutatás

- Árpád kori falu, késő középkori település (XXI. ker., Csepel-Szabadkikötő, Szabadkikötő út 5–7., *Terei György*)*
- Csőt-középkori falu (XXII. ker., Háros u. 7., *Terei György*)*
- Árpád-kor település, 11–13. sz. (XXI. ker., Csepel-sziget, Szigetszentmiklós-Üdülősor, *Horváth M. Attila – Endródi Anna – Kovács Eszter*) [12]
- Árpád-kor, település, 11–13. sz. (XX. ker., Soroksár, Vető-dűlő, *Terei György – Bencze Zoltán*) [11]
- Árokrendszer, 13–14. sz. (XIII. ker., Jakab József út – Esztergomi út – Bodor út, *Kovács Eszter – Beszédes József*) [25]
- Árpád-kori, késő középkori település, 13–15. sz. (III. ker., Hajógyári-sziget, *Havas Zoltán – Tóth Anikó*) [2]
- Településnyomok, 13–14. sz. (XIV. ker., Bosnyák tér, *Horváth László András* – munkatárs: *Kovács Eszter*)*
- Szórvány leletanyag (XVII. ker., Kiskáros híd utca, *Kovács Eszter*)*
- Árok (középkor?) (XXII. ker., Növény utca, *Terei György*)*

Kolostorok kutatása

- Domonkos apáca kolostor (XIII. ker., Margitsziget, *Kovács Eszter*)*

A 2008-ban végzett nagyobb megelőző feltárások helyszínei

Sites of the larger preventive excavations conducted in 2008

(Jelölésük a belső borítón lévő térképen)
(Marked on the map on the inside cover)

Az aquincumi polgárváros és környezete
Aquincum Civil Town and its environs
1. Bp. III. ker., Keled út (Láng Orsolya)

Aquincumi katonai táborok, katonaváros
Military forts and the Military Town
2. Bp. III. ker., Hajógyári-sziget
(Havas Zoltán)
3. Bp. III. ker., Hunor u. 24–26. –
Vörösvári út 95. (Kirchhof Anita)

Aquincumi territorium
Territory of Aquincum
4. Bp. III. ker., Királyok utca 291.
(Szilas Gábor)
5. Bp. III. ker., Csúcshegy – Harsánylejtő
(Láng Orsolya)
6. Bp. III. ker., Lángliliom utca
(Havas Zoltán)
7. Bp. III. ker., Dobogókő utca 5.
(Szilas Gábor)

8. Bp. III. ker., Nánási út 75–77.
(korábban 69.) (M. Virág Zsuzsanna)

Aquincumon kívüli táborok és települések,
limes menti kutatás
Forts and settlements outside
Aquincum, investigations along the limes
9. Bp. II. ker., Ganz utca 16.
(Hable Tibor)
10. Bp. XI. ker., Hunyadi János út
(Beszédes József)
11. Bp. XXIII. ker., Soroksár, M0 autópálya,
Soroksári szakasz (Bencze Zoltán
– Terei György – Korom Anita –
Tézer Zita)
12. Pest megye, Szigetszentmiklós-
Üdülősor, M0 autópálya –
Szigetszentmiklói szakasz
(Endródi Anna-Horváth M. Attila)

Gazdagon díszített épület az aquincumi polgárváros nyugati részén

(Budapest, III. ker., Keled út, Aquincum –
polgárváros, West, Hrsz.: 19418)

A BTM Aquincumi Múzeuma két ütemben, 2008. június 12. és július 4. között, majd augusztus 28. és szeptember 12. közti időszakokban végezte a fent említett terület régészeti feltárását. A munka célja idén is az új Aquincumi Hídhöz kapcsolódó úthálózat tervezéséhez történő adatszolgáltatás volt, mivel a területre szre eredetileg lehajtót terveztek.

A feltárt terület az aquincumi polgárváros nyugati részén található, a „D” utcától északra, a *forum* épületegyüttesével szemben (1. kép). A most feltárássra kijelölt területre szren korábban módszeres kutatás nem volt, a szomszédos Szentendrei úti csatornázások során azonban ezt megelőzően már „hatalmas falak” és aranyozott terrakottadíszek kerültek elő, amelyek monumentális épületek közelségére engedtek következtetni (NAGY 1964, 51). Ezt követően Zsidi Paula ásott az északnyugati zónában, aki további épületek részleteit dokumentálta a közeli HÉV kábelárokban és a C utcától délre nyitott szelvényben (ZSIDI 1984, 461–462). 2005-ben, a szentendrei HÉV felújítása során, a területre szre közvetlen környezetében került sor oszlophelyek kialakítására, akkor a kisméretű felületekben rendszert nem mutató falszakaszok, *terrazzopadló*-részletek és planírozási rétegek mutatkoztak (T. LÁNG 2006, 46–47).

Richly decorated building in the western part of the Civil Town of Aquincum

(Budapest III, Keled Road, Aquincum –
Civil Town, West, Lrn.: 19418)

The Aquincum Museum of the BHM conducted archaeological excavations on the above-mentioned territory in two phases: between June 12 and July 4 and between August 28 and September 12, 2008. Similarly to last year, the objective of the work was to supply data for the planning of the road system linked to the new Aquincum Bridge.

The unearthed territory can be found north of Street “D”, opposite the building complex of the forum in the western part of the Civil Town of Aquincum (Fig. 1). There were no systematic investigation on the territory designated for excavation, nevertheless, “huge walls” and gilded terracotta ornaments were found during canalisation in neighboring Szentendrei Street, which implied the proximity of monumental buildings (NAGY 1964, 51). Subsequently, Paula Zsidi excavated in the northern zone and documented the parts of a few more buildings in the nearby cable ditch for the HÉV and in the trench opened south of “C” Street (ZSIDI 1984, 461–462). In 2005, postholes were dug next to this territory during the reconstruction of the HÉV, when not contiguous wall sections, *terrazzo* pavement fragments and leveling layers appeared over small surfaces (T. LÁNG 2006, 46–47).

Based on the above occurrences, a large public building(?), perhaps a building

1. kép: Aquincum polgárvárosának alaprajza a feltárás helyével

Fig 1: Ground plan of the Civil Town of Aquincum with the site of the excavation

A fentiek ismeretében tehát nagyobb középületet(?), esetleg a *forum* körzetéhez kapcsolódó épületet vártunk a területen.

A feltárás két ütemében megnyitott, összesen 300 m² alapterületű szelvényben, a változó vastagságú újkori feltöltés alatt legalább négy nagyobb építési periódushoz tartozó falakat, padlószinteket és egyéb jelenségeket dokumentáltunk. A felület kis mérete miatt teljes alaprajzi tisztázásra nem volt mód, az egyes fázisok elkülönítése is a relatív kategóriában mozgott.

1. Egyetlen szondával értük el a geológiai altalaj feletti, legkorábbi periódushoz tartozó sötétszürkés-fekete agyagos réteget. Ezt korábban eddig kizárólag a település északkeleti részén lokalizáltuk, nagyrészt a talajvízszint alatt (legutóbb: T. LÁNG 2008, 73). Itt azonban a réteg szárazabb volt, talajvíz nem mutatkozott. A sötét talajréteg jelenléte a polgárváros északi sávjában, nyugati és keleti irányban is, egyelőre magyarázatra szorul, a kérdést geológusok vizsgálják (ELTE Alkalmazott és Környezetföldtani Intézet).

linked with the forum district, was expected on the territory.

Walls, floor levels and other phenomena from at least four major construction phases were documented under a modern fill with an uneven thickness in the trench opened in two phases over a surface of 300 square meters. The complete ground plan could not be clarified on the small surface, and the subsequent phases could only relatively be differentiated.

1. The dark greyish black, clayey layer that belonged to the earliest period was reached on top of the geological substratum in a single test pit. This had been localized only in the north-eastern part of the settlement mostly below the water table (recently: T. LÁNG 2008, 73). Here, however, the layer was drier and there was no groundwater. The appearance of the dark soil layer in the northern zone of the Civil Town both towards the west and east requires explanation: geologists are studying the problem (ELTE Applied and Environmental Geological Institute).

2. Only a segment of a 60 cm wide plastered wall section laid in mortar, another wall section with a probably Fachwerk vertical section and a stone foundation, and the massive, well-preserved *terrazzo* pavement of a room belonged to the first stone construction phase that could be investigated in the southern part of the trench. Leveled burned layers and building debris covered the floor, which were overlain by walls from the next building phase (Fig. 2).

3. In the second stone construction phase, the former walls were pulled down and burned layers and building debris were spread and spread for leveling over the floor. Fragments of column shafts were also built into the new walls (Fig. 3). On other

2. Az első – általunk vizsgálható – kő-építési periódushoz csak egy 60 cm széles, habarcsba rakott, vakolt falrészlet, egy kő-alapozású, feltehetően Fachwerk szerkezetű felmenővel rendelkező további falszakasz és egy helyiség masszív, jó állapotú *terrazzopadlója* tartozott a szelvény déli részén. A padló felett elplanírozott égésrétegek és építési törmelék következett, majd a következő fázis falai (2. kép).

3. A második kőperiódusban a korábbi falakat visszabontották, a *terrazzopadlóra* pedig égésrétegek és építési törmelék elplanírozott maradéka került. Az új falakba oszloptörzs-töredékeket is beépítettek (3. kép). A periódushoz tartozó további falakon észak felé még eredeti helyén találtunk fehér alapon vörös sávok festést. További nagy mennyiségű freskótöredék került elő ugyanitt a falakról lezelve, az omladékrétegben is. A falakhoz tartozó járórszintek sajnos nagyrészt megsemmisültek, ugyanakkor egy későbbi periódusban kelet felé az egyik helyiségnek durvább alapozású *terrazzopadlót* készítettek. A *terrazzopadlós* helyiség nagy része kívül esett a feltárt területen, ezért ennek funkcióját, pontos szerkezetét nem sikerült megvizsgálnunk.

Bár a szelvény kis mérete ennél a periódusnál sem tette lehetővé pontos épületalaprajz meghatározását, az észak felé mutató, nagyobb, L alakú térség és az azt észak felől határoló következő fal, valamint nagyméretű bejárat küszöbkő alapján nem zárhatjuk ki annak a lehetőségét sem, hogy itt két épületrész szélét, és a köztük lévő belső udvart(?) vagy széles folyosót tártuk fel.

Az impozáns küszöbkővel ellátott bejárat egy észak–déli irányú hosszúkás helyiségbe vezetett, amelynek nyugati falának belső oldalán még *in situ* dokumentáltuk

2. kép: Különböző építési periódusokhoz tartozó falak
Fig 2: Walls of subsequent construction phases

walls from this phase, red pastose painting against a white background was found in primary position towards the north. Many fresco fragments that had been knocked down from the walls were also found here in the debris layer. The floor levels of the walls were mostly destroyed, while in a later phase, a *terrazzo* pavement was built over a rougher foundation in a room to the east. The larger part of the room with the *terrazzo* pavement lay outside the excavated territory, so it did not prove possible to identify its function or its exact structure.

Although the small size of the trench did not permit an exact ground plan for the building to be drawn, the larger L-shaped space in the north, the wall that bordered it in the north and the large threshold stone of the entrance suggest that what was found had been the edge of two building wings perhaps an inner courtyard (?) or a broad corridor between them.

és restauráltuk a vörös-fehér falfestést. Északi irányban néhány sorba rakott, sárga agyagtégla is előkerült, funkciójuk egyelőre nem tisztázott. Nyugat felé a folyósóról bejárat nyílt egy nagyobb, kb. 3 m széles, impozáns terembe, amelynek északi lezárását sajnos nem sikerült megtalálnunk, alaprajzát tekintve ez is inkább hosszúkas, téglalap alakú volt. Északi részét – mint ahogy ez sajnos a teljes szelvényben megfigyelhető volt – nagyobb újkori bolygatás zavarta, elpusztítva mind a falak, mind pedig a járósíntek folytatását (3. kép).

A helyiséget igen gazdagon díszítették. Falait 3-5 cm vastag vízzáró vakolatréteggel vonták be, lábazati részén márványlapokkal, felmenő részén pedig legalább egy alkalommal megújított színes freskóval díszítették. A töredékek tanúsága szerint növényi és geometrikus motívumokat alkalmaztak, a mennyezet felé pedig széles stukkódíszítés zárta le az oldalfalak díszítését. A helyiség padlójának bejáratához közel eső részét (a küszöbök sajnos itt nem maradt meg) kétrétegű *terrazzo*-alapon nagyméretű fehérmárványlapokkal burkolták, köztük keskeny vörösmárvány

The entrance with the imposing threshold stone led into the north-south oriented elongated room in which the red-and-white painting was documented and conserved in situ on the interior of the western wall. A few yellow clay bricks arranged in a row were found to the north. Their function is not clear. In the north, an entrance led from the corridor to a circa 3 m wide and imposing hall. Its northern end was not found. Regarding its ground plan, it must have been elongated or oblong in form. A large modern disturbance destroyed the northern section, just as was observed in the trench as a whole. The disturbance destroyed the continuation of the walls and the floor levels as well (Fig. 3).

The room was very richly decorated. The walls were covered with a 3-5 cm thick impermeable plaster layer, the footing was decorated with marble slabs and the vertical walls with colored frescos, which had been renewed at least once. Based on the fragments, plant and geometric motifs were used, and a broad stucco ornament delimited the decorations of the wall to-

3. kép: Másodlagosan beépített oszloptöredékek a 3. periódus falaiban
Fig 3: Secondarily built-in column fragments (spolia) in the walls of the 3rd period period

4. kép: Nagyméretű,
gazdagon díszített
terem
Fig 4: Large, richly
ornamented hall

esíkokkal. A márványlappal feltehetően csak a bejáratot díszítette, sávszerűen. A lapok köztani vizsgálata szerint a fehér márvány itáliai, nagy valószínűséggel carrarai eredetű, míg a vörös darabok helyi vörösmész-kő-származékok, lelőhelye például a Dunántúli-középhegység is (a meghatározást Palya O. geológushallgató végezte). A padlóburkolatot javították, erre utalnak azok a falazótégla, amelyekkel a feltehetően elkopott, összetöredezett márványlapokat pótolták a helyiség déli zárófala mentén. Az intenzív használatra utal az is, hogy a bejárat közelében márványlap erősen lekopott, töredezett felületű (4. kép).

Észak felé egy 1,1×1,2 m alapterületű színes (fehér-kék-vörös) mozaikpadló-részt egészítette ki a márványpadlót (5. kép). A mozaikpadló fehér alapon kék és vörös szemek kombinációjából áll, a kék szemek kőanyaga jelenleg is vizsgálat alatt van, a vörösekről már a restaurálás közben megállapítható volt, hogy azok tégladarabok.

A mozaikpadló szélei hiányosak, keretelése többféle: dél felé háromszögsor, kelet felé egymást érintő háromszögek és egy rombusz sora kereteli. Utóbbinál való-

wards the ceiling. Close to the entrance (the threshold stone has not been preserved here), the floor was covered with large white marble slabs with narrow red marble stripes between them laid over two layers of *terrazzo* foundation. The row of marble slabs probably only decorated the entrance in a band. Based on the petrological analyses, the white marble came from Italy, probably from Carrara, while the red components comprise local red limestone types, which can be found, for example, in the Transdanubian Mid-Mountains (the identification was made by O. Palya, a geology student). The pavement had been repaired: this is implied by the walling bricks that probably replaced the worn and broken marble slabs along the southern end wall of the room. The fact that the marble slab next to the entrance is very worn and its surface is broken indicates intensive use (Fig. 4).

Towards the north, a colored (white-blue-and-red) mosaic pavement fragment complemented the marble pavement over a surface of 1.1×1.2 m (Fig. 5). The mosaic pavement is composed of a combination of blue and red tesserae against a

színűleg csak egy képmezőt osztó elemről lehet szó, mivel a szegélyező kék-fekete sáv és a belső keretként funkcionáló fonatmotívum is jól láthatóan folytatódik kelet felé. Északi oldalán a keretmotívum sajnos teljesen megsemmisült, a leszakadt padlóval együtt. Nyugati oldalán egy ismeretlen motívum néhány sötét mozaikkockás indítása látszik. A kompozíció közepe felé haladva kétsoros sötét csík, majd az igen elterjedt fonatmotívum következik, kék-vörös-fehér színkombinációban, amely mind a négy oldalon követhető, bár az északkeleti oldalon sérült. A képmező ezen belül fogazatminta, majd újabb, egy soros sötét sáv keretezi. A képmező közepét négy, átlósan elhelyezett, rombuszból kiinduló peltamotívum alkotja, ezekből a négyszög sarkai felé mutató, 45 fokban elhelyezett, négy-négy, felfelé néző levelű növényi ág nő ki (sás?), köztük egy-egy hosszúszerű borostyánlevéllel.

A padló részlet délnyugat felé erősebben sérült, megégett, ill. a restaurátori megfigyelés szerint fagyókér is bolygatta. A terepi megfigyelések és a kompozíció szerkezete alapján a mozaikpadló nagyobb, szönyegszerű kompozíció része lehetett,

white background. The blue tesserae are being analyzed, while the red ones were identified as brick fragments during conservation work.

The edges of the mosaic pavement are fragmentary. The frame is varied: there was a row of triangles on the southern surface and touching triangles and a row of diamonds on the eastern surface. This latter motif was probably only a dividing element in the picture field, since the framing black and blue stripe and the guilloche motif of the inner frame obviously continue towards the east. The framing motif was destroyed toward the north together with the collapsed pavement. On the western side, a few dark tesserae, the beginning of an unrecognizable motif can be seen. Two rows of dark stripes and then the popular guilloche motif follow towards the center of the composition in a color combination of blue, red and white, which can be followed on all four sides, although it is damaged on the northeastern side. In addition, a cogged motif and another dark stripe frame the picture field. The center of the picture field is composed of four diagonally placed pelta motifs develop-

5. kép: Márványlapok
a terem bejáratí
részénél
Fig 5: Marble slabs
at the entrance of
the hall

6. kép: Mozaikpadló a restaurálást követően
Fig 6: Mosaic pavement after conservation

esetleg panelekből állt. Kelet felé egy következő, hasonló méretű „elem” lenyomata és néhány elkopott mozaikszem maradt meg a *terrazzo* alapozáson.

A mozaikpadlót a helyszíni konzerválás és előzetes tisztítás után Papp János vezetésével a Castrum Kft. restaurátorai szedték fel, restaurálása el is készült. (Kiállítására 2009. áprilisában kerül sor, a hagyományos, előző évi leleteket bemutató kiállításon.)

A helyiségben észak felé – részben egy újkori bolygatás miatt (ld. fentebb) – sajnos beszakadt a fűtőtérbe és megsemmisült a padló folytatása, ennek következtében viszont tanulmányozható volt a terem fűtése: trachitból faragott *hypocaustum* oszlopok és egy kelet–nyugati irányú fűtőcsatornafal tartotta a közel 80 cm belvilágú fűtőtér felett a padlót, melynek alját szintén *terrazzóból* alakították ki (6. kép). A falak fűtőtérbeli szakaszán kétrétegű, durva anyagú vakolat nyomait figyeltük meg.

A terem északi lezárása nem került elő, mint ahogy arról sincs információ, hogy folytatódott-e a mozaikpadló észak felé. A fűtőtérből mindenesetre további kék(?)

ing out of diamonds. From each of these motif elements four plant fronds (sedge ?) with the leaves turned upwards at an angle of 45 degrees, pointing to the corners of the square. A long-stemmed laurel leaf is placed between each of them.

The incomplete floor is badly damaged toward the southwest where it had been burned, and, according to the observations of the conservator, a root had also damaged it. Based on field observations and the structure of the composition, the mosaic pavement may belong to a large, carpet-like composition, perhaps composed of panels. The imprint of another “element” of a similar size and a few worn tesserae were preserved on the *terrazzo* foundation in the east.

After on-site conservation and preliminary cleaning, the conservators of the Castrum Kft. lifted the mosaic pavement. Its conservation has been finished under the direction of János Papp. (It will be exhibited in April, 2009 in the traditional exhibition displaying finds from the previous year’s excavation.)

The continuation of the pavement regrettably fell into the heating space and

színű, durvább szemekből kialakított mozaikpadló-darabok (10×20 cm) kerültek elő.

Ugyanehhez a periódushoz tartozott a ternet nyugat felől követő újabb, téglalap alakú helyiség, amelynek északi és nyugati lezárása is hiányzott. Itt a falakat durvább, kissé homokos-kavicsos szürke vakolattal vonták be, alján *terrazzoburkolattal*, amelyen *hypocaustum*oszlopok lenyomatait figyeltük meg (7. kép). A fűtőtérből még a római korban eltávolították az oszlopokat, majd egy laza, épülettermelékes feltöltés után a tetejére durva alapozású *terrazzopadlót* öntöttek. A helyiség funkciója egyelőre bizonytalan, padlófűtését a még vizsgálható, utolsó építési periódusban szüntették meg.

4. Az utolsó, még kutatható építési periódust egy megközelítőleg kelet–nyugati irányú, kőből épült csatorna képviseli, amelyet átvezettek a korábbi fázis épületfalain, egy ponton még kővályúval is kiegészítették. A csatorna funkciója bizonytalan, indítását, vagy végpontját sem sikerült lokalizálni.

Későbbi építési periódusok sajnos nem voltak vizsgálhatók. A területre a '70-es években deponált zúzottkőves feltöltés (Zsidi P. szíves szóbeli közlése) alatt szinte rögtön római falak, padlók és rétegek következtek, amelyek szerkezetük, kivitelezésük alapján a Kr. u. 3. század első felére-közepére keltezhetőek, azaz a polgárvasó északnyugati részén sem sikerült egyelőre ennél későbbi rétegsorokat dokumentálni. A feltárás során sajnos igen kevés leletanyag került elő, elsősorban fal-festmény- és stukkótöredékek. A kevés kerámialelet a korábbi településrétegekhez tartozik. Az építési periódusok abszolút kronológiai lehatárolása egyelőre bizonytalan, a leletanyag kiértékelése jelenleg

perished in the northern part of the room, partly because of a modern disturbance (see above). This, however, made it possible for us to study the heating system of the room. Trachyte hypocaust columns and an east-west running heating channel wall supported the pavement above the nearly 80 cm high heating space. Its bottom was also paved with *terrazzo* (Fig. 6). The traces of two layers of coarse plastering were observed on the walls in the heating space.

The northern end of the hall was not found, and nothing suggest whether the mosaic pavement continued towards the north. In any case, further mosaic pavement fragments (10×20 cm) of blue (?) coarse tesserae were found in the heating space.

Another oblong room also belonged to this phase west of the hall. Its northern and western ends were missing. Rougher, somewhat sandy and pebbly grey plaster, covered the walls. The floor was paved with *terrazzo*, on which the impressions of hypocaust columns were observed (Fig. 7). The columns were removed from the heating space still in the Roman Period, and then it was filled in with loose building debris, and a *terrazzo* pavement was molded over a coarse foundation. The function of the room is uncertain. The floor heating of the room was pulled down in the last construction phase that could be investigated.

4. An approximately east-west running stone channel represents the last construction phase that could be investigated. It was led across the walls of the former construction period, and a stone trough was added to it at one point. The function of the channel is uncertain, its beginnings and termination could not be located.

is tart. A mozaikpadló egyes motívumai szintén 3. századi készítési időpontot valószínűsítene.

A feltáráson előkerült objektumokat, különös tekintettel a mozaikpadlóra, lézerszkennelvel is felmértük (Piline Kft.), így a hagyományos dokumentáción túl (8. kép) lehetőség lesz a terem 3D rekonstrukciójára is. Az esztergomi vasúti töltés, a HÉV sín és az északnyugat felé kanyarodó vasúti sín által bezárt, közel háromszög alakú területen sor került a terület rész geofizikai felmérésére (Geomega Kft.) is (9. kép).

A most előkerült padló-kombináció több szempontból is figyelemreméltó. Egyrészt érdekessége, hogy az itt előforduló padló típus (mozaik és márvány) kombinálása eddig teljesen ismeretlen volt Aquincumban, ehhez hasonlókat elsősorban Észak-Afrikában, a közel-keleti római városokban, Dél-Itáliában (már az 1. században is, pl. Herculaneum: PAGANO 2003, 51, 81) és a késői Rómában találunk. A mozaikpadló egyes díszítőelemeihez igen sok párhuzamot találunk. Így például

Later construction phases could not be investigated. The Roman walls and layers, which lay nearly directly under the rubble fill deposited on the territory in the 1970s (P. Zsidi's kind oral communication), can be dated from the first half and the middle of the AD 3rd century based on their construction and execution. This means that no later layer sequences could be documented in the northwestern part of the Civil Town. Regrettably, very few finds were recovered during the excavation: mostly wall painting and stucco fragments. The few ceramics come from the earlier settlement layers. The absolute chronology of the construction phases is as yet uncertain, the analysis of the find material has not yet been completed. Certain motifs on the mosaic pavement seem to corroborate the date in the AD 3rd century.

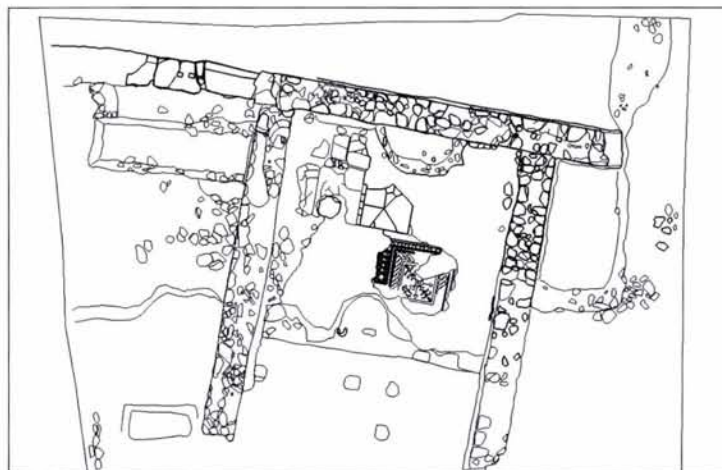
The features uncovered during the excavation, and especially the mosaic pavement, were surveyed with a laser scanner (Piline Kft.), so beside the traditional documentation (Fig. 8), it will be possible to create a 3D reconstruction of the hall.

7. kép: A gazdagon díszített terem fűtőtere, hypocaustum oszlopokkal és azok lenyomataival
Fig 7: Heating space of the richly ornamented hall with the hypocaust columns and their impressions

8. kép: Lézerszenkeres
felmérés nyomán készült
összesítő alaprajz
(Piline Kft.)

Fig 8: Complex ground
plan prepared after a
laser scanner survey
(Piline Kft.)

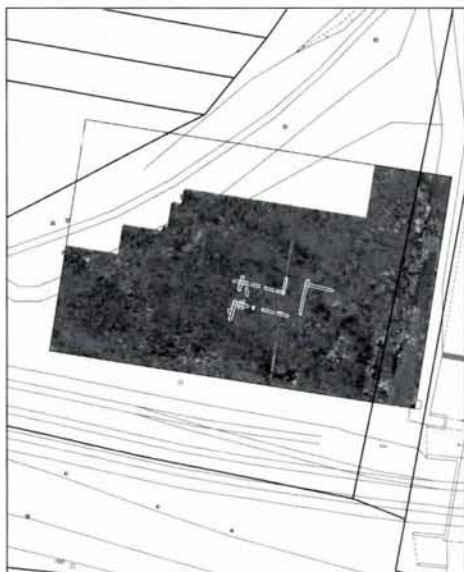

az osztóelemként értelmezhető, egymást érintő háromszögekre találunk példát Trierből (Kr. u. 1. sz.) vagy Nennigből (Kr. u. 3. sz.), ez utóbbi esetben szintén önálló elemként szerepel (PARLASCA 1959, 6., Taf. 15/1 és 35-36 és Taf. 36). A peltákból kiinduló sásmotívumhoz igen közeli analógia az az aquincumival szinte azonosan ábrázolt négy sásminta, amely a libarnai ún. színháznegyed egyik házának geometrikus mozaikján látható (Kr. u. 1. sz. második fele: MERCANDO 1998, fig 8-9 és 403). Az aquincumi helytartói palota 63. helyiségének delfines mozaikjáról is lehet példát említeni, ott keretelőmotívumként jelennek meg, lefelé hajló levelekkel (KABA 1958, 85, 11. kép). A padló szerkezete, azaz a szőnyegszerűen elhelyezett mozaikpanel és körülötte más padlóburkolat (itt márvány) is egyedülálló Aquincumban. Szintén Libarnából ismert egy hasonló megoldás, ott azonban nagy felületű mozaikpadló egyik részébe illesztettek be egy *opus sectile* technikájú márvány padlóelemet (Kr. u. 1. sz. második fele: MERCANDO 1998, figg. 12-14 és 403).

Másrészt a mozaik technikai kivitelezése, minősége kiemelkedően jó, össze-

A geophysical survey was also conducted (Geomega Kft.) on the nearly triangular territory enclosed by the embankment of the Esztergom railway line, the rails of the HÉV and the railway rails turning to the northwest (Fig. 9).

The uncovered pavement combination is interesting from various points of view. The combination of this pavement type (mosaic and marble) had been previously unknown in Aquincum. Similar ones can be found especially in North Africa, in the Roman cities of the Near East, in Southern Italy (already in the AD 1st century, e.g. Herculaneum: PAGANO 2003, 51, 81) and in late Rome. There are many analogues to the individual ornamental elements of the mosaic pavement. The analogues of the touching triangles, which can be interpreted as dividing elements, are known from Trier (AD 1st c.) and Nennig (AD 3rd c.), in the latter case as an independent ornamental motif (PARLASCA 1959, 6, Taf. 15/1 and 35-36 and Taf. 36). The four sedge fronds in the geometric mosaic of a house in the so-called theater district of Libarna are depicted nearly identically to the sedge motifs coming from the pelta

9. kép: Geofizikai felmérés kiértékelt képe a feltárt falakkal együtt (Geomega Kft.)

Fig 9: Analyzed map of the geophysical survey with the uncovered walls (Geomega Kft.)

hasonlítva a polgárváros egyéb mozaikpadlóival. Az aquincumi polgárvárosból ránk maradt négy ilyen típusú padló közül (ún. Dirké-mozaik, Birkózó-mozaik, ún. Északi mithraeum geometrikus díszítésű mozaikja) ez a most előkerült padló lehet a legkésőbbi, jelezve a város utolsó virágkorát. A polgárváros HÉV-től nyugatra lévő területéről ezidáig ilyen színvonalú épület nem volt ismert.

A gazdagon díszített helyiséggel ellátott épület(ek?) funkciója egyelőre kérdéses. Legnagyobb valószínűséggel középület lehetett, hiszen közel a város *forum*a, közigazgatási központja, de nem zárható ki esetleg a fürdő, vagy magánjellegű lakófunkció sem. Az épület gazdag díszítésű periódusa a jelenlegi kutatások alapján legkésőbb a Kr. u. 3. század közepére keltezhető, de mind a keltezés, mind pedig a funkció tekintetében eredményt hozhat

motifs on the Aquincum mosaic (second half of the AD 1st century: MERCANDO 1998, fig 8-9 and 403). Examples can be cited from the dolphin mosaic of room no. 63 of the Proconsul's Palace in Aquincum: sedge fronds with the leaves turning down appear there as framing motifs (KABA 1958, 85, fig. 11). The construction of the pavement, the carpet-like mosaic panel with a different pavement around it (in this case marble) is also unique in Aquincum. A similar solution is known from Libarna, where a marble pavement element made in an *opus sectile* technique was inserted in part of the large mosaic pavement (second half of the AD 1st century: MERCANDO 1998, figs. 12-14 and 403).

At the same time, the technical execution and the standard of the mosaic are very high compared to other mosaic pavements in the Civil Town. From the pavements of this type preserved found in the Civil Town of Aquincum (the so-called Dirké mosaic, the Wrestler mosaic, the geometric mosaic of the so-called northern mithraeum), this pavement must be the latest one, marking the last heyday of the town. No building decorated according to such high standards have been found in the part of the Civil Town west of the HÉV.

The function of the building(s) with its richly ornamented rooms is not yet clear. It was most probably a public building since the forum, the administrative center of the town was close-by, although it may also have been a bath or a private residence. This richly decorated building can be dated to the middle of the AD 3rd century at the latest, based on what is currently known. Nevertheless, the analysis of the find material and the comparison of future small-scale excavations in the area

a leletanyag feldolgozásán túl a környéken végzett további, kifelületű feltárások eredményeinek összevetése a jelen kutatással.

A váratlanul előkerült mozaikpadló feltárásához, felszedéséhez és restaurálásához a Fővárosi Önkormányzat, ill. a Kulturális Örökségvédelmi Hivatal és a III. kerület, Óbuda-Békásmegyer Önkormányzata nyújtott anyagi támogatást.

Láng Orsolya

with the results of our investigations may well bring new results concerning its dating and the function.

The Self-Government of Budapest, the Office of Cultural Heritage Protection and the Self-Government of Óbuda-Békásmegyer supported the recovery work, the lifting and the conservation of the mosaic pavement that so unexpectedly came to light.

Orsolya Láng

Irodalom/References:

KABA 1958 – Kaba M.: Az aquincumi helytartói palota mozaikpadozatai (Die Mosaikfussboden des Statthalterpalastes von Aquincum). *BudRég* 18 (1958) 79–101.

MERCANDO 1998 – Mercado, L.: Manufatti di prestigio lungo la Via Postumia: Libarna. In: *Optima Via. Atti del convegno internazionale di studi Postumia. Storia archeologia di una grande strada romana alle radici dell'Europa*. Cremona, 13-15 Giugno 1996. (a cura di G. Sena Chiesa et alii). Cremona 1998, 399–416.

NAGY 1964 – Nagy T.: Perióduskutatások az aquincumi polgárváros területén (Erforschung der Perioden im Zentral-Gebiete der Zivilstadt von Aquincum). *BudRég* 21 (1964) 9–54.

PAGANO 2003 – Pagano, M.: *Gli scavi di Ercolano. Pompei* 2003.

PARLASCA 1959 – Parlasca, K.: *Die römischen Mosaiken in Deutschland*. Berlin 1959.

T. LÁNG 2006 – T. Láng O.: Régészeti munkák az aquincumi polgárváros középső és nyugati részén: BKV-HÉV pályarekonstrukció (Archaeological investigations in the central and western part of the Civil Town of Aquincum: BKV-HÉV suburban railbed reconstruction). *Aqfűz* 12 (2006) 44–50.

T. LÁNG 2008 – T. Láng O.: „Átriumos hosszúház – lakótraktus”: hitelesítő feltárás az aquincumi polgárváros északkeleti részén III (“Strip house with an atrium-residence wing”: authentication excavation in the northeastern part of the Aquincum Civil Town III). *Aqfűz* 14 (2008) 71–80.

ZSIDI 1984 – Zsidi P.: Aquincum polgárváros. Hrsz.: 19.418, 19.430, 19.695. *BudRég* 25 (1984) 461–462.

Feltárások az óbudai Hajógyári-szigeten 2008-ban

(Budapest, III., Hajógyári-sziget,
Hrsz.: 23798/3, 23796/7)

Excavations on the Dockyard Island in Óbuda in 2008

(Budapest III, Dockyard Island,
Lrn: 23798/3, 23796/7)

2008. május 19. és december 5. között az Álomsziget 2004 Ingatlanfejlesztő Kft. megbízásából feltárásokat végeztünk az óbudai Hajógyári-szigeten. Az idei feltárások a 2006-2007 telén folytatott geofizikai felmérések, és a 2007. év folyamán elvégzett próbafeltárás (HAVAS 2008) szerves folytatását képezték, így továbbra is az óbudai Nagy-sziget déli részén, vagyis az Álomsziget beruházás tervezett központi területén dolgoztunk, ahol mintegy 101059 m² területet terveznek részfallal körülvenni.

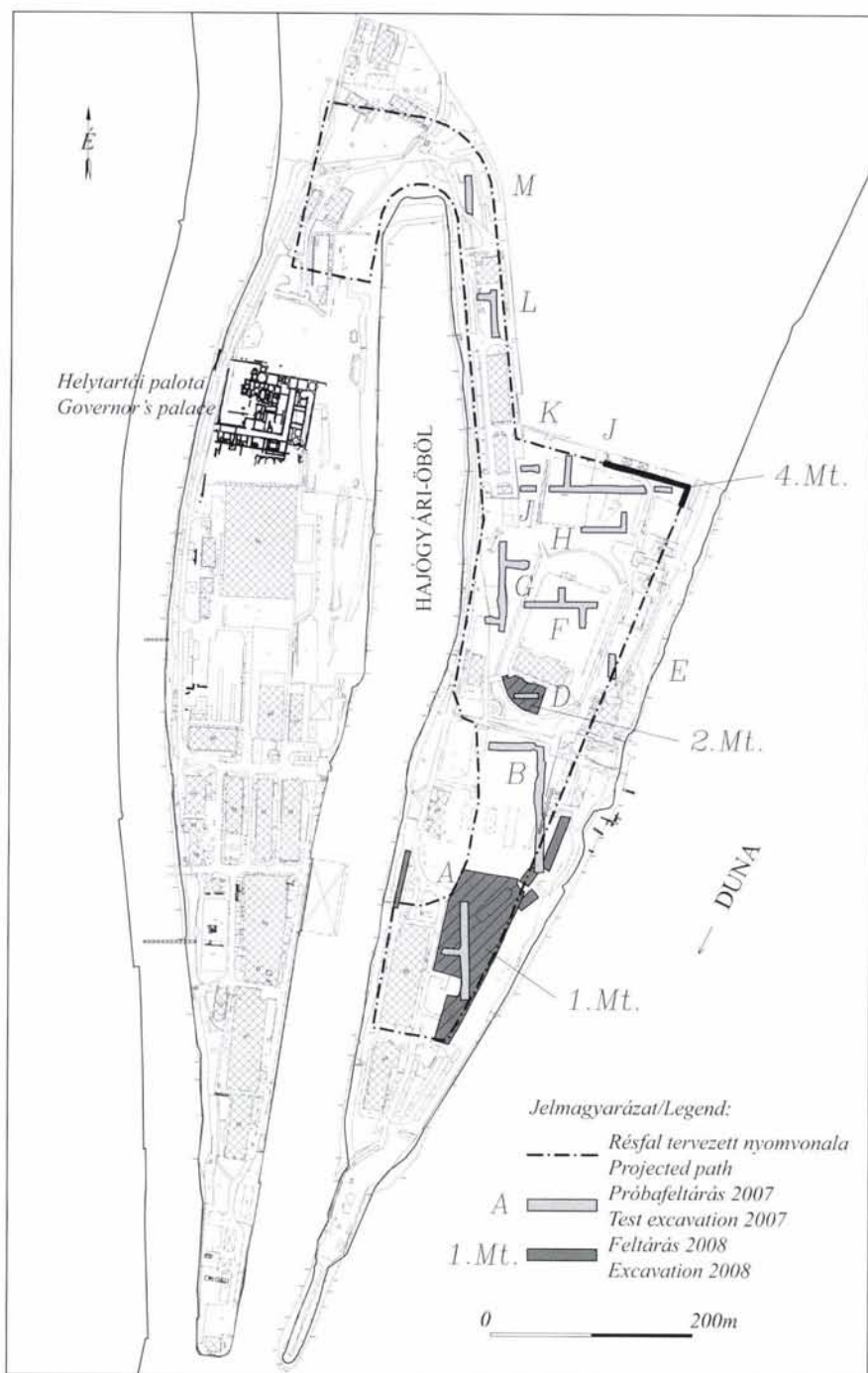
A feltételezett római híd kutatása (próbafeltárás)

A „Transaquincum” néven ismert erő előterében, a Fürdő-szigeten Zsigmondy Gusztáv által felmért négy római hídpillér alapozásai nyomán joggal vártuk, hogy a tervezett beruházási terület déli részén római híd maradványait, vagy ahhoz csatlakozó létesítményeket találunk (NÉMETH 1999). A várt leletek kiemelt jelentősége miatt stratégiai fontosságú volt azok pontos helyének és jellegének mihamarabbi azonosítása, hogy az esetleges műemléki bemutatás tervezése az építészeti tervezéssel egy ütemben haladhasson. Az érintett területrészen már 2007-ben hosszabb, észak-déli irányú szondaárkokat nyitottunk, ezek azonban

Excavations were conducted on Dockyard Island in Óbuda between May 19 and December 5, 2008, commissioned by Álomsziget 2004 Ingatlanfejlesztő Kft. These excavations were the organic continuation of the geophysical surveys carried out in the winter of 2006-2007 and the test excavation of 2007 (HAVAS 2008). The investigations were carried out in the southern part of Nagy-sziget, which is the central territory of the planned Álomsziget investment, where a territory of about 101,059 m² is intended to be enclosed with a slurry wall.

Investigation of the supposed Roman bridge (test excavation)

There was every reason to expect the appearance of the remains of a Roman bridge or establishments linked with it on the southern part of the future investment territory based on the foundations of four Roman bridge piers surveyed by Gusztáv Zsigmondy on Fürdő Island in the foreground of the fortification known as “Transaquincum” (NÉMETH 1999). Due to the preminent importance of the expected finds, the urgent identification of their exact place and character had a strategic significance in order that the planning of the monument exhibition could start together with the preparation of its

1. kép: A 2008. évi feltárások összesítő helyszínrajza
Fig 1: Complex summary map of the excavations from 2008

nem fedték teljes hosszában a híd várható előkerülésének zónáját. Ezt az árokrendszert idén további négy szondaárokkal egészítettük ki és kötöttük össze, ezáltal összesen 260 m hosszúságban nyertünk összefüggő keresztmetszeti képet a Hajógyári-sziget vonatkozó zónájának régészeti rétegeiről észak-déli irányban (1. kép). A feltárást egy ötödik, a Hajógyári-öböl partján (a Nagy-sziget nyugati partján) nyitott kutatási felülettel is kiegészítettük, itt azonban a jelentős feltöltés és sóderréteg technikailag csak pontszerű kutatást tett lehetővé.

Összesen 908 m² feltárása után a munka negatív eredménnyel zárult: a korábbi feltárások alapján a feltételezhetően érintett térségben megismert római hídnak nem találtuk régészeti nyomát. A kevés feltárt régészeti objektum az 5. számú, középkori lelőhelyhez köthető (egy gödörház, egy árok és egy tárlóverem), római leletek csak másodlagos, középkori leletösszefüggésből kerültek elő. A munka során szórványosan őskori (rézkor) kerámiákat is találtunk, de ezek objektumhoz nem kötődtek. A Hajógyári-öböl mentén nyitott szondáink azt mutatták, hogy itt a part menti, mintegy 20 m széles sáv az újkorban került feltöltésre, korábban csak időszakosan lehetett szárazon, mivel a humusz-képződésnek alig találtuk nyomát, emberi területhasználatra pedig semmi nem utalt.

Az ismert lelőhelyek feltárása

A korábbi ásatások során az előkészületben lévő beruházás központi területén, vagyis a Nagy-sziget déli részén öt lelőhelyet különíthettünk el. Ezek közül idén három lelőhelyet érintettek a kutatások. Az 5. számú, 11-13. századi lelőhely keleti felén (1. munkaterület, 6155 m²) végeztünk felületi feltárást, a 4. számú, bronzkori lelőhely

architectural designs. Long north-south running test trenches had already been opened on the relevant territory in 2007. These, however, did not completely cover the length of the zone where it was suspected the bridge might be located. This year, the trench system was completed and connected with four more test trenches. As a result a coherent north-south cross-section could be drawn along a length of 260 m of the archaeological layer sequence in the relevant zone of Dockyard Island (Fig. 1). The excavation was complemented by a fifth excavation surface on the bank of Dockyard Bay (the western bank of Nagy-sziget), although the significant fill and gravel layer permitted investigation of the area only in separate spots.

After the 908 m² were completed, we had to finish without results: no archaeological trace of the Roman bridge described in former excavations could be detected in the suggested area. The few unearthed archaeological features could be connected with medieval site no. 5 (a semi-subterranean house, a ditch and a storage pit), while Roman finds were discovered only in secondary positions in a medieval environment. Scattered prehistoric (Copper Age) shards were also found but these could not be linked to features. The test trenches opened along Dockyard Bay demonstrated that the ca. 20 m wide zone along the bank was filled up in the Modern Period. It must only have been periodically dry as there were hardly any traces of humus development and nothing suggested human use of the land.

Uncovering of the known sites

Former excavations had identified five sites on the central territory of the future investment in the southern part of Nagy

pedig teljes egészében feltárássra került (2. munkaterület, 928 m²). Kiseb munkákat végeztünk a 2. számú, 13-15. századi lelőhelyen is (4. munkaterület), ahol a tervezett résfal nyomvonalának megelőző feltárása történt meg 105 m hosszúságban. A munka kapacitását, ütemezését, a még többnyire bérlők által használt területen, a beruházói területbiztosítás határozta meg.

Őskor

Az 5. lelőhely területének őskori (rézkor, bronzkor) használata szórványosan volt kimutatható, a 2007. évi után idén újabb, kiterjedt gödörobjektumot tárhattunk fel. Rétegből az elszórt cserepek mellett két, csaknem teljesen összeállítható, helyben összeroppant késő rézkori (protoboleráz) edényt is felszínre hozhattunk (2. kép).

A 4. számú, bronzkori lelőhely feltárását (2. munkaterület, 928 m²) a teljes felületen elvégeztük. A 2007. évi 'D' szondaárok metszete alapján már tisztában voltunk a rétegvizonyokkal, ez alapján ütemeztük és végeztük el a gépi és kézi mélyítést.

A lelőhely további részsein a tavaly látott gyér intenzitást tapasztalhattuk, a feltárt,

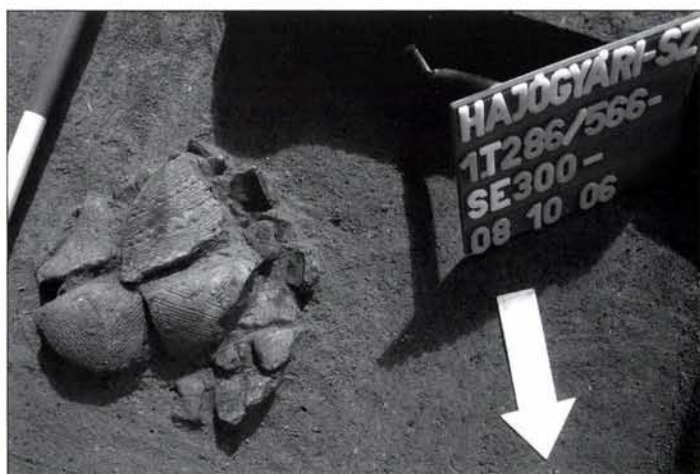
Island. Three of them were found this year. The surface of the eastern part of 11th-13th century site no. 5 (work area 1; 6155 m²) and the entire territory of Bronze Age site no. 4 (work area 2; 928 m²) were unearthed. Small investigations were conducted at the 13th-15th century site no. 2 as well (work area 4) The excavation lay over the path of the future slurry wall along a length of 105 m. The capacity and pace of work were determined by the rate the investors made the territory, most of which was still used by its tenants, available.

Prehistory

The prehistoric use of the territory of site no. 5 could be sporadically demonstrated (Copper Age, Bronze Age): an extensive pit feature similar to the one unearthed in 2007 was uncovered. Two, nearly complete in situ cracked Copper Age (stab-and-drag) vessels were uncovered in the layer sequence beside a few scattered shards (Fig. 2).

Bronze Age site no. 4 was uncovered on the complete surface (work area 2; 928 m²). The layer sequence was already known from the cross-section of test

2 kép: Tűzdelt-barázdás díszítésű késő rézkori edény
Fig. 2: Late Copper Age vessel with a stab-and-drag ornament

3. kép: Kr. u. 4. századi római érem a
középkori település területéről
Fig. 3: 4th c. Roman coin from the
Medieval settlement

több mint 20 gödörobjektumnak csak ele-
nyező része tartalmazott értékelhető rég-
észeti leletet.

A kultúrreteg alsó harmadától, 99,81-
101,34 mBf szinten halovány foltként
jelentkező, szürkésbarna betöltésű objek-
tumok kerültek elő. A gödrök, cölöpgöd-
rök, karó- és cölöplyukak többsége kerek,
teknős falú és aljú volt. Összefüggésük a
leletanyag szegénysége miatt tisztázatlan.
Csupán a terület északnyugati részén,
íves alakban kirajzolódó cölöplyukak és
gödrök csoportja utalhat felépítményre,
míg az északnyugati részen, az északi met-
szetfal alá futó, hosszúkás, íves lezárású,
északkelet-délnyugati irányú objektumot
metszete alapján esetleg árokészletnek
véltjük.

Mivel a Hajógyári-sziget ezen része a
Duna ártere, az objektumok feltjai elmo-
sódottak, a leletanyag pedig többségében
szórványként jelentkezett, ezért határo-
zott településszerkezetet nem tudtunk
megfigyelni. Az objektumokhoz köthető
kis számú, pontosabban meg nem hatá-
rozható bronzkori, díszítetlen cserépanyag
csak rövid ideig tartó megtelepedésre
utal. (T. Z.)

trench 'D' from 2007, which was the ba-
sis for the schedule and the mechanic and
the manual excavation.

We found the same low intensity occu-
pation on the rest of the territory as last
year. Only a small portion of the more
than 20 pit features recovered contained
good archaeological finds.

From the lower third of the culture bear-
ing layer, features filled with greyish brown
earth appeared in the form of vague discol-
orations on level 99.81-101.34 a.B.s. Most of
the pits, the large and the small postholes
and stake holes were round with trough-
shaped walls and bottoms. Their intercon-
nections could not be clarified because of
the scarcity of finds. The group of post-
holes and pits arranged in an curve suggest
a superstructure in the north-west part of
the territory, while in the northwest area,
a northeast-southwest oriented elongated
feature with an rounded end extended un-
der the northern section wall. This feature
may be interpreted as part of a ditch.

As this part of Dockyard Island lay in the
floodplain of the Danube, the outlines of
the features became fuzzy, the find mate-
rial mostly appeared as stray finds, and no
definite settlement structure could be ob-
served. The few, not precisely identifiable,
undecorated Bronze Age shards that could
be linked with the features implied that
this was a short-lived settlement. (Z. T.)

Roman Period

No features from the Roman period
were discovered this year. Nevertheless,
we could make significant observations
regarding the Roman period during the
test excavation and the uncovering of site
no. 5. No Roman features appeared in the
undisturbed layer sequence on the inves-
tigated territory. This indicates that this

Római kor

Római kori objektumok az idei feltárások során egyáltalán nem kerültek elő. A próbafeltárás, és az 5. lelőhely feltárása során mégis tehetünk jelentősebb, a római korra vonatkozó megfigyeléseket. A vizsgált térségben bolygatatlan rétegviszonyok mellett nem mutatkoztak római jelenségek, ez a római kori területhasználat külterjes jellegét mutatja. Ugyanakkor az Árpád-kori telep feltárása során lehetőség nyílt arra, hogy a történeti humuszt több rétegben bontsuk el, és rétegenként fémkereső műszerrel vizsgáljuk át. Az így gyűjtött, 110-nél több fémtárgy területi megoszlása egyértelműen összhangban volt a középkori település szerkezetével. Az összesen talált 29 érem közül 25 volt római (3. kép), és csupán négy középkori. A római érmek közül is túlnyomó többségben a Constantinus-dinasztia kisbronzai szerepeltek (17 db), biztosan ennél későbbre keltezhető darab pedig nem fordult elő. (Az érmek meghatározásában Vida István volt segítségemre.)

Nem kevésbé jelentős római kori leletanyag származott a középkori házakból. Elsősorban a kemencékbe beépített, vagy további hasznosításra deponált kövek közt volt több faragvány, így két oltárkö töredék (4. kép), *aediculafal*, párkány, szarkofág, oszlop, és faragott kváderek töredékei. Ezek egy részénél megfigyelhető volt a másodlagos, építészeti hasznosítás, például az oltár kiálló részeinek lefaragása, ill. habarcsnyomok. Az Árpád-kori kemencék tehát már legalább harmadik hasznosítási helyei lehettek a daraboknak.

A próbafeltárás kapcsán ismét tapasztalhattuk az érintett területen már tavaly is megfigyelt jelentős római kori leletkoncentrációt. Az idei munkák is a korábbi tapasztalatokat erősítették meg: a leletek

area was peripheral during the Roman occupation. At the same time, the historical humus could be removed in subsequent layers during the excavation of the Arpad period settlement, and every layer could be searched with a metal detector. The spatial distribution of the more than 110 metal objects detected was evidently in harmony with the medieval settlement structure. Twenty-five (Fig. 3) of the detected 29 coins came from the Roman period and only four of them were medieval. The majority of the Roman coins were small bronze coins of the Constantine dynasty (17 items) and no coin could be dated with certainty to a later phase. (István Vida helped me in the identification of the coins.)

4. kép: Római oltárkö töredék középkori objektumból
Fig. 4: Fragment of a Roman altar stone from a medieval feature

5. kép: Gödörház az Árpád-kori település korábbi fázisából
 Fig. 5: Semi-subterranean house from an earlier phase of the Arpad Period settlement

egy újkori, nagy valószínűséggel a helytartói-palota bolygatásával, ásatásaival összefüggő rétegből kerülnek elő, ebből a rétegből az erózió folytán állandóan omlik törmelék a partra is. Néhány lelettárgy, így a középkori házak másodlagosan, harmadlagosan hasznosított kövei azonban biztosan nem hozhatók kapcsolatba a helytartói palota korszakával. (H. Z.)

Középkor (konzulens Tóth Anikó)

A 2008. évi feltárás legjelentősebb eredményét az 5. számú lelőhely 6155 m²-t kitevő részének összefüggő felületi feltárása jelentette. Összesen 16 földbemélyített ház, műhely, és három, felszínen álló, cölöpszerkezetes épület került feltárára. Az épületek között és mellett kiterjedt árokrendszer bontakozott ki, továbbá két külső (sütő?) kemence, kisebb alkalmi tüzelő helyek, és számos gödör egészítette ki a település maradványait. A kronológiai keretek is bővültek, míg 2007-ben a telep központi részét érintő szondaárkunkban elsősorban 11-12. századi leletek kerültek elő, idén távolabb, jelentős 13. századi anyagot is találtunk. A település kezdeteit

A similarly significant Roman period find material came from the medieval houses. There were several carved items among the stones built into the ovens or deposited for later use: fragments of two altar stones (Fig. 4), an aedicula wall, a cornice, a sarcophagus, a pillar and dressed ashlar. For a few of these items, a secondary architectural use could be postulated, like carved off projections of the altar stones and traces of mortar. Thus, these items were used for at least a third time in the construction of Arpad Period ovens.

Similarly to last year, a significant Roman period find concentration could be observed during the test excavation. The investigations corroborated the experiences of former investigations: the finds came from a modern period layer, which can most probably be connected with the disturbance and the excavations at the Proconsul's Palace. Erosion regularly transports debris to the bank as well. A few finds, like the stone used the second or the third time in the medieval houses, are definitely not linked with the period of the Proconsul's Palace. (Z. H.)

pedig a kerámiák mellett két darab I. István dénár is keltezte.

A telep korábbi periódusának objektumai egyetlen, a többi háznak mintegy prototípusát adó, de azoknál jóval nagyobb ház köré, ill. annak közvetlen északi szomszédságában csoportosultak. Ez a gödörház 420×410 cm alapterületű, nyugat-északnyugat – kelet-délkeleti tájolású volt, az oldalak közepén, és a ház sarkainál cölöplyukakkal (5. kép). A bejárat nyoma a ház délkeleti sarkánál, délről találtuk. Kővekből rakott kemencéje az északkeleti sarokban helyezkedett el. Ezt később, a nagyobb kőveket kiválogatva, szisztematikusan felszámolták. A ház közepének közelében, a délnyugati negyedben, téglalapoz közelítő alakú, észak-déli irányú kisméretű beásást találtunk, melyet utólag a ház dőngölt agyagpadlójától eltérő agyaggal tapasztottak le. A beásás funkcióját a benne talált kis számú, jellegtelen lelet sem magyarázta. Az épület hosszabb ideig állhatott fenn, többször javították, foltozták a padlót, talán a cölöplyukak egy része is szerkezeti átalakításra vezethető vissza. A házként való használat után, a már félig feltöltődött mélyedés szemétgödörként funkcionált, melynek markánsan elkülönülő betöltéséből is még kora Árpád-kori kerámiák kerültek elő.

A település központi részén további nyolc, hasonló szerkezetű, de kisebb gödörházat találtunk. Ezek jellemző módon kb. 310×280 cm alapterületűek, nyugat-északnyugat – kelet-délkeleti tájolásúak. Állandó elem a köves kemence az északkeleti sarokban, a ház oldalainak közepén található cölöplyukak, és a kis téglalap, vagy ovális alakú, letapasztott beásás a délnyugati negyedben. A bejárat, ahol ez megfigyelhető volt, mindig a délkeleti sarokban, dél felé nyílt. A köves kemencék (6. kép)

Middle Ages (consultant: Anikó Tóth)

The most important result of the excavations in 2008 was the recovery of a coherent 6155 m² area of site no. 5. Sixteen semi-subterranean houses, a workshop and three over-ground post-structure buildings were uncovered. An extensive ditch system was found between and beside the buildings and two outdoor ovens, small hearths and numerous pits completed the remains of the settlement. The chronological borders were also extended: finds from the 11th and 12th centuries were mostly unearthed in the test trench in the central part of the settlement in 2007. This year, a significant material from the 13th century was identified farther from the center. The beginning of the settlement was dated this early period on the basis of ceramics and two denars minted by Stephen I.

The features of the early phase of the settlement clustered around and in the northern foreground of a single house, interpreted as the prototype of the rest of the houses although it was much larger. This semi-subterranean house measured 420×410 cm and aligned in a west-northwest – east-southeast direction with post-holes in the corners and in the middle of the walls (Fig. 5). Traces of the entrance were found in the south in the southeastern corner. The stone oven stood in the northeast corner. This was later demolished and the larger stones were systematically separated. In the southwestern quarter close, to the center of the house, a small, semi-oblong, north-south oriented pit was found, later daubed with a different clay from the type used for the pounded clay floor. The function of the pit could not be determined from the few, uncharacteristic finds recovered from it. The building stood for a long period and

6. kép: Árpád-kori ház köves kemencéje

Fig. 6: Stone oven of the Arpad Period house

építésével kapcsolatban is tehetünk néhány alapvető megfigyelést. A ház gödrének kiásása és a tetőzetet tartó oszlopok felállítása után került sor a kemence sekély, téglalap alakú mélyedésének kialakítására. Ezen belül további mélyedést vájtak a leendő tűztérnek. Ekkor a kemence sarkainál négy (a legnagyobb ház esetében hat) kisebb karólyukat is kimélyítettek, melyek rendeltetése nem teljesen világos, mivel ezeket a viszonylag épen maradt kemencék kövei is fedték, ill. egy kemence esetében a lyukakba becsúszott köveket is találtunk. A kemencék felépítményét alkotó kövek tehát csak ezután kerültek a helyükre.

Nehezen eldönthető, hogy még ehhez a települési periódushoz kötődik-e az a két, hasonló méretű objektum, melyek alak és tájolás szerint illeszkednek csak a sorozatba. Ezek a település északi, ill. déli, periférikusabb részén helyezkedtek el, a többi háznál jóval sekélyebbek, sem kemence, sem döngölt padló nem volt megfogható, egyik esetben még a cölöplyukak sem mutatkoztak. A rendkívüli leletszegénységüket is figyelembe véve ezek félkész, vagy csak ideiglenes épületek lehettek.

was mended a few times; the floor was renewed. Perhaps certain postholes also served the structural reconstruction of the house. After it had ceased to function as a house, the half filled in depression was used as a refuse pit. The evidently different fill of the refuse pit also yielded early Arpad period ceramics.

Eight more, smaller semi-subterranean houses with similar structures were found in the center of the settlement. They generally covered a ground surface of 310×280 cm and had a west-northwest – east-southeast orientation. Common elements included a stone oven in their northeast corners, the postholes in the middle of their walls and the small oblong or oval daubed pit in their southwest corners. The entrance, where it could be observed, always opened to the south in their southeast corners. Certain observations could also be made concerning the construction of stone ovens (Fig. 6). The shallow oblong pit of the oven was dug after the pit for the house was established and the erection of the posts that supported the roof. Another pit was dug within

Két, műhelyként azonosítható objektum periódushoz kötése szintén problematikus. Az egyik lényegében a többi gödörházhoz egészen hasonló létesítmény, mely azonban nem köves kemencével, hanem a nyugati oldalából induló, földbevájt, legyező alakú kemencével rendelkezett. A kemence előterében külön hamuzógödör is kialakításra került, a bejárat pedig ezúttal kelet felé nézett a délkeleti saroknál. Az objektumból kora Árpád-kori leletek kerültek elő, de a legnagyobb korai házhoz annyira közel feküdt, hogy egyidejű működésük igen kétséges. A másik sütőház, vagy műhely a telep északi részén húzódott. Ennek eredeti kialakításában észak felé nyílt hasonló jellegű kemencéje, később pedig egy további kemence is készült a nyugati oldalon. Itt hosszabb idejű használattal számolhatunk, mivel a korábbi kemence sütőlapját egyszer még megújították, majd a későbbi kemencét vették használatba.

Két külső kemencét is feltártunk, melyek méretben, alakban különböztek, de szerkezetben az északi sütőház későbbi ke-

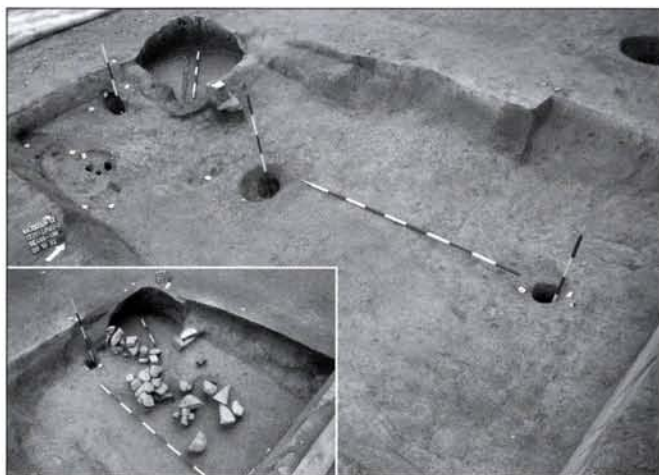
the pit to contain the future firing space. Next, four (six in the largest house) small stake holes were dug at the four corners of the oven. Their function is not really clear since they were covered with the stones of the relatively well preserved ovens and in one oven stones were found that had slid into the holes. Consequently, it was only at this point that the stones of the superstructure were put in their places.

It is difficult to decide if the two similar-sized features found in the northern and southern peripheries of the settlement can be linked to this settlement period, since they fit into this group only by virtue of their shapes and orientations. They were much shallower than the rest of the houses and did not contain ovens, daubed floors and one even lacked post-holes. Regarding the extremely poor find material recovered from them, they were either half-finished houses or temporary buildings.

It is also difficult to group two features that can be interpreted as workshops into either period at the settlement. One of

7. kép: Árpád-kori
külső kemence
Fig. 7: Arpad Period
outdoor oven

8. kép: Gödörház az Árpád-kori település későbbi fázisából
 Fig. 8: Semi-subterranean house from a later phase of the Árpád Period settlement

mencéjével rokoníthatóak. Ezeket kavicsoszással, vagy kövekkel és kavicssal alapozták. A gyengén kiégett, néha alig észlelhető sütőfelületeket további nagyobb mennyiségű kő fedte, kevés paticcsal keverten (7. kép).

A település későbbi fázisában jelentős változás történt az épülettípusok tekintetében. A gödörházak – összesen hármat érintett idén a feltárás – jóval nagyobbak, elérték a 610×330 cm-t is (8. kép). A nyugat-északnyugat – kelet-délkeleti tájolás megmaradt, de változott a cölöpök kiosztása, egyetlen középtengely vált hangsúlyossá. A kemence helye kevésbé lett kötött, két esetben az északnyugati, egy esetben az északkeleti sarkot foglalta el. A tűzhely ténylegesen a házgödör sarkának kitapasztásával, a ház többi részétől való leválasztásával jött létre, szája, ház felőli oldala kövekből rakott, és a korábbi kemencékkel szemben kavicsos alapozású, erős, tapasztott sütőfelülettel rendelkeznek. A periódus építményei a korábbi települési központtól keletre és nyugatra helyezkedtek el.

Nagy valószínűséggel ehhez a települési periódushoz kapcsolható a három feltárt, egykor felszínen álló, téglalap alakú, cöl-

them was an establishment very similar to the semi-subterranean houses but instead of a stone oven, it had a half-sunken fan-shaped oven built into its western side. A separate ash pit was dug in front of the oven, while the entrance opened to the east in the southeast corner. The finds recovered from the feature came from the early Árpád period although it stood so close to the largest early building that they probably could not have functioned at the same time. The other baking house or workshop stood in the northern part of the settlement. Originally, a similar oven opened in it to the north, while later yet another oven was built by its western side. This construction was used for a long period since the baking surface of the earlier oven was renewed once, and then the other oven was used.

Two outdoor ovens were also uncovered. These ovens were different in their measurements and shapes although their structures were similar to that of the later oven in the northern baking house. The foundation comprised pebbles or stone and pebbles. The poorly fired, sometimes barely distinguishable baking surfaces

lőpszerkezetes épület (9. kép). Közülük kettő közvetlenül a későbbi gödörházak mellett helyezkedett el, egy esetben pedig az épület fedte egy korábbi gödörház területét. Az építmények tájolása észak-északkelet – dél-délnyugati, szerkezetük, méretük némileg eltérő volt (836×464 cm, 913×430 cm, 1750×420 cm). Két esetben biztosan megállapíthattuk, hogy belül több helyiségre osztották az épületet. A bejárat helye mindhárom esetben a nyugati oldalon sejthető. Az egyik ilyen épület déli végénél, a történeti humuszban vett felszínen nagy mennyiségű paticsot, és számos apró vastárgyat, vassalakat dokumentálhattunk, így elképzelhető, hogy itt vasmegmunkálás, kovácsolás folyhatott. Egyéb tekintetben is az épületek gazdasági funkciója tűnik valószínűnek.

A már tavaly is észlelt területhatároló árkok rendszere, rendeltetése is tovább körvonalazódott. Az árkok nem egy időben keletkeztek, de nagyjából egymást kiegészítő hálózatot alkotnak (10. kép). A szuperpozíciós esetek megmutatták, hogy az árkokat a korai házaknál később alakították ki. Ez alapján leginkább arra gondolhatunk, hogy a rendszer nagyobb része a későbbi települési periódushoz tartozott.

were covered with a large number of stones mixed with some daub (Fig. 7).

The building types significantly changed in the later phase of the settlement. The semi-subterranean houses – three of them were uncovered this year – became much larger. They could even attain measurements of 610×330 cm (Fig. 8). The west-northwest – east-southeast orientation remained but the distribution of the posts changed: a single medial axis being stressed. The ovens were less consistently placed. In two cases, it was built in the northwest corner of the house and in the third case in the northeast corner of the house. To build an oven, the corner of the house pit was daubed and the area was separated from the rest of the house. The mouth and the side toward the interior of the house were built from stones and, as opposed to the early period, the strong, daubed baking surface had a pebble foundation. The buildings of this period stood east and west of the former settlement center.

The three uncovered, formerly over ground, oblong post-structure buildings can most probably be linked to this settlement period (Fig. 9). Two of them

9. kép: Árpád-kori
cölöpszerkezetes
épület
Fig. 9:
Árpád Period
post-structure
building

10. kép: Árokrendszer részlete az 5. számú lelőhelyen

Fig. 10: Detail of the ditch system in site no. 5

Egy több mint 1000, és egy kb. 100 m²-es, árokkal körülvett területet teljes egészében feltártunk, melyeken belül nem találtunk lakóobjektumot, így biztosak lehetünk abban, hogy nemcsak a házhelyeket, vagy a lakott területet határolták ilyen módon. Ugyanakkor egy másik, majd 2000 m²-es, körülhatárolt terület magában foglalja a három későbbi házat (és a korábbiak közül négyet), két felszínen álló cölöpszerkezetes épületet, egy sütőházat és egy külső kemencét. Az egyes háztartások, gazdasági egységek elkülönítése tehát továbbra is problematikus. Egy másik, árokkal övezett egység a feltárás déli részén mintegy 27 m távolságra kezdődött a település központi részétől. Bár itt még nem volt lehetőségünk a teljes feltárássra, egy cölöpszerkezetes épületet, és egy külső kemencét már biztosan magába foglal ez a településrész.

A 2. számú (13-15. századi) lelőhely azon részén is végeztünk kisebb megelőző feltárást, ahol a tervezett résfal kialakítása előtt, a kis relatív mélység ezt lehetővé tette (a résfal névleges szélességében – 80 cm). Összesen kilenc új régészeti objektumot azonosíthattunk és tárhattunk fel részlegesen, melyek közül kettő észak-dé-

stood next to the later semi-subterranean houses, while the third house covered the territory of an earlier semi-subterranean house. The buildings had a north-northeast – south-southwest orientation. Their structures and measurements were slightly different (836×464 cm, 913×430 cm, 1750×420 cm). Two of them were certainly divided into separate rooms. The entrance was probably on the western side in all three buildings. A large amount of daub and many small iron objects and slag were documented on the ground surface in the historical humus by the southern end of one of these buildings. These finds suggest that iron working and hammering was practiced here. These buildings seem to have had economic functions in other regards as well.

The system and function of the ditches that bordered the lots, already been observed last year, became more specialized as well. The ditches were not all dug at the same time, yet most of them compose a complementary network (Fig. 10). The superpositions indicate that the ditches were dug later than the early houses, which suggests that the greater part of the

lihez közelítő irányítású árok, hat gödör, és egy kisebb, téglalap alakú tűzhely. Az idén talált kevés lelet egyértelműen mutatta a 2007-ben feltárt objektumokhoz fűződő kapcsolatot. A tűzhely jelentősége anynyiból kiemelkedő, hogy a tavalyi feltárás során hiányoztak a lelőhelyről az egyértelműen telephez köthető objektumok, csupán a leletanyag jelezte a lelőhely jellegét. (H. Z.)

Havas Zoltán – Tézer Zita

Irodalom/References

HAVAS 2008 – Havas Z.: Szondázó kutatások az óbudai Hajógyári-szigeten (Test excavations on Óbuda [Dockyard] Island). *Aqfűz* 14 (2008) 24–39.

NÉMETH 1999 – Németh M.: A rákospataki híd és az aquincumi Dunaszakaszhídvédelmének kérdései (Die Brücke beim Rákospatak und Fragen der Verteidigung des Donauabschnittes im Bereich von Aquincum). In: Gaál A. (szerk.), *Pannoniai kutatások. A Soproni Sándor emlékkonferencia előadásai* (Bölcske, 1998. október 7.). Szekszárd 1999, 141–160.

system belonged to the later settlement period. Two territories enclosed by ditches were investigated. One measured more than 1000 m² and the other about 100 m². No dwellings were found in them, so the ditches certainly did not border lots or the residential area. Another enclosed territory of nearly 2000 m², at the same time, contained the three later houses (and four of the earlier ones), two over-ground post-structure buildings, a baking house and an outdoor oven. Thus, the separation of the households and the economic units is still problematic. Another unit enclosed by ditches began about 27 m from the center of the settlement in the southern part of the excavation territory. This area has not yet been completely uncovered but it certainly contains a post-structure building and an outdoor oven.

A small-scale investment-led excavation was conducted in the part of site no. 2 (13th-15th centuries) where the relatively small depth permitted it before the construction of the future cut-off wall (along the nominal width of the slurry wall to a depth of 80 cm). Nine new archaeological features were identified and partly unearthed. Two of them were ditches running in an approximately north-south direction, six were pits, and one was a small, oblong oven. The few finds uncovered this year displayed evident connections with the features unearthed in 2007. The significance of the oven is significant in that features that could certainly be linked with a settlement were missing with only finds marking the site last year. (Z. H.)

Zoltán Havas – Zita Tézer

Topográfiai kutatások az aquincumi katonaváros északnyugati régiójában, a *cella trichora* szomszédságában

(Budapest, III. ker., Hunor utca 24–26. –
Vörösvári út 95., Hrsz.: 18726/10)

Az aquincumi katonaváros északnyugati régiójában található, 3400 m²-es összevont telken a Zen Garden lakópark építését megelőzően, a GB Europa Ingatlan Kft. megbízásából közel egy évig tartó feltárást végeztünk. A kutatás célja a területtel szemben fekvő, 1930-ban feltárt *cella trichora*, ókeresztény temetőkápolna (NAGY 1931; ZSIDI 2000, 30–31) környékének kutatása, a késő római és ókeresztény temetkezések feltárása, továbbá a kápolna alatt előkerült épületmaradványok nyugati kiterjedésének meghatározása és a Kr. u. 2-3. századi katonaváros település-szerkezetének tisztázása volt (*l. kép*).

A katonaváros északnyugati régiójának nyugati szélé, a közeli, ma is működő forrásnak (TÓTH-KÁRPÁTI 2004, 181) és a hegyekből érkező patakok vizének köszönhetően kezdetben mocsaras, víz áztatta, megtelepedésre alkalmatlan térség volt. A kutatott terület ennek a mocsaras térségnek a keleti szélén helyezkedett el. A telek területén erős, természetes lejtést lehetett megfigyelni északnyugati irányba haladva, miközben keleti része jelentősen kiemelkedett a környezetéből. A terület északi sávjában a régészeti jelenségek a tervezett lakópark alapozási síkja alá futottak, ezért kutatásokra kizárólag a kiemelkedő déli területrészen volt lehetőségünk. A természetes terepalakulatoknak köszönhetően

Topographic investigations next to *cella trichora* in the northwestern part of the Aquincum Military Town

(Budapest III, 24–26 Hunor Street – 95
Vörösvári Road, Lrn.: 18726/10)

Excavations were commissioned by the GB Europa Ingatlan Kft. The work was conducted for nearly a year on the 3400 m² combined lot in the northwestern part of the Aquincum Military Town preceding the construction of the Zen Garden residential complex. The objective of the excavation was investigation of the area of the *cella trichora*, the ancient Christian funeral chapel uncovered in 1930 (NAGY 1931; ZSIDI 2000, 30–31), recovering the Late Roman and early Christian burials, the determination of the western extension of the building remains discovered under the chapel and the clarification of the settlement structure of the Military Town in the AD 2nd-3rd centuries (*Fig. 1*).

Owing to the still active nearby spring (TÓTH-KÁRPÁTI 2004, 181) and water flowing down from the hills, the western edge of the northwestern part of the Military Town was initially waterlogged, swampy and unsuitable for settlement. The investigated territory is at the eastern edge of this waterlogged area. A steep natural northwesterly sloping could be observed on the lot, while its eastern part emerged significantly from its environment. The archaeological phenomena extended under the foundation level of the future residential district in the northern zone of the territory, so only the elevated

2. kép: Az újkori vegyszeres akna aljában előkerült római kút

Fig. 2: Roman well on the bottom of the modern chemical shaft

a telek déli részében megfigyelt kiemelkedés kelet- és délkelet felé folytatódott. Ez magyarázhatja a telektől délkeletre eső terület rész hosszabb ideig történő használatát, beépítettségét is (vö. Hunor utca 21. – a feltárás ismertetését ld. jelen kötet 173. oldalán).

A terület jellegéből adódóan a legkorábbi megfigyelt jelenségeket vízvezető árok és cölöpszervezetű épületek képviselték, amelyeket elsősorban a telek magasabban fekvő keleti és déli sávjában nyitott kutatóárkokban figyelhettünk meg. Hasonló cölöpszervezetű-vályogfalas épületek és vízvezető árok nyomait, a közeli Hévízi úti lakópark építését megelőzően (MADARASSY 1995, 36) és a Hunor utca. 39. számú telken, már korábban is azonosították (MADARASSY 1996, 62).

A Kr. u. 2. század második felében – 3. század elején, a mocsaras terület lecsapolását és a források vizének elvezetését követően, a katonaváros nyugati széle még városon kívüli területnek számított, amelyen ipari jellegű tevékenység folyt (KIRCHHOF 2007, 42–44). A környék fazekasműhelyeinek működésével kapcsolható össze a telken előkerült két kút is, amelyekből az egyiknek a kávját száraz-

southern part could be investigated. Owing to the natural surface formations, the elevation observed in the southern part of the lot continued towards the east and southeast. This may explain why the territory southeast of the lot was used and has been built-up for a long period (comp. 21 Hunor Street – the description of the excavation see on p. 173 in this volume).

As the result of the character of the territory, the earliest observed archaeological phenomena were water ditches and post structure houses, which were mostly observed in the test trenches opened in the elevated eastern and southern zones of the lot. Similar post-structure buildings with adobe walls and traces of water ditches had already been identified preceding the construction of the nearby residential district in Hévízi Road (MADARASSY 1995, 36) and on lot 39. Hunor Street (MADARASSY 1996, 62).

Even after the waterlogged territory had been drained and the water of the springs had been diverted, the western edge of the Military Town was still on the periphery of the town in the second half of the AD 2nd century and the beginning of the 3rd century, a place where indus-

falazással alakították ki (2. kép), a másikat pedig hordódongákkal bélelték.

A Kr. u. 3. század elején a korábbi kúttakat és kemencéket betöltötték, majd a Severus korban, a város északnyugat felé terjeszkedése során, a katonaváros úthálózatába illeszkedő épületeket emeltek föléjük. Az épületek tájolását a telek keleti felét északnyugat–délkeleti irányban átszelő út határozta meg. Az út két oldala mentén 20 és 25 m hosszán egyenes falszakaszokat lehetett követni, melyeket helyenként *porticus*ra utaló pilléralapozás szakított meg. Az épületeket, és ezzel egyidőben az utat is, többször megújították. Az út nyugati oldala mentén 4-5 alkalommal megújított épületek részletei kerültek elő, amelyeknél jól látható volt, hogy az épületek kibővítése az út beszűkítésével járt együtt (3-4. kép).

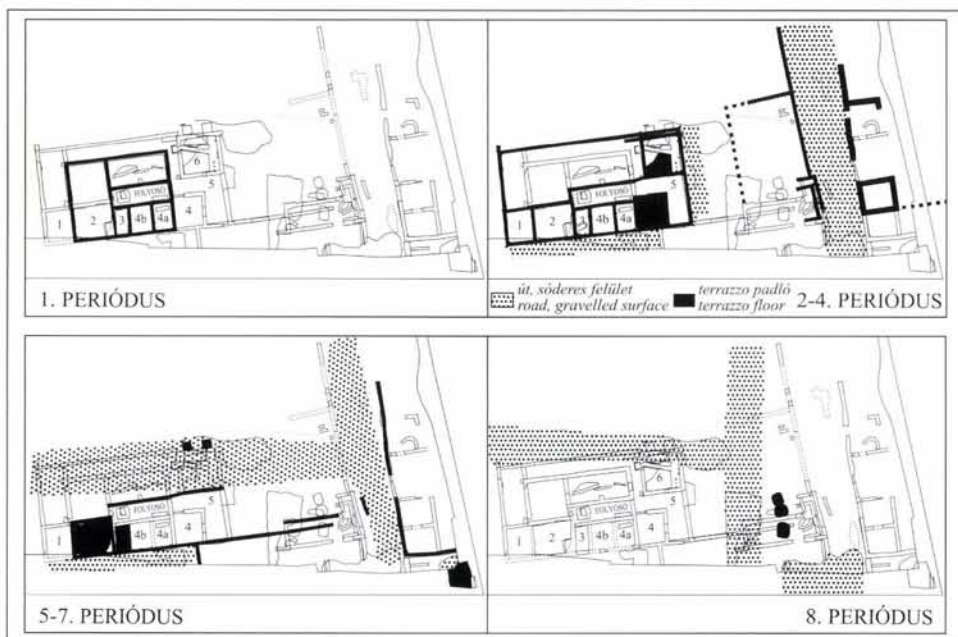
Az épületek járószintje a lankás terepalakulatoknak megfelelően mélyült, teraszos kialakításra utaló nyomot nem találtunk. A megfigyelt hosszú egyenes falvonulatok is a teraszos elrendezésnek mondanak ellent. Ugyanakkor a nagyobb épületegyütteseken belül, az egyes helyiségek szintjei

trial activities were carried on (KIRCHHOF 2007, 42-44). The two wells found on the lot can also be linked with the pottery workshops operating in the area. The curb of one of the wells was dry-walled (Fig. 2) while the other well was lined with barrel staves.

The earlier wells and ovens were filled in at the beginning of the AD 3rd century, and buildings aligned with the street system of the Military Town were raised over them as the town expanded towards the northwest in the Severus period. The orientation of the buildings was determined by the road that crossed the eastern part of the lot in a northwest-southeast direction. Two straight wall sections could be followed to a length of 20 and 25 meters along the two sides of the road, which were segmented by pillar foundations of porticos. The buildings and the road as well were repeatedly renewed. The parts of buildings renewed 4-5 times were found along the western side of the road, where it could clearly be observed that the enlargement of the buildings incurred narrowing of the road (Fig. 3-4).

3. kép: A telek délkeleti részlete az északnyugat–délkeleti irányú úttal és az út két oldalán lévő épületekkel
Fig. 3: Southeast part of the lot with the northwest-southeast running road and buildings on both sides

4. kép: A Hunor utcai épületek építési periódusai
Fig. 4: Construction phases at the Hunor Street buildings

különbözhetek, erre utalhatnak a megemelt küszöbök és a *terrazzopadlók* eltérő szintjei. A telek délkeleti sarkában a jelenlegi felszíntől számított 30 cm alatt falak és *terrazzopadlók* jelentkeztek, miközben a telek északkeleti sarkában a kövezett udvar és római épületmaradvány már 1,20-1,60 m-es mélységben került elő.

Az út mentén előkerült nagy mennyiségű félig megmunkált csonttöredék, hajtű és egyéb kisebb tárgyak csontfaragóműhely meglétére utalnak. Ezen kívül a feltárt területen elszórtan, a későbbi épületek falába beépítve, malomköveket találtunk, amelyek szintén ipari tevékenységet sejtetnek. Az út keleti oldala mentén előkerült legdélibb helyiségben, egy csoportban, nagyszámú edénytöredéket, egyberakott tálakat tártunk fel – itt talán a konyha vagy sütőde működhetett. Az út keleti oldala mentén lévő helyiségek falai foly-

The floor levels of the buildings lowered along with the sloping surface formations. No traces of terraces could be detected. The long and straight walls also contradict a terrace arrangement. However, the levels of the individual rooms of larger building units may have been different: this is implied by the raised thresholds and the varying levels of the *terrazzo* floors. Walls and *terrazzo* pavements appeared 30 cm from the modern surface in the southeast corner of the lot, while in the northeast corner, the paved courtyard and the Roman building remains appeared at a depth of 1.20 – 1.60 m.

The large number of half-finished bone fragments, bone hairpins and other small bone objects found along the road suggest the existence of a bone manufacturing workshop. In addition, millstones were found sporadically in the walls of later

tatódtak keleti irányban a jelenlegi utca szintje alatt is, feltehetően egy nagyobb épületegyüttes „ipari” részét alkották. A feltételezett nagyobb épületegyüttes bejáratát az a kétrészes küszöbkő adta, amelynek belső, épület felé eső oldalán sóderes felületet tártunk fel. A küszöbkövön kocsikerék lenyomata nem került elő, ezért ezen a bejáraton feltehetően csak gyalogosan közlekedtek. Az északnyugat–délkeleti irányú út keleti oldalán épült falak, talán az építési technikájuk és a terepesés miatt vagy esetleg földmozgás (vö. Carnuntum polgárvárosában kimutatható földmozgásokkal: HUMER–MASCHEK 2007, 45–55) következtében, enyhén elmozdultak eredeti helyükből és kidőlték az útfelület felé. Hasonló mozgásra utaló törés a telek középső részén előkerült nagyobb épületegyüttes déli falának egyik szakaszán is jelentkezett. Így ez alapján elképzelhető, hogy a falfestményeken megfigyelt javítások egy nagyobb, egyidőben történt földmozgással vannak összefüggésben.

A telek délkeleti sarkában nagyobb kiterjedésű, dél és kelet felé folytatódó,

buildings, which also attest to former industrial activities. A large cluster of shard and bowls placed one into the other were uncovered in the southernmost room on the eastern side of the road, where perhaps a kitchen or a bakery had operated. The walls of the rooms on the eastern side of the road continued eastwards under the level of the road. They probably belonged to the “industrial” wing of a large building complex. The entrance of the suggested large building complex was marked by a double threshold stone, next to which a gravel surface was uncovered toward the building. No wheel ruts were observed on the threshold stone so it must have only been used by people. The walls raised on the eastern side of the northwest-southeast oriented road were slightly shifted and tilted toward the road due to the construction technology and the sloping of the surface, perhaps earth movement (comp. earth movements demonstrated in the civil town of Carnuntum: HUMER–MASCHEK 2007, 45–55). A break implying similar earth movement appeared

5. kép: A 3. helyiség hypocaustumrendszere, nyugatról
 Fig. 5: Hypocaust system in room no. 3 from the west

6. kép: A 4. helyiség küszöbén látható falélelnyomatok és a küszöb függőleges részén a fehér vakolatmaradványok
Fig. 6: Impressions of wooden planks on the threshold of room no. 4 and remains of white plaster on the vertical part of the threshold

terrazzopadlós helyiség került elő, amelyet csak részben nyílt lehetőségünk feltárni (1. kép). Az út két oldalán, az épületek közül, piskótaalakú padlótéglák kerültek elő. Ezekkel egyező méretű darabok, késő római kontextusban, a Vörösvári út 103–105. és Vörösvári út 111–117-es telkeken is nagy számban jelentkeztek. A legkésőbbi, terrazzopadlóra omlott falfestmények vakolatának szerkezete is megegyező a Vörösvári út 111–117. telken előkerült töredékekkel. Az említett leletanyag a katonaváros északnyugati részében, a késő római időszakban egységes, egy időszakban történő kiépítést tükröz. A leletanyag feldolgozását követően a keltezés pontosítható lesz.

A telek középső részén kb. 6-8 alkalommal átépített, nagyobb épületegyüttest tártunk fel, amely folytatódott dél felé, a szomszédos iskola udvara alatt is (4. kép). A kezdetben kisebb méretű épületet a falak visszabontásával többször átépítették, kibővítették. Az egyes építési fázisok a falak enyhén eltérő irányításán is észrevehetőek voltak. Az épületegyüttes jelenleg feltárt déli falának tájolása hosszú ideig nem vagy

in a section of the southern wall of the larger building complex unearthed in the central part of the lot. Thus, it seems plausible that the repairs observed on the wall paintings were also connected with a single large earth slide.

The large room with a *terrazzo* pavement unearthed in the southeast corner of the lot could only partly be recovered as it extended further towards the south and east (Fig. 1). Floor tiles with an elliptical shape compressed in the middle, were found between the houses on both sides of the road. Many items with identical measurements were found in a Late Roman context on lots 103–105 Vörösvári Road and 111–117 Vörösvári Road. The structure of the plaster of the latest paintings that had fallen onto the *terrazzo* pavements was also identical to the fragments uncovered on lot 111–117 Vörösvári Road. This find material reflects an integrated development in a single event in the Late Roman period in the north-west part of the Military Town. The dating will be more exact after the analysis of the find material.

csak kis mértékben változott, az átépítések meghatározó tengelye volt. A helyiségek egy részét *terrazzopadló*val burkolták, amelyeknek néhol csak a maradványait találtuk meg. Két *terrazzopadlós* helyiségben a fűtésrendszert is kiépítették. Az egyik szobában *hypocaustum* fűtést (5. kép), a másikonál fűtőcsatornát *tubulusok*kal tártunk fel. Az egyik épületrészben három kerek oszlopecska került elő, melyek valószínűleg egykor *porticus*hoz tartozhattak.

Az épületkomplexum későbbi, talán legutolsó átépítésével hozhatók kapcsolatba azok a falak, amelyeknek egy hosszabb szakaszán sima felületet figyeltünk meg, faléc lenyomatával. A lécek még az építés során a képlékeny habarcsba kerültek, így néhány esetben a fa erezete is kivehető volt (6. kép). Az öt esetben megfigyelt lenyomatok feltehetően a helyiségek bejáratát képező, fával borított küszöbre utalnak.

Az épületegyüttes északi sávjában lévő falakat később az alapokkal együtt viszszabontották, majd a *terrazzopadló* és a hozzátartozó fűtőcsatorna feltöltését kö-

The larger, at least 6-8 times reconstructed building complex uncovered in the center of the lot continued southwards under the yard of the neighboring school (Fig. 4). The walls of the initially small building were pulled down when it was reconstructed and enlarged. The construction phases could be differentiated by the slightly diverse orientation of the walls as well. The orientation of the uncovered southern wall of the building complex was not or only slightly changed for a long time: it remained the determinant axis for the reconstructions. A few rooms were paved with *terrazzo* of which only a few fragments were preserved. Two rooms with *terrazzo* pavements were also furnished with a heating system. *Hypocaust* heating was found in one of the rooms (Fig. 5), while in the other one, a heating channel with *tubuli* was recovered. Three small, round columns were found in one part of the building, which probably belonged to a portico.

The wall, where the imprint of a wooden plank can be observed on a smooth

7. kép: A sóderecs út mentén előkerült két négyzetes alaprajzú pillér keletről
Fig. 7: Two oblong pillars found by the gravelly road from the east

8. kép: Két késő római temetkezés szuperpozícióban a falfestményekkel díszített folyosó területéről

Fig. 8: Late Roman burials in superposition on the territory of the corridor decorated with wall paintings

vetően sóderrel borították, feltehetően egy kelet–nyugati irányú út vagy udvar létesítése érdekében. Az új, sóderes út mentén négyzetes alapozású pilléreket tártunk fel (7. kép). Ebben az időszakban bonthatták el az északnyugat–délkeleti tájolású út nyugati oldala mentén húzódó 20 m hosszú egyenes falszakaszt is, amelynek révén valószínűleg egy útkereszteződést, új *insula*t hoztak létre.

A legkésőbbi építési periódushoz köthető, a korábbi falak és a sóderes utak felett húzódó, L-alakban elforduló késői út nagyobb kövekből kialakított alapozása és az ettől keletre eső három téglalap formájú pilléralapozás, továbbá a kb. 0,80-1 m széles falalapozás. A Vörösvári út 111–117. telken feltárt, szintén a legkésőbbi periódushoz köthető építkezés hasonló jellegű volt (KIRCHHOF 2007, 48).

surface, can be linked with a later, perhaps the last reconstruction, of building complex. The planks were inserted into the still soft mortar so in a few cases even the structure of the wood could be observed (Fig. 6). The impressions observed in five cases probably indicated the position of the thresholds at the entrances, which were covered with wood.

The walls in the northern zone of the building complex were later pulled down together with the foundations. After the *terrazzo* pavement and the heating channel had been filled in, the area was covered with gravel probably to build an east-west running road or a courtyard. Pillars of square foundations were found along the new gravelly road (Fig. 7). The straight 20 m long wall running along the western side of the northwest-southeast oriented road must have been pulled down in the same period to create a new road crossing, a new *insula*.

The large stone foundation of the late road with an L-shaped bend, was built over the earlier walls and the gravelly roads. Three oblong pillar foundations east of the road and an approximately 0.80-1 m wide wall foundation can be linked with the last construction phase. The construction uncovered at 111–117 Vörösvári Road, also be linked with the last phase, had similar features.

The foundation level of the modern constructions did not touch the Roman period layers on the western side of the lot at Vörösvári Road (lot 95 Vörösvári Road), so only the two upper layers of the medieval-early Modern period road and the water ditches could be investigated. It was not possible to observe the northwest-southeast running road that began at the western gate from the le-

A telek Vörösvári út menti, nyugati részén (Vörösvári út 95. telken), az alapozási síkkal nem érték el a római rétegeket, így csak a középkori-koraújkorai út felső két rétegét és vízvezető árkokat tudtuk dokumentálni. A korábban a Vörösvári út 111–117. és Vörösvári út 103–105. számú telkeken megfigyelt (KIRCHHOF 2007, 46; BUDAI BALOGH–KIRCHHOF 2007, 260) északnyugat–délkeleti, a *legiótábor* nyugati kapujából induló út megfigyelésére nem nyílt lehetőségünk. A kivitelezés megkezdése során az alapozási sík alá mélyülő újkorai pince metszetében remélhetőleg információt kaphatunk a római út pozícióját illetően.

A terület felhagyását jelzi az az öt késő római temetkezés, amelyek közül kettőre később, eltérő irányítással, újból rátemetkeztek (8. kép). A rátemetkezés hosszabb ideig tartó temetőhasználatra utal. Gyakran a korábbi falak szétrombolásával járó téglából, kőből vegyesen rakott sírépítményeket hanyagul készítették el. A temetkezések egy kivételével melléklet nélküliek voltak. A korábbi sírra rátemetett nő mellé egy üvegpotharat és egy gömbhasú üvegpalackot helyeztek el, amelyek a Kr. u. 4. század végére – 5. század első évtizedeire keltezhetők a csákvári (BARKÓCZI 1988, 95, Kat. no. 142) és brigetioi (BARKÓCZI 1988, 139, Kat. no. 294) üvegleletek alapján. Ugyanebből a sírból egy bronz hajtű deformálódott töredéke is előkerült. A temetkezések eltérő irányítása miatt parcellarendszert nem lehetett azonosítani, a szórványosan előkerült sírok feltehetően már a késő római temető szélét jelzik.

A falfestmények jellemzése

A telek Hunor utcai terület részének déli felében feltárt, nagyobb, többször átépített épületegyüttes (1. kép) hat he-

gionary fortress either, which had been observed on lots 111–117 Vörösvári Road and 103–105 Vörösvári Road (KIRCHHOF 2007, 46; BUDAI BALOGH–KIRCHHOF 2007, 260). We hope to get information concerning the location of the Roman road at the start of the construction work in the cross-section of the modern cellar that would be dug deeper than the foundation level.

The five late Roman burials, two of which were later covered with new burials with a different orientation, mark the time of the abandonment of the territory (Fig. 8). The superposition implies that the cemetery was used for a long period. The funeral sepulchers were often sloppily prepared from the mixed stones and bricks taken from the pulled-down earlier walls. Only one of the burials contained grave goods. A glass tumbler and a glass flask with a spherical belly were placed beside a woman buried over a former grave. Based on glass finds from Csákvár (BARKÓCZI 1988, 95, Kat. no. 142) and Brigetio (BARKÓCZI 1988, 139, Kat. no. 294), the grave can be dated to the end of the AD 4th century and the first decades of the AD 5th century. The deformed fragment of a bronze hairpin was also found in the grave. No cemetery parcel system could be determined because of the diverse orientations of the graves. The scattered graves probably marked the edge of a Late Roman cemetery.

Characterization of the wall paintings

Wall paintings were uncovered in six rooms of the large, repeatedly reconstructed building unit (Fig. 1) uncovered in the southern part of the lot at Hunor Street. (The conservators István Bóna [Bonart

9. kép: Az 5. sz. helyiség déli fala a lábazati falfestménnyel, háttérben a 4. helyiség diszítettlen lábazata

Fig. 9: The wall painting footing on the southern wall of room no. 5 and the undecorated footing of room no. 4

lyiségében tártunk fel falfestményeket. (A falfestmények felszedésében közreműködött Bóna István [Bonart Bt.] és Papp János restaurátorok.) Ezek egy része a terrazzopadlóra omlott állapotban került elő (2-3-4. helyiségekben), de számos esetben *in situ* a falakon, gyakran a fal-kiszedéseken, az eredeti helyén őrződött meg (4, 5. számú helyiségekben, az 1-2. épület közötti nyugati részen), más része pedig a kevert feltöltésből került elő (5, 6. helyiségek). A feltárás során a falfestmények között minimális leletanyagot találtunk, valószínűleg az épületet a felhagyásakor kiürítették, ezért a falfestmények keltezése a töredékek összeállítását követően és a teljes terület leletanyagának ismeretében lesz lehetséges. Az eddigi kutatások alapján két-három korábbi és egy későbbi festési fázist lehetett azonosítani. Ezen kívül a telek délkeleti felében, az északnyugat-délkeleti irányú út keleti oldala mentén létesített épület külső faláról választottunk le falfestményt, ill. a küszöbkötől délre eső helyiségben, kisebb foltokban kerültek még elő feltehetően a falakról leomlott felületek.

Bt.] and János Papp helped lifting the wall paintings.) Some of the paintings were found as they had fallen onto the terrazzo pavement (in rooms nos. 2-3-4). In a number of cases they were preserved *in situ* on the walls and often on the removed walls (in rooms nos. 4 and 5, and in the western part between buildings 1 and 2), while some were discovered in the mixed fills (in rooms 5 and 6). A minimal find material was recovered among the wall paintings. The building must have been emptied when it was abandoned so the wall paintings can be dated to a time after the buildings were reconstructed and the find material of the entire territory has been analyzed. Actually, two or three earlier phases and a later painting phase can be differentiated. Besides, a wall painting was lifted from the exterior wall of the building raised on the eastern side of the northwest-southeast running road in the south-eastern part of the lot, and small surfaces were found in the room south of the threshold stone in the same building that had probably fallen off from the walls.

A nagyobb épületegyüttes belső dekorációi

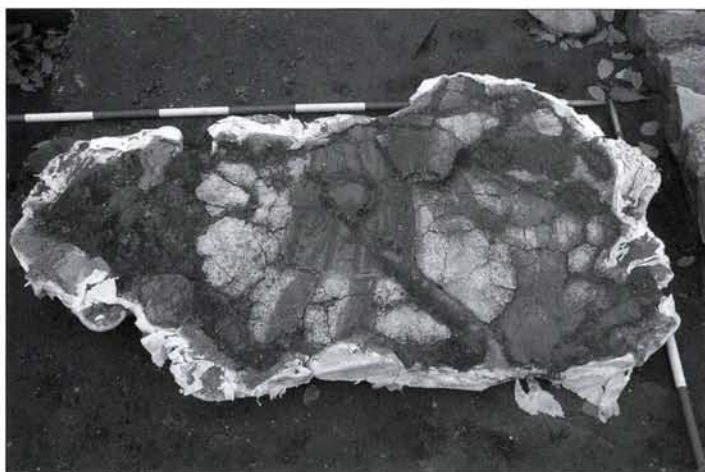
A falfestménnyel díszített helyiségek egyike L alaprajzzal rendelkezett (5. helyiség – 1. kép). A jelenlegi feldolgozás alapján ezt több, különböző helyiségből származó, eltérő mintájú falfestményre töltötték fel. A szoba eredeti padlója nem maradt meg, a falfestmények között azonban nagy mennyiségben kerültek elő terrazzotöredékek. A helyiség déli (9-10. kép) és nyugati falain, a falak hossza mentén épen megmaradt a lábazati festmény, ill. a keleti és északi, kiszedett falainak egy-egy szakaszán szintén *in situ* őrződtek meg annak részletei. Ezt az alsó díszítési zónát váltakozó szélességű, két vékony párhuzamos sávval keretelt rózsaszín alapú mezőkre osztották, melyeket bordós-lilás színnel hangsúlyoztak. A szélesebb mezők középső részére fehér alapon, mezőnként váltakozva, sárga és zöld színű kerítésmintát festettek, annak az illúzióját keltve, mintha innen egy függőnyt elhúzva, egy belső udvarra néznénk, ahol láthatóvá válna a kert napsütötte világa. A helyiség délnyugati sarkában a lábazat alján javításnyomokat észleltünk. A fel-

Interior decorations of the larger building complex

One of the rooms decorated with wall paintings had an L-shaped ground plan (room no. 5, Fig. 1). At present, it seems to have been filled in with wall paintings of various patterns coming from a series of rooms. The original floor of the room was not preserved although a large number of *terrazzo* fragments were discovered among the wall paintings. The painting of the footing was preserved intact all along the lengths of the southern (Figs. 9-10) and western walls, while fragments were preserved *in situ* on a few sections of the pulled-down eastern and northern walls. This lower decorated zone was divided into pink fields of alternating widths framed with two thin parallel stripes, which were emphasized with claret-violet colors. Alternating yellow and green lattice patterns were painted against a white background in the central parts of the broader fields creating the illusion that they opened to an interior courtyard between drawn curtains, showing the sunshiny garden. Traces of repair were discov-

10. kép: 5. helyiség déli falfestményének részlete az utólagos javítással
Fig. 10: Detail of the painting of the south wall of room no. 5 with the later repainting

11. kép: Vörös tunicát viselő alak részlete az 5. helyiségből

Fig 11: Detail of a figure wearing a red tunic from room no. 5

halmozott, eltérő típusú falfestmények kibontása során, a felső rétegből váltakozva, vörös-kék rozettákból és zöld füzerekből alkotott tapétamintás töredékek kerültek elő. Ezek alatt és között sokszínű, kék-zöld-vörös és sárga színek árnyalatainak felhasználásával készített, közepükben sárga alapon zöldlevelű rozettával díszített, körzővel kiszerkesztett, íves (kerek?) motívumokból alkotott, feltehetően mennyezetről származó töredékek is voltak. Nagyobb felületekben ehhez a mintához tartozó, ugyanazon színek variációjával megfestett, feltehetően oldalfal kandeláberét díszítő ívelődő motívumokkal ellátott töredékeket tártunk fel. Ezek valószínűleg színes szövött textíliát utánoztak. A helyiség falfestményeinek felső rétegeiből szép, aprólékosan kidolgozott stukkópárkány részlete is előkerült. Szintén még az 5. helyiségből származó töredékek között találtunk olyan darabokat is, amelyeken vékony, 1-2 mm vastag, egyszerű fehér átvakolást lehetett megfigyelni. Egy-két töredéknél ékelés nyomait is azonosítottuk, mely szintén az átfestésre utalt.

Az alsó rétegekből figurális díszítésű töredékek is kerültek elő, többek között egy

ered at the bottom of the footing in the southwest corner of the room. Fragments of a tapestry pattern of alternating red and blue rosettes and green garlands appeared as we cleaned the various wall paintings deposited in the room. Among and under them, many multi-colored fragments were found probably fallen from a ceiling. They were decorated in shades of blue, green, red and yellow, and curved (round?) motives drawn by compasses composed the motives of green-leaved palmettes against a yellow background in the center. Fragments decorated with curved motives painted in variations of the same colors were found over large surfaces. The painting, which probably was meant to imitate a colorful woven textile, must have decorated the wall candelabra. A fragment of a nice, carefully shaped complex stucco cornice also came from the upper layers of the walls paintings in this room. There were fragments in room no. 5 as well on which a thin, simple, 1-2 mm thick white plastering could be observed. Even traces of wedging could be observed with a few fragments, which also implies that they were repainted.

12. kép: Faragott márványlap töredéke az 5. helyiségből
Fig. 12: Fragment of a carved marble slab from room no. 5

vörös *tunicás* szövött sálát viselő, talán táncoló alak (11. kép). A helyiség északi sávjából származó falfestmények többsége erősen károsodott az ókori falfrkák és bekarcolások révén. Ugyanezen helyiség falfestmény rétegei közül egy faragott márványlap töredéke is előkerült (12. kép).

A 4. helyiség *terrazzopadlója* később készült, mint az oldalfal falfestménye, korábbi padlóra vagy fűtésre utaló nyomokat azonban nem találtunk (9. kép). A falakon megmaradt lábazati festmény egyszerű fehér vakolattal rendelkezett, amelynél átfestésre utaló nyomokat nem észleltünk. A szoba déli és keleti oldalán biztosan a helyiséget díszítő, zömében fehér vakolat töredékek leomlott maradványaira bukkantunk. Északi feléből azonban részben a *terrazzopadló*ról, többnyire színes, vörös, fekete-vörös és kék falfestménytöredékek, ill. az 5. helyiséghez hasonló mennyezeti töredékek is előkerültek. A helyiség északkeleti sarkának felső falfestményrétegéből, íves kivitelű, növényi leveleket utánzó plasztikus stukkódíszítés több töredéke is napvilágra került, a *terrazzopadló* közelében pedig, kivitelében a 2-3. helyiségek stukkódíszítéséhez hasonló párkánytöredékeket találtunk. A déli falon a vakolatkészítő ujjlenyomatai is megőrződtek (13. kép).

Fragments of figurative ornaments were also discovered in the lower layers, among them what might be a dancing figure wearing a red tunic and a woven shawl (Fig. 11). The majority of the wall paintings in the northern zone of the room were badly damaged by antique graffiti and engravings. A fragment of a carved marble slab was also unearthed from the layers of the wall paintings of the same room (Fig. 12).

The *terrazzo* floor of room no. 4 was prepared later than the painting of the wall although no traces of a former pavement or heating were discovered (Fig. 9). The painting preserved on the footings had a simple white plaster without any trace of repainting. The fallen remains of mostly white plastering, used in the room's décor, were found in the southern and the eastern sides of the room. Mostly colored red, red-and-black and blue wall painting fragments and ceiling fragments similar to the ones in room no. 5 were found partly on the *terrazzo* pavement in the eastern part of the room. Several fragments of curved plastic stucco ornaments, imitating leaves, were found in the upper wall painting layer in the northeast corner of the room. Close to the *terrazzo* pavement, cornice fragments were discovered with a similar execution as the stucco ornaments in rooms nos. 2-3. Even the fingerprints of the man who plastered the southern wall were preserved (Fig. 13). The room may have had an upstairs area since the upper layers of the wall paintings contained a large number of *terrazzo* fragments and brick debris. It is also possible that this find material was carried into this room when room no. 5 was filled in or when the area was leveled. A threshold raised to the level of the *terrazzo* was found in the door in the north part of room no. 4, the verti-

Nem kizárt, hogy a helyiség emelettel is rendelkezett mivel a falfestmények felső rétegeiből nagy számban került elő *terrazzotöredék* és *tetőtéglalomladék*, de elképzelhető az is, hogy az 5. helyiség feltöltésével egyidőben vagy a terület planírozásakor került a szobába ez a leletanyag. A 4. helyiség északi felén található ajtónyílásnál a *terrazzo* szintje miatt megemelt küszöbvel találkoztunk, amelynek függőleges részét fehér vakolattal látták el (6. kép).

Az ún. folyosó északi falán és déli falkiszedésén az *in situ* megmaradt falfestmények és a padlóra hullott töredékek többsége egyszerű fehér vakolattal rendelkezett. A vakolat anyaga hasonló volt, mint a 4. helyiség falfestménye, feltehetően egyidőben készültek. A helyiség középtáján az eredeti *terrazzopadló* részlete is előkerült. A folyosó délkeleti részébe később egy sírt ástak (8. kép), amelyre azután ugyanazzal a tájolással még egyszer rátemetkeztek. A sírokat vegyes falfestményanyaggal kevert földdel töltötték vissza.

A 6. számú helyiség fűtőcsatornáját két rétegben töltötték fel, mindkét rétegből színes falfestménytöredékek kerültek elő. Szórványosan a *terrazzopadló* tetejéről is kerültek elő apró falfestménydarabok. Ezt a felületet később sóderrel fedték, amely út- vagy udvarként funkcionálhatott.

Az épületegyüttes későbbi építési fázisából származó falfestmények a 2-3. számú helyiségből kerültek elő, a *terrazzopadló*ra omlott állapotban. A két helyiségben talált falfestménytöredékek legfőbb jellemzője a három vakolatréteg, amelyből az alsó *arriccio* réteg, ellentétben a többi réteggel, téglaporos habarcsból készült. Ezen kívül mindkét helyiségből azonos mintájú stukópárány-töredékek származtak (14. kép), így ezek alapján feltételezhetjük, hogy dí-

cal parts of which were covered with white plaster (Fig. 6).

The majority of the wall paintings preserved *in situ* on the northern wall and the south removed wall and the pieces that fell on the floor in the so-called corridor were covered with simple white plaster. The raw material of the plaster was similar to that of the wall painting of room no. 4: they were probably prepared at the same time. A fragment of the original *terrazzo* pavement was also found in the center of the room. Later, a grave was dug into the south-east part of the corridor (Fig. 8), and then another grave was opened over it with the same orientation. The graves were refilled with earth mixed with wall paintings.

The heating channel of room no. 6 was filled in in two layers and both of them contained colored wall painting fragments. Small wall painting fragments were scattered on top of the *terrazzo* pavement as well. This surface was later covered with gravel. It may have functioned as a road or a courtyard.

The wall paintings of the later construction phase of the building complex were found fallen on the *terrazzo* pavement in rooms nos. 2-3. The wall paintings found in the two rooms were characteristically composed of three plaster layers, of which the lowest *arriccio* layer was made, as opposed to the other two layers, from mortar mixed with brick powder. In addition, both rooms yielded stucco cornice fragments with the same patterns (Fig. 14), so they must have been decorated at the same time. Room no. 3 was furnished with *hypocaust* heating (Fig. 5), but no traces of heating were observed in room no. 2. The walls were pulled down to the level of the foundation except for the north wall of room no. 3.

szítésük egyidőben készült. A 3. helyiséget *hypocaustum*fűtéssel látták el (5. kép), a 2. helyiségnél azonban nem találtunk fűtésre utaló nyomokat. A falakat – a 3. helyiség északi falának kivételével – az alapozásig visszabontották.

A telek keleti felében, az út keleti oldala mentén, a felmenő falakon fehér vakolatokat figyeltünk meg. A küszöbköztől délre eső helyiségben pedig fehér alapon okkersárga csíkos és egyszerű díszítésű falfestménytörödékeket tártunk fel.

A falfestmények több periódusból származtak, témájuk megválasztása feltehetőleg összefüggött és jól illeszkedett a talán gazdasági funkciót is ellátó, iparos-kereskedőnegyed épületeihez. A töredékek összeállítását követően remélhetőleg igazolást nyerhetünk az egyes helyiségek funkciójára vonatkozóan is, például melyek voltak a lakóhelyiségek és melyek a gazdasági funkciójúak.

A telek feltárása, a katonaváros topográfiai kutatását számos új információval bővítette. A terepalakulatokból adódóan és a közeli forrásnak köszönhetően a terület római kori használata a Kr. u. 2. század folyamán kezdődött cölöpszerkezetű épüle-

White plaster was observed on the walls along the eastern side of the road in the eastern part of the lot. Wall painting fragments with simple ornaments and ones with ochre yellow stripes against a white background were uncovered in the room south of the threshold.

The wall paintings were produced in subsequent periods. Their topics were probably chosen to suit buildings in the industrial and commercial district, which probably also had economic functions. Based on the reconstruction of the fragments, information has become available concerning the functions of the individual rooms: which ones were used as dwellings and which ones had economic functions.

The excavation of the lot contributed to topographic research on the Military Town. Owing to the surface formations and the nearby spring, the territory was first used in the Roman period in the AD 2nd century, when post-structure houses and ditches were constructed. After the water of the springs and the streamlet flowing down from the hill had been diverted, an industrial district was established in

13. kép: Ujjlenyomatok a 4. helyiség déli falán
Fig. 13: Fingerprints on the south wall of room no. 4

14. kép: Stukkótöredék a 2. sz. helyiségből

Fig. 14: Fragment of a stucco from room no. 2

tek és vízelvezető árkok létesítésével. A források és a hegyről érkező patakok vizének elvezetésével a katonaváros északnyugati, mélyebben fekvő részében iparnegyedet létesítettek, amelynek vízigényét kutakkal biztosították. A 3. század folyamán a területet beépítették, az épületeket a telek keleti felében húzódó északnyugat–délkeleti irányú útra tájolták. A 3-4. század folyamán további átépítések történtek, melyek következtében az út beszűkült. Az épületek egy részében ipari tevékenységet folytattak és kisebb műhelyek működtek, más részük lakóhelyiségként funkcionált, amelyre a falfestmények és a kiépített fűtőrendszer is utalt. A területen katonasággal kapcsolatba hozható lelet nem került elő, sokkal inkább civil ipari tevékenység nyersanyagai, félkész-, és késztermékei, amelyek alapján feltételezhető, hogy az egykori fazekastelepen, kereskedők és csontmégmunkálással foglalkozó iparosok lakóházai létesültek. A telek középső részén feltárt, 6-8 alkalommal átépített épüleategyüttes, fűtött és falfestménnyel díszített terrazzopadlós lakóhelyiségei a római ízlésnek megfelelően készültek, de kivitelezésükben elmaradtak a katonavá-

the lower territories and the water supply was secured from wells. The territory was built-up in the AD 3rd century, and the buildings were oriented along the road running in a northwest-southeast direction in the eastern half of the lot. Further reconstructions took place in the AD 3rd and 4th centuries as a result of which the road became narrower. Industrial activities were practiced and small workshops operated in certain buildings. In other parts of the building, habitation rooms were furnished, something suggested by the presence of wall paintings and heating systems. No finds could be connected with the army on the investigated territory but rather can be interpreted as raw materials, half-products and products of civilian industrial activities. Perhaps the residences of tradesmen, artisans dealing with bone-working, were established on the territory of the former pottery district. The heated dwelling rooms of the 6-8 times reconstructed building complex unearthed in the central part of the lot, were decorated the wall paintings and furnished with *terrazzo* pavements. The rooms were prepared according to Roman taste, although

ros 3. századi fényűző mozaikpadlós lakóházaitól. A nagy mennyiségben előkerült freskótöredékek díszítései között egyaránt megtalálható az egyszerűbb fehér vakolat és a gazdag szín-összeállítású falfelületek, amelyek talán falra erősített szövött- vagy gyékénymintát utánoztak. A falfestmények összeállítását követően pontosabb képet nyerhetünk a díszítést illetően és talán a helyiségek funkciójára vonatkozóan is. A terület felhagyásakor az épületeket teljesen kiürítették, az egyes helyiségekből a falfestményeken kívül csak minimális leletanyag került elő. A kutatott felületen késő római temetkezések csak elszórtan fordultak elő.

A telek déli felében feltárt út- és épületmaradványokat a KÖH határozata alapján eredeti összefüggésükben meg kell őrizni így az építkezés miatt nem bonthatók el. Az új lakópark alapozási munkálatai előtt a romokat visszatakarták, melyek az épület alapozása alatt megmaradnak.

Kirchhof Anita

the decorations were of an inferior quality as compared to the décor at luxurious residences in the AD 3rd century Military Town with their mosaic pavements. Simple white plastering and walls surfaces in rich colors, perhaps imitating woven or mat patterns, hung from the walls can be found in equal numbers among the ornaments on the large number of the recovered fresco fragments. After the reconstruction of the wall paintings it should be possible to form a more detailed picture of the decoration as well as of the functions of the rooms. The buildings were emptied when the territory was abandoned so that only minimal find materials were found beside the wall paintings in the individual rooms. There were only a few scattered late Roman burials on the excavated area.

The road and the building remains uncovered in the southern half of the lot must be preserved in their original contexts according to the decision of the KÖH; they cannot be demolished during the construction work. Before the start of the foundation of the new residential district, the ruins will be covered and they will remain beneath the foundation of the building.

Anita Kirchhof

Irodalom/References

BARKÓCZI 1988 – Barkóczi, L.: Pannonsche Glasfunde in Ungarn. Budapest 1988.
BUDAI BALOGH – KIRCHHOF 2007 – Budai Balogh T. – Kirchhof A.: Budapest, III. ker., Vörösvári út 103–105., Hrsz.: 16916/2. Aqfűz 13 (2007) 259–261.

HUMER–MASCHEK 2007 – Humer, F. – Maschek, D.: Eine Erdbebenzerstörung des 4. Jahrhunderts n. Chr. im sogenannten Peristylhaus der Zivilstadt Carnuntum. Archäologie Österreichs 18/2 (2007) 45–55.
KIRCHHOF 2007 – Kirchhof A.: Új feltárási eredmények a katonaváros északnyugati régiójából I (New excavation results from

- the northwestern region of the Military Town I). Aqfűz 13 (2007) 40–56.
- KIRCHHOF 2009 – Kirchhof A.: Budapest, III. ker., Hunor u. 21. Hrsz.: 18726/10. Aqfűz 15 (2009) 173.
- MADARASSY 1995 – Madarassy O.: Római kori beépítettség kutatása az aquincumi katonaváros északnyugati határán (Investigations concerning Roman Period settlement density along the northwestern border of the Aquincum military town). Aqfűz 1 (1995) 35–37.
- MADARASSY 1996 – Madarassy O.: Kutatások az aquincumi katonavárostól északra (Research north of the Aquincum Military town). Aqfűz 2 (1996) 61–62.
- MADARASSY 2000 – Madarassy O.: Régészeti kutatások az aquincumi katonaváros területén, 1999 (Archaeological Investigations in the Military Town of Aquincum, 1999). Aqfűz 6 (2000) 46–55.
- NAGY 1931 – Nagy L.: Az óbudai keresztény cella trichora a Raktár utcában. Budapest 1931.
- PÓCZY 1983 – Póczy K.: Az aquincumi katonaváros utcahálózata és fontosabb épületei a II. és a III. században (Das Strassennetz und die wichtigere Gebäude der Militärstadt von Aquincum im 2. und 3. Jahrhundert). ArchÉrt 110 (1983) 252–273.
- PÓCZY 1984 – Póczy K.: Aquincum – castra, canabae, colonia. BudRég 25 (1984) 15–34.
- TÓTH-KÁRPÁTI 2004 – Tóth A. – Kárpáti Z.: Budapest, III. ker., Hunor utca 56–58., Hrsz.: 18765/1, 18767. Aqfűz 10 (2004) 181.
- ZSIDI 2000 – Zsidi P.: Ókeresztény sírkápolna a katonaváros nyugati részén. In: Zsidi P. (szerk.), Ókeresztény emlékek Aquincumban. Budapest 2000, 30–31.

Megelőző feltárás az egykori Fővárosi Tanács üdülőjének területén (II. ütem)

(Budapest, III. Királyok u. 291.,
Hrsz.: 63629/5)

2008. október 15. és november 24. között a BTM Ős- és Népvándorlás kori Osztálya folytatta a 2007 őszén a III. Királyok útja 291. sz. alatt, a Római Horizon Kft. megbízásából megkezdett feltárásokat (SZILAS 2008b). A II. ütem keretében a telek északi felén épülő társasházak (a Királyok útja mentén elhelyezkedő „A2”, „B3” épületek, és részben a Duna felőli oldalra tervezett „C2” épület) megelőző feltárását végeztük el, mely során 1715 m² területen 324 régészeti jelenséget tudtunk dokumentálni (1. kép).

Szakmai célkitűzésünk a csaknem két éve folyó kutatássorozat (Királyok útja 291, 293.) egyre bővülő ismeretanyagának köszönhetően immáron az, hogy kísérletet tegyünk a Duna mentén több km hosszan húzódó őskori lelőhelyláncolat belső szerkezeti rekonstrukciójára. Tehetjük mindent annak ellenére, hogy a fajlagosan feltárt m² tekintetében kutatásaink messze elmaradnak a nagyberuházásokhoz kapcsolódó ásatásoktól (2008 őszéig ez 5675 m² területet jelent). Esetünkben ugyanis – értelemszerűen – az ingatlanberuházás beépítési tervéhez idomulva szelvényeink úgy helyezkednek el, hogy a kutatott felületek ugyan mozaikosan, de csaknem egyenletesen szóródva fedik le a Duna jobb partjának egy csaknem 250 m hosszú, 130 m széles területsávját.

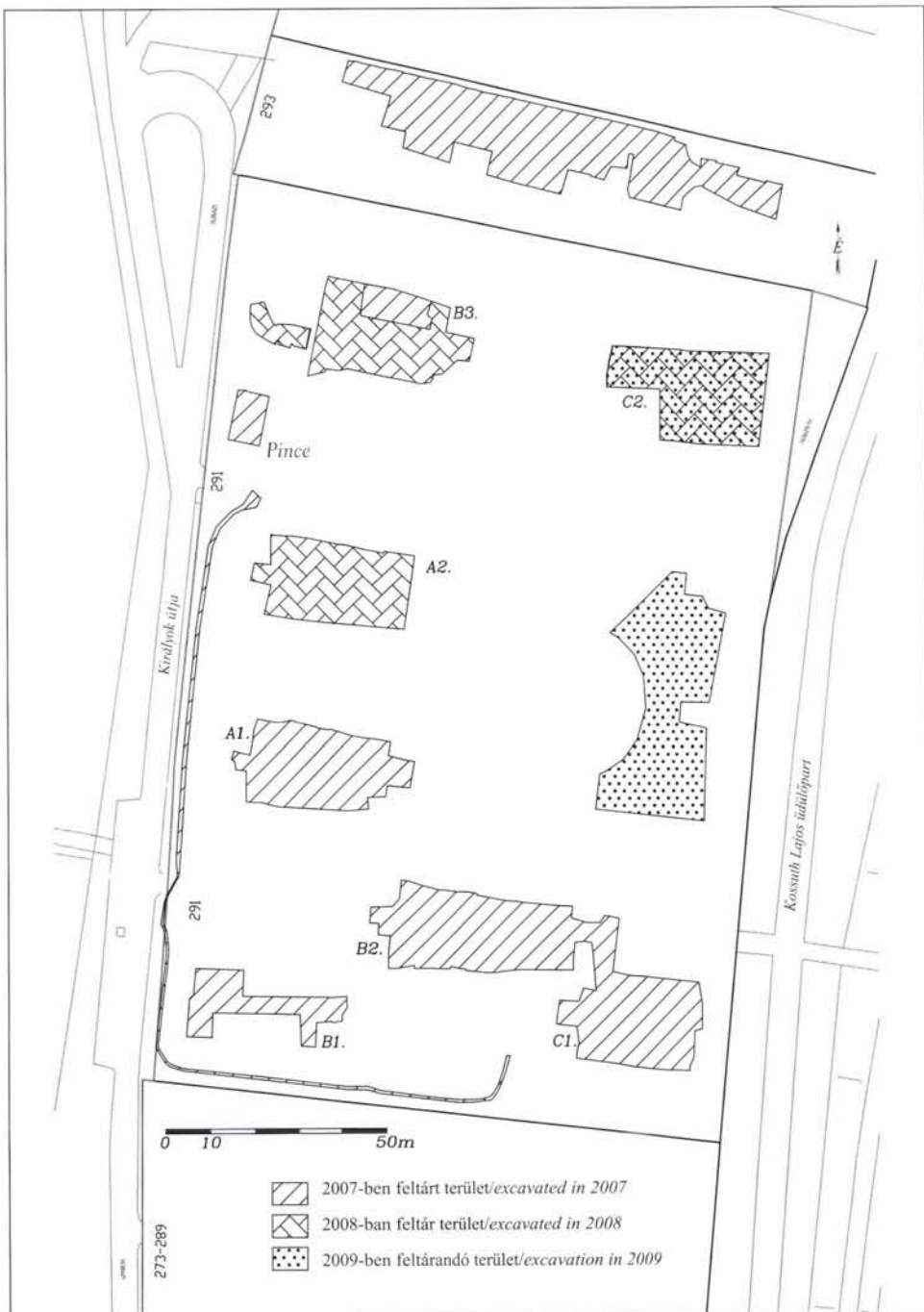
Investment-led excavation on the territory of the former holiday house of the City Council of Budapest (phase II)

(Budapest III, 291 Királyok Road,
Lrn: 63629/5)

Between October 15 and November 24, 2008, the Prehistoric and Migration Period Department of the Budapest History Museum continued the excavations at III, 291 Királyok Road which had been commissioned by the Római Horizon Kft in the autumn of 2007 (SZILAS 2008b). In phase II, the territories of the future residential blocks in the northern part of the lot (buildings “A2” and “B3” along Királyok Road and partly building “C2” planned on by the Danube) were unearthed. A total of 324 archaeological features were documented on a surface of 1715 m² (Fig. 1).

Owing to the increasing information resulting from the nearly two years long series of investigations. The objective was to reconstruct the internal structure of the several kilometers long chain of prehistoric sites along the Danube, although the territory our investigations (5675 m² up until the autumn of 2008) covered was much smaller than those excavations linked to large investments. In this case, the trenches were distributed according to the construction plans of the investments themselves. Thus, they covered a close to 250 m long and 130 m wide belt along the right bank of the Danube in a nearly evenly distributed mosaic pattern.

A decreasing density of archaeological phenomena was found in the trenches

1. kép : Megelőző feltárások a III. Királyok útja 291–293. sz. területeken (2007-2008)
 Fig. 1: Investment-led excavations on territories at III, 291-293 Királyok Road (2007-2008)

2. kép: Kelta
kori vízelvezető
árokrendszerek
maradványai
Fig. 2: Remains
of Celtic water
trench systems

Jelen ismereteink szerint a 2007 elején kutatott, igen összetett rétegvizonyokat mutató Királyok útja 293. sz. telektől (SZILAS 2008a) déli irányban cca. 100 m-re, a korábban a Fővárosi Tanács kezelésében lévő telek déli felén nyitott szelvényeinkben (SZILAS 2008b) a régészeti intenzitás csökkenését tapasztaltuk. A II., majd a 2009-ben esedékes III. ütem keretében végzett kutatások során a „köztes terület” megismerésével lehetőség nyílik az érintett szakaszon található 8-10 őskori lelőhely egymáshoz viszonyított helyzetének, ezáltal a frekventált terület településtörténetének rekonstrukciójára.

A szóban forgó telek középső részén, a Királyok útja mentén megépítésre kerülő „A2”-es épület dél-délkeleti felén a tőle délre 2007-ben feltárt „A1” és „B2” szelvényekben megismert geomorfológiai kép mutatkozott meg. Az átlagosan 1,4 m vastag laza, törmelékes újkori-modern kori feltöltés alatt, a délkeleti irányban mélyülő térszínnel párhuzamosan fokozatosan vastagodó agyagos sötétbarna-fekete réteg (SE 67) húzódott, mely

opened in the southern part of the lot formerly owned by the City Council of Budapest, about 100 m south of lot 293 Királyok Road, where a very complex layer sequence had been found at the beginning of 2007 (SZILAS 2008a). The investigation of the territory in between the two zones within the framework of phase II. Phase III in 2009 will permit reconstruction of the way the 8-10 sites were distributed on the territory on the one hand and of the settlement history of this frequently inhabited region on the other.

The same geomorphologic picture could be found in the south – southeastern part of future building “A2” at Királyok Road in the center of the lot as in trenches “A1” and “B2” uncovered south of it in 2007. The clayey, dark brown-black layer (SE 67) under the on average 1.4 m thick loose modern debris fill that gradually grew thicker following the south-easterly sloping of the surface. It contained a large number of eroded finds from the AD 1st century in a zone close to formerly dry land. In a north – northwesterly direction, at the same

az egykori szárazulathoz közeli sávjában nagymennyiségű, erodált, Kr. u. 1. századi leletanyagot tartalmazott. Ezzel szemben észak-északnyugati irányban számottevő, csaknem 3 m-es terepszint-emelkedést és homokossá-lösszössé váló altalajt dokumentáltunk. E tereprézsű területét a teljes nyugati telekharmad partszakaszán lokalizált többperiódusú császárkori kelta település tároló- és agyaggyerő gödrei borították. Egységes házikerámiát és gazdag állatesontanyagot tartalmazó objektumai, valamint három lejtőirányú, vízelvezető szereppel bíró, barázdákkal tagolt aljú árokrendszer (SE 433-435) a telep periferiális részére utal (2. kép). Utóbbinak bizonyos szakaszokon döngölt kemény aljzata volt, egyiket északi oldalán cölöpsor kísérte. Egy szürkésbarna és alatta csak mozaikosan jelentkező, sárga agyaggal kevert barna réteg az egyértelműen külön-külön hozzájuk rendelhető beásások miatt kétperiódusú települészletre enged következtetni. A dél-délkeleti irányban süllyedő térszínen 100,3 mBf magasságban szűnt meg a régészeti aktivitás. Ettől kezdve a beásásoktól nem szabdalt, egyenes vonalban lejtő, idővel zöldessárgára

time, the ground rises nearly 3 m and the subsoil became sandy and loessy. The territory of this slope was covered with the storage and clay pits of a multi-period Imperial period Celtic settlement stretching along the river bank in the western third of the lot. The features with their uniform household ceramics and rich animal bone material as well as a system of three drainage ditches with grooved bottoms running in along the direction of the slope (SE 433-435) indicate that this was the edge of the settlement (Fig. 2). These latter ditches had hard, rammed bottoms in certain parts while a post row ran along the northern side of one of the ditches as well. A grayish-brown layer and the underlying brown layer mixed with yellow clay, found only in patches, attest to a two period settlement fragment based on the pits that could evidently be linked with one or the other layer. Archaeological activity disappeared at a height of 100.3 m. a. s. l. on the south-southeasterly slope. From here on, layer SE 67, which lay over the evenly sloping undisturbed subsoil that gradually became greenish yellow, contained fewer and fewer finds.

3. kép: Vaskori beásás által bolygatott újkőkori, őstulok koponyát tartalmazó gödör
Fig. 3: Neolithic pit with an aurochs skull disturbed by an Iron Age pit

4. kép: Középső bronzkori hulladékgödör emberi váz maradványával

Fig. 4: Middle Bronze Age refuse pit with the remains of a human skeleton

váltó altalaj felett húzódó SE. 67-es réteg már egyre gyérülő leletanyagot tartalmazott.

A telek északnyugati sarkában elhelyezkedő „B3” épület területének csaknem kétharmad részét a korábban itt létesített úszómedence kimélyítésekor jelentősen megbolygatták, így ezen a területen rétegtani megfigyelésekre nem volt lehetőség. A medence építésekor keletkezett planírozási réteg (SE 549) nagy mennyiségben tartalmazott őskori leletanyagot. A mélyebbre leásott települési objektumok aljának dokumentálásával azonban rögzíthetjük, hogy a telek északnyugati részén már a délebbre hiányzó Dunántúli Vonaldíszes Kerámia kultúrája (alábbiakban DVK) és a késő rézkori Baden-kultúra megtelepedésével is számolnunk kell. Egy újkőkori gödörbe, feltehetően áldozati céllal őstulok koponyáját helyezték (3. kép). E szokás a DVK már több fővárosi lelőhelyén is megfigyelhető volt (Királyok útja 293: SZILAS 2008a, 2. kép; XI. Kőérberек-Tóváros HORVÁTH et al 2005, 5. kép). Az épület nyugati, közműárkokkal bolygatott részén viszonylag kevés újkőkori és késő rézkori objektum, valamint a középső bronzkori

Nearly two thirds of the territory of future building “B3” in the northwest corner of the lot had been considerably disturbed by the digging of a swimming pool so that the layer sequence could not be observed here. The leveling layer (SE 549) coming from the building of the swimming pool contained many prehistoric finds. With the documentation of the bottoms of deeper settlement features, it was possible to determine that the settlements of the Transdanubian Linear Pottery culture (in the followings TLP), missing farther to the south, and the Late Copper Age Baden culture could be expected in the north-eastern part of the lot. An aurochs skull was placed in a Neolithic pit and probably represents an offering of some sort (Fig. 3). This custom had already been observed at numerous sites of the TLP in the capital (293 Királyok Road: SZILAS 2008a, fig. 2; XI, Kőérberек-Tóváros HORVÁTH et al 2005, fig. 5). Relatively few Neolithic and Late Copper Age features, the storage pits of the Middle Bronze Age settlement (Fig. 4) and the remains of a Celtic settlement, among them a semi-subterranean house, were uncovered in the western part of the

település tárológödrei (4. kép) és kelta telep maradványai, köztük egy félig földbe mélyített épület, láttak napvilágot.

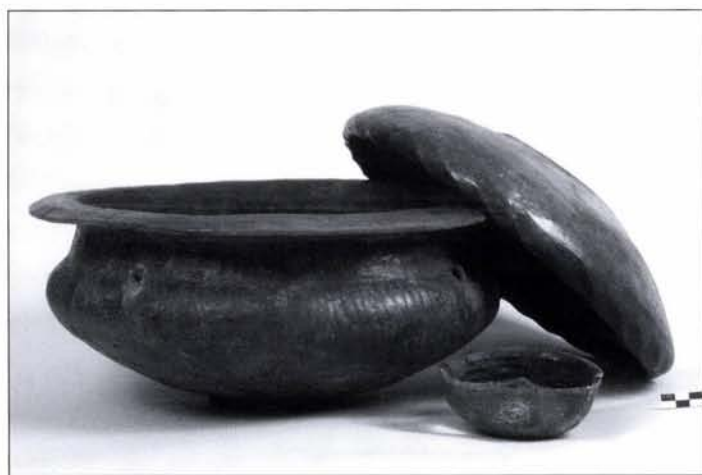
A legtöbb információt az ásatás Dunához közelebbi, északkeleti teleksarkának „C2”-es szelvénye adta, ahol már a tőle északi irányban alig 30 m-re elhelyezkedő (Királyok útja 293.) területen megfigyeltekhez hasonló, összetett lelőhely részlete került elő. Az előzőeknél jóval intenzívebb őskori területhasználatot szemléletesen mutatja, hogy bár e szelvényünk alapterülete a 2008-ban kutatottnak csupán egyharmada és jelenleg még 50%-os feltártsági fokon sincs, ennek ellenére az objektumok csaknem fele (157 db) erről e területéről származik. Ez egyenes következménye annak, hogy itt látványosan kinyílt a „rétegolló”: három markáns, horizontális, őskori periódusokhoz köthető települési szintet tudtunk megkülönböztetni egymástól.

Közvetlenül a mai járószint alatt 15-20 cm vastag humuszos, sötétbarna réteget dokumentáltunk (SE 610), ahol szórványos késő bronzkori és nagyobb mennyiségű kelta kori beásás mellett kilenc, szintén késő bronzkori, erősen bolygatott hamvasz-

building, which was disturbed by the public utility trenches.

Most of the information came from trench “C2” in the northeast corner of the lot close to the Danube. Part of a complex settlement was found, similar to one observed 30 m to the north (293 Királyok Road). The intensity of prehistoric land use is demonstrated by the fact that although the size of the trench was only one third of the one opened in 2008, and no more than 50% of it has been uncovered, half of the features (157) came from this territory. This is the result of the circumstance that the layer sequence was obviously more complex. Three definite, horizontal prehistoric settlement levels could be differentiated.

A 15-20 cm thick dark brown humus layer (SE 610) was documented under the actual ground surface. In it scattered Late Bronze Age and a large number of Celtic pits, and nine, also Late Bronze Age, heavily disturbed cremation burials were uncovered. The burials were appeared just below the ground surface: a few of them were only indicated by heaps of fragments of profiled, spiral-grooved bowls,

5. kép: Késő bronzkori
siregyüttes
Fig. 5: Late Bronze Age
grave unit

6. kép: Késő bronzkori urnasír bontás közben
Fig. 6: Cleaning of a Late Bronze Age urn grave

tásos sírt tártunk fel. A rendkívül magasan jelentkező temetkezések közül néhányra már csak a fellazult földben megfigyelt síkozott, turbántekereses tál-, urna- és bögre-töredékekből álló kupacok utaltak. A sírok túlnyomó részét fagyökerek, közműárkok tették tönkre. Viszonylagos ép-ségben, hiánytalanul megmaradt állapot-ban csupán két sírt tudtunk kibontani (SE 605, 614), melyek 2-4 edényt tartalmazó, beásási folt nélkül jelentkező temetkezések voltak. Ezek az urnamezős kultúra elmúlt években, a főváros területén megismert temetkezési szokásaihoz voltak hasonlóak (SZILAS 2008a, BESZÉDES–SZILAS 2006, BESZÉDES–SZILAS 2007). A nagyobb, emberi hamvakat tartalmazó, változatos formájú urnaedényeket (hengeres nyakú urna alakú edény, mélytál, fazék) lapos, behúzott turbántekereses, vagy síkozott peremű borítótállal fedték le, mellé kisebb edényeket (bögrét, füles csészét, tálkát) helyeztek (5. kép). A szegényes mellékletek között megemlíthető egy bronz lemezkarperec, mely az egyik urnaként használt mély tálban a hamvak között került elő (6. kép). Az utóbbi két évben a

urns and cups in the loosened earth. The overwhelming majority of the graves were destroyed by roots and the public utility trenches. Only two graves could be unearthed in a relatively intact and complete condition, (SE 605, 614). These graves contained 2-4 vessels and appeared without discolorations. The burial customs are characteristic of the Urnfield culture, the sites of which had been observed on the territory of the capital in past years (SZILAS 2008a, BESZÉDES–SZILAS 2006, BESZÉDES–SZILAS 2007). The large urns had diverse shapes (urn-shaped vessels with a cylindrical neck, deep bowls, pots) and contained the human ashes. They were covered with flat bowls with inverted spiral-grooved or profiled rims. Smaller vessels (mugs, handled cups, small bowls) were placed beside them (Fig. 5). A bronze bracelet should be mentioned among the poor grave goods. It was found among the ashes in a deep bowl used as an urn (Fig. 6). The 18 graves uncovered on lots 291 and 293 over the last two years belonged to the Late Bronze Age cemetery, which can be thus, more and more exactly

7. kép: Középső bronzkori települési szint bontás előtt (a) és közben (b) a „C2”-es épület területén
Fig. 7: Middle Bronze Age settlement level before and during cleaning (building „C”)

291. és 293-as számú telkeken feltárt 18 sír, az egyre pontosabban lokalizálható késő bronzkori temető részét képezi. Déli széle az idei feltárások fényében a 291-es számú telken, a „C2” épület és a „Csónakház” között lehet, északi irányban, a múlt századi kutatások alapján, egészen a Bányászati Tervező Intézet üdülőjéig követhető (Királyok útja 299.). Ily módon hosszúsága elérheti a 130 m-t, ugyanakkor szélességére vonatkozóan nincsenek ilyen pontos adata-

located. Based on the excavations conducted this year, the southern border was in lot 291 between future building “C2” and the “Boathouse”, while in the north, it can be followed until the holiday house of the Mining Designing Institute (299 Királyok Road) based on investigations from the twentieth century. Accordingly, it may be as long as 130 m. No exact data attest to its width since most of the investigations were linked with investments in the zone

8. kép: Koszideri korú edénydepó

Fig 8: Vessel depot of the Koszider period

ink, mivel a kutatások döntő többségében a párhuzamosan futó Kossuth Lajos üdülőrpart, ill. a Királyok útja közötti területsáv beruházásaihoz kötődnek. E határokon belül a Királyok útja 291, 293. számú telkeken, egy kivételtől eltekintve, egy 20-30 m széles, a Duna vonalához közeli sávban kerültek elő a temető sírjai.

Egyelőre nem világos, hogy az SE 610-es réteg kizárólagosan a késő bronzkori területhasználatához köthető-e, vagy összefügg az 1. századi településsel is, ugyanis a környék tereprendezési munkáinak (üdülő, árvízvédelmi töltés építése) következtében minden bizonnyal jelentősen pusztult a lelőhely felső rétegsora.

Az ez alatt húzódó, váltakozó vastagságú (30-50 cm), égett, hamus, törmelékes, helyenként patieskoncentrációkat mutató, talán bronzkori terepegyengetés során képződött réteg (SE 620) és a hozzá rendelhető nagyszámú, koszideri leletanyagot adó méhkas alakú gödör egységes, markáns települési nivót képvisel a lelőhelyen (7. kép). A számos esetben az 1,2 m-t is meghaladó mélységű gödörök betöltése gyakran sűrűn rétegzett hamus-faszenes és szinte minden esetben eléri a keményebb sárga agyagos-

between the Kossuth Lajos holiday beach and Királyok Road. Within these borders, the graves of the cemetery, apart from a single grave, were found in a 20-30 m wide zone close to the Danube on lots 291 and 293 Királyok Road.

It is not yet clear if layer SE 610 can only be linked to Late Bronze Age land use or whether it is also connected to the AD 1st century settlement, since the upper layer sequence of the site was certainly badly damaged during former landscaping work in the region (constructions of the holiday house and an embankment).

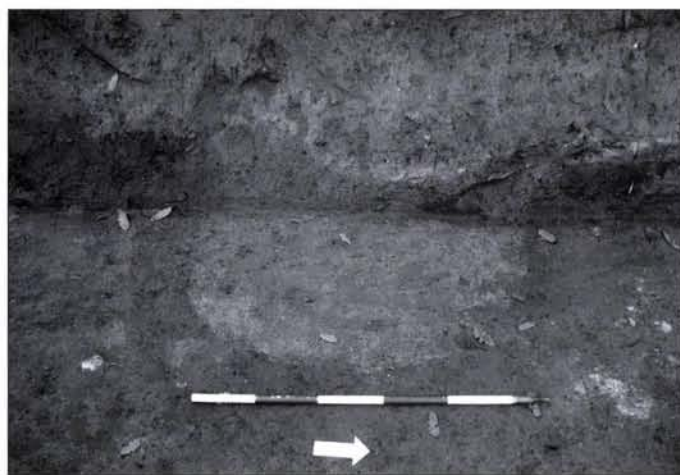
The underlying burned, ashy, debris layer (SE 620) appearing in varying thicknesses (30-50 cm) with a few heaps of daub perhaps from landscaping work in the Bronze Age. It represents a uniform, settlement level on the site with the many beehive-shaped pits yielding Koszider find material (Fig. 7). The fills of the pits, often deeper than 1.2 m, were densely stratified with ash and charcoal. They nearly always extended down into the harder yellow, clayey, loessy subsoil. A shallower pit (SE 611) contained a vessel depot from the period. The depot contained, a large

lőszős altalajt. Egy sekélyebb beásás (SE 611) viszont a korszak edénydepóját rejtette, ahol egy szintben hét edény (svédsisak alakú tál, fazekak, füles bögre, kettős kónikus hasú koszideri típusú korsó) mellé egy nagyobb és egy kisebb őrlőkövet helyeztek (8. kép). Az egyik edényből agyaghecsék darabok kerültek elő. Bár a Vátya-Koszider időszakot közvetlenül megelőző késő Vátya települési fázis bizonyítása a lelőhelyen csak a telepanyag feldolgozása után lesz lehetséges, meglétére több rétegtani megfigyelés is utal. A középső bronzkori beásást (SE 655) felülrétegző SE 630-as réteg látványosan „meghajlik” a gödör felett, mely rövid relatív időkülönbségre utal (9. kép), de említhetjük a 2007. évi kutatások során feltárt hatalmas árokrendszer kapcsán tett megfigyeléseinket is (SZILAS 2008b, 174–175).

A lelőhely jelentősége a középső bronzkori telepkutatásban egyrészt abban áll, hogy a magaslatokon elhelyezkedő erődített földvárakkal szemben a korszak nyílt színi településeit alig ismerjük. Másrészről fontos információkat nyerhetünk a főváros térségében is egyre jobban adatolt, a koszideri időszakban tapasztalható mozaikos jellegű

and small quern were placed beside seven vessels (a Swedish helmet-shaped bowl, pots, a handled cup, a Koszider type jug with a biconical belly - Fig. 8). Fragments of a clay weight were discovered in one of the vessels. Several observations point to the existence of a Late Vátya settlement phase on the site, which directly preceded the Vátya-Koszider period, although the analysis of the find material will be necessary to demonstrate it. Layer 630, overlying the Middle Bronze Age pit (SE 655), evidently sagged above the pit, which implies a short relative chronological gap between them (Fig. 9). We can also mention the observations made in connection with the extensive trench system unearthed in 2007 (SZILAS 2008b, 174–175).

One of significance of the settlement for Middle Bronze Age settlement research is that, contrary to the fortified earth forts located in higher places, the open settlements of the period have been little researched. Something can also be learned about the scattered presence of the Tumulus culture in the Koszider period, of which increasing amounts of data has become available in the region of the capital

9. kép: Középső bronzkori beásás felett megsüllyedő koszideri rétegsor

Fig. 9: Koszider layer sequence as it sagged over the Middle Bronze Age pit

halomsíros jelenlétéhez. Az utóbbi években megismert korai halomsíros lelőhelyek (Nagytétény-Érdliget: BESZÉDES-SZILAS 2006, 149–151; Rákoscscaba-Major hegy: REMÉNYI-ENDRÓDI-MARÁZ-VIRÁG 2006, 173–175; XI. Skála áruház: BESZÉDES-HORVÁTH 2008, 148–149; XI. Skála-Lehajtó: BESZÉDES-SZILAS 2009), e koszideri településsel való szinkronizálása, pontos időrendi besorolása nagymértékben hozzájárulhat a koszideri periódus nyitott kérdéseinek megválaszolásához.

A középső bronzkori szint alatt helyenként a 120 cm vastagságot is elérő sötétbarna fekete agyagos réteg (SE 630) – a koszideri gödrök oldalában jelentkező beásások tanúsága szerint – a Harangedény-Csepel csoport, a Baden-kultúra és várhatóan a Dunántúli Vonaldiszes Kerámia kultúrája telepobjektumait foglalja magában. E települési szintek és a „Csónakház” területének feltárása 2009. tavaszán esedékes.

Szilas Gábor

as well. The comparison with the recently uncovered early Tumulus culture sites (Nagytétény-Érdliget: BESZÉDES-SZILAS 2006, 149–151; Rákoscscaba-Major hill: REMÉNYI-ENDRÓDI-MARÁZ-VIRÁG 2006, 173–175; XI, Skála department store: BESZÉDES-HORVÁTH 2008, 148–149; XI, Skála-Driveway: BESZÉDES-SZILAS 2009) with this Koszider settlement and their exact chronological grouping can largely contribute to finding answers to the many open questions of the Koszider period.

The sometimes 120 cm thick dark brown, black, clayey layer (SE 630) under the Middle Bronze Age level contains the settlement remains of the Bell Beaker – Csepel group, the Baden culture and probably the Transdanubian Linear Pottery culture based on the pits that appeared in the walls of the Koszider pits. These settlement levels and the territory of the “Boathouse” will be unearched in the spring of 2009.

Gábor Szilas

Irodalom/References:

BESZÉDES-HORVÁTH 2008 – Beszédes J. – Horváth L. A.: Óskori és római kori lelőhelyek a Budai Skála bontása során (Prehistoric and Roman period sites uncovered during the demolition of the Budai Skála department store). *Aqfűz* 14 (2008) 141–157.

BESZÉDES-SZILAS 2006 – Beszédes J. – Szilas G.: Óskori- és római kori lelőhelyek feltárása az M6 autópálya budapesti szakaszának nyomvonalán (Excavation of prehistoric and Roman period sites along the path of the Budapest stretch of the

M6 highway in 2005). *Aqfűz* 12 (2006) 147–158.

BESZÉDES-SZILAS 2007 – Beszédes J. – Szilas G.: Ős- és római kori lelőhelyek feltárása az M6 autópálya nyomvonalán (Excavation of prehistoric and Roman period sites along the route of the M6 highway in 2006). *Aqfűz* 13 (2007) 233–248.

BESZÉDES-SZILAS 2009 – Beszédes J. – Szilas G.: Budapest XI. ker., Fehérvári úti piac mögötti lehajtó. *Aqfűz* 15 (2009) 180.

HORVÁTH et al 2005 – Horváth L. A. – Korom A. – Terei Gy. – Szilas G. – Reményi

L.: Előzetes jelentés az épülő Kőérberek, Tóváros-Lakópark területén folyó régészeti feltárásról (Preliminary report on the archaeological excavation conducted parallel to the construction on the territory of the Kőérberek, Tóváros Residential District). Aqfűz 11 (2005) 137–167.

REMÉNYI–ENDRŐDI–MARÁZ–
VIRÁG 2006 – Reményi L. – Endrődi
A. – Maráz B. – Virág Zs.: Régészeti
kutatások az M0 körgyűrű keleti szek-
torának nyomvonalán (Archaeological

investigations in the eastern sector of
the M0 highway ring). Aqfűz 12 (2006)
166–180.

SZILAS 2008a – Szilas G.: Többretegű ős-
kori lelőhely feltárása a békásmegyeri Du-
na-parton (Excavation of a multilayered
prehistoric site on the banks of the
Danube bank Békásmegyer). Aqfűz 14
(2008) 89–104.

SZILAS 2008b – Szilas G.: Budapest, III.
ker., Királyok útja 291., Hrsz.: 63629/5.
Aqfűz 14 (2008) 172–175.

Késő római épületegyüttes a Harsánylejtő területén

(Budapest, III.ker., Csúcshegy-Harsánylejtő, Hrsz.: 20645/1-7, 20655/2-43, 20656/2, 20646/1)

A BTM Aquincumi Múzeuma a leendő lakópark úthálózatának helyén folytatta a 2007. november végén, az időjárás miatt felfüggesztett feltárást (T. LÁNG 2008, 133–140). A többéves feltárássorozat menetében a 2008-as évben (április 4. és augusztus 22. között) a hegyoldal alsó, északi részén dolgoztunk, folytatva a 2007-ben előkerült római kori épületfalak kutatását. Beruházói döntés alapján az út kontúrján túl, északkelet felé is nyitottunk szelvényeket, hogy ezáltal az épületegyüttes kiterjedését meg tudjuk állapítani, ami a terület hasznosításához ad információt.

A feltárás során a hegyoldal alsó részén összefüggéseiben tártunk fel és két oldalról (nyugat és dél) lehatároltunk egy többhelyiséges római kori kő épületegyüttest (1-2. kép). A vékony, néhol mindössze 10 cm földréteg alatt a legtöbb ponton megmaradtak a 60-70 cm széles, földbe rakott kőfalak, omladékok, padlók. Másutt azonban a meredek hegyoldalon állandó erózió miatt szinte teljesen eltűntek az épületrészek. Az idei évben a feltárt részen két nagyobb terület-használati periódust lehetett elkülöníteni.

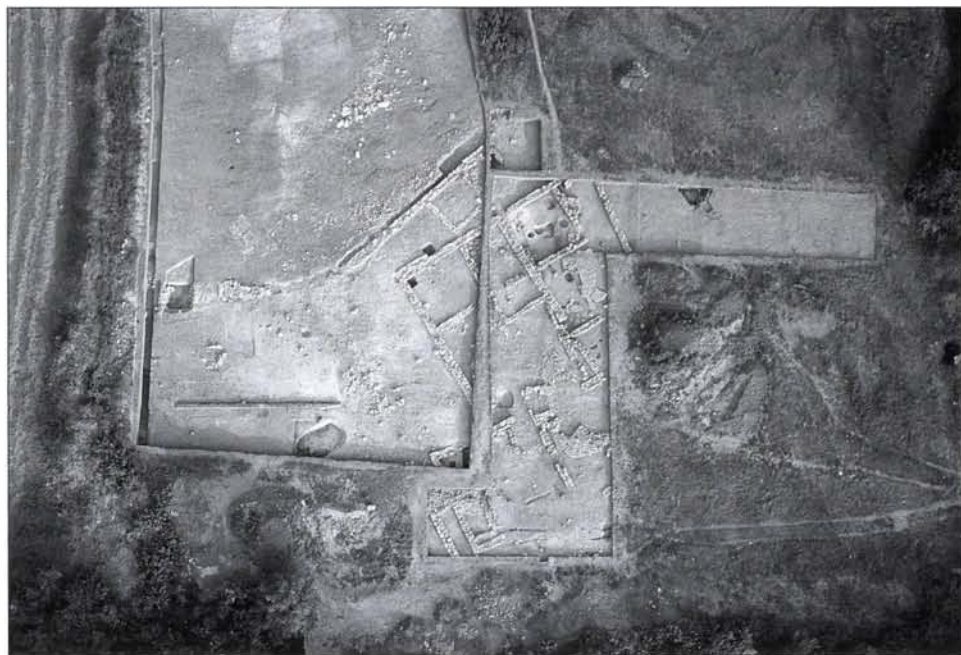
1. A leletanyag alapján a feltárt terület története, római kori használata a Kr. u. 2. századra nyúlik vissza. Ebből az időszakból a későbbi római épület alatt, az

Late Roman building complex on the territory of Harsánylejtő

(Budapest III, Csúcshegy-Harsánylejtő, Lrn.: 20645/1-7, 20655/2-43, 20656/2, 20646/1)

The Aquincum Museum of the BHM continued excavation in the area of the road system of the future residential district which had been suspended because of the weather conditions at the end of November 2007 (T. LÁNG 2008, 133–140). During the series of excavations carried out over several years, work was concentrated at the lower, northern part of the hillside in 2008 (between April 4 and August 22) continuing the investigation of the building walls discovered in 2007. In agreement with the investor, trenches were opened towards the northeast beyond the outlines of the road to determine the extent of the building, which, in turn, may provide useful data for how the area was used.

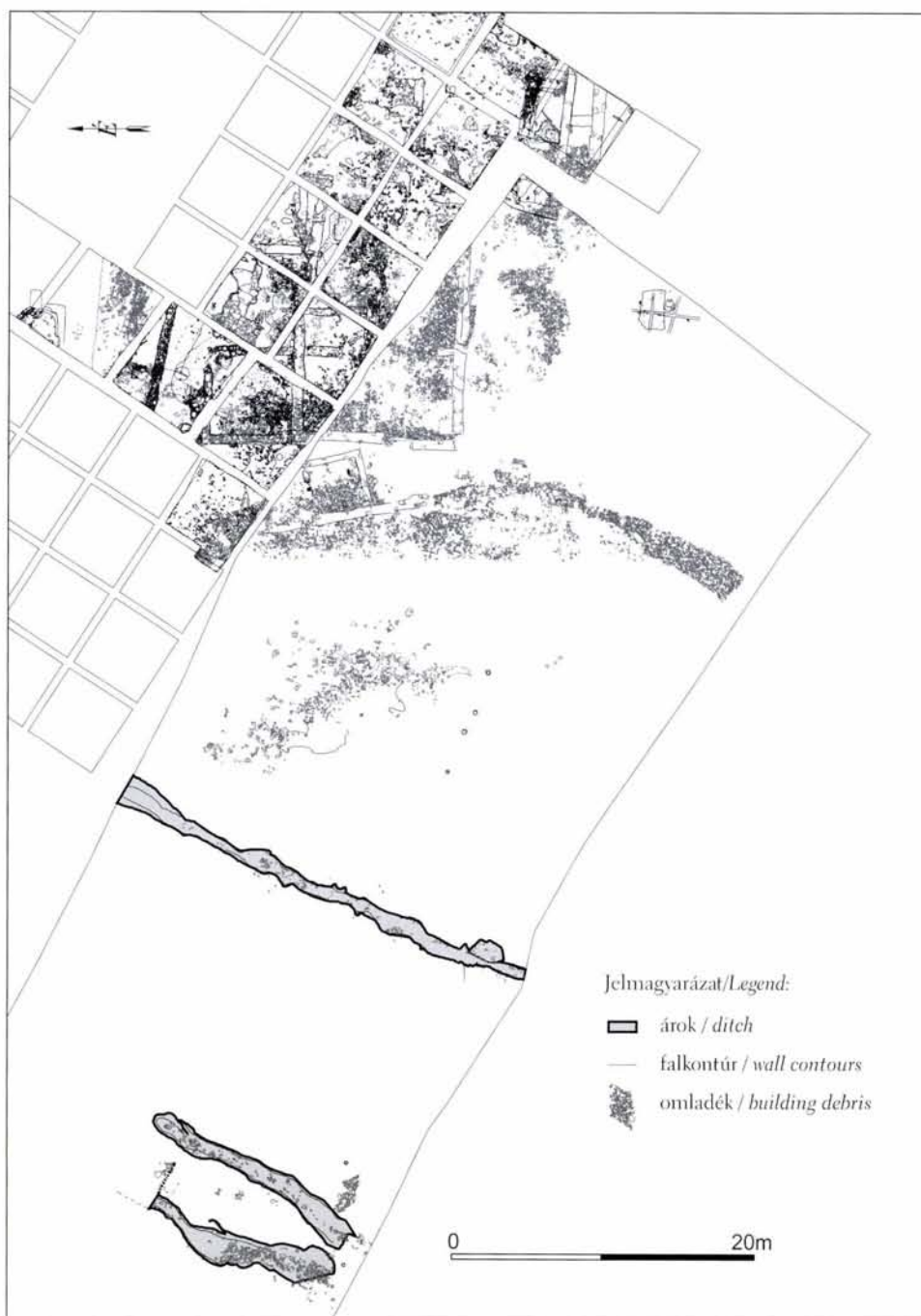
A Roman period stone building complex comprising a series of rooms was unearthed in context and delimited from two sides (west and south) on the lower part of the hillside (Figs 1-2). The 60-70 cm thick stone walls laid in the earth, debris and floors were generally preserved under the thin, sometimes no more than 10 cm thick, earthen layer. In other places, however, the building parts had nearly completely disappeared as the result of continuous erosion on the steep hillside. This year, two major land-use periods could be differentiated in the uncovered area.

1. kép: Légifotó a római kori épületegyüttesről a Harsánylejtőn (Rákóczi Gábor felvétele)
 Fig. 1: Aerial photo of the Roman period building complex at Harsánylejtő (photo by Gábor Rákóczi)

itt csörgedező patak szomszédságában, több földbe mélyített objektumot is feltártunk. Egyikük egy nagyméretű, ovális formájú, 60 cm mély beásás, amely dél felé a metszetfal alá húzódott, így pontos mérete ismeretlen. Faszenes, kevert betöltéséből sok kerámiatöredék, bronz *patera* (3. kép), érmek és egy pannon-noricumi típusú szárnyas fibula került elő. Funkcióját tekintve szemétködör lehetett. A másik objektum egy félig földbe mélyített, egyik oldalán kőfallal is megtámasztott ház volt (4. kép). Ebből szintén sok, elsősorban a helyi kelta lakossághoz köthető, de már római kori kerámiaanyag került elő (például S profilú tálak). A ház felmenő falai agyagtégglából voltak, ennek lenyomatait a visszatöltésben találtuk meg, amely erősen faszenes volt. Az építmény pontos mérete itt is ismeretlen, mivel túlnyúlt a

1. Based on the find material, the Roman period land use in the investigated area started in the AD 2nd century. A number of semi-subterranean houses were uncovered under the later Roman period building, next to a streamlet. One of them was a large, oval, 60 cm deep pit, which extended under the section wall towards the south so its exact measurements are not known. The fill, which was mixed with charcoal, contained many shards, a bronze *patera* (Fig. 3), coins and a winged brooch of the Pannonian-Noricum type. It may have been a refuse pit. Another feature was a semi-subterranean house, reinforced with stones on one side (Fig. 4). It also contained many ceramics that can be linked with the local Celtic population in particular, although vessel fragments from the Roman period were also found

2. kép: Római kori épületegyüttes összesítő alaprajza

Fig 2: Complex, summary map of the Roman Period building complex

3. kép: Bronz patera töredéke feltárás közben.

Fig. 3: Fragment of a bronze patera during excavation

feltárható területen, így azt sem tudjuk tartozott-e hozzá kemence. Ehhez a periódushoz sorolható még két különálló sütőkemence is, egyikük sütőfelületét *tegula*- és kerámiadarabokkal rakták ki. Az előkerült maradványok nagy valószínűséggel a patak túlsó oldalán, 2005-2007-ben feltárt római kori falusias telep széléhez tartozhattak, ahol ugyanilyen konstrukciójú, szögletes formájú házakat dokumentált Havas Zoltán (HAVAS-SZILAS-VIRÁG 2007, 154–178).

Az előkerült leletek alapján (rheinaberni *terra sigillata* a gödörház alsó betöltési rétegéből) a telep ezen részét a Kr. u. 2. század utolsó évtizedeiben véget ért markomann-szarmata háborúk után számolhatták fel, a gödröket, házakat feltöltötték és a területen – az Aquincum környéki egyéb villagazdaságokhoz hasonlóan – valószínűleg egy kisebb birtokközpont jött létre (ZSIDI 2002, 103).

2. A felszámolt telep fölé csak jóval később került a kő épületegyüttes. A leletanyag elsődleges vizsgálata alapján, amelyből szinte teljesen hiányzik pl. a Kr. u. 2-3.

(c.g. S-profiled bowls). The vertical walls of the house were built of adobe. Impressions of it were found in the fill, which was mixed with much charcoal. The exact measurements of the construction are not known since it extended beyond the excavated territory. Neither is it known whether this feature had an oven. Two independent grilling ovens belong to this period. The baking surface of one of them was paved with *tegula* and pottery fragments. The uncovered phenomena most probably belonged to the rural settlement that was uncovered on the other side of the streamlet in 2005-2007. Here, Zoltán Havas documented angular houses with a similar structure (HAVAS-SZILAS-VIRÁG 2007, 154–178).

Based on the recovered finds (Rheinabern Samian ware in the lower fill layer of the semi-subterranean house), this part of the settlement was abandoned after the Marcomann wars that ended in the last decades of the AD 2nd century. The pits and the houses were filled in and probably a small estate center was later

századot jellemző leletanyag (elsősorban a *terra sigillata* és az érmék), ill. a település jellege miatt is, a komplexum valószínűleg inkább a 3-4. század fordulóján épült fel és a 4. században végig használatban maradt (5. kép). A szokatlanul késői keltezés nem áll párhuzam nélkül, bár az eddig feltárt Aquincum környéki vidéki épületegyüttesek jelentős része korábban, a 2-3. század fordulóján épült ki; a békásmegyeri villa, a feltáró megfigyelései szerint, csak a 3. század közepén épült (PÓCZY 1971, 91).

A késői keltezést többek között egy Aquincumban igen ritka lványi XXII. típusú méceses (3-4. század: IVÁNYI 1935, 16 és Taf. LVII/9) egy email díszítésű T-fibula (3. század: PATÉK 1942, 69–40), ill. a környéken szintén ritkán előforduló, 4. század végére keltezhető bekarcolt, hálódíszű szürke fazék perem- és válltöredéke támasztja alá, amelyek közeli párhuzama a leányfalui *burgusból*, ill. Pilismarótról ismert (ott besímitott díszítésként: SOPRONI 1978, 44-45, Taf 43,1,2 és 65, Taf 72.1,2). A leletanyagban egyébként a házikerámia (korsók, Faltenbecherek) és

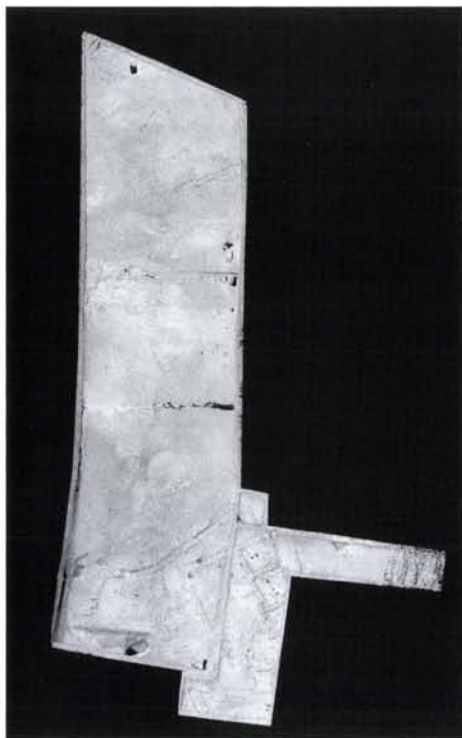
established here, similarly to other villa farms in the region of Aquincum (ZSIDI 2002, 103).

2. The stone building complex appeared much later over the abandoned settlement. Based on the preliminary analysis of the find material, from which, for example, finds characteristic of the AD 2nd-3rd centuries were completely missing, and also because of the Samian ware and the coin materials and the character of the settlement, the complex was probably built at the turn of the AD 3rd and the 4th centuries and was occupied all through the 4th century (Fig. 5). The uncommonly late date is not unprecedented although the majority of the rural building complexes uncovered in the region of Aquincum were built earlier, at the turn of the AD 2nd and 3rd centuries: the Békásmegyer villa was only built in the middle of the AD 3rd century based on observations made by the archaeologist (PÓCZY 1971, 91).

The late date at this site is also supported by the find of an lványi type XXII lamp (AD 3rd-4th centuries: IVÁNYI 1935,

4. kép: Egyik oldalán kőfallal erősített földbe mélyített ház
Fig. 4: Semi-subterranean house with a stone wall reinforcing one side

5. kép: Római kori épületegyüttes lézerszenneres felmérési rajza

Fig. 5: Laser scanner survey drawing of the Roman Period building complex

nagyobb méretű tárolóedények, hombárok vannak túlsúlyban. A leletanyag összetételével kapcsolatban külön érdekesség, hogy az itt megjelenő leletanyag (kerámia-típusok, fém- és éremanyag) teljesen különbözik a polgárvárosban általános 2-3. századi leletanyagtól, ahonnan viszont hiányzik ezen késői korszak anyaga (legutóbb: T. LÁNG 2005, 77-78).

Az együttesnek legtöbb helyen csak a földbe rakott, átlagosan 60-70 cm széles alapfalai maradtak meg, néhány helyen az alapozási árok vizsgálatára is módunk volt. Egyedül a nyugati helyiségcsoport *terrazzopadlós* szobájában tudtunk megfigyelni vakolattal ellátott felmenő

16 and Taf. LVII/9), which is very rare in Aquincum, an enamelled T-brooch (AD 3rd century; PATEK 1942, 69-40) and the rim and shoulder fragment from a grey pot decorated with an incised net pattern dating to the end of the AD 4th century, which also occurs rarely in this region. Close analogues have been found at the Leányfalu burgus and Pilismarót (there in the form of a smoothed-in ornament; SOPRONI 1978, 44-45, Taf 43,1, 2 and 65, Taf 72.1, 2). Household ceramics (jugs and Faltenbecher) and large storage jars dominate in the find material. An interesting feature of the composition of the find material is that the objects found here (ceramic types, metal and coin material) are totally different from the AD 2nd-3rd century finds generally brought to light in the Civil Town, where, on the other hand, the material of this late period is missing (recently: T. LÁNG 2005, 77-78).

Only the 60-70 cm thick foundation walls laid in the earth were generally preserved at the complex. In a few places, it was also possible to examine the foundation ditches. The plastered vertical walls could only be observed in the room with a terrazzo pavement in the western group of rooms (see below). Based on the geopedological analysis carried out on the territory (by Professor Andrea Mindszenty, head of department and Orsolya Palya, university student, ELTE Applied and Environmental Geological Institute), the building was raised on a slightly elevated debris island on the hillside. The walls were cut into this stony, rocky material so they resist erosion better than in other parts of the hillside. Fragments of buttressing walls built later against the exterior walls could also be observed in a few places.

falat (ld. lentebb). A területen végzett geopedológiai vizsgálat szerint (a vizsgálatot Mindszenty Andrea tanszékvezető professzorasszony és Palya Orsolya egyetemi hallgató végezték, ELTE Alkalmazott és Környezetföldtani Intézet) az épületet a meredek hegyoldalon egy kissé kiemelkedő törmelékszigetre építették, amelynek köves, sziklás anyagába vágták a falakat, ezek így jobban ellenálltak az eróciónak, mint a hegyoldal többi része. Néhány ponton megfigyelhetők voltak a külső falakhoz utólag hozzáépített támfalrészletek is.

A különböző irányítású falakból álló, valószínűleg kerítésfallal is rendelkező épületgyűttest – az ásátási megfigyelések alapján – legalább háromszor átépítették. Egyes termeket megnagyobbítottak, újakat hoztak létre, másokat viszont megszüntettek, ezek falait, az alapokig kiszedték. Az épület északkeleti felében kőlapokkal burkolt udvar került elő (6. kép) kézi malommal, ill. igen sok hombár- és egyéb tárolóedény darabjaival, vaseszközzel (vésők, balta, kések) és fegyvertörredékkel (7. kép). Ugyanebben a zónában ablaküveg nagyobb darabja is előkerült (8. kép). Délkelet fe-

The building complex of walls built in diverse directions, which probably had a fencing wall as well, was reconstructed at least three times based on observations during excavations. Certain rooms were enlarged, new ones were built, while other ones were combined, and their walls were pulled down to their foundations. A courtyard paved with stone slabs was found in the northeast part of the building (Fig. 6) together with a quern and especially many shards of storage jars, iron tools (chisels, axes and knives) and weapon fragments (Fig. 7). In the same zone, a large fragment of a glass pane was also found (Fig. 8). Erosion destroyed the walls of the rooms to the southeast so their functions cannot be identified although parts of a floor level or perhaps a road foundation(?) made from rubble could be documented.

The small, limestone votive tablet with niches, which depicts the Goddess Diana pulling her bow together with a stylised depiction of what is perhaps a beehive (?) by her legs provides an interesting piece of data for the history of the region. The right side of the carefully finished tablet

6. kép: Kőlapokkal burkolt udvar az épületegyüttes nyugati traktusában

Fig. 6: Courtyard paved with stone slabs in the western wing of the building complex

lé az erózió elpusztította ugyan a termék falait, így azok funkciója sem határozható már meg, azonban törtköves járószint-, ill. esetleg útalapozás(?) részleteit itt is dokumentálhattuk.

A területrész történetéhez érdekes adalék az a szintén az északi részen előkerült, mészkőből faragott, kisméretű, fülkés kialakítású fogadalmi tábla, amelyen balra lépő, íját felhúzó Diana istennő látható, lábánál talán méhkaptár(?) stilizált ábrázolásával. Az igényes kialakítású tábla jobb oldala erősen töredékes, így az istennő attribútumaként szereplő kutya sem azonosítható biztosan (9. kép). A relief az épület falomladékából került elő, és itt másodlagosan használhatták fel, eredetileg az egyik közeli 2-3. századi villagazdaságból származhat (Csúcshegy, Testvérhegy?). A római kor korábbi időszakában az istennő kultusza igen népszerű volt Aquincumban, mind a városban mind pedig a földművelő, vidéki lakosság körében, a harsánylejtői darab legközelebbi analógiája is Aquincumból származik (PÓCZY 1959, 141).

A terület délnyugati szélénél egy, az északitól kissé eltérő tájolású helyiségcsoport került elő, köztük egy meglepően jó állapotú, terrazzopadlós szoba, fűtőcsatornákkal, *prae-furnium*mal és a *hypocaustum* oszlopokat helyettesítő *imbrex*ekkel. Kúpcserpek ilyen jellegű használata igen ritkának számított (hasonló megoldás: pl. Rockbourne-i villánál, Britannia: BÉDOYÈRE 2001, 37 és fig. 15). A szobát belső dekorációval látták el, amit a csatornából előkerült sok fal-festmény- és stukkótöredék is jelez. A helyiségcsoport kelet és dél felé is folytatódik, feltárásukra egyelőre nem volt mód.

Az épületegyüttes kialakítására jellemző, hogy míg az igen meredek hegyoldalon a magasabban fekvő részeken már csak a padlószintek alatti felületek és falalapozá-

7. kép: Vaseszközök az épületből
Fig. 7: Iron tools from the building

is fragmentary so the dog, the attribute of the goddess, cannot be identified with certainty (Fig. 9). The relief was found in the debris of the walls of the building where it had probably been used secondarily. Likely, it came from a nearby villa farm of the AD 2nd-3rd centuries (Csúcshegy, Testvérhegy?). The cult of the goddess was very popular in Aquincum in the earlier phases of the Roman occupation, both in the town and among the rural, farming population. The closest analogue to the tablet from Harsánylejtő also came from Aquincum (PÓCZY 1959, 141).

A group of rooms with a slightly different orientation from the buildings on the north was found by the southwest edge of the territory. One contained an astonishingly well preserved terrazzo pavement, heating channels, a *prae-furnium* and imbrices that replaced the *hypocaust* pillars. Such a use of conical tiles was a rare phenomenon (a similar solution was found at the Rockbourne villa in Britannia: BÉDOYÈRE 2001, 37 and fig. 15).

sok maradtak meg, addig néhány méterrel kelet felé (lejtőirányban lefelé) még eredeti járószinteket dokumentálhattunk. Ezek alapján feltételezhetjük, hogy az épület-egyesítés egyes – akár szomszédos – helyiségei teraszos kialakításúak voltak.

A fentiek alapján az épület északi része, annak helyiségei gazdasági rendeltetésűek lehettek, míg dél felé a lakórészleget találjuk, amely jól látható módon tájolásban is eltér az északitól, egyelőre ennek alapján feltételezzük, hogy a két egység nem is egykorú egymással.

Elsősorban a keltezés, de az épület-egyesítés funkciójára szempontjából is fontos adat, hogy a feltárásból 106 db római kori (98%-ban 4. századi, elsősorban a Constantinus-dinasztiához köthető) érem került elő. Az egyik helyiségben különösen nagy számban találtunk érméket. Jelenlegi adataink alapján a legkorábbi érem Antoninus Pius verete. Mindezek, amellett, hogy tovább erősítik az épület késő római kori használatáról vallott elképzelésünket, utalhat a funkcióra is, ilyen nagy számú érem már esetleg kereskedelmi forgalommal magyarázható.

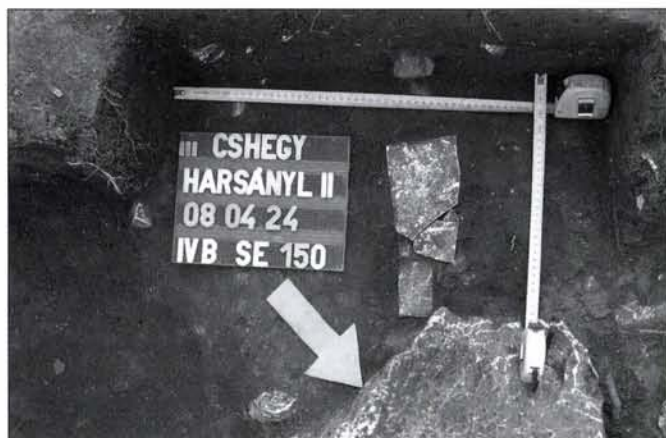
A többhelyiséges, legalább háromszor átépített, különböző tájolású részekkel

YÈRE 2001, 37 and fig. 15). The interior of the room was decorated, which was indicated by many wall painting and stucco fragments uncovered in the channel. The group of rooms continued toward east and south as well but it has not yet been possible to excavate them.

Characteristically for the construction of the building complex, only surfaces under the floor level and the wall foundations were preserved higher up on the steep hillside, while the original floor levels could be documented a few meters to the east (lower on the slope). It suggests that certain rooms, maybe even adjacent rooms in the building complex, were terraced.

Based on the above data, the rooms in the northern part of the building had an economic function, while the residential wing can be found in the south. The orientation of the latter wing evidently diverged from the northern wing, which implies that the two units were not contemporary.

The 106 Roman period coins (98% from the AD 4th century, especially from the Constantine dynasty) found during the excavation are important for dating as

8. kép: Táblaitveg töredéke feltárás közben

Fig. 8: Fragment of a glass-pane during excavation

9. kép: Diana-relief az épület falomladékából
Fig. 9: Diana relief from the wall debris of the building

rendelkező épületegyüttes funkciójáról egyelőre nehéz véleményt mondani, de az Aquincumot Brigetióval (ókori Komárom – Szőny) összekötő diagonális út közelsége, a területen alkalmazott római telekosztási szabályok és nem utolsósorban a gyönyörű panoráma miatt nem kizárt, hogy egy eddig ismeretlen villagazdaság egyik épületét találtuk meg a területen. A feltételezést megerősíteni látszik az a tény, hogy a Harsánylejtőn most feltárt épületegyüttes éppen félúton található a Csúcshegyi és a Testvérhegyi villa között (500-500 m-re). A gazdasági eszközök nagy száma ilyen funkciót is valószínűsíthet. Ugyanakkor a sok érem utalhat kereskedelmi forgalomra, azaz pl. útállomás jelenlétére is (ld. ismét a diagonális út közelsége). Az előkerült fegyvertöredékek (nyíl- és dárdahegy) alapján azt a lehetőséget sem zárhatjuk ki, hogy a római

well as determining the building complex. There were especially many coins in one of the rooms. To date in the analysis, the earliest coin was minted by Antoninus Pius. They support our ideas about the late Roman period use of the building and, at the same time, they may suggest a function for the complex: such a large amount of coinage can perhaps be explained by the buildings being linked to commercial circulation.

It is difficult to determine the function of the at least three times reconstructed building complex with its numerous rooms and diversely oriented units. Nevertheless, the proximity of the diagonal road that connected Aquincum with Brigetio (Antique Komárom-Szőny), the Roman period allotment system found on the territory and the beautiful view suggest that a building of an until now unknown villa farm has been found. The fact that the Hárshegy building complex is halfway between the Csúcshegy and the Testvérhegy villas seems to support this idea (500-500 meters). The numerous tools used in various crafts further corroborate this idea. At the same time, the large number of coins may reflect commercial circulation, something that might be found if this was a road station (see again the proximity of the diagonal road). Judged from the unearthed weapon fragments (arrowheads and spearheads) it is also possible that smaller military garrisons retreating from the increasingly threatened settlements on the Danube bank moved to the more successfully defendable former villa farms in the late phase of the Roman occupation. There are many examples attesting to this practice in villa farms (e.g. the so-called Békásmegyér, Testvérhegy villas: PÓCZY 1971, 85–102).

uralom késői időszakában a veszélyessé váló Duna parti településrészekről a jobban védhető, egykori villagazdaságokba húzódtak fel kisebb katonai egységek. Erre számos példát találunk az Aquincum környéki villagazdaságok esetében (pl. az ún. Békásmegyeri, Testvérhegyi villák esetében: PÓCZY 1971, 85–102).

A feltárt szelvényeket – mivel a kivitelezés és a várható helyreállítás csak jövőre indul meg – a KÖH előírásainak megfelelően geotextillel takartuk vissza és visszatöltöttük a jelenlegi járószintig.

Láng Orsolya

The uncovered trenches were covered with geo-textile and filled in to the actual ground level, following the regulations of the KÖH since the execution work and the reconstruction will only start next year.

Orsolya Láng

Irodalom/References:

BÉDOYÈRE 2001 – G. de la Bédoyère: The buildings of Roman Britain. Gloucestershire 2001.
 HAVAS-SZILAS-VIRÁG 2007 – Havas Z. – Szilas G. – M. Virág Zs.: Próbafeltárás a csúcshegyi római villa környezetében II (Test excavation in the region of the Roman villa on Csúcshegy II). *Aqfűz* 13 (2007) 154–178.
 IVÁNYI 1935 – Iványi D.: A pannoniai mécsesek tipológiája és kronológiája. *DissPann* II.2. Budapest 1935.
 PÁTEK 1942 – Pátek E.: A pannoniai fibulatípusok elterjedése és eredete. *DissPann* II.19. Budapest 1942.
 PÓCZY 1959 – Póczy K.: Diana aquincumi kultuszához (Alcuni dati sul culto di Diana di Aquincum). *BudRég* 19 (1959) 139–143.
 PÓCZY 1971 – Póczy K.: A békásmegyeri villa és az Aquincum környéki villagazda-

ságok a markomann háborúk után (Die Villa von Békásmegyer und die Gutshöfe in der Umgebung von Aquincum nach den Markomannenkriegen). *BudRég* 22 (1971) 85–102.
 SOPRONI 1978 – Soproni, S.: Der spätrömische limes zwischen Esztergom und Szentendre. Budapest 1978.
 T. LÁNG 2005 – T. Láng O.: A „Peristylház”: hitelesítő feltárás a az aquincumi polgárváros északkeleti részén (The “Peristyl House”: authenticating excavation in the Northeast part of the Aquincum Civil Town). *Aqfűz* 11 (2005) 68–80.
 T. LÁNG 2008 – Láng O.: Középkori településnyomok és római kori épületmaradványok a Csúcshegy-Harsánylejtő területén (Medieval settlement traces and Roman period building remains in the area of Csúcshegy-Harsánylejtő). *Aqfűz* 14 (2008) 133–140.
 ZSIDI 2002 – Zsidi P.: Aquincum polgárvárosa. Budapest 2002.

Újabb feltárások a Testvérhegyi villa területén

(Budapest, III., Lángliliom utca,
Hrsz.: 20023/27; 10., 15., 16., 17. épület)

2008. november 12. és december 12. között az Opus-Via Ingatlanfejlesztő Kft. megbízásából a 10., 15., 16., 17. épületek tervezett új telepítési helyének összesen nem egész 200 m²-es felületén végeztünk próbafeltárást. Az új telepítési helyek, és ezeken belül a kutatási felületek kijelölése a beruházó, a tervezők, a KÖH és a BTM egyeztetése nyomán alakult ki. Újonnan megnyitott szondaárkaink részben közvetlenül kapcsolódtak a korábban megkutatott területekhez (1. kép – legutóbb ezekről: HAVAS 2007).

10. épület

A tervezett építési kontúr nyugati széle mentén, 12,5×2 m-es, lejtő irányú szondaárkot nyitottunk, amellyel elsősorban azt igyekeztünk tisztázni, hogy a közelben már korábban megismert, kelet–nyugati, két periódusú fallal párhuzamos, vagy ahhoz csatlakozó további épületrész kimutatható-e délebbre is. Továbbá számíthattunk arra, hogy a Garády Sándor által 1934-ben feltárt sírok (GARÁDY 1936, 94–96) egyikét is érintheti a kutatás. Ennek ellenére némileg meglepő volt, hogy a szondaárok délnyugati vége egy eddig ismeretlen csontvázas sírt érintett (1. sír). A sírra rábontva kelet–északkelet – nyugat–délnyugati tájolású, egyszerű földsírt tártunk fel (koporsó nyomát nem találtuk).

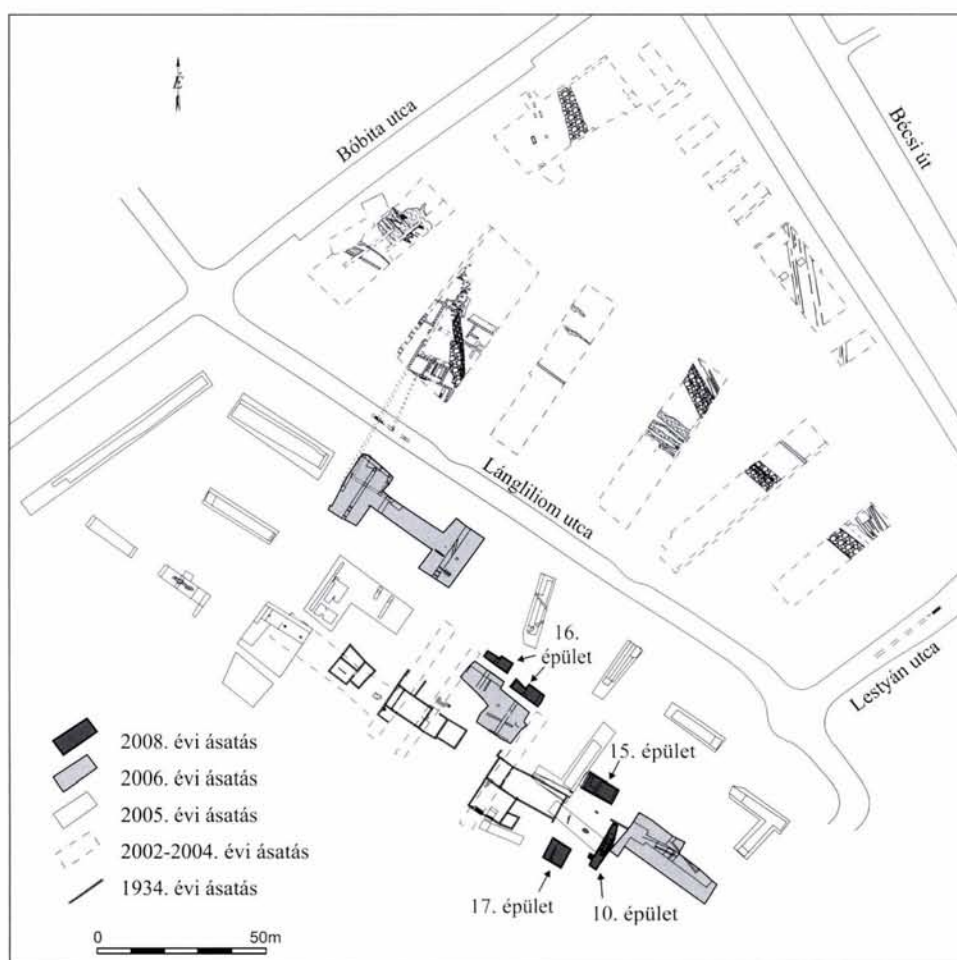
Recent excavations on the territory of the Testvérhegy villa

(Budapest III, Lángliliom Street,
Lrn: 20023/27; buildings 10, 15, 16, 17)

Between November 12 and December 12, 2008, test excavations commissioned by Opus-Via Ingatlanfejlesztő Kft. were conducted on a surface of a little less than 200 m² on the new locations of buildings nos. 10, 15, 16 and 17. The new locations, and within their boundaries the excavation surfaces were pinpointed after discussions between the investor, the designers, the KÖH and the BHM. The new test trenches were in part directly linked to formerly investigated territories (Fig. 1 – on them see recently: HAVAS 2007).

Building no. 10

A 12.5×2.0 m test trench was opened in the direction of the slope along the western edge of the future building. The objective was to clarify whether part of a structure running parallel to the east–west oriented two-phase wall uncovered during a previous excavation, or one that was connected to it may be demonstrated farther to the south. We also expected to find one of the graves brought to light by Sándor Garády in 1934 (GARÁDY 1936, 94–96). Surprisingly, however, an as yet previously unknown inhumation burial was found at the south–western end of the test trench (grave no. 1). The trench was enlarged above the burial revealing a simple shaft grave oriented east–northeast – south–southwest

1. kép: A 2008. évi feltárások összesítő helyszínrajza
 Fig. 1: Complex, summary map of the 2008 excavations

Az eltemetett nő volt, a vázat eredetileg is enyhén felhúzott lábakkal helyezték el, de a lejtő irányú talajmozgások is bolygatták a sír eredeti rendjét (2. kép). A mellékletek (egy omega fibula, egy Caracalla érem, ill. egy-egy ezüst-, bronz- és vasgyűrű) alapján a temetkezés a 3. század első harmadára keltezhető.

Kevesebb mint 2 m-re északra egy újabb temetkezést találtunk (2. sír). Ez azonosíthatóan a Garády Sándor által fel-

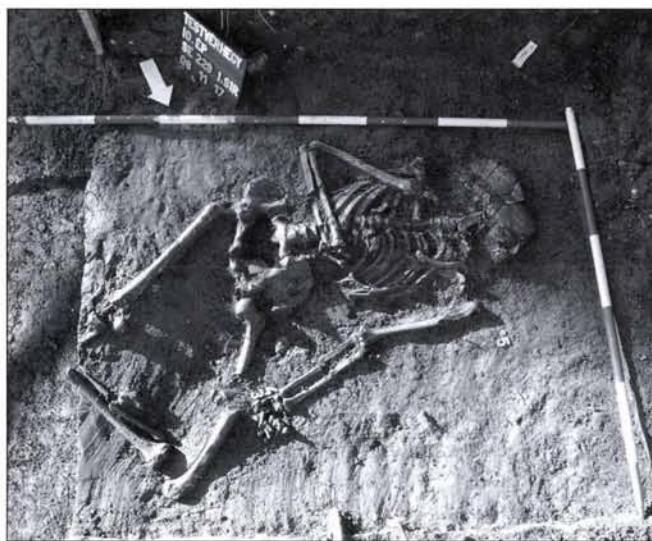
(with no traces of a coffin). The deceased was a woman. Her body was originally laid in the grave with her knees slightly pulled up, although soil movements from the direction of the slope also disturbed the grave (Fig. 2). The grave goods (an omega brooch, a Caracalla coin, a silver, a bronze and an iron ring) date the grave to the first third of the AD 3rd century.

Another burial was found less than two meters to the north (grave no. 2). This was

tárt második sír, amellyel Garády Bithinia Severa ismeretlen nevű férjének sírkövét hozzá összefüggésbe. A sírt Garády nagyobb részén feltárta, de bizonyos részletei, szélei, alja még bolygatatlanul maradtak, így megállapítható volt, hogy egy hozzátéveleg a csontvázas temetkezéssel azonos irányú, 2,2 m széles, erősen égett szélű, helyben hamvasztásos temetkezésről van szó. A sír egy szűkebb, mélyebbre kialakított kamrával is rendelkezett, melyben a hamvak és faszén nagyobb része helyezkedett el (3. kép). A korábbi ásatás ellenére még itt is azonosítható volt a lejtő irányú hegymozgás romboló hatása. A szenes rétegben nagy mennyiségben találtunk eredetileg textíliához vagy bútorkhoz tartozó, 1,5-2 mm széles bronz lemeztöredékeket, egyes helyeken *in situ* is megfigyelhető volt, hogy ezek eredetileg hálózatos mintát adhattak ki. A sírmellékletekből csupán néhány apróbb kerámiatöredék, és egy Iványi VII. típusú mécses töredékei maradtak fenn.

Utóbbi sírtól északra, a sírgödör által vágott rétegek is elbontásra kerültek a

identified with the second grave Sándor Garády had unearthed and linked to the grave stele of Bithinia Severa's husband, whose name was unknown. Garády uncovered the better part of the grave although certain details, the edges and the bottom, remained intact. Thus, it could be determined that this burial had been 2.2 m wide with approximately the same orientation as the inhumation grave. It had heavily burned edges because the cremation had been carried out on the spot. There was a narrower and deeper niche in the grave in which the ashes and most of the charcoal were placed (Fig. 3). The destruction from the direction of the slope could be identified here as well despite the former excavation. In the charcoal layer, there were many 1.5-2 mm wide bronze plaque fragments from either a textile or furniture, and in certain places they were preserved *in situ* forming part of what had originally been a net pattern. Only small shards and the remains of an Iványi's type VII lamp were preserved among the grave goods.

2. kép: Az I. sír
Fig. 2: Grave no. 1

3. kép: A 2. számú,
hamvasztott sír
kibontás után
Fig. 3: The
uncovered
cremation grave
no. 2

további mélyítéssel. Azonosítottuk azt az apróköves felületet, amit már 2006-ban is a feltárt fal későbbi periódusához kapcsolhattunk, azonban további, akár a későbbi, akár a korábbi falperiódushoz kapcsolódó falazatot már nem találtunk.

15. épület

2005-ben még a 16. számú épület számára tervezték felhasználni azt a terület-részt, melynek közelébe az új telepítési terv szerint a 15. épület kerül. Itt a 2005. évi kutatóárokhoz keletről közvetlenül csatlakozó, mintegy 15×5 m-es felületet kutattunk meg. A korábbi szondaárok keleti metszete alapján jól azonosíthattuk a középkori, majd mélyebben a római kori rétegeket.

Elsőként, még középkori kerámiákat tartalmazó rétegből került elő jelentősebb lelet, egy 1/2-1/3 életnagyságú, mészkőből faragott férfi szobor jobb karjának töredéke. A villa pusztulásával összefüggésbe hozható felszínen, az idei kutatási felület keleti szélénél, szórt köves omladék jelentkezett. Ezt egy 2006-ban engedély és szakfelügyelet nélkül kialakított, beton-

North of the latter grave, the layers intersected by the grave were also cleared during the excavation. We identified the rubble layer that had already been linked in 2006 with the later period of the uncovered wall. However, no more walls were found from either the later or the earlier wall period.

Building no. 15

As the result of new designs, the territory of future building no. 15 is identical to the area of future building no. 16 in 2005. Here, a ca. 15×15 m surface was investigated next to the eastern side of the trench opened in 2005. The medieval and the Roman period layers under it could be identified from the eastern section wall of the former test trench.

First, the layer that contained medieval shards yielded a significant find: a fragment of the right arm of a limestone statue of a man, which was 1/2-1/3 of life size. Debris from scattered stones appeared on the surface linked with the destruction of the villa on the eastern edge of the territory investigated this year. This surface

gyűrűs vízgyűjtő akna, valamint az ide vezető dréncövek árkai vágták. Az akna a mélyebben fekvő római rétegeket is bolygatta.

Mélyebbre bontva elértük a villa használatával összefüggő, szintén szórt köves, téglatörmelékes, több római kerámiát is tartalmazó szintet. A szint bontása során előkerült kiemelkedő leletként meg kell említeni egy jó megtartású bronz kulcsgyűrűt, és egy bronz érmét.

Nyugaton ezt a felszínt is átvágva tovább mélyítettünk kisebb felületen, hogy elérjük a villa alapozásainak szintjét, valamint a korábbi római rétegeket. Falakat, épített útfelületet vagy járószintet nem találtunk itt sem.

16. épület

A korábban a 15. épületnek szánt terület északi részén, ill. tőle északra helyezkedik el az épület új telepítési helye. Itt a 2006. évi kutatási felülettől északra, két részletben, összesen mintegy 40 m²-es felület megnyitására volt lehetőségünk. Megint csak a korábbi ásatás északi metszetéből indulhattunk ki a rétegsor tekintetében, és mindkét felületen el is értük a már csak római leleteket (római téglák töredékei, kerámiák, késő római bronz érem) adó rétegeket. Épített jelenséget, lekövezést azonban itt sem találtunk.

17. épület

Az új telepítési hely északkeleti részén 40 m²-es felületet nyitottunk meg. A kutatás során bolygatatlan rétegsort találtunk. Csaknem a jelenlegi felszínen találtuk meg az újabb szakaszát annak a kőből rakott, újkori vízvezető csatornának, melyet korábban, már északabbra is feltárhattunk. Egyéb, régészetiileg értékelhető jelenséget az altalajig lejutva sem találtunk, a római

was intersected by a cistern built of concrete rings and the ditches for the drainage pipes that lead into it, which were laid down without permission or archaeological supervision. The shaft disturbed even the lower lying Roman layers.

Proceeding to deeper levels, the level of scattered stones, brick debris and Roman shards was reached, linking the surface to the use of the villa. The outstanding finds of this level included a well preserved bronze key ring and a bronze coin.

To the west, we dug down further over a small surface to reach the foundation level of the villa and the earlier Roman layers. No walls, constructed road surfaces or floor levels were observed.

Building no. 16

The new location of the future building can be found on the northern part and north of the area originally allocated for future building 15. A surface of 40 m² could be opened here in two trenches north of the 2006 excavation surface. The northern section of the former excavation was the basis for identifying the layer sequence and the layers that contained only Roman finds (Roman brick fragments, shards, late Roman bronze coin) were reached in both trenches. No constructions or stone pavements were found.

Building no. 17

A surface of 40 m² was opened in the northeastern part of the new location for the building. An undisturbed layer sequence was found during the investigation. A new stretch of the modern stone water channel that had already been uncovered farther to the north was found close to the surface. No other archaeological phenomena were discovered until the subsoil and

kori humuszos rétegből is csak igen kevés kerámiatöredéket gyűjthettünk.

Az idei kutatások eredményei azt mutatják, hogy az új telepítési terv lehetővé teszi, hogy a négy épület a római villa épített részeinek elfedése nélkül valósuljon meg.

Szakmai szempontból jelentős eredmény volt a villa melletti sírcsoport két sírjának feltárása, melyek közül egy eddig ismeretlen volt, egy pedig csak részlegesen került feltárássra korábban. Ugyancsak korábban ismeretlen tény volt a 2. sír helyben hamvasztásos rítusa, ami a legközelebb eső épületrész egyidejű lakáscélú használatával kapcsolatban további kétségeket vet fel.

Havas Zoltán

only a few shards could be collected from the Roman period humus layer.

The results of the investigations of this year have shown that the new designs insure that the four buildings can now be built without covering or damaging any architectural elements from the Roman villa.

From an archaeological point of view, the uncovering of two graves from the grave group next to the villa was a significant result. One of the burials had been previously unknown while the other had only partially been revealed in the past. The on site cremation rite in grave no. 2 was also a new discovery and it raises doubts concerning the contemporary residence function of the nearest wing of the building.

Zoltán Havas

Irodalom/References:

GARÁDY 1936 – Garády S.: Ásatások az óbudai Lepold-téglagyár mellett (Ausgrabungen in Óbuda [Altöfen] Testvérhegyer Ried). ArchÉrt 49 (1936) 88–96., 122.

HAVAS 2007 – Havas Z.: A Testvérhegyi villa területén végzett feltárások újabb eredményei (Recent results of excavations in the area of the Testvérhegy villa). Aqfűz 13 (2007) 137–153.

Többrétegű őskori régészeti lelőhely az óbudai Péter-hegy oldalában

(Budapest, III. Dobogókő utca 5.,
Hrsz.: 22805/5)

A BTM régészeti osztályai a régészeti topográfiai kutatási program keretében nyilván tartják, összetettségük, jelenlegi állapotuk alapján osztályozzák a főváros területén ismertté vált lelőhelyeket, amely alapján a földmunkák megkezdése előtt az egyes beruházásokhoz kapcsolódó feltárások típusuk, időtartamuk és az alkalmazott kézi munkaerő tekintetében különböző besorolásba kerülnek. A legtöbb probléma természetesen a többrétegű lelőhelyek területét érintő építkezések kapcsán adódik. Esetükben ugyanis a szakember által irányított szakaszos, rétegekvető technikával történő gépi földmunka, az ezt követő – kézi erővel történő – szintekre bontás következtében többszörösére duzzadó feltárási terület nagysága értelemszerűen hatással van az ásatás időtartamára is. A régészeti jelenségek bonyolult sztratigráfiájához igazodó ásatási technika és – a BTM által végzett feltárásokon egységes szisztéma alapján történő – dokumentáció pedig az ásató régésztől kíván az átlagostól jóval több energiát. A legnagyobb nehézségek azon beruházások kapcsán adódhatnak, melyek különböző okokból még kevésbé ismert, ún. régészeti érdekű területeken valósulnak meg, ahonnan az adott kisebb területről, ill. környékéről szerzett korábbi, sok év alatt felhalmozott ismeretek alapján csak feltételezhető a régészeti lelőhely.

Multi-layered archaeological site on the slopes of Péter-hegy in Óbuda

(Budapest, III, 5 Dobogókő Street,
Lrn.: 22805/5)

The archaeological departments of the BHM register and classify the sites discovered in the territory of the capital based on their complexity and condition within the framework of the archaeological topographic research project. Before starting earth-moving work, the excavations linked with individual investments are classified according to their type, projected duration of excavation and the number of manual workers required. Most of the problems arise in the case of constructions on multi-layered sites, where the discontinuous mechanical excavation by layers and the subsequent manual cleaning of the levels multiply the excavation territory. This added work naturally effects the duration of the archaeological excavation. The excavation technique must be adjusted to the complex stratigraphy while the documentation is carried out according to a uniform system at all excavations of the BHM. This documentation work demands more than average efforts from the archaeologists. The gravest problems arise at investments that are realized on so-called territories of archaeological interest that are as yet poorly known, where the existence of an archaeological site can only be hypothesized from data accumulated in the past about the given territory and its environment.

1. kép: Települési rétegek az északkeleti szelvényfalban
Fig 1: Settlement layers in the north-eastern wall of the cutting

2008. április 8–23. között a nyilvántartásunkban adatokkal még nem rendelkező, az utóbbi években rohamosan beépülő III. ker. Péter-hegy délkeleti oldalában végeztünk kutatásokat. A Dobogókő utca 5. számú telken egy családi ház építését megelőzően mintegy 300 m²-nyi területet vizsgáltunk meg, ahol elsősorban a térszín erőteljes dél–délnyugati irányú lejtése következtében elváló rétegsorok három, régészeti aktivitást mutató szint (1. kép) kialakulását eredményezték (Tszfm.: 134–132,8 mAf).

A 30 cm vastag, újkorral vegyes, szántott, humuszos szint (SE 1) alatt egy vastag, sötétbarna, nagy mennyiségű, másodlagos helyzetben lévő őskori kerámiatöredékeket és paticstörmeléket tartalmazó eróziós réteg (SE 2) húzódott. Az SE 3 számú barna rétegben már elsődleges pozícióban megőrződött középső rézkori települési jelenségeket rögzíthettünk. A felső harmadában dokumentált intenzív rézkori járósínt nagy mennyiségű, horizontálisan szóródó települési hulladék (kerámia, patics, kagyló, állatsont töredékek), néhány

Between April 8–23, 2008, investigations were conducted on the southeastern side of Péter-hegy, which has rapidly been built-up and about which we had no data in our files. A territory of about 300 m² was examined preceding the construction of a house on lot 5 on Dobogókő Street. The layer sequence, which had shifted because of the south-southwest steep slope in this territory, caused development of three archaeological levels reflecting former human activity (134–132.8 m a.s.l. - Fig 1).

A thick, dark brown erosion layer mixed with modern material lay under the 30 cm thick plow zone (SE 1). It also contained a large number of prehistoric shards and daub fragments found in a secondary position (SE 2). In brown layer SE3, in situ Middle Copper Age settlement phenomena could already be documented. The intensive Copper Age floor level in the upper third of the layer contained a large amount of horizontally scattered settlement refuse (shards, daub, shells and animal bone fragments), a few broken vessels (SE 9, 14, 15) and the remains of

edényroncs (SE 9, 14, 15) mellett hat, többszörösen (két esetben ötszörösen!) megújított, a járószintre tapasztott tűzhely maradványát tartalmazta. Egy részüknél szabálytalan ovális, 1,5-2×1-1,5 m alapterületű, gyengébb minőségben kidolgozott tapasztott felületeket dokumentáltunk, itt a vékonyabb, 1,5 cm vastag átégett platnirétegek között feltöltési rétegek húzódtak. A másik típus megközelítően kerek alaprajzú, 50-70 cm átmérőjű, igen vastag (2-5 cm), szárazon egymásra rakott sütőfelület-rétegekből állt (2. kép). Ez esetben tehát gondos takarítást követően újították meg az objektumot. A két eltérő kialakítású tűzelőhely-típus a régeltani adatok alapján egyidős, esetlegesen eltérő funkciójukra utaló adat egyelőre nem áll rendelkezésre. Nem világos továbbá, hogy felmenő fallal rendelkeztek-e, vagy csupán járószintre tapasztott sütőfelületekről van szó. Előbbi feltételezést erősíti, hogy a befogadó és a felette húzódó erodált réteg nagy mennyiségű agyagtapasztás-töredéket tartalmazott.

Az SE 3 alatt elhelyezkedő sötétbarna réteg (SE 20) mélyítésekor már több gödör

six repeatedly (two of them five times!) renewed ovens, which were daubed at the floor level. On a few of them, irregular oval, poorly finished daubed surfaces with a ground surface of 1.5-2×1-1.5 m could be documented. Fill layers were observed between the thin burned baking surfaces, 1.5 cm thick. The other type was more or less round with a diameter of 50-70 cm, and comprised very thick (2-5 cm) baking surface layers directly built over one another (Fig. 2). In this case, the feature was renewed after careful cleaning. Based on their locations in the stratigraphic sequence, the two different oven types were contemporary. However, there is no data as yet to suggest that they had different functions. It is not clear either if they had vertical walls or they were simple baking surfaces daubed at the floor level. The former supposition is supported by the fact that the overlying eroded layer contained a large number of daub fragments.

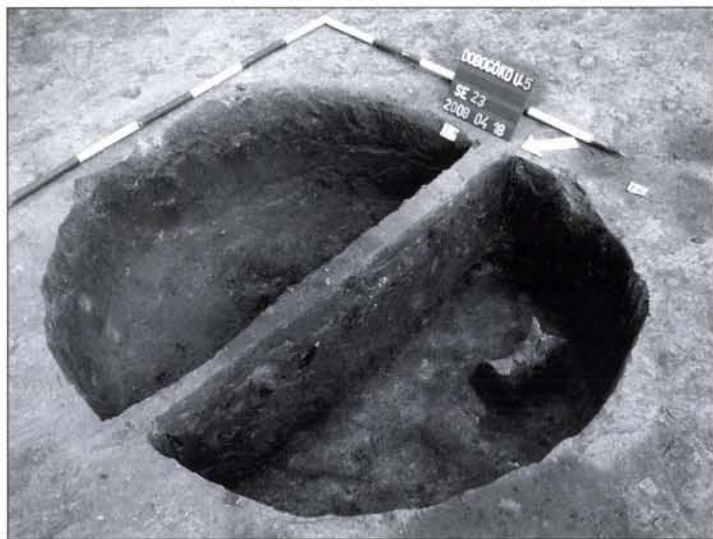
The greyish brown discolorations of several pit features appeared in the dark brown layer (SE 20) under layer SE 3. These pits contained a very rich Middle

2. kép: Többszörösen megújított tűzhely bontás közben
Fig. 2: Repeatedly renewed oven during cleaning

3. kép: Középső rézkori rituális gödör a csőtalpas edénnyel

Fig. 3: Middle Copper Age ritual pit with a hollow-pedestalled vessel

szürkésbarna foltja jelentkezett, melyek igen gazdag középső rézkori (Ludanice-kultúra, Kr. e. IV. évezred első harmada) leletanyagot tartalmaztak, több esetben szakrális interpretációt is megengedő leletösszefüggésekben. Egy kisméretű beásás (SE 21) fenekén szájával lefelé fordított csonkakúpos tálkát találtunk, míg egy másik gödör (SE 23) égett, hamus betöltésében épségben megőrződött hullámos peremű csőtalpas tál és parázsborító feküdt (3. kép). Több beásás tartalmazott feltűnően nagy mennyiségű kerámiatöredéket.

Az objektumokat tartalmazó kultúr-réteg (SE 20) szintjén nagy tömbökben előbukkant a hegy szálban álló kőzete is, amely igen változatos rézkori felszínviszonyokra enged következtetni.

A lelőhely pontos időrendi viszonyaihoz a leletanyag alapos vizsgálata szükséges, ennek kiértékelését azonban nehezíti, hogy több esetben nem volt megfigyelhető a beásások pontos indulási szintje.

Az érintett hegyoldal, valamint annak keleti (Pusztakúti út vonala) és déli

Copper Age (Ludanice culture, first third of the 4th millennium BC) find material, some of them in contexts that suggest ritual interpretation. A small truncated-cone-shaped bowl was found with its mouth turned down on the bottom of a small pit (SE 21), while another pit (SE 23) contained a hollow-pedestalled bowl with a wavy rim and an ember cover preserved intact in the burnt ashy fill (Fig. 3). A number of pits contained a conspicuously large number of shards.

Large blocks of rock from the hill appeared in the level of the culture-bearing layer that contained the features (SE 20), which supposes a variety of surface formations in the Copper Age.

A thorough analysis of the finds will be necessary to exactly determine the chronology of the site. It is not easy, however, since the exact start of the pits could not always be observed.

Owing to construction investments on the hillside and in its eastern (line of Pusztakúti Road) and southern (Pilisvörösvári-árok) foregrounds, a growing amount of

(Pilisvörösvári-árok) előtere mentén folyó és tervezett ingatlan beruházásoknak köszönhetően egyre több adattal rendelkezünk a mikrorégió őskori betelepültségére vonatkozóan. Előbbi területen 2000-ben a csillaghegyi strandhoz közeli lakópark építésekor középső rézkori települési jelenségek láttak napvilágot (LASSÁNYI-SZILAS 2001, 99–102). A Csúcshegy északkeleti hegyláb felszínén pedig a protoboleráz időszakra tehető nagy kiterjedésű horizontális település körvonalazódik (HAVAS-SZILAS-M. VIRÁG 2007, 158, 161; SZILAS-M. VIRÁG 2008, 124–126). Az utóbbi néhány évben a főváros területén folyó ásások révén rendkívüli mértékben megszorodó középső rézkori lelőhelyek (III. Kiscelli utca, III. Nánási út, III. Királyok útja, III. Gázgyár-Duna part, XI. Kőérberek-Tóváros, XVII. Rákosszababajor hegy) leletanyagának feldolgozása pedig az eddig kevésbé ismert korszak mind pontosabb történeti-életmódbeli rekonstrukcióját teszi lehetővé.

Szilas Gábor

data have been collected concerning the prehistoric settlement of the micro-region. On the former territory, Middle Copper Age settlement phenomena were uncovered during construction of a residential district close to the Csillaghegy open-air bath in 2000 (LASSÁNYI-SZILAS 2001, 99–102). At the northeastern foothills of Csúcshegy, a large horizontal settlement has been revealed from the Proto-Boleráz period (HAVAS-SZILAS-M. VIRÁG 2007, 158, 161; SZILAS-M. VIRÁG 2008, 124–126). The investigation of the find material from the fast increasing number of Middle Copper Age sites uncovered in the territory of the capital in the past few years will permit a more exact reconstruction of the history and lifeways of a heretofore less well known period in the region.

Gábor Szilas

Irodalom/References:

LASSÁNYI-SZILAS 2001 – Lassányi G. – Szilas G.: Szondázó jellegű feltárások a Budapest III. ker. Pusztakúti úton (Test excavation along Budapest III, Pusztakúti Road). Aqfűz 7 (2001) 96–102.
HAVAS – SZILAS – M. VIRÁG 2007: Havas Z. – Szilas G. – M. Virág Zs.: Próba-

feltárás a csúcshegyi római villa közelében II (Test excavation in the region of the Roman villa on Csúcshegy II). Aqfűz 13 (2007) 154–179.

SZILAS-M. VIRÁG 2008 – Szilas G. – M. Virág Zs.: Próbafeltárás a csúcshegyi római villa környezetében III (Test excavation in the region of the Roman villa on Csúcshegy III). Aqfűz 14 (2008) 119–132.

Újkőkori és rézkori települések maradványai a Nánási úton

(Budapest, III. ker., Nánási út 75–77.
[korábban 69.], Hrsz.: 23744/2)

2007-2008-ban, a BRUESA-RÓMAI Kft. megbízásából, lakópark építését megelőzően végeztünk régészeti feltárást a Nánási út, Rozgonyi Piroška út és Római part által határolt területen. A tulajdonos, a Duna magas árterének keleti peremén elhelyezkedő ingatlan területén, öt darab nyugat-keleti tengelyű, 35-50 m hosszú, 13,5 m széles mélygarázsos épület kivételzését határozta el. Az őskori lelőhelyre, a Duna közelében lévő területen, a telken korábban elhelyezkedő üdülőépületek és medencék elbontásának szakfelügyelete során Láng Orsolya figyelt fel (LÁNG 2008). A mélygarázsos épületalapok ezt követő szondázó kutatása, valamint a parti sávban elhelyezkedő „A” és „B” jelű épületek 2007. évi teljes feltárása során megállapítottuk, hogy a régészeti lelőhely az „A” épület kivételével valamennyi mélygarázs területére kiterjed (VIRÁG 2008).

A 2007. évi próbafeltárás eredményei alapján 2008. április 7. és 2008. augusztus 22. között folytattuk a feltárást (II. ütem). Ekkor a Duna-parttól távolabb tervezett „C”, „D” és „E” jelű épületek pincetömbjének régészeti kutatása mellett, az időközben módosított terveknek megfelelően, a levezető rámpa, valamint a mélygarázsokat összekötő átjárók feltárására is sor került (1. kép). Az ásátás a

Remains of Neolithic and Copper Age settlements in Nánási Road

(Budapest III, 75–77 Nánási Road
[formerly 69 Nánási Road], Lrn: 23744/2)

In 2007-2008, archaeological excavations, commissioned by BRUESA-RÓMAI Kft, were conducted preceding the construction of a residential district on the territory bordered by Nánási Road, Rozgonyi Piroška Road and the Római part. The owner decided to build five east-west oriented, 35-50 m long and 13.5 m wide buildings with deep parking on the lot located on the eastern edge of the high floodplain of the Danube. Orsolya Láng had noted the presence of the prehistoric site on the territory close to the Danube during the archaeological observation work during the demolition of the holiday houses and the pools that had occupied the area (LÁNG 2008). It could be demonstrated during the subsequent test investigation of the foundations for the buildings with deep parking and the complete excavation of the territories of buildings “A” and “B” in the zone of the bank in 2007 that the archaeological site extended over the territory of all the deep parking lots except for building “A” (VIRÁG 2008).

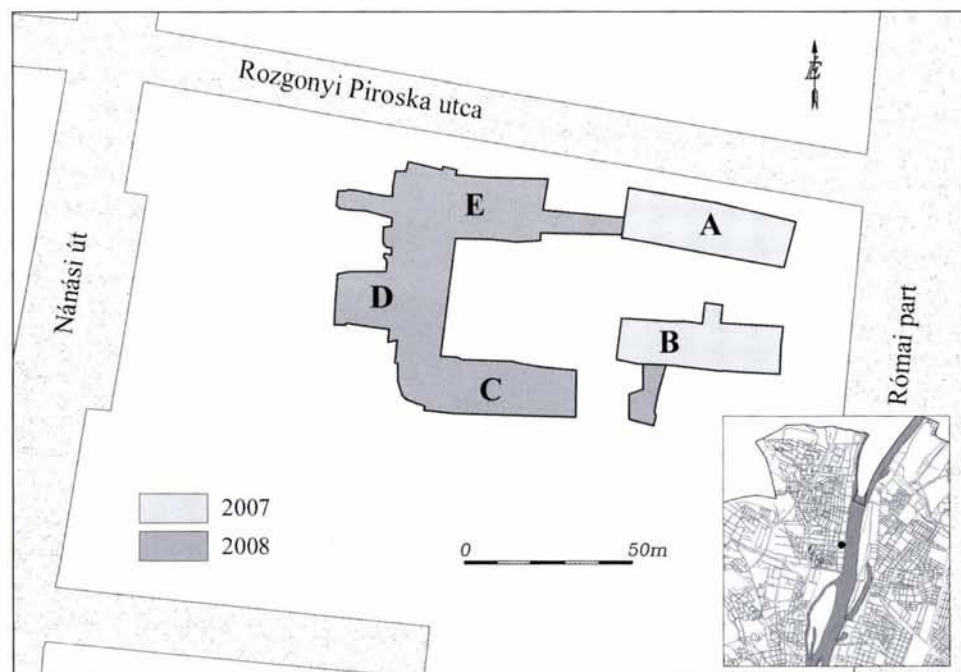
The excavation was continued between April 7 and August 22, 2008 (phase II) based on the results of the test excavation in 2007. The cellar blocks of buildings “C”, “D” and “E” located farther from the Danube, and, in accordance to the modified plans, the areas of the ramp and the

középső neolitikum, a középső rézkor és a római kor régészeti jelenségeit hozta felszínre; az I. és II. ütemben több mint 600 régészeti jelenséget dokumentáltunk. A II. ütemben feltárt 2900 m²-rel az ingatlanon megkutatott terület kiterjedése 4300 m²-re emelkedett (2. kép).

A régégtani megfigyelések szerint az újkori humuszréteg alatt a hajdani felszíni alakulatokat kiegyenlítő, különböző vastagságú, vélhetően természetes módon lerakódott homokréteg húzódott. Ez alatt jelentkezett az egykori felszín domborzatát kirajzoló, leleteket is tartalmazó humuszréteg, amely a „C” és „E” jelű épületek esetében a korábbi megfigyeléseknek megfelelően a nyugati irányban emelkedett, míg kelet felé erőteljes lejtést mutatott. Az altalaj a keleti oldalon 101,20 mBf, a nyugatin 103 mBf magasságnál került elő.

passages between the deep parking areas were unearthed (Fig. 1). Middle Neolithic, Middle Copper Age and Roman period archaeological phenomena were uncovered: more than 600 archaeological features were documented in phases I and II. With the 2900 m² unearthed in phase II, the investigated territory covered a total surface of 4300 m² (Fig. 2).

According to stratigraphic observations, a probably naturally deposited sand layer of varying thickness leveled the former surface formations under the modern humus layer. The underlying humus layer that contained the find material followed the outlines of the surface formations. Under buildings “C” and “E” it ascended in a westerly direction, as had already been observed, and sloped steeply towards the east. The subsoil was found at a height of

1. kép: A 2007-2008. évi feltárások helyszínrajza
Fig. 1: Map of the 2007-2008 excavations

2. kép: A 2008. évi feltárás
légi felvétele délről
Fig. 2: Aerial photo of the
2008 excavation

Az „E” épület keleti felében régészeti objektum nem jelentkezett, és a „C” épületben megtalált, minimális keltező értékű leletet tartalmazó jelenségek is a mélyebben fekvő terület rövid ideig vagy időszakosan történő használatát jelzik. Erre utal az itt feltárt, gyengén átégett, 101,83 mBf magasságnál jelentkező, elszórta kőtüredékekkel kirakott aljú földbe vájt kemence maradványa (SE 466) is, amelyet legnagyobb valószínűséggel az újkőkori településhez kapcsolhatunk. A vélhetően csak néhány alkalommal használt kemence tűzterében tapasztás nyomát nem találtuk, oldalát, alját a tüzelés során átégett vörös talajszíneződés, a boltozathoz beomlott kevés átégett törmelék és az aljába elszórta lerakott kőtüredékek (köztük egy őrlőkő) jeleztek. A délnyugat–északkeleti irányban 140, északnyugat–délkelet felé 90 cm átmérőjű ovális kemence szája egy délkelet felől csatlakozó ovális munkagödörbe nyílt (SE 466), amelynek alja 101,18 mBf magasságnál jelentkezett. Hasonló módon, kővel kirakott aljú kemence

101.20 m a. s. l. on the eastern side, and at a height of 103 m a. s. l. on the western side. There were no archaeological features in the eastern part of building “E”, and the phenomena in building “C” with a minimal number of finds that could be dated indicated a short-lived or a temporary land use. This short-term occupation is suggested by the slightly burned remains of a semi-subterranean oven (SE 466) with scattered stones in the foundation unearthed in the height of 101.83 m a. s. l., which can most probably be linked to the Neolithic settlement. The oven was probably used only a few times. No trace of daubing was found in its firing space. The bottom and the walls were indicated by the red discoloration of the soil, a few burned fragments fallen from the dome, and the scattered stones from its the foundation (among them a quern). The oval oven was 140 cm in a southwest-northwest direction, and 90 cm in a northwest-southeast direction. The mouth opened onto an oval working pit in the southeast

a közelmúltban a Kinizsi laktanyában került elő a Dunántúli Vonaldiszes Kerámia (továbbiakban: DVK) Zseliz időszakából.

A lelőhely régészeti jelenségeinek sűrűsödése a kutatható terület nyugati, Nánási úthoz közelebb eső, magasabban, 103,40-103,70 mBf szinten fekvő részén; a „C” és „E” épületek nyugati felében, a „D” épület teljes területén, és az azokat összekötő átjárókban volt tapasztalható. Különös intenzitást a „D” épület nyugati felében figyelhattunk meg, annak ellenére, hogy ezt a területet a korábbi építkezések alkalmával jelentősen megbolygatták.

A feltárás során előkerült legtöbb régészeti jelenség a DVK időszakát képviselte. Túlnyomó részük a fiatalabb, Zseliz időszakra keltezhető, de a korábbi, kottafejes fázis leletei is előfordultak. Az újkőkori települési helyet különféle rendeltetésű gödrök, kemencemaradványok és oszlopos szerkezetű épületek nyomai jelezték. A több esetben egymást metsző objektumok a terület több fázisú, többszöri, vagy hosszabb ideig történő betelepültségéről tanúskodnak a középső neolitikum folyamán.

(SE 466), the bottom of which appeared at a height of 101.18 m a. s. l. A similar oven with a stone foundation was found recently at the Kinizsi barracks dating to the Zseliz period of the Transdanubian Linear Pottery culture (TLP in the following text).

Dense archaeological phenomena were observed in the western, higher area of the investigated territory closer to Nánási Road at a height of 103.40-103.70 m a. s. l.: in the western parts of future buildings “C” and “E”, on the entire territory of future building “D” and in the passages that connected them. A special intensity of occupation could be observed in the western part of building “D” despite the fact that this territory had been badly disturbed by former constructions.

Most of the recovered finds represented the period of the TLP. The overwhelming majority of them could be dated to the late Zseliz phase, although the finds from the older Notenkopf phase also came to light. The Neolithic settlement was marked by pits with diverse functions, oven remains and the traces of post-structure houses.

3. kép: A feltárt terület északról és az újkőkori oszlopvázás épület (SE 63) feltárás után. Előtérben a római kori árok (SE 118).
Fig. 3: The uncovered territory from the north and the recovered Neolithic post structure building (SE 63) with the Roman period ditch in front (SE 118)

4. kép: Csiszolt kőeszközök az újkőkori település gödreiből

Fig. 4: Ground stone tools from the pits of the Neolithic settlement

A „C”, „D” és „E” épületek területén összesen 7 vagy 8, a középső neolitikus település különböző fázisaihoz tartozó, nagyjából észak–déli tájolással rendelkező, hasonló szerkezetű oszlopvázas épület nyomaait tudtuk megfigyelni. A zömében a feltárás határán túlnyúló épületeket oszlopsor részletek, oszlophelyek, ill. a hosszanti oldalfalak külső oldalán húzódó gödrök jelezték. Töredékes épületalapok megfigyelésére volt mód a különösen intenzív újkőkori megtelepedést mutató, modern kori épületalapozással is jelentősen bolygatott „D” épület területén is. A korszakra jellemző módon a sűrűbben állított, kisebb és sekélyebb gödrökkel jelezhető oszlopsor részletek az épületek oldalfalát, a mélyebb, nagyobb méretű, ritkábban elhelyezkedő lyukak a tetőtartó oszlopok helyét jelezhetik. Több esetben a metszetben jól látszott a nagyobbra kiásott gödrökbe beállított oszlopok helyé-

The often intersecting features suggest that the territory was repeatedly used and re-used in the Middle Neolithic in subsequent phases or for longer periods.

The traces of 7 or 8 similar post-structure houses with an approximately north-south orientation could be observed from subsequent phases of the Middle Neolithic settlement on the territories of future buildings „C”, „D” and „E”. The buildings, most of which extended over the excavation territory, were marked by sections of post rows, postholes and pits along the long sides of the houses. Parts of house foundations could also be observed on the territory of future building „D”, reflecting an especially intensive Neolithic settlement although this area had been disturbed by a modern foundation. Characteristically for the period, the segments rows of dense, small and shallow postholes marked the walls of the buildings, while the deeper and larger, more loosely distributed holes marked the places of the posts that supported the roof. In many cases, the discoloration of the posts standing in larger pits could be distinguished in the cross-sections. The building foundation discovered in the western part of future building „E” in 2007 (SE. 63) could completely be unearthed in the area of the opening of the „D-E” passage (Fig. 3). The long walls of the 20 m long and 6 m wide building, characteristically with 5 post rows, were indicated by 10-24 cm deep postholes with diameters between 30-40 cm distributed between 70-80 cm from each other. The three post rows that supported the roof could be observed inside the house. The posts stood in large (with a diameter of 45-55 cm) and deep (23-30 cm) holes at a distance of between 90-110 cm from each other. Based on the finds recovered from the trench-like pits

nek elszíneződése is. Teljes egészében az „E” épület nyugati részében 2007-ben megtalált épületalapot (SE 63) tudtuk feltárni, amelyre a „D-E” átjáró megnyitásával kaptunk lehetőséget (3. kép). A 20 m hosszú, 6 m széles, jellegzetesen 5 oszlopos épület hosszanti oldalfalait egymástól 70-80 cm távolságban jelentkező, 10-24 cm mély, 30-40 cm átmérőjű oszlophelyek jelezték. A belső térben megfigyelhettük a tetőzetet tartó három oszloposort is, amelynek tagjai egymástól nagyobb távolságra, 90-110 cm-re, nagyobb (45-55 cm átmérőjű) és mélyebb (23-30 cm) lyukakban álltak. A hosszanti oldalfalakat párhuzamosan kísérő jellegzetes árokszerű gödrökből előkerült leletek alapján az épületet előzetesen a kottafejes időszakra keltezhetjük. Az utóbbi években, főként a nagyfelületű kutatásoknak köszönhetően a főváros területén és környékén is megszorodott az épületalapot tartalmazó DVK lelőhelyek száma. A korszakra leginkább jellemző épületalap teljes feltárására Budapest belső területein első ízben a III. kerületben, a Nánási úton nyílt lehetőség,

running along the long walls, the building can conditionally be dated to the Notenkopf Period. Recently, the number of sites with house foundations from the TLP has increased in and around the capital owing to excavations over large surfaces. In the inner territory of Budapest, the first complete house foundation characteristic of the period was uncovered in District III, Nánási Road. House foundations of a similar age and construction were discovered on the edge of the capital during archaeological excavations along the path of the M0 motorway (HORVÁTH 2002, REMÉNYI-ENDRÓDI-MARÁZ-VIRÁG 2006, ENDRÓDI-MARÁZ-REMÉNYI 2007).

Beside the elongated ditches along the houses, several amorphous pit complexes and storage pits were unearthed in the settlement. Most of the round or oval storage pits with average diameters and depths between 100-120 cm were beehive-shaped with downwardly widening sides and flat bottoms. One pit was an exception: its bottom deepened along the walls so that it became conical. Parts of three sunken

5. kép: Rézkori gödör állatsont maradványokkal (SE 637)

Fig. 5: Copper Age pit with animal remains (SE 637)

6. kép:
Oszlopszerkezetes
épület nyomai
előkerüléskor (SE
407)

Fig. 6: Traces of
a post-structure
building as they
appeared (SE 407)

Hasonló korú és rendszerű teljes épület-alapok az M0 körgyűrű régészeti feltárása során váltak ismertté a főváros peremén (HORVÁTH 2002, REMÉNYI-ENDRŐDI-MARÁZ-VIRÁG 2006, ENDRŐDI-MARÁZ-REMÉNYI 2007).

A házak mellett húzódó hosszanti árkokon kívül, a település több alakatlan gödörkomplexumát és tároló vermét is feltártuk. A kerek vagy ovális, átlagosan 100-120 cm átmérővel és mélységgel rendelkező vermek többsége lefelé szélesedő oldalú, méhkas alakú, egyenes aljú gödör volt. Kivételképpen említhető az egyik gödör, amelynek alját az oldalfal mentén erőteljesebben kimélyítve, kúposan képezték ki. A „D” épület nyugati részében, modern kori épületalapokkal elvágyva, három földbevéjt kemence részletét találtuk meg. Oldalukat, tüzelőfelületüket a használat során vörösre átégett talaj jelezte; tapasztott sütőfelületet csak az egyik kemence aljában képezték ki. A „D” épület északnyugati sarkában intenzív égetéssel járó tevékenység nyomait találtuk, ahol az egyik, eredetileg valószínűleg tároló ve-

ovens were found intersected by modern house foundations in the western part of future building “D”. Their walls and the baking surfaces were marked by red burned soil. Only at one of the ovens had a daubed baking surface. The traces of some kind of an activity connected with intensive burning was found in the northwest corner of future building “D”, where several layers of ash and red combustion products with a rich Zseliz material were observed in a 130 cm deep pit (SE 122) with a diameter of between 160-180 cm, which had originally been used as a storage pit. Either a fire burned in the pit, or it was used to deposit the products of combustion of an activity that went on nearby.

In contrast to the storage pits, which contained only a few finds, the elongated ditches and clay extraction pit complexes with uneven bottoms contained polished and flaked stone tools and relatively many shards beside a few animal bones (Fig. 4). A few shard fragments reflecting contacts with the Bükk and the Szakálhát cultures demonstrated contacts with other con-

remként használt, viszonylag nagy méretű, 160×180 cm átmérőjű, 130 cm mély gödörben (SE 122) több hamus és vörös égéstermék réteget figyeltünk meg, gazdag Zseliz leletanyaggal. Elképzelhető, hogy a gödörben tüzeltek is, ill. a környezetében végzett tevékenység során keletkezett égéstermék felhalmozására szolgált.

Ellentétben a zömében kevés leletet tartalmazó tárológödörrel, a nyersanyag kitermelésekor keletkezett hosszanti árkok és a sekély, egyenetlen aljú gödöregyüttesek kevés állatesont mellett, csiszolt és pattintott kőszközöket és viszonylag nagyobb mennyiségű kerámiatöredéket szolgáltatnak (4. kép). A leletek között az egykorú kultúrákkal való kapcsolatok bizonyítékaként a Bükk- és a Szakálhát-kultúra néhány töredéke is előfordult. A dunai szigeteken kedvező átkelési lehetőséggel rendelkező budapesti lelőhelyek közvetítő szerepére a késő Zseliz időszakra nézve korábban a Békásmegyeren és Nagytétényben megtalált importleletek világítottak rá (TOMPA 1942, GÁBORINÉ CSÁNK 1964, GALLUS 1936).

temporary cultures. The imported goods found at Békásmegyér and Nagytétény attested to the intermediary role of the sites in Budapest in the Zseliz period, a location where it was possible to cross the Danube through the islands (TOMPA 1942, GÁBORINÉ CSÁNK 1964, GALLUS 1936).

A feature with a few finds from the Middle Copper Age Ludanice culture was also found on the areas of future buildings "E" and "D". Seven pits represented this period together with the ones unearthed in 2007. The features generally comprised larger beehive-shaped pits compared to the Neolithic ones. They were found in three clusters, relatively far from each other. Animal long bones and epiphyses were found together with a couple of shells, stone and pottery fragments on the bottom of a Copper Age pit that had a different shape (Fig. 5). The fragment of a vessel with an inverted rim decorated with a discoid knob, dating the pit from the first half of the Middle Copper Age.

The building unearthed in the area of the passage of the deep parking between

7. kép:
Oszlopszerkezetes
épület feltárás után
(SE 407)
Fig. 7: Uncovered
post-structure
building (SE 407)

Az „E” és „D” épületek területén a középső rézkori Ludanice-kultúra kevés leletét tartalmazó objektumát is megtaláltuk. A 2007-ben feltártakkal együtt a korszakot összesen 7 gödör képviselte a lelőhelyen. Az objektumok – többnyire az újkőkoriaknál nagyobb méretű méhkas alakú gödrök – egymástól nagyobb távolságra, három helyen csoportosulva kerültek elő a feltárt területen. Az egyik, ezektől eltérő formájú rézkori gödör aljában pár kagyló, kő- és kerámiatöredék kíséretében állati végtagsontok, forgók töredékei kerültek elő (5. kép). A gödört egy behúzott peremű, korong alakú bütyökkel díszített edény töredéke keltezi a középső rézkor első felére.

Típusa és szerkezete alapján a legnagyobb valószínűséggel a középső rézkori településhez kapcsolhatjuk a „C” és „D” épületek közötti mélygaráz átjárójában feltárt, észak–déli tengelyű, nyugat–keleti irányban 4,90 m, észak–déli irányban 4,70 m alapterületű, közepén 3 tartóoszloppal ellátott épületet is (SE 407). A falazat vázát egymástól átlagosan 20–25 cm távolságban felállított, többnyire 20 cm átmérőjű oszlopok alkották (6–7. kép). A középső neolitikus épületektől eltérő szerkezetű és alaprajzú házakhoz hasonlóak jól ismertek a középső rézkor időszakából, ahol a közepén egy oszlopsorral rendelkező típus többféle változatban, alapárokkal kombinált oszlopos, ill. tisztán alapárkos megoldással egyaránt előfordul (VIRÁG 2003). A Nánási úton előkerült példány, amely a főváros területén első ebből a korszakból, a középső rézkorban ritkább, teljes oszlopos szerkezetű típust képviseli. Vélhetően hasonló korú építményekhez tartozhattak a „C” épület területén talált kisebb méretű oszlophelyek is, amelyeket az újkőkori épületektől eltérően csak az

8. kép Római kori árok feltárás közben (SE 118)

Fig. 8: Roman period ditch during cleaning (SE 118)

future buildings “C” and “D” were most probably part of the Middle Copper Age settlement based on its type and construction. It had a north-south axis, 4.90 m long in a west-east direction and 4.70 m wide in a north-south direction. It had three posts stood in its middle (SE 407). The walls were supported by posts with an average diameter of 20 cm standing at a distance of between 20–25 cm from one another (Figs. 6–7). Houses, similar to these, but different from the Middle Neolithic buildings, are well known forms from the Middle Copper Age. These house types with a post row down their middle appear in various versions: a foundation ditch combined with posts or only foundation ditches trenches (VIRÁG 2003). The feature brought to light in Nánási Road, which is the first in the capital from this period, represents the only post-structure version found so far and it seems this was a less common house type, which was less

oszlopok vastagságának megfelelő méretű átmérővel ástak ki.

Ugyancsak épületalap részlete lehet a „C” épület középső részén megfigyelt, háromoldalú, déli oldalán nyitott, jelenleg problematikusan keltezhető derékszögű árok. Az északi oldalon 690 cm hosszú 25-36 cm széles árok déli irányban a keleti oldalon 190, a nyugatin 125 cm hosszban volt követhető. Minthogy az árok és a környezetében előkerült oszlophelyek összefüggéseit egyértelműen nem sikerült tisztázni, a teljes alaprajz ismerete nélkül a jelenség keltezése nehézségekbe ütközik. Teljes egészében vagy részlegesen alapárkokkal megoldott konstrukciók egyaránt előfordulnak a középső rézkor első feléből ismert épületek körében (VIRÁG 2003, 2004), ugyanakkor a hasonló módon, nyitott alapárkokkal végződő épületalapok a közép-európai vonaldíszes kerámia kultúrájának területéről is ismertek és megtalálhatóak a közeli Szlovákiában is (PAVÚK 1994. 62. ábra). Annak ellenére, hogy eddig nem került elő, teljességgel nem zárható ki, hogy ilyenfajta konstrukció létezett a DVK körében is.

A Nánási úton 2007-2008-ban végzett kutatások településtörténeti szempontból jelentősen gazdagították az észak-budai Duna-part középső neolitikumára és középső rézkorára vonatkozóan eddig rendelkezésre álló ismereteinket. E korszakok jelentős lelőhelyei korábban a Pünkösdfürdő környékén, ill. a mai Királyok útja északi részén kerültek elő (TOMPA 1942, GÁBORINÉ CSÁNK 1964, SZILAS 2008), építmények és településszerkezet tanulmányozására azonban első alkalommal lelőhelyünk esetében nyílt lehetőség. Az általunk feltárt újkőkori teleprészlet esetleg kisebb-nagyobb megszakításokkal

common in the Middle Copper Age. The small postholes on the territory of future building “C”, which, in contrast to the Neolithic buildings, were dug to match the diameter of the posts, probably belonged to buildings from the same period.

A right-angled, three-sided ditch which may have opened in the south, was observed in the central part of future building “C”. It may be part of a house foundation but it is difficult to date. It was 690 cm long and 25-30 cm wide on its northern side. It could be followed 190 cm in the east and 125 cm in the west. As the relationship between the ditch and the postholes found in the same area could not be clarified, the feature cannot be dated without the complete ground plan. Constructions built partially or completely on foundation ditches all may be found among the buildings from the first half of the Middle Copper Age (VIRÁG 2003, 2004). At the same time, house foundations ending with open foundation ditches are also known in the distribution of the Linear Pottery culture and in nearby Slovakia as well (PAVÚK 1994, fig. 62). Despite the fact that we have not yet found a similar structure from the TLP, such a construction may well exist.

The investigations conducted in Nánási Road in 2007-2008 considerably enriched our knowledge of the settlement history of the Danube banks in north Buda in the Neolithic and the Middle Copper Age. Other significant sites from these periods were found in the region of Pünkösdfürdő and the northern part of Királyok Road (TOMPA 1942, GÁBORINÉ CSÁNK 1964, SZILAS 2008), but it was only at this site where buildings and the settlement patterns could first be studied. The

folyamatos területhasználatról tanúskodik a középső neolitikum folyamán, főként a DVK fiatalabb, Zseliz időszakában. Előfordulnak a korábbi, kottafejes fázis települési nyomai is, amelyeket lelőhelyünkön kívül ezen a partszakaszon 2008-ban a Királyok útja 291-ben is sikerült megtalálni (SZILAS 2009). A Nánási úton előkerültek a szakirodalomban sokat idézett Pünkösdfürdő környékéről ismertté vált lelőhelyhez hasonló korú, legkésőbbi Zseliz fázis településének nyomai is (VIRÁG 2008).

Mindezek alapján bizonyosnak tűnik, hogy a Dunát közvetlenül kísérő magaspart a középső neolitikum folyamán, a DVK fiatalabb szakaszaiban hosszabb-rövidebb ideig mindvégig lakott lehetett. A partmenti sávban több helyen előkerültek már a Ludanice kultúra településeinek és temetkezéseinek elszórt nyomai is (GÁBORINÉ CSÁNK 1964, VIRÁG 2002, HORVÁTH 2003), amelyek közül épületet és a középső rézkor időszakára jellemző laza települési szerkezetet először a Nánási úti lelőhelyen sikerült dokumentálnunk.

Az „E” épület területén egy nyugat-északnyugat és kelet-délkeleti irányú, enyhén ívelt vonalú árkot is feltártunk (SE 118), amelyet egy, az aljából előkerült *terra sigillata* töredék alapján a római korra keltezhetünk (8. kép). Az átlagosan 2,5-3 m széles, 100-130 cm mély, enyhén ívelt oldallal szűkülő, lekerekített aljú, több rétegű árok végső feltöltődése a területet elborító homokréteg keletkezésével egyidejűleg történhetett. A nyugati oldalán több helyen kissé kiöblösödő árok délkelet felé 11 m hosszú 5,80-6 m széles, nagyjából vízszintes aljú ovális gödörre szélesedett, majd újból összeszűkül. Feltételezésünk szerint a lelőhelyünkön előkerült árok ré-

partially uncovered Neolithic settlement attested to a continuous occupation with possible interruptions of various time lengths in the Middle Neolithic, and especially in the later, Zseliz phase of the TLP. The traces of a settlement assigned to the earlier Notenkopf phase were also found, similarly to the site at 291 Királyok Road in the same stretch of the bank unearthed in 2008 (SZILAS 2009). The traces of a settlement of the latest Zseliz phase were also uncovered on Nánási Road, which was first site described from the neighborhood of the frequently cited Pünkösdfürdő (VIRÁG 2008).

The above-mentioned facts demonstrate that the high bank of the Danube was always inhabited for period of various lengths in the Neolithic, including later phases of the TLP. The scattered traces of the settlements and the burials of the Ludanice culture have been found at several sites along the bank (GÁBORINÉ CSÁNK 1964, VIRÁG 2002, HORVÁTH 2003). The first building and the loose settlement structure characteristic of the Middle Copper Age was first documented at the Nánási Road site.

A slightly arched, west-northwest and east-southeast oriented ditch was also uncovered (SE 118) on the territory of future building “E” dated from the Roman Period based on pieces of Samian ware found on its bottom (Fig. 8). The ditch was, on average, 2.5-3.0 m wide and between 100-130 cm deep. The slightly curved walls narrowed, the bottom was rounded and it was filled in with several layers. It was completely filled in at the same time that the sand layer covered the entire territory. The ditch somewhat in a few places on its western side. It broadened toward the

sze lehet annak a római kori árokrendszernek, amely vélhetően a Duna-part menti terület víztelenítését volt hivatott szolgálni (LÁNG 2006). A feltárás során egyéb római korra keltezhető jelenség vagy lelet nem került elő.

M. Virág Zsuzsanna

southeast into an 11 m long and 5.80-6 m wide pit with a more-or-less flat bottom and then it narrowed again. This ditch seems to have been an element of the Roman period trench system that was probably built to drain the territory along the Danube bank (LÁNG 2006). No other phenomena or finds were found dating to the Roman Period during excavation.

Zsuzsanna M. Virág

Irodalom/References:

ENDRŐDI-MARÁZ-REMÉNYI 2007 – Endrődi A. – Maráz B. – Reményi L.: Budapest, XVII. ker. (Rákosszabó) Major-hegy alja (M0 kelet Budapest 05/2. lh.). Aqfűz 13 (2007) 271–272.
GÁBORINÉ CSÁNK 1964 – Gáboriné Csánk V.: Megfigyelések a békásmegyeri őskori telepen (Observations faites les station préhistorique de Békásmegyer). ArchÉrt 91 (1964) 201–214.
GALLUS 1936 – Gallus S.: A nagytétényi neolitikus sír (Das neolithische Grab von Nagytétény). Arch Ért 49 (1936) 85–86.
HORVÁTH 2002 – Horváth L. A.: Neolitikus leletek Dunakeszi határában (Neolitische Funde in der Gemarkung von Dunakeszi). BudRég 35 (2002) 7–34.
HORVÁTH 2003 – Horváth L. A.: Rézkori temetkezés a Budapest-aquincumi gázgyár mellett. In: Viga Gy. – Holló Szilvia A. – Cs. Schwalm E. (szerk.), Vándorutak – Múzeumi örökség. Tanulmányok Bodó Sándor tiszteletére, 60. születésnapja alkalmából. Budapest 2003, 257–265.
LÁNG 2006 – T. Láng O.: Budapest III., ker., Nánási út 39., Hrsz.: 23761/2. Aqfűz 12 (2006) 211–212.

LÁNG 2008 – T. Láng O.: Budapest, III. Nánási út 69. Régészeti kutatások Magyarországon (Archaeological Investigations in Hungary), 2007 (2008) 191.
PAVUK 1994 – Pavúk, J.: Štúrovo. Ein Siedlungsplatz der Kultur mit Linearkeramik und der Želiezovce-Gruppe. Nitra 1994.
REMÉNYI-ENDRŐDI-MARÁZ-
VIRÁG 2006 – Reményi L. – Endrődi A. – Maráz B. – M. Virág Zs.: Régészeti kutatások az M0 körgyűrű keleti szektorának nyomvonalán (Archaeological investigations in the eastern sector of the M0 highway ring). Aqfűz 12 (2006) 166–169.
SZILAS 2008 – Szilas G.: Többrétegű őskori lelőhely feltárása a békásmegyeri Duna-parton (Excavation of a multilayered prehistoric site on the banks of the Danube bank Békásmegyer). Aqfűz 14 (2008) 89–103.
SZILAS 2009 – Budapest, III. ker., Királyok útja 293., Hrsz.: 63629/5 Aqfűz 15 (2009) 169–170.
TOMPA 1942 – Tompa E.: Őskor. In: Szendy K. (szerk.), Budapest Története. Budapest az ókorban I. Budapest 1942, 1–134.
VIRÁG 2002 – M. Virág, Zs.: Data on the Middle Copper Age archaeological topography of Budapest Environs (Adatok

Budapest középső rézkorának topográfiájához). *BudRég* 36 (2002) 93–114.

VIRÁG 2003 – M. Virág, Zs.: Settlement historical research in Transdanubia in the first half of the Middle Copper Age. In: Jerem, E. – Raczky, P. (Eds.), *Morgenrot der Kulturen. Frühe Etappen der Menschheitsgeschichte in Mittel- und Südosteuropa*. Budapest 2003, 375–401.

VIRÁG 2004 – M. Virág Zs.: Településtörténeti és kronológiai kutatások a Dunántú-

lon és Budapest környékén a középső rézkor első felében PhD disszertáció, ELTE (Settlement historical and chronological investigations in Transdanubia and in the environs of Budapest in the first half of the Middle Copper Age. PhD Dissertation, ELTE). Budapest 2004. (Kézirat/Manuscript)

VIRÁG 2008 – M. Virág Zs.: Budapest, III. ker., Nánási út 69., Hrsz.: 23744/2. Aqfűz 14 (2008) 178–182.

Két újabb megelőző feltárás a vízivárosi ala tábor vicusának területén

(Budapest, II. ker., Ganz utca 16.,
Hrsz.: 13572/2; Kacsá utca 15–23.,
Hrsz.: 13584/2, korábban: 13585, 13586,
13587, 13588, 13589)

A Kr. u. 1. század közepén létesült lovas-sági tábor és vicusának terepi kutatása az elmúlt másfél évtized során határozottan felgyorsult. 1995 óta nem telt el úgy év, hogy ne jelent volna meg legalább egy, a területre vonatkozó ásatási beszámoló (BENDA–HABLE 2006, BENDA–ÉDER 2008), vagy tudományos értékelés (KÉRDŐ 1997, KOVÁCS 1999, 18–22). A még „parlagon heverő” telkek építőipari beruházásainak, ill. az ezeket megelőző feltárásoknak köszönhetően a Kacsá, Ganz, Fő utca és Medve utca által határolt városrészben a *castellum* északi előtere és a *vicus militaris* északi része is jól kutatott régió lett (1. kép).

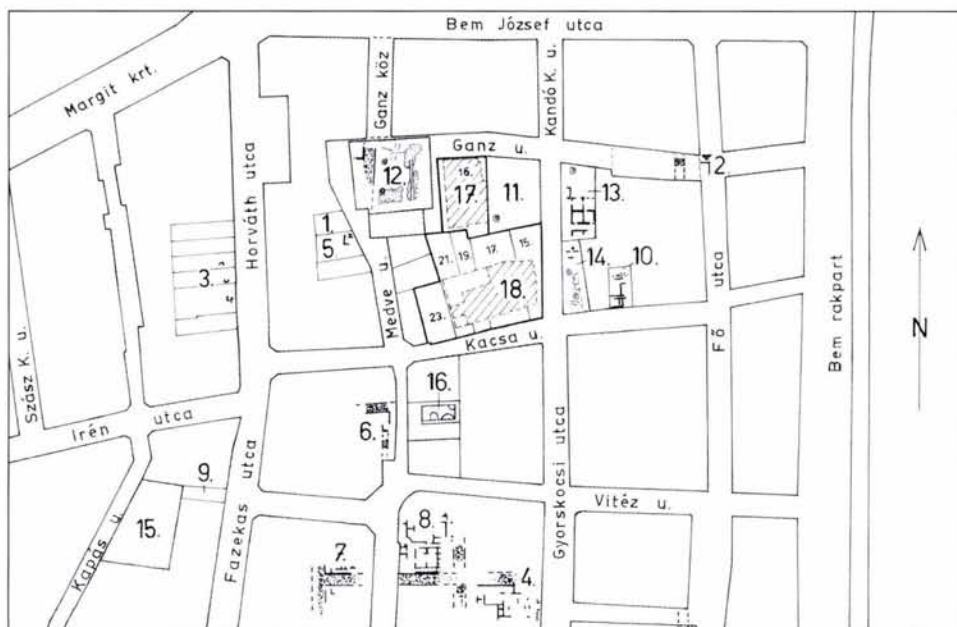
2007. június 11-én két újabb ásatás kezdődött, mindkettő a KAFEX Kft. megbízásából. A Budapesti Történeti Múzeum munkatársai november elejéig befejezték a török hódoltság, valamint a középkor régészeti emlékeinek feltárását és dokumentálását (BENDA–ÉDER 2008). A római kora és részben az őskorra irányuló kutatást 2008. február 8-án zártuk le a Ganz u. 16. szám alatt (1. kép 17), majd 2008. február 29-én a Kacsá utcai telken (1. kép 18). Mivel a terepmunkát belvárosi környezetben kellett elvégezni, már a tervezés, előkészítés időszakában is külön figyelmet fordítottunk néhány technikai részletre (gépi földkiemelés, meddőelszál-

Two recent investment-led excavations on the territory of the vicus of the ala fort in the Víziváros

(Budapest, II, 11 Ganz Street,
Lrn: 13572/2; 15–23 Kacsá Street,
Lrn: 13584/2, formerly: 13585, 13586,
13587, 13588, 13589)

The field investigations at the equestrian fort established in the middle of the AD 1st century and its *vicus* have definitely accelerated in the past one and a half decade. At least one excavation report (BENDA–HABLE 2006, BENDA–ÉDER 2008) or scientific analysis (KÉRDŐ 1997, KOVÁCS 1999, 18–22) has been published yearly concerning this territory since 1995. Owing to architectural investments and preceding excavations in the yet uninvestigated areas, the northern foregrounds of the *castellum* and the *vicus militaris* bordered by Kacsá, Ganz, Fő and Medve Streets have been thoroughly investigated regions (Fig. 1).

Two recent excavations started on June 11, 2007, both commissioned by KAFEX Kft. The archaeologists of the Budapest History Museum finished the excavation and documentation of the archaeological remains from the Turkish period and the Middle Ages (BENDA–ÉDER 2008). Investigations of the Roman period and the prehistoric periods ended at 16 Ganz Street on February 8, 2008 (Fig. 1. 17) and on February 29, 2008 at the Kacsá Street lot (Fig. 1. 18). As the field work took place within an urban environment, special attention had to be paid to certain technical details (mechanized earth moving, soil transportation, health and safety

1. kép: Feltárt lelőhelyek és fontosabb római kori települési maradványok a Viziváros északi részén (Hable T.)
 Fig. 1: Sites and major Roman settlement remains brought to light in the northern part of Viziváros (T. Hable)

lítás, balesetvédelem). Mindkét területen általános gondot okozott a nagymértékű modern, vagy újkori beépítettség, a masszív alapozások, a pincék mélysége és kiterjedése. Az eleve több korszakból származó római kori jelenségek térben is tovább szabdálva, széttagoltan jelentek meg, ami megnehezíti a két felület összefoglaló leírását és a megszerzett ismeretek tágabb időrendi és topográfiai értelmezését.

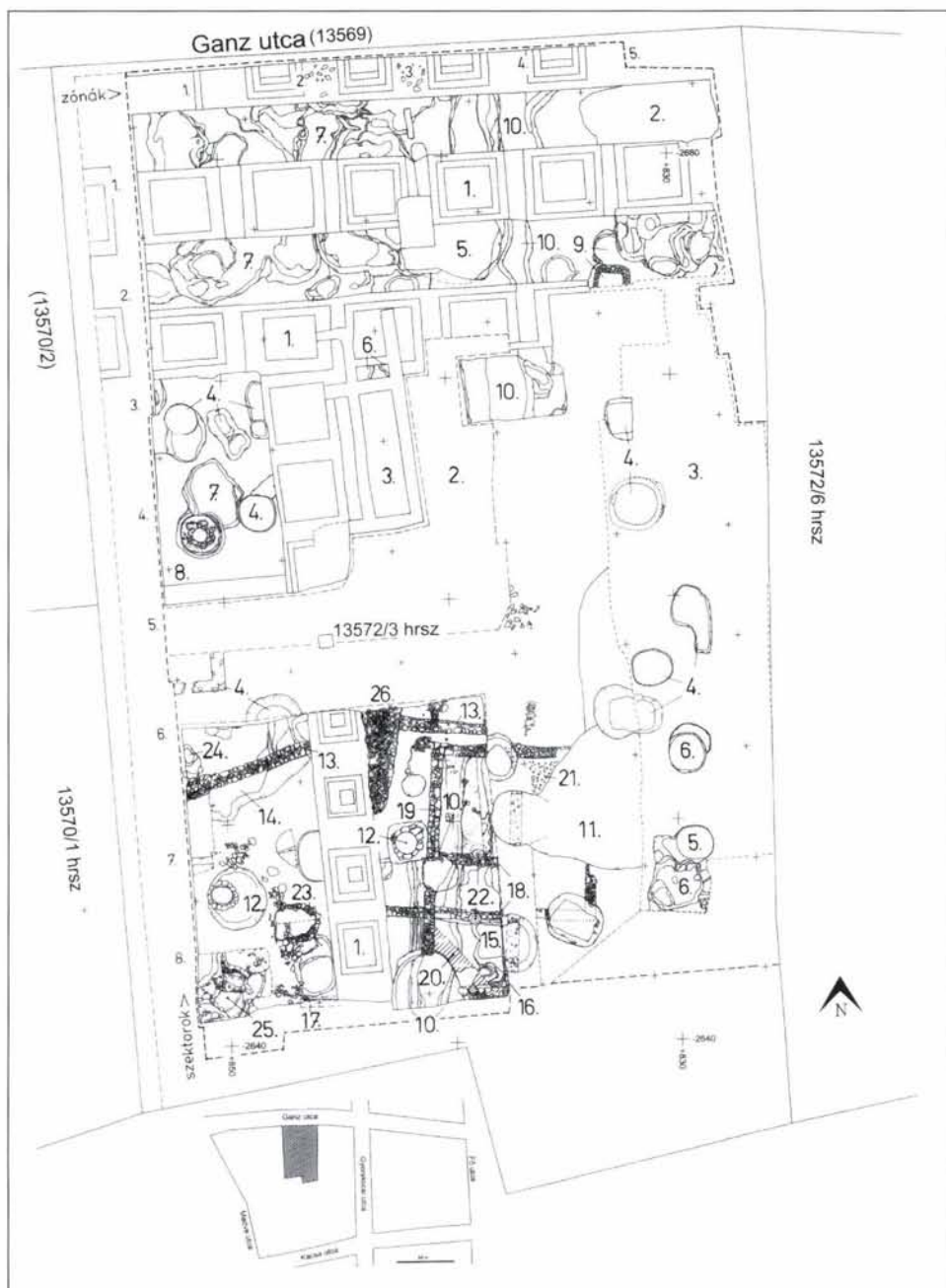
Ganz utca 16.

Az 1526 m²-es ingatlan (1. kép 17) több mint háromnegyed részét átkutattuk (2. kép), de a római kori rétegsor az ásatási szelvény összterületének is csak kb. 15-20 százalékán maradt meg épebb állapotban. Egy 20. századi építkezés során 4,5–5 m mélységig tüntették el a kultúrrétegeket a telek északi kétharmadában és keleti szélén. Az ásatás előtt lebontott épület nagy-

concerns) already at the planning preparation stages. The densely standing modern buildings, the massive foundations, the depth and the extent of the cellars caused general problems on both territories. The Roman period phenomena, which came from subsequent phases, appeared in segments, disconnected making it difficult to provide a complex description of the two surfaces and to interpret the recovered fragments of information from broader topographical and chronological points of view.

16 Ganz Street

More than three quarters of the lot of 1526 m² (Fig. 1. 17) were investigated (Fig. 2) although the Roman period layer sequence was preserved in relatively intact condition only on about 15-20 % of the total territory of the excavation trench.

2. kép: Bp. II. Ganz utca 16: a megelőző feltárás összesítő alaprajza (római kor), 2007-2008
(Keszthelyi J. – Hable T.)

Fig. 2: Bp. II, 16 Ganz Street: Summary map of the investment-led excavation (Roman period), 2007-2008
(J. Keszthelyi – T. Hable)

3. kép: Kr. u. 1-2. századi gödör és kövezett verem részlete
Fig. 3: Detail of a pit and a stone-lined pit from the AD 1st-2nd centuries

részt lépcsőzetes aljú, vasbeton oszlopokon állt, amelyek 3,5 m széles alapozási árkait még a geológiai rétegbe is beleásták (2. kép 1). Mindezt kisebb-nagyobb betonozott aknáknak (2) és ún. rácsalapok egészítették ki (3). A pillérsorok között és sávalapok alatt, +100,00-100,50 mAf magasságban bolygatott, áthalmozott, szürke agyagos réteget találtunk, amelyből meglepően sok római kori szórványlelet került elő. A geológiai ősfelszín letisztításakor már csak néhány mélyebbre ásott újkori (4), török (5) vagy őskori gödör (6) foltja jelent meg, – a gödörmaradványok többsége a legkorábbi római kori periódushoz tartozott (7). Külön említést érdemel egy kőekkel bélelt kút, amelyet a belemosott betonzag miatt nem tudtunk teljesen kibontani (8), egy szintén kövezett peremű verem, a hozzá tartozó nagyobb mélyítéssel (2. kép 9 és 3. kép), valamint egy 'V' keresztmetszetű, észak–

The culture-bearing layers were destroyed down to a depth of 4.5-5 m in the northern two thirds of the area and at the eastern edge of the lot as the result of 20th century construction. The building that was demolished before the excavation had stood mostly on reinforced concrete pillars with stepped bottoms. The 3.5 m wide foundation trenches for them were sunk even into the geological layers (Fig. 2. 1). All these pillars were reinforced with shafts of various sizes that had concrete (2) and so-called steel-grillage foundations (3). A disturbed, re-deposited, grey, clayey layer was found between the pillar rows and the continuous footing at a height of +100.00-100.50 m a.s.l., from which astonishingly many Roman stray finds were recovered. Only a few modern (4), Turkish (5) and prehistoric pits (6) dug down to greater depths appeared on the cleaned ancient geological surface – most of the pit remains belonged to the earliest phase of the Roman period occupation (7). A masonry well deserves special mention. It could not be completely cleaned because of the wet concrete that had washed into it (8), similarly to another pit with the rim built from stone together with a large connected pit (Fig. 2. 9 and fig. 3) and also a north-south running ditch with a V-shaped cross-section, which could be followed to the edge of the trench under the preserved layers of the AD 2nd-3rd centuries (10). These settlement phenomena can be dated to the second half of the AD 1st century and the beginning of the AD 2nd century based on finds of autochthonous ceramics (Eraviscan) and fragments of early imported ceramics. The so-called *vicus* period had already been documented on several neighbouring lots over the past years. In 2004, for example, pottery

déli irányú árok, amely délen, a megmaradt Kr. u. 2-3. századi rétegek alatt, a szelvény széléig követhető volt (10). Bennszülött (*eraviscus*) fazekastermékek és korai import kerámiák töredékei alapján ezek a települési jelenségek a Kr. u. 1. század második fele és 2. század eleje közti időszakra keltezhetőek. Az úgynevezett *vicus*-periódust több szomszédos telken dokumentáltuk már az elmúlt évek során. 2004-ben például fazekaskemencék kerültek elő a Ganz utca 8. és Kacska utca 11. szám alatt, (1. kép 13, 14; BENDA–HABLE 2006) de 1-2. századi kutakat, különféle gödröket, árkokat szinte minden közelben feltárt lelőhelyről ismerünk (1. kép 2, 11; KABA 1963; KERDŐ 2004).

2007 decemberétől már csak a legértékesebb, délkeleti szektorokban dolgoztunk, védősátor alatt. A sajnos jól ismert betonpillérek, újkori gödrök (11) és kutak (12) között egy római kori kőépület észak-

kilns were found at 8 Ganz Street and 11 Kacska Street (Fig. 1. 13, 14; BENDA–HABLE 2006) together with wells from the AD 1st-2nd centuries, various pits and ditches from nearly every site brought to light in the area (Fig. 1. 2, 11; KABA 1963; KERDŐ 2004).

In December, 2007 we worked only in the most interesting south-eastern sector under a protective tent. The north-western wing of a Roman period stone building appeared among the regrettably already well known concrete pillars, modern pits (11) and wells (12). It had similar clay floors to one at 8 Ganz Street (Fig. 1. 13 and fig. 4). The remains of the walls were narrower here, and the direction of the wall plane diverted by a few degrees to northeast and southeast. This time, however, the northern fence of the *villa urbana* (13) was also found. The building had a stone foundation comprising stones “irregularly” laid in clay (*opus incertum*). The raw material was more carefully chosen above the floor level although no strong binding matter was employed. Earlier pits (14, 15) and the above-mentioned north-south ditch (10) were intersected by the foundation ditch. Later, several wall sections sank in the loose fills (16, 17). The north-western section of the fencing wall sagged and collapsed probably while the building was still in use. Originally, this part of the house consisted of five or six rooms. The ground plans of a corridor (18), a north-western (19) and a southern (20) room can be relatively easily completed. The walls of the north-western store-room or kitchen were best preserved. A pounded clay floor was also found with large burned spots in it. A room with similar measurements may have stood on its eastern side over a surface of about 20 m²

4. kép: Kr. u. 2. századi épület maradványai
Fig. 4: Remains of a building from the AD 2nd century

nyugati traktusa bontakozott ki, hasonló agyagpadlós helyiségekkel, mint a Ganz u. 8. szám alatt (1. kép 13 és 4. kép). Itt a falsíkok keskenyebbek voltak, a falsíkok iránya pár fokot eltért északkelet, ill. délkelet felé, ezúttal viszont a *villa urbana* északi kerítését is megtaláltuk (13). Az épületet „rendezetlenül”, agyagba rakott kövekkel (*opus incertum*) alapozták, majd a járószíntől felfelé a nyersanyagot igényesebben válogatták, de erősebb kötőanyagot továbbra sem alkalmaztak. Alapásáskor több helyen átvágták a korábbi gödröket (14, 15), és a már említett észak–déli árkot is (10). Később, a laza betöltésekben több falszakasz megsüllyedt (16, 17), a kerítéssel északnyugati szakasza is megrogyott és valószínűleg még az épület használata során kidőlt. Eredetileg a házrész öt vagy hat helyiségből állt. Ezek közül egy folyosó, (18) egy északnyugati (19) és egy déli helyiség (20) alaprajza viszonylag könnyen kiegészíthető. Legjobb állapotban az északnyugati raktár, vagy konyha falai maradtak meg, ennek nagyobb foltokban átégett, döngölt agyagpadlóját is megtaláltuk. Keleti oldalán hasonló méretű, kb. 20 m²-es helyiség állhatott (21). Valamivel kisebb volt a déli szárny közepén lévő egyenlő oldalú zárt tér, amelynek vastag, sárga, homokos, agyagos padlóburkolatát (20) közvetlenül egy korábbi gödör felett terítették szét (15). A 19. és 20-as számú helyiségek észak–déli tengelyében leégett faoszlopok nyomait figyeltük meg. Déli és délkeleti irányba nem folytathattuk az épület kutatását, a délnyugati sarokban pedig már csak nehezen értelmezhető falszonkokat találtunk (17). Biztos, hogy a 20. számú helyiség nyugati oldalán is nagyobb fedett tér állt (17), amelynek északnyugati sarkához kisebb apszisfal csatlakozott (23).

5. kép: Dél-galliai (banassaci, Drag 37-es típusú) terra sigillata tál

Fig. 5: Southern Gallie (Banassac) Samian ware bowl (Drag 37 type)

(21). A closed, somewhat smaller space with identical sides lay in the middle of the southern wing. The thick yellow sandy and clayey floor (20) of this room was laid down just over an earlier pit (15). Traces of burned wooden posts were observed along the north-south axes of rooms nos. 19 and 20. The investigation of the building could not be continued in a southern and a southeastern direction, while wall fragments that could barely be interpreted were uncovered in its southwestern corner (17). A large enclosed space must have stood on the western side of room no. 20 as well (17). A smaller apsidal wall connected to the northwestern corner of this space (23).

The period when the building was occupied can only be determined within broader limits until the analysis of the find material. The find material of pit no. 15 was primarily composed of fragments of Celtic ceramic wares (S-profiled bowls, pots with graphite tempering). A South Gallie Samian ware bowl was found in another pit under the fencing wall (Fig.

Az épület használatának időszaka – a leletanyag feldolgozásáig – csak tágabb kronológiai kereteken belül definiálható. Elsősorban kelta fazekastermékek (S profilú tálak, grafitos soványítású fazekak) töredékei alkották a 15. számú gödör leletanyagát és dél-galliai *terra sigillata* tál került elő egy másik gödörből, a kerítésfal alól (2. kép 23 és 5. kép). A tálat Traianus (98–117) vagy Hadrianus császár uralkodása (117–138) alatt gyártották (Vámos Péter meghatározása), vagyis az épületet legkorábban, a Kr. u. 2. század 2. negyedében alapozhatták. 3. századi átépítést sehol sem lehetett megfigyelni és valószínű, hogy az épület egyes részeinek elbontása már a római korban, legkésőbb a 260-as években megkezdődött (25). Egyelőre kérdéses, hogy a kerítésfal töréspontjánál feltárt köves sáv nyersanyagdepó volt-e, vagy az udvar északi bejáratának alapozása (26). Az intenzív középkori nyersanyagkitermelést is hasonló, széles, köves sávok jelezték a római kori falcsontok feletti rétegekben.

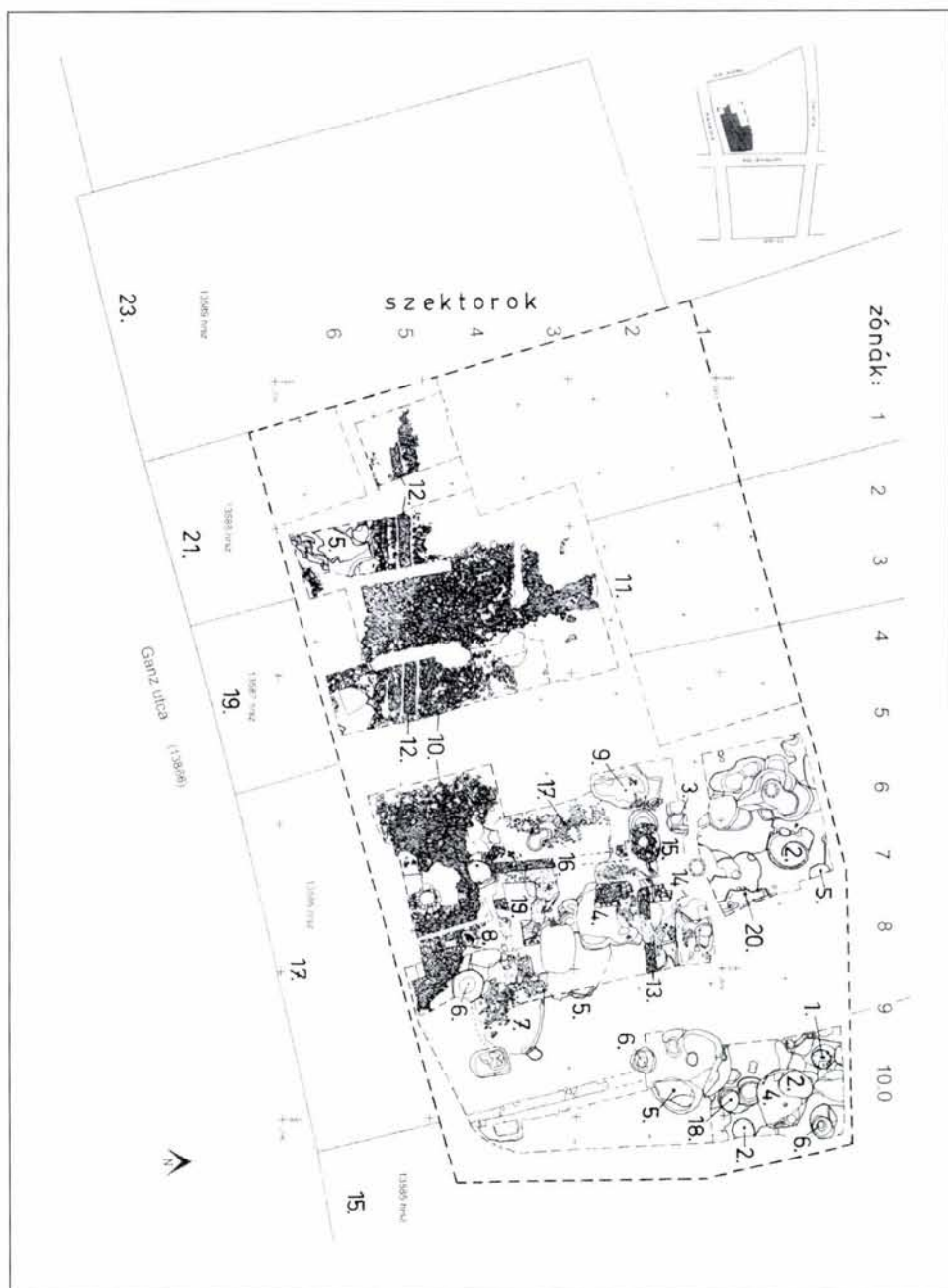
Kacsa utca 15–23.

Az öt telekből összevont ingatlanon (1. kép 18 és 6. kép) a feltárt felület – a összterülethez képest – sokkal kisebb, mint a Ganz utca 16. szám alatt (3411 m²-ből csak kb. 1500 m²). A Kacsa utca és Gyorskocsi utca (ill. Kandó K. utca) járdája mellett átlagosan 5 m széles biztonsági sávot kellett hagynunk az ásatási szelvény déli és keleti szélén. Nem tárhattuk fel a Kacsa utca 15–21. számú telkek északi harmadát, mivel a beruházó tervei szerint itt nem épül mélygarázs és ez a rész a továbbiakban közterület marad. Az előzetes geofizikai mérések eredményeiből arra lehetett következtetni, hogy a Kacsa utca 23. szám alatt, teljes felületen újkori pince található, ezért a telket az ásatás ideje

2. 23 and fig. 5). The bowl was produced during the reign of Emperor Trajan (AD 98–117) or Emperor Hadrian (AD 117–138) (identified by Péter Vámos), which means that the foundation of the building was laid down in the second quarter of the AD 2nd century at the earliest. No reconstruction from the AD 3rd century could be observed and it seemed that certain parts of the building were demolished in the Roman period, in the 260's at the latest (25). It is not yet certain if the stony band uncovered at the breaking point of the fencing wall was a raw material depot or the foundation of the northern entrance of the courtyard (26). Similar broad stony bands marked places of intensive stone quarrying in the Middle Ages in the layers above the Roman period wall remains.

15–23 Kacsa Street

The uncovered surface was much smaller on this lot made up of five smaller lots (Fig. 1. 18 and fig. 6) compared to the total surface at 16 Ganz street (only about 1500 m² out of 3411 m²). A security zone 5 m wide on average had to be left next to the pavement on Kacsa and Gyorskocsi Streets (and Kandó K. Street) at the southern and the eastern edges of the excavation trench. It was not possible to excavate in the northern third of lots 15–21 Kacsa Street since, based on the investor's plans, no deep parking will be built there. This area will remain public territory. The results of the preliminary geophysical survey imply that a modern cellar can be found under the entire territory of 23 Kacsa Street. This cellar was used by us as a storage area. The mechanical removal of the earth was observed by the archaeological team earth removal in April 2008.

6. kép: Bp. II. Kacska utca 15–23: a megelőző feltárás összesítő alaprajza (római kor), 2007–2008
(Keszthelyi J. – Hable T)

Fig. 6: Bp. II, 15–23 Kacska Street: Summary map of the investment-led excavation (Roman period), 2007–2008
(J. Keszthelyi – T. Hable)

alatt felvonulási területként használtuk és csak 2008 áprilisában felügyltük a gépi földkiemelést.

A török kor végéig intenzíven pusztított, római kori emlékek megmaradási esélyeit öt, változatos méretű és mélységű újkori pince tovább rontotta. A *vicus militaris* területén kialakult későbbi, városias jellegű település szebb, Kr. u. 2-3. századi épületeiből csupán kisebb részek maradtak meg.

Az enyhén dél, délkelet felé lejtő terület őskori leletei főleg rézkori és bronzkori hulladékgödörökből kerültek elő (6. kép 1, 2). Egyetlen késő vaskori gödröt találtunk a 62. szektor keleti szélén (3). A Kr. u. 1-2. század kelto-római kultúráját néhány földbe mélyített aljú építmény (4), hulladékgödör (5) és kút (6) leletanyaga reprezentálja (pl. S profilú tálak, egyfűlű, ún. dák bögrék töredékei, *mortarium*-töredékek és néhány észak-italiai *terra sigillata* töredék). Idővel, a korábbi vermeteket, veremhá-

7. kép: Kr. u. 1-2. századi kútban talált, zsugorított csontváz

Fig. 7: Crouched skeleton uncovered in a well from the AD 1st-2nd centuries

Five modern cellars of varying sizes and depths further diminished the preservation options of the Roman period remains that had undergone intensive damage until the end of the Turkish period. Only small fragments remained from the nice, AD 2nd-3rd century buildings of the later urban settlement established on the territory of the *vicus militaris*.

The prehistoric finds on the territory, which slightly slanted in a south – south-east direction, came mostly from Copper Age and Bronze Age refuse pits (Fig. 6. 1-2). Only a single Late Iron Age pit was found by the eastern edge of sector 62 (3). The finds of a few semi-subterranean constructions (4), refuse pits (5) and wells (6) represented the Celtic-Roman culture of the AD 1st-2nd centuries (e.g. S-profiled bowls, fragments of so-called one-handled Dacian cups, *mortarium* fragments and fragments of a few North Italian Samian wares). As time passed, the former pits and semi-subterranean houses were filled in with refuse. A huge amount of burned debris and many animal bodies were thrown, for example, into pit no. 7. The wells were lined with wooden barrels. They were probably soon filled in as they fell out of use so their find material was poor. An uncommon proof of their secondary use is a crouched skeleton. The knees of the tall, thin man were pulled up to the chest. His wrists had been bound, and, as a final humiliation, he was thrown into an old well without grave goods (Fig. 6. 8, Fig. 7).

The find materials from the refuse pits sometimes reflect major events of *vita Romana* as well. A fragment of a *crustullum* form was found in refuse pit no. 9 (Fig. 8). This piece has analogues from the eastern pottery district of the Civil Town of

8. kép: Római kori lepénysütő minta (*crustullum*) töredéke áldozati jelenettel

Fig. 8: Fragment of a Roman period *crustullum* form with an offering scene

zakat hulladékkal töltötték fel. Hatalmas mennyiségű, égett törmelék és állattetemetet dobáltak például a 7. számú mélyedésbe. A kutakat fahordókkal bélelték. Ha már nem volt rájuk szükség, valószínűleg rövid idő alatt betemették őket, leletanyaguk csekély és szegényes volt. A másodlagos használat rendhagyó emléke egy zsugorított csontváz. A magas, sovány ember térdeit mellkasig felhúzták, csuklóit összekötözték, és végső megalázásul, mellkeltek nélkül, egy régi kútba dobták (6. kép 8, és 7. kép).

A hulladékgödörök leletanyaga néha a *vi-ta Romana* fontosabb eseményeire is utal. A 9-es számú hulladékgödörből olyan lepénysütő minta (*crustullum*) töredéke került elő (8. kép), amelyhez hasonlótt többet is ismerünk az Antoninus korból, az aquincumi polgárváros keleti fazekasteleperől (KUZSINSZKY 1932, 218–245). A jól kiégetett, 11,4 cm átmérőjű, peremes agyagkorongon oltár felé lépő, tógás férfialak látható, bal kezében áldozati tállal. Az áldozatot bemutató alak feje és a többi homorú minta (talán koszorú és poszta-

Aquincum and date to the Antonine period (KUZSINSZKY 1932, 218–245). A man in a toga advancing to an altar with a sacrificial bowl in his left hand can be seen on the well fired, rimmed clay disk with a diameter of 11.4 cm. The head of the man offering the sacrifice and most of the other concave patterns (perhaps a wreath and a mounted man on a platform) had been broken off. It may have been manufactured at a pottery workshop operating in the vicinity (8 Ganz Street or 11 Kecské Street; Fig. 1. 13, 14; BENDAHABLE 2006).

A big stony layer appeared in the southern and south-western sectors of the excavation trench (Fig. 6. 10), often right under the floors of modern cellars. At a few places, a pavement with an undulating surface comprising randomly scattered large and small pieces of rubble evidently covered the early features from the end of the AD 1st century (e.g. well no. 8). Only Roman period finds were recovered from the overlying dark grey, clayey layer. The slight southern slope was filled up with these stones, which reached a thickness of nearly 1 m by the southern border of the trench. A rim reminiscent of a road foundation could be observed only by the southeastern curve (Fig. 9), while the southern extent could not be determined because of the sloping side of the excavation trench. The 9 m wide, segmented northern section could be followed up to the southern wall of a modern cellar (Lrn: 13587, Fig. 6. 11). Stray finds were collected mostly from AD 1st-2nd centuries levels in the northeastern foreground and on the western side of the "bend in the road": these finds included bronze coins minted by Emperor Vespasian (AD 69–79) and bronze brooches of KOVRIG

mensen álló lovas) nagy része letört. Nem zárható ki, hogy a tárgy az egyik közelben működő fazekas műhelyében készült (Ganz utca 8., vagy Kecske utca 11.; 1. kép 13, 14, BENDA–HABLE 2006).

Ásatási szelvényünk déli és délnyugati szektoraiban nagy kiterjedésű, köves réteg jelent meg (6. kép 10), sokszor közvetlenül az újkori pincék padlója alatt. A kisebb-nagyobb tört kövekből összedobált, hullámzó felszínű burkolat néhány helyen egyértelműen fedte a korai, Kr. u. I. század végi objektumokat (pl. a 8. számú kutat). Felette – sötétszürke, agyagos rétegből – kizárólag római kori leletek kerültek elő. A szelvény déli határánál már közel 1 m vastag kövezéssel megszüntetették a korábbi terepszint enyhe déli lejtését. Útalapozásra emlékeztető széle csupán a délkeleti íven volt (9. kép), déli kiterjedését az ásatási szelvény rézsűje miatt nem tudtuk meghatározni. Kilenc méter széles, szabdaltszerű északi szakaszát egy újkori pince déli faláig lehetett követni (Hrsz.: 13587, 6. kép 11). Az „útkanyarulat” északkeleti előterében és nyugati oldalán főleg Kr. u. 1–2. századi szórvány leleteket gyűjtöttünk, pl. Vespasianus császár (Kr. u. 69–79) által veretett bronz pénzeket és Kovrig VI és VIII típusú bronz fibulát (10. kép, KOVRIG 1937, 14–17; Taf. XIII. 133–136; Taf. XXVII. 9). A köveket Hadrianus császár uralkodása (117–138) idején már vastag, humuszos réteg fedte, a későbbi falak alapozási árkai sehol sem érték el a térburkolat tetejét.

Húsz méteres távolságon, kelet–nyugati fal több kisebb szakasza bukkant fel a délnyugati szektorokban (12), ami egykor a terület keleti felében álló, nagyobb épület kerítése lehetett. Alaprajzi hiányosságok, vagyis a pusztulás mértéke miatt a reprezentatív épület sem írható le pontosan,

VI and VIII types (Fig. 10; KOVRIG 1937, 14–17; Taf. XIII. 133–136; Taf. XXVII. 9). A thick humus layer covered the stones at the time of Emperor Hadrian's reign (117–138) and the foundation ditches of the later walls never extended as far down as the top of the fill.

Short lengths of an east-west oriented wall appeared over 20 metres in the south-western sector (12). This wall may once have been the fence of a large building standing in the eastern part of the territory. The representative building cannot be exactly described because of missing details of the ground plan owing to serious damage. Only a few wall remains and the floor level mark the extent of the building while the many finds imply intensive use. A pavement built from stone slabs over a gravelly foundation (14) ran to

9. kép: Római kori köves réteg (út?) délkeleti íve és Kr. u. I. század végi kút

Fig. 9: Southeastern curve of a Roman period stone layer (road?) and a well from the end of the AD 1st century

10. kép: Vespasianus császár
bronz pénze és Kr. u. 1-2.
századi bronz ruhakapcsó tűk
(fibulák)

Fig. 10: A bronze coin and
bronze brooches of Emperor
Vespasian from the AD 1st-2nd
centuries

esupán néhány falesonk és járószint utal a kiterjedésére és sok leletanyag az intenzív használatra. Az építmény északi zárófalához (13) kívülről és belülről is lapos kövekből kialakított, sóderes alapozású járda vezetett (14). Teljesen elpusztult az északnyugati, északkeleti sarok, a keleti fal és déli is csak töredékesen maradt meg. Rendkívül érdekes a 2007 őszén talált Waldglas típusú, *ityphallikus* üvegedény előkerülési helyének rétegrajza (BENDA-ÉDER 2008). A 17. századi gödör keleti felét egy kövezet falú kútra ásták rá (15). Viszont a kút kiásásakor kidobott sóderes, agyagos rétegek vastagon terültek a 14. számú járda és 16. számú római kori fal alatt. Kizárt, hogy a kút a falnál előbb építették, annak ellenére, hogy a kútbetöltésben még néhány ásonyomnyi mélyítés során is csak középkori cserepeket találtunk. Az időrendi és stratigráfiai ellentmondás a római kori kút török kori használatával oldható fel. A 70 cm széles, „rendezetlenül” rakott (*opus incertum*) falak (13, 16) szétdőlt nyersanyaga nagy területen szóródott szét (17) és még távolabbi, római kori gödrök betöltésben is megjelent (6. kép 17 és 11. kép). A kövek kitermelésekor még a vakolattörmelékes belső rétegeket is átforgatták. Az épület délnyugati traktu-

the northern end wall (13) on both sides of the construction. The northwestern and northeastern corners were completely destroyed and only fragments of the eastern and the southern walls remained. The layer sequence of the provenance of an *ityphallik* glass vessel of Waldglas type uncovered in the Autumn of 2007 is especially interesting (BENDA-ÉDER 2008). The eastern side of a 17th century pit was dug over a masonry well (15). The gravel and the clay coming from the digging of the well were thickly spread under pavement no. 14 and Roman period wall no. 16. The well was certainly not built earlier than the wall even though the fill of the well contained only medieval shards down to a depth of a couple of spits. The chronological and stratigraphical contradiction can be explained by the well's continued use during the Roman period as well as in the Turkish period. The raw material of the ruined 70 cm broad walls with “irregularly” laid stones (*opus incertum*) (13, 16) was scattered over a large territory (17), and it even appeared in the fill of more distant Roman period pits (Fig. 6. 17 and fig. 11). Even the interior layers with plaster remains were damaged dur-

11. kép: Hulladékgödörben talált oltárkő,
vagy építési tábla feliratos töredéke
Fig. 11: Inscribed fragment of an altar stone
or building inscription found in a refuse pit

sában nagy mennyiségben felhalmozódott, habaresos omladékban, tojásmintás, fogasléces stukkótöredékeket és színes, főleg növényi mintákkal díszített freskótöredékeket találtunk (18). Bár nagyon sok tárgyi emlék került elő, a pusztulási rétegek kisleletei atipikusak (hajtűk, fibulatöredékek, érmek, különböző vasalások, szegek stb.) és nem utalnak az objektum rendeltetésére. Vespasianus (69–79) és Hadrianus császár (117–138) uralkodásának időszakából származik az alaprétég legtöbb éremlelete és főleg Marcus Aurelius (161–180) idejéből az épülethől származó törzsanyag. Későbbi korszakokból csak szórványleleteink vannak, a 3. századi átalakítások – ha egyáltalán voltak – teljesen eltűntek a 4. századi rétegekkel együtt. A római kori falakkal azonos magasságban Árpád-kori tűzhelyet tártunk fel a 71. szektor keleti szélén (18). Az ásatási szelvény délnyugati és északnyugati szektorokban (20, 21) római korból származó települési maradványok nem kerültek elő.

ing exploitation of the wall for its stones. Stucco fragments with egg and dart patterns and colored fresco fragments, decorated mostly with floral ornaments, were found in the thickly accumulated mortar debris in the southwestern wing of the building (18). Although many objects have been recovered, the small finds in the destruction layers were atypical (hairpins, brooch fragments, coins, various fittings, nails etc.) and did not reveal much about how this featured functioned. Most of the coins from the foundation layer were minted during the reigns of the Emperors Vespasian (AD 69–79) and Hadrian (AD 117–138), and the greater bulk of the finds from the building came from time of Marcus Aurelius' time (AD 161–180). There are only stray finds from later periods. The reconstructions of the AD 3rd century, if there were any, perished together with the AD 4th century layers. An Arpad period hearth was uncovered at the height of the Roman period walls by the eastern edge of sector 71 (18). No settlement remains from the Roman period were discovered in the southwestern and the northwestern sectors of the excavation trench (20–21).

Tibor Hable

Hable Tibor

Irodalom/References:

- BENDA-ÉDER 2008 – Benda J. – Éder K.: Budapest II., Kacsá utca 15–23., Hrsz.: 13584/2; Ganz utca 16., Hrsz.: 13572/3. Aqfűz 14 (2008) 193–196.
- BENDA-HABLE 2006 – Benda J. – Hable T.: Római kori és középkori települési maradványok a Vízivárosban (Roman period remains and medieval settlements in the Víziváros). Aqfűz 12 (2006) 116–146.
- KABA 1963 – Kaba M.: Római kori épületmaradványok a Királyfürdőnél (Römerzeitliche Gebäudereste beim Király-Bad). BudRég 20 (1963) 259–298.
- KÉRDŐ 1997 – H. Kérdő K.: Zur Lokalisierung des Auxiliarlagers von Víziváros, In: W. Groenman – van Waateringen, B. L., van Beek, W. J. H. Willems, S. L. Wyna (Eds.), Roman Frontier Studies 1995. Proceedings of the XVIth International congress of Roman frontier Studies. Exeter 1997, 399–404.
- KÉRDŐ 2004 – H. Kérdő K. – Végh A.: Feltárások a vízivárosi castellumtól északra (Excavations north of the Víziváros castellum). Aqfűz 10 (2004) 106–109.
- KOVÁCS 1999 – Kovács P.: Vicus és castellum kapcsolata az alsó-pannoniai limes mentén. Studia Classica Universitatis Catholicae der Petro Pázmány Nominatae. Seies Historica I. Pilisescaba 1999.
- KOVRIG 1937 – Kovrig, I.: Die Haupttypen der kaiserzeitlichen Fibeln in Pannonia. DissPann II. 4. Budapest 1937.
- KUZSINSZKY 1932 – Kuzsinszky B.: A Gázgyári római fazekastelep Aquincumban. BudRég 11 (1932)

Feltárás az albertfalvi auxiliáris tábor védműveinél

(Budapest, XI. ker., Hunyadi János út,
Hrsz.: 43584/5)

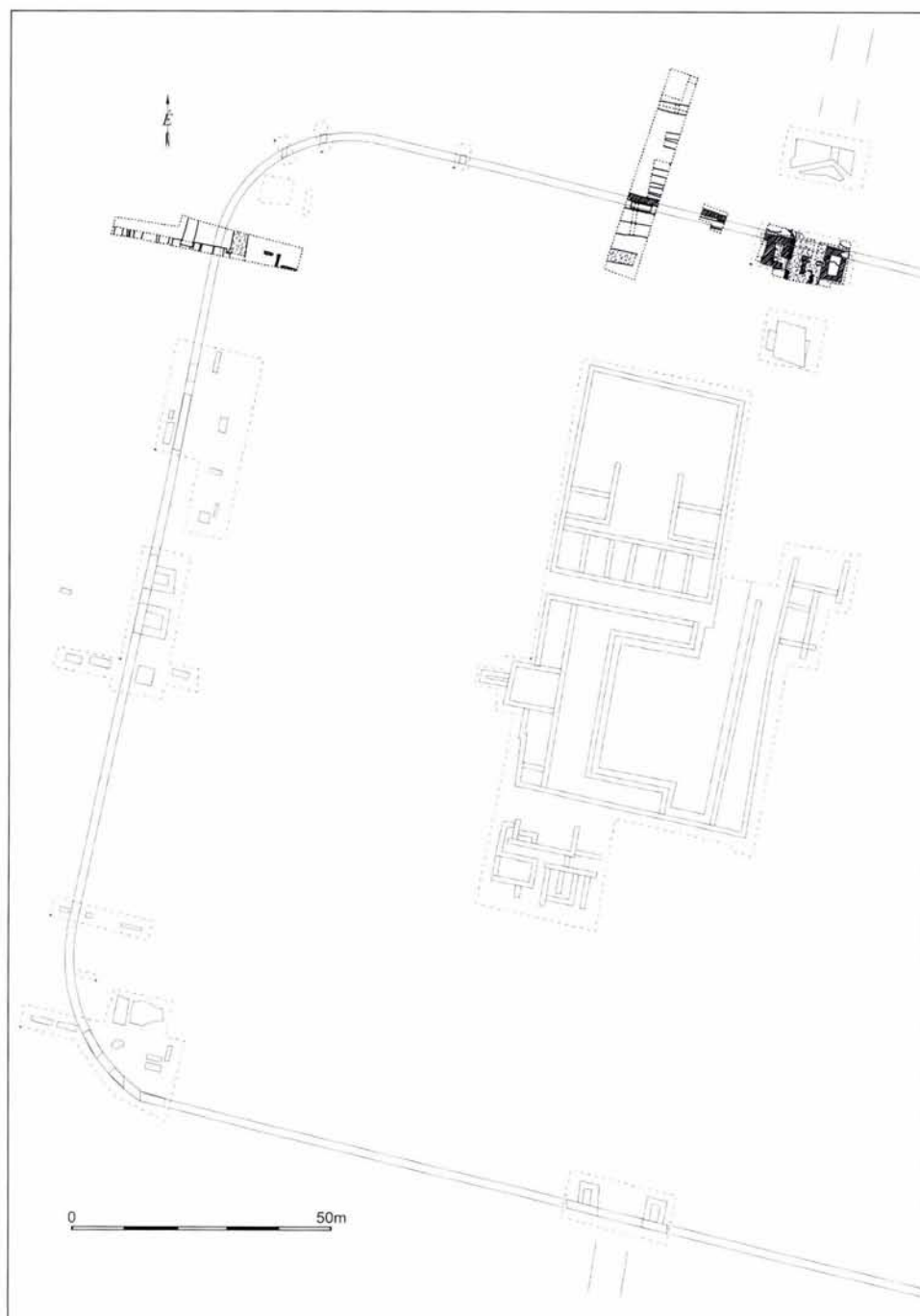
Excavation of the fortifications at the auxiliary fort of Albertfalva

(Budapest, District XI, János Hunyadi
Road, Lrn.: 43584/5)

Az albertfalvi *auxiliáris* tábor területén utoljára az 1970-es években, Nagy Tibor vezetésével folyt régészeti feltárás. Azóta eltelt több mint három évtized során, csupán egyes leletanyagcsoportok átértékelése révén szerezhettünk új információkat (pl. terra sigillaták Gabler Dénes általi revíziója, GABLER 1999, 76–81). A táborról alkotott tudományos ismereteink ezek alapján az alábbiakban foglalhatók össze. Az albertfalvi síkságon, valószínűleg Vespasianus uralkodásának elején épült ki az első auxiliáris tábor, amely 166×190 m kiterjedésű, kettős védőárokkal határolt palánszerkezetű erőd volt. A tábort a Kr. u. 90-es évek elején felégették a szarmaták, amit azonban rövidesen helyreállítás követett. A 2. század derekán a korábbi tábor helyén, nagyobb kiterjedésű körördőt építettek, amely 186×210 m-t tett ki, és szintén két védőárok határolta. Ennek a kőtábornak a főbb építményeit (parancsnoki épület, *principia*, táborkapuk) tártá fel Nagy Tibor korábbi ásatai során (Nagy 1962). A markomann háborúk alatt megrongálódott körördőt még újjáépítették a 2. század vége felé, de a Kr. u. 259/260-as szarmata betörést követően már nem történt helyreállítás, a tábor katonai funkciója megszűnt (NAGY 1973; VISY 2000, 59).

Az auxiliáris tábor önkormányzati tulajdonban álló és régészeti védeltséget

The last archaeological excavation conducted within the auxiliary fort of Albertfalva by Tibor Nagy in the 1970s. New information in the past three decades could only be gleaned from the re-evaluation of certain find groups (e.g. the revision of the Samian wares by Dénes Gabler: GABLER 1999, 76–81). In light of the above, our scientific knowledge about the fort can be summed up in the following way. The first auxiliary fort was probably built on the Albertfalva plain at the beginning of Vespasian's reign. It was a 166×190 m timber fort, surrounded by a double defensive ditch. The Sarmatians burned down the fort at the beginning of the AD 90s, but it was soon reconstructed. A larger stone fort, covering a surface of 186×210 m, replaced the timber fort in the middle of the AD 2nd century. This fort was also surrounded by two defensive ditches. Tibor Nagy had unearthed the main buildings (commander's house, the *principia*, fort gates) of the stone fort during his excavations (Nagy 1962). The fort damaged during the Marcomann wars was once more reconstructed at the end of the AD 2nd century, but no more reconstruction took place after the Sarmatian incursion in AD 259/260 and the military function of the fort ceased (NAGY 1973; VISY 2000, 59).

1. kép: A tábor alaprajza a feltárt részletekkel
 Fig. 1: Ground plan of the fort with the excavated areas

2. kép: A kőtábor
északi kapuja (*porta
principalis sinistra*)
nyugatról fotózva

Fig. 2: The northern
gate (*porta principalis
sinistra*) of the stone
fort from the west

élvező területén sokáig semmiféle beruházás nem történhetett. A területen kialakuló, egyre kiterjedtebb hajléktalan telep, valamint a parlagon fekvő telek kihasználatlansága azonban szükségessé tette egy értelmes, a lelőhely állapotát nem veszélyeztető hasznosítás megvalósítását. A Kulturális Örökségvédelmi Hivatal a Budapesti Történeti Múzeummal és a kerületi Önkormányzattal folyamatosan egyeztetve élmény- és szabadidőpark megvalósítását engedélyezte, azzal a kikötéssel, hogy a beruházás régészeti rétegeket nem érinthet. Ezen beruházás keretében nyílt lehetőségünk a kisebb hitelesítő ásatásra a (kő)tábor északi oldalán, melynek elsődleges célja a tábor és védműveinek pontos lokalizálása és az északi táborkapu (*porta principalis sinistra*) bemutatathatóság érdekében történő ismételt feltárása volt (1. kép).

Az északi táborkapu újbóli feltárása során bizonyítást nyert, hogy a kaputornyok egy időben létesültek a kőerőd falával (másként: VISY 2000, 59). Az erőd fal síkjától befelé ugró, kissé szabálytalan

The territory of the auxiliary fort is under control of the local government administration is a listed archaeological site. Thus, no investment may be planned there for a long time. Nevertheless, the growing settlement of homeless people in the unoccupied lot made it necessary to find a way to use this area that would not threaten the condition of the site itself. After consultations with the Budapest History Museum and the local self-government, the Cultural Heritage Protection Office authorized the establishment of a holiday and adventure park provided that the investment does not affect the archaeological layers. Within this investment, an opportunity arose to conduct a small-scale authenticating excavation on the northern side of the (stone) fort with the primary goal of locating exactly the defensive works of the fort and uncovering the northern fort gate (*porta principalis sinistra*) so that it can be exhibited (Fig. 1).

The excavation at the northern fort gate demonstrated that the gate towers

téglalap alakú kaputornyok a palánktábor betöltött belső *fossájára* épültek rá (2. kép). A nyugati kaputorony $6 \times 4,5$ m, a keleti $6,2 \times 4,1$ m kiterjedésű volt. A keleti kaputorony maradt meg jobb állapotban, itt megfigyelhető volt a toronybelső *terrazzópádolója* és a torony falának kváderkövekből rakott felmenő része is (3. kép).

A kaputornyok között mintegy 7 m szélességben került elő a többperiódusú, lekövezett *via principalis*. Az erődbe való bejutás osztott kapunyíláson keresztül történt, az osztópillér alapozása dokumentálható volt. A *via principalis* nyugati szélén, közvetlenül a kaputorony keleti fala mellett keskeny vízelvezető csatorna húzódott, amely a tábornot elhagyva nyugati irányba fordult a palánktábor külső *fossája* felé.

A feltárás során számunkra is az újdonság erejével hatott, hogy a kőtábornál a várt két védőárok helyett összesen négy árok került elő, tehát a korábbi feltételezésekkel ellentétben nem négy, hanem összesen hat védőárok vette körbe az albertfalvi tábornot. Ebből kettő bizonyo-

were built together with the walls of the stone fort (see also VISY 2000, 59). The oblong, slightly irregular, somewhat inwardly jutting gate towers were built over the filled-in interior *fossa* of the timber fort (Fig. 2). The western tower gate measured 6×4.5 m and the eastern one 6.2×4.1 m. The eastern gate tower was best preserved. Even the vertical ashlar walls and the terrazzo floor inside the tower was still visible (Fig. 3).

The multi-period, paved *via principalis* was found in a thickness of about 7 m between the gate towers. One could enter the fort across a divided gateway: the foundation of the dividing pillar could be documented. A narrow drainage channel ran along the western edge of *via principalis* right next to the eastern wall of the gate tower. It left the fort and turned west toward the exterior *fossa* of the timber fort.

It was a new for the excavating archaeologists as well that four ditches were recovered at the stone fort instead of the two defensive ditches expected. Thus, in

3. kép: A kőtáborhoz tartozó védőárkok részlete
Fig. 3: Detail of the defensive ditches of the fort

4. kép: A kőtábor fossájából
előkerült katapultgolyók
Fig. 4: Catapult balls from the
fossa of the stone fort

san a palánkperiódushoz, négy pedig a kőtáborhoz tartozott. Jelentősebb leletanyag csak a kőtábor belső árkából jött elő. Innen a kelezési szempontból fontos rheinzaberni sigillatátöredékeken kívül az erődfal tetejéről leomlott pártakövek és nagyobb kőgolyók (katapultgolyók?) érdemelnek említést (4. kép).

Mint az a korábbi ásatások eredményei alapján várható volt, a kőtábor falát a palánktábor két, a Kr. u. 2. századra már betöltött védőárka közötti sávban találtuk meg falkiszedés formájában. A falkiszedés szélessége 100-110 cm volt, betöltéséből több másodlagosan átégett dél-galliai sigillata került elő.

Feltártuk a kőtáborhoz tartozó, mintegy 2,5 m széles *via sagularis* egy szakaszát is. Az egyperiódusú utat domborúra építették, széleit nagyobb szegélykövekkel rakták ki. Alapozása egyszerű sóderágy volt, benne mészkövekkel. A kövek közti hézagot aprószemű kavicsréteggel töltötték ki.

A feltárás során viszonylag szerény leletanyag került elő, közülük a palánktábor külső fossájának betöltésében talált, plasztikus fejfel ellátott, ezüstözött bronz lószerszámveret (5. kép) érdemel kiemeltebb figyelmet. Ez a kislelet egyben azt is megerősíti, hogy a korai palánktáborban

contrast to former suppositions, not four but six ditches surrounded the Albertfalva fort. Two of them certainly belonged to the timber fort, while four could be connected with the stone fort. The only significant find material was unearthed in the interior ditch belonging to the stone fort. Among these finds, the Rheinzabern Samian ware fragments, important from the point of view of dating, and the palisade stones and large stone balls (catapult balls?) that fell from the top of the fort wall deserve mention here (Fig. 4).

As anticipated from the results of former excavations, the wall of the stone fort was found in the zone between the two defensive ditches of the timber fort, which had been filled in by the AD 2nd century. The width of the removed wall was 100-110 cm, and numerous fragments of secondarily burned South Gallic Samian wares were recovered from its fill.

A stretch of the ca. 2.5 m wide *via sagularis* of the stone fort was also uncovered. The single-period road was convex with large edging stones flanking its sides. The foundation was a simple gravel bed with limestone blocks. The gaps between the

5. kép: Plasztikus fejjel ellátott ezüstözött
bronz lószerszámveret

Fig. 5: Silver-coated bronze harness mount
with a plastic head ornament

lovasesapat (vagy legalábbis lovassággal is rendelkező egység) állomásozott.

A katonai tábor területén jelenleg egy élmény- és szabadidőpark létesítése folyik. A szakhatósági engedélyben azonban szigorú kikötések szerepelnek: tiltott olyan építmények elhelyezése, amelyek alapozási mélysége elérné a régészeti rétegeket. A tábor építményei nem semmisülnek meg, további kutatásra a jövőben sor kerülhet.

Beszédes József

stones were filled in with a gravel layer of small pebbles.

A relatively modest find material was discovered of which a silver-coated bronze harness mount with a plastic head ornament (Fig. 5) found in the fill of the exterior fossa of the timber fort is noteworthy. This small find also supports the notion that an equestrian troop was garrisoned in the early fort (or at least a unit with mounted soldiers).

At present, the establishment of an adventure and holiday park is being realised on the territory. There are, however, strict conditions in the official permission which prohibit the construction of establishments with foundations deep enough to touch the archaeological layers. The constructions of the fort will, thus, not be destroyed and will survive to be investigated in the future.

József Beszédes

Irodalom/References:

GABLER 1999 – Gabler, D.: The Flavian limes in the Danube-Bend (Eastern Pannonia). *CommArchHung* 1999, 75–86.
NAGY 1962 – Nagy T.: Buda régészeti emlékei II. Római kor. Az Albertfalva Hunyadi János úti római település. In: Pogány E

(szerk.), *Budapest műemlékei II.* Budapest 1962, 519–523.

NAGY 1973 – Nagy T.: Budapest története az őskortól a honfoglalásig. In: Gerevich L. (szerk.), *Budapest története I.* Budapest 1973, 39–216.

VISY 2000 – Visy Zs.: *A ripa Pannonica Magyarországon.* Budapest 2000.

Régészeti kutatások az M0 autópálya soroksári nyomvonalán

Archaeological investigations in the Soroksár section of the M0 motorway

A Budapesti Történeti Múzeum régészei 1987 óta végeznek kutatásokat az M0 autópálya déli szektorában, az M1-M5 autópálya közötti nyomvonalszakaszon. 1987 és 1992 között kilenc lelőhely feltárására került sor (HAVASSY–SELMECZI 1992). Az ezredfordulón felmerült, hogy a meglévő nyomvonalszakaszt autópályává fejlesztik, továbbá az 51-es út és az M5 autópálya között új, a korábban elkészült M0 autópályától délebbre futó pályaszakaszt építenek. A tervezést megkönnyítendő a Budapesti Történeti Múzeum régészei 2001 márciusában és áprilisában terepbejárást végeztek az új nyomvonal területén és kilenc régészeti lelőhelyet azonosítottak (BENCZE 2003, 155). 2003-ban egyrészt az M1 autópálya közelében (HORVÁTH–REMÉNYI–TÓTH 2004), másrészt pedig Szigetszentmiklóson, a Laki-hegy, Dunára dülő nevű lelőhelyen (BENCZE 2004, 296) dolgoztunk. Területszerzési problémák miatt a lelőhelyek kutatásai csak 2008-ban folytatódhattak, a korábbi szerződések alapján, mégpedig Szigetszentmiklós-Üdülősor lelőhelyen (ld. Endrődi Anna – Horváth M. Attila beszámolóját ugyanebben a kötetben), valamint az 51-es út és az M5 közötti szakaszon.

A 2001-ben azonosított kilenc lelőhely közül – nyugat–keleti irányban haladva – a következő öt lelőhelyen végeztünk régé-

The archaeologists at the Budapest History Museum have been investigating the southern sector of the M0 motorway in the track sectors between the M1 and M5 motorways since 1987. Nine sites were unearthed between 1987 and 1992 (HAVASSY–SELMECZI 1992). It was announced at the turn of the millennium that the already existing stretch of road would be enlarged into a motorway, and a new road section would be built between route 51 and the M5 motorway south of the already existing sections of the M0 motorway. To contribute to the planning, the archaeologists at the Budapest History Museum conducted a series of field surveys over the territory of the new track in March and April, 2001. At that time they were able to identify nine archaeological sites (BENCZE 2003, 155). In 2003, we worked next to the M1 motorway (HORVÁTH–REMÉNYI–TÓTH 2004) and at the Laki-hegy, Dunára-dülő site at Szigetszentmiklós (BENCZE 2004, 296). Due to organisational problems, the investigations could be continued only in 2008, based on previously signed contracts: this included the Szigetszentmiklós-Üdülősor site (see the report by Anna Endrődi and M. Attila Horváth in this volume) and in the stretch of motorway between route 51 and the M5 motorway.

szeti feltárást: BP 009, BP 001, BP 002, BP 003 és BP 006.

BP 009 lelőhely

A lelőhely kisajátítási területe az 51-es út mellől indul, majd egy erdőn keresztülhaladva Y-szerűen két irányra ágazik. A rendelkezésünkre bocsátott területeken a 2008. augusztus vége és október vége közötti időszakban 5400 m² átvizsgálására nyílt lehetőség.

A 25+200 km szelvéynél található homokdombon nyolc honfoglalás kori sírt tártunk fel (1. kép). Lelőhelyünk közelében, az Ócsai út 33. alatt előkerült férfissírral orvostörténeti szempontból Anda Tibor foglalkozott (ANDA 1951). 1959-ben, Pesterzsébet-Soroksárott a Marx Károly (ma Grassalkovich) úti homokbánya területén, homokkitermelés során a kotrógép honfoglalás kori férfi lovassíráját dülta szét (ALFÖLDY 1963). 1969-ben a soroksári Vörös Október MGTSZ központi épületeinek közelében (az M0 autóúttól néhány száz méterre található Shell benzinkúttól nem messze) telefonkábel fektetése közben 1 m mélységben nyu-

Of the nine sites identified in 2001, archaeological excavations were conducted at the following sites from the west to the east: BP 009, BP 001, BP 002, BP 003 and BP 006.

Site BP 009

The appropriated area of the site started from route 51, crossed a forest and forked in two directions to form a Y-shape. We carried out investigations between the end of August and the end of October, 2008 on the 5400 m² territory ceded to the excavation,

Eight graves from the Conquest Period were uncovered on a sand hill in sector 25+200 km (Fig. 1). Tibor Anda analyzed the grave of a man brought to light at 33 Ócsai Road, near our site, from a medical-historical point of view (ANDA 1951). In 1959, the grave of a man buried with a horse from the Conquest Period was damaged by the mechanical excavator during sand extraction on a territory containing sand pits on Marx Károly Road (today, Grassalkovich Road) in Pesterzsébet-Soroksár (ALFÖLDY 1963). The west-east

1. kép: A honfoglalás kori temető sírsorának részlete a BP 009-es lelőhelyen
Fig 1: Detail of the grave row from the Conquest Period cemetery at site BP 009

2. kép: Avar kori
árkok a BP001-es
lelőhelyen
Fig 2: Avar Period
ditch at site BP
001

gat-keleti irányú honfoglaló női lovas sírt találtak (NAGY 1973, 272). Áttekintve a pesti oldal honfoglalás kori lelőhelyeit (FEHÉR-ÉRY-KRALOVÁNSZKY, 1962; IRÁSNÉ MELIS, 1983) azt mondhatjuk, hogy többnyire a két világháború között kerültek napvilágra a leletek, sajnos a legtöbb esetben nem tervszerű régészeti munka, hanem valamilyen építkezéshez kapcsolódó tevékenység során.

A BP 009-es lelőhely sírjai északnyugat-délkeleti tájolásúak voltak. Két nő mellett hat férfi váza került elő, gyereksír pedig nem volt. A nyomvonal adta lehetőségekben belül közel 3000 m² nagyságú területen kerestük az esetleges további temetőrészletet a feltárt sírok környezetében, de újabb sírok nem kerültek napvilágra. A mellékletek alapján a temető kora a 10. század vége – 11. század közepe közé keltezhető.

A sírok antropológiai vizsgálatát Bernert Zsolt végezte el. A csontmaradványokon több, de nem halálos patológiai elváltozást lehetett megfigyelni. Ezek közül csak az egyik férfisírnál fellelhető

orientált gáve of a woman with a horse burial was found at the depth of 1 m during the laying of a telephone cable (NAGY 1973, 272) near the central building of the Vörös Október MGTSZ in Soroksár (close to the Shell petrol station, a few hundred meters from the M0 motorway). Regarding Conquest Period sites on the Pest side (FEHÉR-ÉRY-KRALOVÁNSZKY, 1962; IRÁSNÉ MELIS, 1983), the finds were mostly discovered between the two world wars, and regrettably, most of them were uncovered during activities linked with construction work and not during planned archaeological work.

The graves at site BP 009 had a north-west-southeast orientation. The graves of two women and six men were unearthed, no graves of children were found. We looked for possible parts of the cemetery in the area of the graves over a territory of 3000 m² within the track but found no more graves. Based on the grave goods, the cemetery dates from between the end of the 10th and the middle of the 11th century.

koponyasérülést érdemes külön megemlíteni, amely leginkább egy olyan nagyterületű sebre emlékeztet, amelyet gyógyulásakor nem fedett bőr. Primer taxonómiai szempontból a népesség europid. A koponyaforma alapján egy sír – amely hosszú keskeny agykoponyájú – kivételével a rövid és széles agykoponya a jellemző. A természetük a történeti korokban tapasztalt testmagasságnál némiképp magasabb, zömmel nagyközepes volt (BERNERT 2009).

BP 001 lelőhely

A BP 001-es lelőhely az 5-ös út és az M5 autópálya közötti területen, közvetlenül az Ócsai (5-ös) útról az új nyomvonalszakaszra vezető felhajtónál található. A kizárólagos terület délkeleti felében feltárt árkokból (2. kép) avar kori kerámiatöredékek és állatsontok kerültek elő. A leletanyag tanúsága szerint a lelőhely a 7-9. századra keltezhető. (B. Z.)

Zsolt Bernert carried out an anthropological analysis of the graves: a number of non-lethal pathological deformations could be observed on the bones. Only a skull injury on a man deserves special mention. It is reminiscent of an extensive wound that was not covered with skin during the healing process. The population was Europid from a primary taxonomical point of view. All but one of the skulls have a long and narrow cranium. The different cranium is short and broad. Their stature was slightly higher than heights observed in historical Periods: it may generally be described as high to medium high (BERNERT 2009).

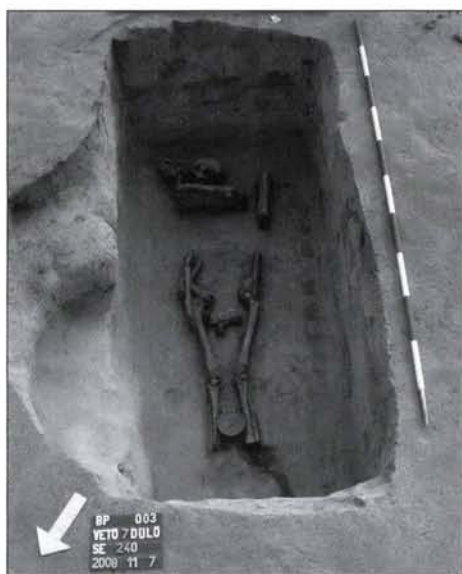
Site BP 001

Site BP 001 is located on a territory between route 5 and the M5 motorway next to the exit from Ócsa road (route 5) to the new track. Shards and animal bones from the Avar Period (Fig. 2) were found in the ditch opened in the southeast part of the

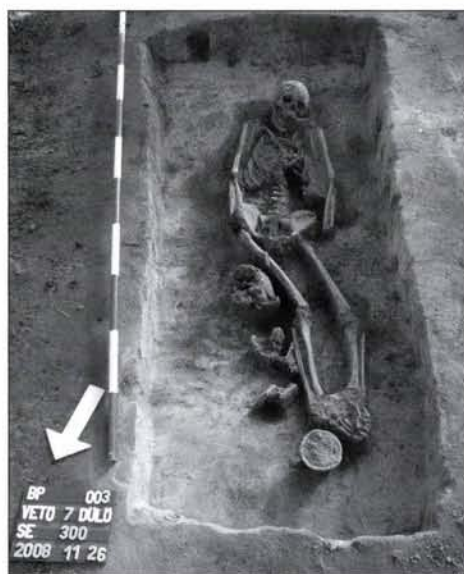

3. kép: A BP 002-003-as lelőhely légifotója (Fotó: Cívartan Bt.)

Fig 3: Aerial photo of sites BP 002-003 (Photo: Cívartan Bt.)

4. kép: Bolygatott sír rablóaknával (BP 002-003)
Fig 4: Robbed grave with the robber's shaft (BP 002-003)

5. kép: Felnőtt nő váza csecsemővel (BP 002-003)
Fig 5: Skeleton of an adult woman and a baby (BP 002-003)

Bp 002-003. lelőhely, Vető VII. dűlő (Hrsz.: 196273/2, 196277/2-3)

2008. október 1. és november 30. között kezdtük el az M0 déli szektor 002-003-as lelőhely feltárását, a 26+550-26+700 km szelvények által határolt területen. A 2001-es terepbejárás során dokumentált 002. és 003. lelőhelyről már a humuszolás során kiderült, hogy összefüggő egységet képeznek. A lelőhely Budapest közigazgatási határán, az Ócsai úttól északkeletre, két egykori patakmeder által határolt dombháton húzódik. A gépi humuszolást 2008 szeptemberében kezdtük meg, míg az objektumok bontását októberben. November végéig több mint egy hektáron 400 objektumot tártunk fel.

Az ásás során két régészeti korszak leletanyaga került elő: a nyomvonal keleti felén középkori településrészlet, a lelőhely közepén – egy északnyugat–délkeleti dombháton – császárkori temetőt tártunk fel

appropriated territory. The find material dates the site from the AD 7th-9th centuries. (Z.B.)

Site Bp 002-003, Vető VII dűlő (Lrn.: 196273/2, 196277/2-3)

The excavation of site no. 002-003 in the southern sector of the M0 motorway was started on the territory bordered by sectors 26+550-26+700 km between October 1 and November 30, 2008. Sites 002 and 003 were separately documented during field survey in 2001, yet they appeared to form a coherent unit when the humus was removed. The site can be found on a hilltop bordered by two former streamlet beds northeast of the road to Ócsa, on the administrative border of Budapest. The mechanical removal of the humus began in September 2008, while the first features were cleaned in October. Four hundred features were unearthed on more than one

(3. kép). Az északnyugati szakaszon, a szondázó ásatás során 3-5. századi telep objektumait dokumentáltuk földben, amelynek feltárására 2009-ben lesz lehetőségünk.

Császárkori temető

A lelőhely az 1971 és 1987 között feltárt 270 síros Péceli úti temető után a második legnagyobb kiterjedésű ismert temető Budapest területén (NAGY 1996, 21). A Péceli úti temetőhöz tartozó település is előkerült (KOROM 2006), a Vető-dűlői lelőhely esetében azonban, a 2008-ban feltárt csekély számú telepobjektumok miatt, a telep és a temető kronológiai kapcsolata nem derült fény.

2008 során összesen 56 sír került elő, közülük huszonhetet övezett kör alakú árok. A körárkos sírok észak-északkelet – dél-délnyugati irányú sírsorba rendeződtek, a jelöletlen sírok többségét a temető nyugati szélén találtuk. 34 sírt kiraboltak, ez a nagyarányú rablottság a korszak általános jellemzője. A 27 árokkeretes sírból csak négy volt bolygatatlan, közülük egy melléklet nélküli volt, egy másikba három halottat temettek. Ezzel szemben a 29 jelöletlen sír közül 18 volt érintetlen, azonban többségük csak 1-1 edényt tartalmazott. Vagyis a „szegényebb” sírok ritkábban estek sírrablás áldozatává. A fentiek alapján elképzelhető, hogy az árkokkal kerített sírokba rangosabb embereket temethettek. Sok esetben a rablás – a megbolygatott, összefüggő vázsontok alapján – nem sokkal a temetés után történhetett. A sírokra oldalirányból ráásott rablógödröt két esetben dokumentáltunk (4. kép), leggyakrabban a teljes sírra ráásott, vagy a fejre és a mellkasi részre irányuló rablóaknát figyeltünk meg.

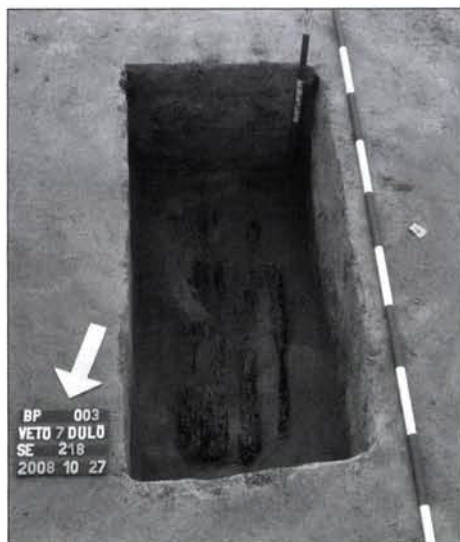
A temető keleti szélén húzódó dombháton hat körárkot és öt jelöletlen sírt bon-

hundred hectares by the end of November.

The find materials of two archaeological Periods were discovered: part of a medieval settlement was found in the eastern part of the track and an Imperial Period cemetery was unearthed on a northwest-southeast oriented hilltop in the center of the site (Fig. 3). The features from an AD 3rd-5th century settlement were documented in spots in the northwest zone during the test excavation which will be unearthed in 2009.

Imperial Period cemetery

The site is the second largest cemetery in the territory of Budapest after the Péceli Road cemetery comprising 270 graves unearthed between 1971 and 1987 (NAGY 1996, 21). The settlement associated with the latter cemetery was also found (KOROM 2006) although the chronological

6. kép: Koporsómaradványok gyermek sírből (BP 002-003)

Fig 6: Coffin remains from the grave of a child (BP 002-003)

7. kép: Válogatás a BP 002-003 lelőhely
sírjainak leletanyagából

Fig. 7: Selection from the find material of the
graves of site BP 002-003

tottunk ki, itt többszörös szuperpozíciót dokumentáltunk. A legkésőbbi – teljesen kirabolt, leletanyagot nem tartalmazó sírt kerítő – körárok négy aknasírt és egy árokkeretet bolygatott.

A körárkok nagyon kevés leletanyagot tartalmaztak, pár állatsont és kerámia-töredék került elő belőlük. Az árokkeretek nagyjából egységes méretűek, külső átmérőjük átlagosan 5-7 m, szélességük és mélységük viszont igen tág határok között mozgott. Az árkok déli, délkeleti oldalán bejáratot hagytak a fej felől, melyek szélessége 17-150 cm között mozgott.

A sírok többsége lekerekített sarkú téglalap alakú, délkelet-északnyugati tengelyű aknasír, melynek mérete 70-150×200-280 cm körüli volt (két esetben dokumentáltunk ennél jóval nagyobb sírgödröt). A sírokba általában egy halottat temettek. Kivételt jelentett a temető keleti szélén

connection between the settlement and the cemetery could not be demonstrated in the Vető-dűlő site unearthed in 2008 because of the low number of the settlement features.

In 2008, 56 graves were unearthed of which 27 were surrounded with circular ditches. The graves with circular ditches were arranged in north-northwest – south-southwest oriented grave rows. The majority of the unmarked graves were found at the western edge of the cemetery. Thirty-four graves had been robbed: the high proportion of disturbed graves was generally characteristic of the Period. Only four of the 27 graves with circular ditches were undisturbed: one contained no grave goods, while three bodies were buried in another one grave. In contrast, 18 of the 29 unmarked graves were undisturbed, but most of them contained only a single vessel. This suggests that the “poorer” graves were less frequently violated. Higher ranking people seem to have been buried in the graves with circular ditches. In many cases, the graves were robbed soon after the funeral based on the disturbed yet connected skeletal bones. In two graves, the robbers’ pits opened from the sides of the graves (Fig. 4) although most of the robber shafts covered the entire grave or were aimed at the head and the chest area.

Six circular ditches and five unmarked graves were uncovered on the hilltop at the eastern edge of the cemetery where a multiple superposition could be documented. The latest circular ditch, which was completely robbed with no finds remaining, disturbed four grave shafts and a circular ditch.

The circular ditches contained very few finds: a couple of animal bones and shards.

feltárt dupla, egy hármás és a délkeleti szélén egy csecsemővel eltemetett felnőtt nő sírja (5. kép). A halottakat hanyatt fekvő, nyújtott helyzetben helyezték a sírba. Koporsó használatra a hat sírban megfigyelt koporsókapcsokon kívül három sírban dokumentált koporsódeszkák maradványai utaltak (6. kép).

A temető nagyfokú rablottsága ellenére aránylag gazdag volt, mindössze hét melléklet nélküli sírt dokumentáltunk. 23 sírba a túlvilági úttravalót – császárkori barbár szokás szerint (KULCSÁR, 1998, 67) – a láb mellé helyezték, kis méretű, korongolt sírkerámiákba. Leggyakrabban előkerülő viseleti tárgy a fibula (mindkét nem által használva), amelyből általában 1-1 darabot mellékeltek (KULCSÁR, 1998, 52–53). A temető tíz sírjából hatban figyeltük meg viseleti helyének megfelelően, a mellkas környékén.

Az egytagú, aláhajlított lábú fibulák alapján a temető legkorábbi fázisa a 3. századra datálható, záródása pedig a szemcsés kerámia és a csontfésűk alapján a 4. század végére – az 5. század elejére tehető (7. kép).

The ditch outline generally had uniform measurements: the exterior diameter was 5-7 m on average, but the depths ranged between broad limits. An entrance was left by the head at the southern, south-eastern side of the ditch, the width of which ranged between 17 cm and 150 cm.

The majority of the graves were oblong shaft graves with rounded corners and southeast-northwest oriented axes. The measurements ranged between 70-150×200-280 cm. Only two shafts were much larger. Only one person was generally buried in each shaft. The exceptions were a double and a triple grave at the eastern edge of the cemetery and the grave of an adult woman buried with a baby at its southeastern edge (Fig. 5). The dead were laid in the grave on their backs in an extended position. Iron cramps in six graves and coffin planks in three graves attested to the use of coffins (Fig. 6).

Despite the frequent grave robbing, the cemetery was relatively rich: only seven graves lacked grave goods. In grave no. 23, the goods given to the deceased for the other world were placed by the legs

8. kép: Császárkori sírt metsző Árpád-kori árok (BP 002-003)
Fig 8: Arpad Period ditch intersecting an Imperial Period grave (BP 002-003)

9. kép: Kemence az egyik Árpád-kori házban (BP 002-003)

Fig 9: Oven in an Arpad Period house (BP 002-003)

A temető több temetkezését két északkelet–délnyugati tengelyű és két észak–északnyugat – dél–délkeleti tengelyű Árpád-kori árok bolygatta (8. kép). Egy körárok nál 5. századi beásást dokumentáltunk, többnél Árpád-kori bolygatást figyeltünk meg. A temető területén feltárt gödrök és árkok nagy része leletanyagot nem tartalmazott, a keltezhető Árpád-koriakra is a leletszegénység jellemző.

A 2008-as kutatás alapján a temető keleti és nyugati szélé lehatárolható, délen a nyomvonalon túl nyúlik. Északon biztosan folytatódik a 002-es lelőhelyet kelet–nyugati irányban átszelő erdősáv alatt is. Ennek megkutatására 2009-ben lesz lehetőségünk. (K. A.)

Árpád-kori falu

A terület keleti részén, néhány korábbra datált beásástól eltekintve, Árpád-kori objektumok kerültek elő. A feltárási munkálatok 2008-ban kisebb intenzitással folytak ezen a részen, a teljes terület feltárását 2009-ben tervezzük.

Itt eddig nyolc földbe mélyített házat, három szabadon álló kemencét, több ár-

(KULCSÁR, 1998, 67) – according to Imperial Period barbarian customs – in small wheel-thrown grave vessels. The most common articles of wear were brooches (at both sexes). One brooch was generally put in a grave (KULCSÁR, 1998, 52-53), and in six graves out of ten, it was observed in the chest region where it had originally been worn.

The single-piece brooches with bent back feet date the earliest phase of the cemetery to the AD 3rd century, while the grainy ceramics and the antler combs date the end of the cemetery's use to the end of the AD 4th century and the beginning of the AD 5th century (Fig. 7).

A number of burials were disturbed by two northeast – southwest oriented and two north-northwest – south-southeast running Arpad Period ditches (Fig. 8). A pit from the AD 5th century was found by a circular ditch while a few circular ditches were disturbed in the Arpad Period. Most of the pits and ditches uncovered in the cemetery contained no finds. Only a few finds were characteristic of ones from the Arpad Period.

kot, és gödröt tártunk fel. Az Árpád-kori objektumok között két periódus különíthető el (10. kép).

Az első periódushoz két négyzetes alaprajzú ház (SE-1014, SE-1055) tartozik. A két szembenálló oldalfal közepén 1-2 cölöplyukat ástak le, úgy, hogy részben az oldalfalba vájták be azokat. Valószínűsíthetjük, hogy sarkában kőkemence lehetett, bár kő csak elszórtan került elő a ház betöltéséből, meglétére a sarokban a padlón található vöröses elszíneződés utal. Az objektumokból előkerülő hullámvonalköteg díszítésű kerámia alapján a 10-11. századra datálhatjuk. A házakhoz korszakban egyező egyéb objektumok kis számban kerültek elő, azok is inkább a domb magasabb részein, az épületektől délre húzódtak.

Nagyobb számban képviseltették magukat a 12-13. századi objektumok. Öt félig földbe mélyített ház került elő, sarkukban legtöbb esetben felmenő falú kemencével.

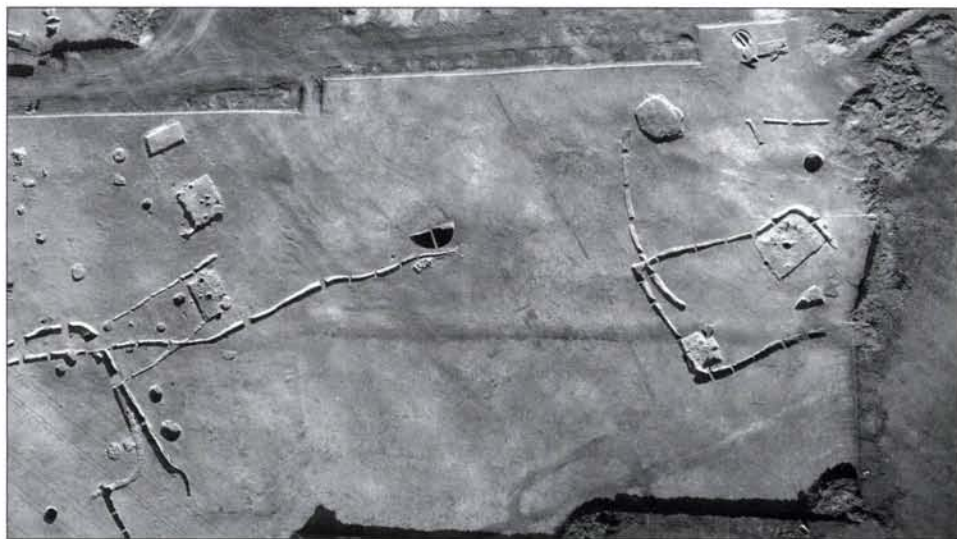
The eastern and the western borders of the cemetery could be identified during investigations in 2008, while in the south it extended beyond the track. It certainly continues under the forest band that crosses site 002 in an east-west direction which will be investigated in 2009. (A. K.)

Arpad Period village

Disregarding a few earlier pits, Arpad Period features were uncovered in the eastern part of the territory. The excavations were less intensive here in 2008; the complete excavation is planned for 2009.

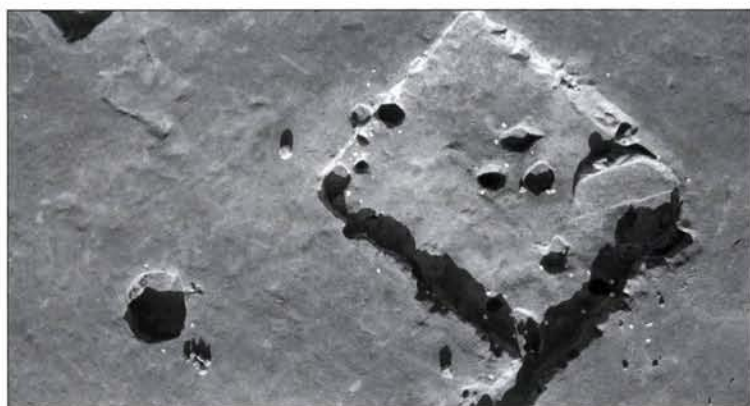
Eight semi-subterranean houses, three outdoor ovens, a number of ditches and pits have been uncovered. Two Periods can be distinguished among the Arpad Period features (Fig. 10).

Two square houses come from the first phase (SE-1014, SE-1055). One or two postholes were dug into the middle of the two opposite sides, which were partly

10. kép: Légifotón az Árpád-kori objektumok (BP 002-003, fotó: Cívertan Bt.)

Fig 10: Arpad Period features in an aerial photo (BP 002-003, photo by Cívertan Bt.)

11. kép: Árpád-kori ház légifotója (BP 002-003, fotó: Civertan Bt.)

Fig 11: Aerial photo of an Arpad Period house (BP 002-003, photo by Civertan Bt.)

1. (SE-158): Tájolása kelet–nyugati irányú volt. Bontásakor több helyen kemény, világossárga agyagtömböt találtunk (kb. 20×45 és 30×60 cm) a padlószint felett néhány cm-rel. A házban belül a keleti végénél egy mélyebb gödröt figyelhettünk meg. A hossz tengelyben három cölöplyuk került elő. A házhoz délkeletről egy ún. „nyél” tartozott, mely dél felé húzódott, a házhoz csatlakozó részén szűkebb, míg kifelé szélesedő volt. Kemencéje az északkeleti sarkában volt. Felmenő falai roncsolt állapotban kerültek elő. Szája délnyugat felé nézett, előtte egy félköríves, kemény, agyagos felületet figyeltünk meg. A szája előtti letapasztásban csigavonaldíszes kerámiatöredékeket, míg a kemence belső átégett felülete alatt rétiméző alapot találtunk (9. kép). A kemence előterében a letapasztás mindössze 3–6 cm vastag volt. A ház leletanyaga kevés állatcsont, kis mennyiségű csigavonaldíszes kerámiatöredék, és egy faragott, csiszolt kő volt.

2. (SE-1001): Tájolása kelet–nyugati irányú volt. A kemence az északkeleti sarokban helyezkedett el, ahol szája előtt a padló vörösre égett. Felmenő fala 35 cm magasan megmaradt. Sütőfelületének egy negyede nagyon rossz, töredezett állapotban került

sunk into the walls. There was probably a stone oven in the corner based to the reddish discoloration on the floor, although only a few scattered stones were found in the house fills of the house. The ceramics found in the houses, ornamented with bunches of wavy lines, date the features from the 10th–11th centuries. Only a few other chronologically matching features were found, mostly on the higher parts of the hill farther from the houses to the south.

There were more features from the 12th–13th centuries. Five semi-subterranean houses were found, most of them with corner ovens with vertical walls.

1. (SE-158) The site has an east–west orientation. Hard, light yellow, clay blocks were found in several places (about 20×45 cm and 30×60 cm) a few cm above the floor level. A deep pit was observed inside the house at the eastern end. Three postholes were uncovered along the longitudinal axis. A so-called “shank” came from the house lying in the southeast, which extended towards the south. It was narrower where it joined the house and widened outwards. The oven stood in the north-eastern corner. Its vertical walls were damaged. The mouth of the oven opened

elő. Ennek elbontása után a felmenő fal indításától több apró kerámiatöredék került elő. A ház hossz tengelyében három közepes méretű cölöplyuk volt, míg belül elszórtan, számos kisebb sekély beásást figyeltünk meg. A házhoz délkeletről itt is egy „nyél” kapcsolódott, mely a vége irányába emelkedett. Szája előtt több agyagkupacot találtunk. A ház leletanyaga malomkő, fennékbélyeges aljtöredék, 12. századi kerámia és állatesont volt (11. kép).

3. (SE-1047): Kisméretű ház, melyet déli és keleti oldalán árok (SE-1021) vágott át. Kemencéje az északnyugati sarokban helyezkedett el, (SE-79) ovális alakú, kisméretű, sütőlapja egyrétegű, jó állapotú volt, kerámiatapasztást nem találtunk benne. Szája kelet felé nézett, boltozati felmenő fala alacsonyan (8-10 cm) megmaradt. Az építmény padlójába bemélyülő oszlopnyoma nem került elő, egyedül az északi oldalon figyeltünk meg egy sekélyebb, kisméretű beásást. A ház leletanyaga 12. század kerámia és állatesont volt.

to the southwest, and a semicircular, hard, clayey surface was observed in front of it. The plastering in front of the mouth contained shards with spiral motifs, while the foundation of the burned baking surface was made from limestone (Fig. 9). The plastering in area in front of the oven was only 3-6 cm thick. The find material of the house consisted of a few animal bones, a small number of shards with spiral motifs and a carved, polished stone.

2. (SE-1001) The house was oriented east-west. The oven stood in the north-eastern corner. The floor in front of its mouth was burned to a red color. Its vertical walls were preserved to a height of 35 cm. One quarter of the baking surface was found in a very damaged, fractured condition. After it had been cleared, numerous small shards appeared at the start of the vertical wall. Three medium-large postholes were dug along the longitudinal axis of the house, and numerous smaller and shallow pits were scattered inside

12. kép: A deszkabélelésű épület (SE-1083)
Fig 12: Building with interior plank covering (SE-1083)

4. (SE-1083): Az észak–déli tájolású ház érdekessége, hogy oldalfalai mentén vékony árkok húzódtak. Kemencéje az északnyugati sarokban helyezkedhetett el, a padló ezen a területen kismértékben átégett volt. Feltehetően kőkemence állhatott a házban, amelynek omladéka a feltárás során előkerült. A padlót letapasztották. A házban belül több cölöplyukat találtunk a gerendázat árkát is megszakítva, míg kívül, minden oldalon 2-3 cölöplyuk helyezkedett el. Ezek alapján feltételezhetjük, hogy az épületet deszkákkal bélelték ki. Leletanyaga cserépbográcsok peremtöredékei és csigavonaldíszes kerámia, valamint egy II. István denár volt (12. kép).

5. (SE-1084): Észak–déli tájolású ház, melynek északi és nyugati oldalánál árok (SE 1021) futott végig. Padlója agyaggal volt letapasztva, ennek közepén egy lókoponyát, egy ép, egész tojást és edénytöredéket találtunk. Az észak–déli hossz tengely közepén kettő, míg a déli oldalon egy nagyméretű cölöplyukat figyelhattunk meg. Ugyancsak a déli oldalon, ennek közepén, egy nagyobb és a többinél lényegesebb mélyebb, L alakú beásás volt megfigyelhető.

Még egy esetben került elő földbe mélyített ház, melynek a bontását épp csak meg tudtuk kezdeni; befejezése 2009-ben várható.

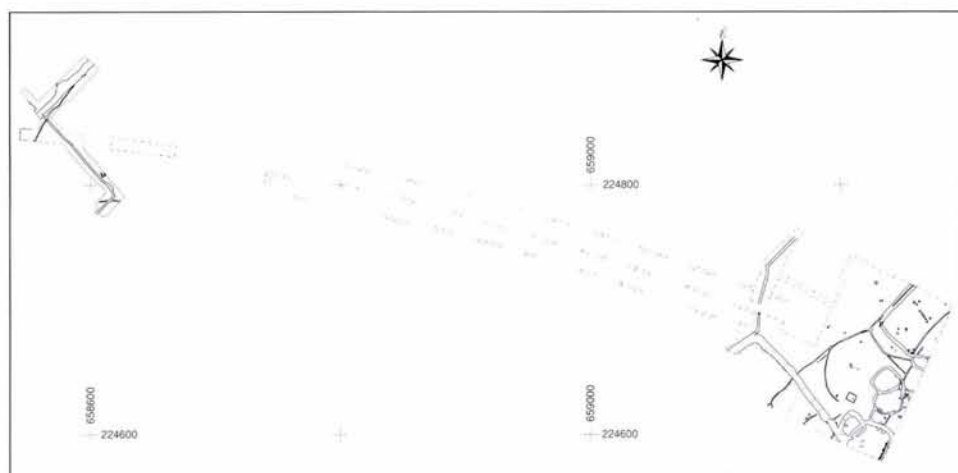
A második periódushoz tartozó házak két csoportra oszthatók. Az első csoportba a terület nyugatabbi részén levő téglalap alaprajzú, hasonló méretű és szerkezetű, nyeles házak tartoznak, a másodikba pedig a terület keleti részén található, különböző tájolású árkokkal szuperpozíciót alkotó épületek. A terület egyéb, 12-13. századi objektumcsoportjához tartozik a négy szabadon álló kemence és számos Árpád-kori árok.

the house. A “shank” was attached to this house and also from the southeast which rose toward its end. A few clay heaps were found in front of its mouth. The find material of the house contained a millstone, a stamped base fragment, 12th century shards and animal bones (Fig. 11).

3. (SE-1047) This structure was a small house intersected by a ditch (SE-1021) on its southern and the eastern sides. The oven stood in the northwestern corner (SE-79). The small, oval, well-preserved, single layer baking surface was without shards. The mouth opened to the east. Only a short segment of the vertical wall was preserved (8-10 cm). No traces of the posts sunk into the floor of the building were found and only a shallow pit could be observed on its northern side. The finds found in the house were 12th century shards and animal bones.

4. (SE-1083) One interesting feature of the north-south oriented house is that narrow ditches ran along the sides. The oven stood in the north-western corner where the floor was slightly burned. This probably marks the stop of a stone oven, the debris of which was found during cleaning of the house. The floor was daubed. Several postholes were found inside the house, which even crossed the trench for the beams. Two to three postholes were found on all outer sides the house. This suggests that the interior walls of the building had been covered with planks. The find material is composed of rim fragments of clay cauldrons, shards with spiral motifs and a denar of Stephen II (Fig. 12).

5. (SE-1084) This north-south oriented house had a ditch (SE 1021) running along its northern and the western sides. The floor was daubed with clay, and a horse skull, a whole and intact egg and

13. kép: Az ásatási terület helyszínrajza

Fig 13: Complex, summary map of the excavation territory

Megfigyelésünk alapján a falu kiterjedése a nyomvonal területén, keleti irányba, a patak felé tovább húzódik. (T. Gy.)

BP 006. lelőhely (Hrsz.: 196294/55-56, 196295/3, 196296/2-4, 196319/2-4, 196320/2-3, 169321/2, 196330/5, 9, 196296/2, 4)

2008. szeptember 8. és október 1. közötti próbafeltárás során, a 006. lelőhelynek nevezett 770 m hosszú, 130 m széles leendő autópálya szakasz tengelyvonalában szelvények létesítésével igyekeztünk megállapítani a terület régészeti lefedettségét. 50 m-es megszakításokkal összesen négy 50×10 m-es (1-4. szelvény), és huszonnyolc 2×20 m-es (5-32. szelvény) szelvényt húztunk, melynek során két zónában tapasztaltuk a régészeti jelenségeket. A 006/1. lelőhely a terület nyugati szélén húzott 1. szelvény alapján, míg a 006/2. lelőhely az ellentétes, keleti oldalon a 4. és 7. szelvények alapján körvonalazódott. Ebből kifolyólag az október 1-i NIF Zrt.-vel folytatott helyszíni megbeszélés alapján, ezen a régészetileg érintett két területen

shards were found at its center. Two postholes were uncovered in the middle of the north-south longitudinal axis and a large posthole was found on its southern side. A large and a extremely deep L-shaped pit was also observed on the southern side at its mid-point.

Yet another semi-subterranean house was found but work on its recovery has not been completed. This will be a task for 2009.

The houses from the second Period can be divided into two groups. Oblong houses with similar structures and measurements with shanks in the westernmost part of the territory belong to the first group, while the other group contains buildings in superimposed on ditches with diverse orientations in the eastern part of the territory. Four outdoor ovens and several Arpad Period ditches belong to the feature group from the 12th-13th centuries on the territory.

It could be observed that the village extends farther to the east within the motorway sector in the direction of the streamlet. (Gy. T.)

a szondázó próbafeltárás megelőző feltárásá módosult, amelynek értelmében a nyomvonal teljes szélességében felületet nyitottunk a viszonylag elszórtan, ritkásan elhelyezkedő régészeti jelenségek sávját követve. Az általunk így módon átvizsgált terület a 006/1. lelőhelyen 2000 m², a 006/2. lelőhelyen 12.235 m², azaz összesen 14.235 m²-t foglalt magában.

A 006/1. lelőhelyen négy egymást metsző árkot tártunk fel: egy északnyugat-délkeleti irányút, melyet északnyugati szakaszán két, egymással párhuzamos észak-északkelet – dél-délnyugati irányú, délkeleti részén pedig egy északkelet-

Site BP 006 (Lrn: 196294/55-56, 196295/3, 196296/2-4, 196319/2-4, 196320/2-3, 169321/2, 196330/5, 9, 196296/2, 4)

The archaeological coverage of the territory was tested with trenches cut along the axis of the 770 m long and 130 wide sector of the future motorway called site no. 006 during the test excavation between September 8 and October 1, 2008. Four 50×10 m (nos. 1-4) and twenty-eight 2×20 m (nos. 5-32) trenches were opened with 50 m gaps between them; archaeological phenomena were contained in two zones. Based on what was found in trench 11, site no. 006/1 was located at the western

14. kép: Légifotó a 006/2. lelőhelyről (a fotót a Digitalis Kft. készítette)
Fig 14: Aerial photo of site 006/2 (photo by Digitalis Kft.)

15. kép: Félig földbemélyített császárkori ház (SE 58)
Fig 15: Semi-subterranean Imperial Period house (SE 58)

16. kép: Kemence
és hamuzógödre
(SE 37, 44, 55)
Fig 16: Oven and
its ash pit (SE 37,
44, 55)

délnyugati irányú keresztezett. Ez utóbbi árok legfelső homogén sötétbarna rétegéből, egy helyre koncentrálódva, középkori edénytörödékek kerültek elő. Nem messze, ugyanettől az ároktól délkeletre, egy kerek, patiesos betöltésű gödrt találtunk. A lelet- és objektumszegénység nem indokolta a további kutatást ezen a területen.

A 006/2. lelőhely feltárása több eredményt hozott (13-14. kép). A leletanyag alapján a császárkorra datálható vízelvezető rendszereket, településre utaló nyomokat, és egy magányos sírt találtunk. A régészeti objektumok többsége kézzel formált házikerámiát és szürke korongolt edénytörödékeket tartalmazott. Megemlítendő még egy 2. század második feléből származó *terra sigillata* töredék.

A régészeti jelenségek közötti legnagyobb figyelmet az egymással érintkező két körárból (délkeleti és északnyugati) álló rendszer kapta, amelyekből további, déli, keleti és nyugati irányba haladó árkok csatlakoztak le. Mindkét körárok 20-20 m átmérőjű területet zárt be, jelentősebb objektumok nélkül, csekély császárkori leletanyaggal. Kibontásuk során, az aljuk-

edge of the territory, while site no. 006/2 was outlined on the opposite eastern site in trenches 4 and 7. As a consequence of these results, the test excavation was transformed into an investment-led excavation of the two archaeologically relevant territories after discussion with the NIF Zrt. on October 1. The surface was opened across the entire width of the track following the band of scattered archaeological phenomena. The investigated territories measured 2000 m² at site 006/1 and 12,235 m² at site 006/2: a total of 14,235 m².

Four intersecting ditches were observed at site no 006/1: one ran in a northwest-southeast direction, and was crossed by two parallel north-northeast – south-southwest running ditches in its north-western part, and a northeast-southwest running ditch in the southeaster sector. A cluster of medieval shards was found in the uppermost, uniformly dark brown layer of the last ditch. A round pit filled with daub was found not far from here southeast of the ditch. The scarcity of the finds and the features did not justify further investigations on this territory.

ban nagyjából párhuzamosan futó, 2-4, eltérő szélességű és mélységű, többnyire teknős falú és aljú, egymástól alacsony padkakkal elkülönülő kisebb árkokat tártunk fel, amelyek többszöri megújítás nyomait mutatták. Mindkét körárok keleti szélénél lecsatlakozó, majd egymással újra összefutó, ill. megszűnő árokrészeket fedeztünk fel, melyek alapján elképzelhető, hogy északkeletre egy újabb 20 m átmérőjű körárok húzódott. Ez azonban az engedélyezett nyomvonalunkon kívül esett, ezért feltárása csak részben történhetett meg.

Feltehetően ebbe a rendszerbe tartozott a korábbiaktól délnyugatra feltárt további, szélesebb körárok rész is. Ennek délkeleti vége azonban nem ért össze, a feltja el-eltűnt, a kör belseje pedig egy árokkal volt kettéosztva. Ennek az osztásnak a nyugati felén egy leletanyag nélküli, lekerékített négyszög alakú, rézsűs oldalfalú, egyenetlen aljú objektumot tártunk fel. Ez a feltételezett körárok egy igen széles, észak-északnyugat – dél-délkeleti irányú természetes árokkal zárult.

The excavation of site no. 006/2 was more successful (Figs 13, 14). Drainage systems dated from the Imperial Period based on the finds, settlement traces and an isolated grave were found. The majority of the archaeological features contained hand-made household ceramics and grey, wheel-thrown shards. A Samian ware fragment from the second half of the 2nd century is worth mentioning.

Greatest attention was paid to a system of two touching circular ditches (southeast and northwest) among the archaeological phenomena. Further ditches joined them to the south, the east and the west. Both circular ditches enclosed a territory with a diameter of 20 m. They did not contain significant features and only a poor Imperial Period material was found. When they were cleaned, we found 2-4 more-or-less parallel repeatedly renewed small ditches with different widths and depths, and generally with trough-shaped bottoms and walls, separated from one another by low benches. Ditch sections were uncovered

17. kép: Kutya csontváza egy tárológödörben (SE 54)

Fig 17: Dog skeleton in a storage pit (SE 54)

18. kép: Zsugorított csontvázás sír (SE. 140)
Fig 18: Flexed inhumation burial (SE. 140)

A területen ezeken az árkokon kívül még további, több irányba futó, többször megújított, kisebb-nagyobb, egymásba kapcsolódó árkokból és vízgyűjtő gödrökből álló rendszer részleteit tudtuk feltárni. Mindezek alapján feltételezzük, hogy a császárkor idejében itt élő lakosság a moeszaras terület lecsapolására, vízelvezetésére hozta létre ezeket az árokrendszereket, amelyet időnként karbantartottak, ill. kibővítettek.

Az árkokon kívül, a terület délkeleti felében, három egymáshoz közeli, ugyan-csak a császárkorra datálható, félig földbe mélyített ház nyomát dokumentáltuk. Egy kelet-nyugat irányú árok mindhármát félbevágta, ezért csak részben maradtak meg. A legépebb közülük egy lekerekített téglalap alakú, háromszög formájú padkás kinyúlással (vagy bejárati résszel) ellátott háznyom, északkeleti negyedében hamus,

in both circular ditches, which left them in the east then joined them again or stopped. They imply that another circular ditch with a diameter of 20 m lay to the northeast. This one, however, lay beyond the impacted area and could only partially be unearthed.

The wider circular ditch fragment unearthed southwest of those described above was probably part of the same system. Its southeastern ends did not meet, the discoloration disappeared, and the enclosed area was divided with a ditch. A rounded square feature without finds and with sloping sides and an uneven bottom was found on the western side of the division. A very broad, north-northwest – south-southeast running natural ditch closed off this supposedly circular ditch.

Beside these ditches, the system of several times renewed, interlacing ditches of various sizes and running in diverse directions as well as sumps were unearthed. These features suggest that the people who lived here in the Imperial Period established the ditch system to drain the waterlogged territory. From time to time, this system was maintained and enlarged.

In the southeastern part of the territory, traces of three closely built semi-subterranean houses were documented outside the ditches, also from the Imperial Period. An east-west running ditch intersected all three, so they were not completely preserved. The most intact one was a trace of a rounded oblong house with a triangular bench-shaped elongation (or entrance), an oven with ashes, charcoal and stones in its northeastern quarter and a posthole in each of the south-southeastern and the north - northwestern sides (Fig. 15).

faszenes, köves tűzhellyel, dél–délkeleti és észak–északnyugati oldalán egy-egy cölöplyukkal (15. kép).

A házakon kívül még további kisebb gödröket és cölöplyukakat, továbbá hat nyílt tűzhely paticsos faszenes foltját dokumentálhattuk. Kissé távolabbra pedig két másik kemence és hamuzógödrük került felszínre (16. kép). Leletanyaguk szürke, ill. nyers színű korongolt kerámia, továbbá kézzel formált házi kerámia volt.

A nyomvonal északi felében, a császárkori telephez tartozó, kerek, méhkas alakú gabonátároló vermek is előkerültek (15 darab), amelyek általában több csoportban, vagy sorban helyezkedtek el. Ezekből csupán néhány edénytöredék és állatesont került felszínre. A legutolsó, északnyugati, magában álló kerek, méhkas alakú tárológödör bizonyult a legnagyobb, legmélyebbnek. Figyelmet érdemel továbbá a délebbi csoport egyik tárolóvermében feltárt teljes kutya csontváz (17. kép).

A telepjelenségeken kívül előkerült egy magányos, zsugorított csontvázas sír, mellékletként egy nagyon rossz megtartású vas fibulával (18. kép). (T. Z)

*Bencze Zoltán – Korom Anita –
Terei György – Tézer Zita*

Beside the houses, small pits and post-holes and the discolorations from six open hearths with charcoal and daub were uncovered. Somewhat farther on, two more ovens and their ash pits were found (Fig. 16). The find material comprised grey and raw-colored wheel-thrown ceramics and hand-made household pottery.

Round, beehive-shaped storage pits (15 features) from the Imperial Period settlement were also found in the northern part of the impacted area. These features were generally arranged in clusters or rows. They only contained a few shards and animal bones. The last, solitary round beehive-shaped storage pit in the northwest was the largest and deepest one. The complete skeleton of a dog also deserves attention. It was uncovered in one of the storage pits in the southern cluster (Fig. 17).

Beside the settlement phenomena, an isolated inhumation burial was unearthed with a flexed skeleton. The only piece of grave goods was a very poorly preserved iron brooch (Fig. 18). (Z. T.)

*Zoltán Bencze – Anita Korom –
György Terei – Zita Tézer*

Irodalom/References:

- ALFÖLDY 1963 – Alföldy G.: XX. Ker. Pest-
erzsebet-Soroksár Marx K. úti homokbánya.
BudRég 20 (1963) 545–546. 19. kép
- ANDA 1951 – Anda, T.: Recherches
archéologiques sur la pratique médicale
des Hongrois à l'époque de la conquête du
pays. ActaArchHung 1 (1951) 268–269.
- BENCZE 2003 – Bencze Z.: Budapest,
XXIII. Soroksár határa. Régészeti Kuta-
tások Magyarországon (Archaeological
Investigations in Hungary) 2001. Buda-
pest, (2003) 155.
- BENCZE 2004 Bencze Z.: Szigetszent-
miklós, Laki-hegy, Dunára-dűlő. Régészeti
Kutatások Magyarországon (Archaeological
Investigations in Hungary) 2003. Budapest
(2004) 296.
- BERNERT 2009 – Bernert, Zs.: Anthro-
pological data from the Hungarian Conquest
Period collected from the cemetery
excavated at M0 Highway, site No. 009. An-
nales Historico-Naturales Musei Nationalis
Hungarici 101. Budapest 2009. Sajtó alatt.
- FEHÉR-ÉRY-KRALOVÁNSZKY 1962
– Fehér G. – Éry K. – Kralovánszky A.: A
Közép-Duna-medence magyar honfoglalás-
és kora Árpád-kori sírleletei. Leletka-
taszter. Régészeti Tanulmányok II. Buda-
pest 1962, 25–26.
- HAVASSY–SELMECZI 1992 – Havassy P.
– Selmeczi L. (szerk.), Régészeti kutató-
sok az M0 autópálya nyomvonalán I-II.
BTM műhely 5-6. Budapest 1992.
- HORVÁTH–REMÉNYI-TÓTH 2004
– Horváth L. Reményi L. – Tóth A.: Ré-
gészeti kutatások az M0 autótűt bővíté-
se kapcsán (Archaeological excavations
preceding the widening of highway M0).
Régészeti Kutatások Magyarországon
(Archaeological Investigations in Hunga-
ry) 2003. Budapest (2004) 27–49.
- IRÁSNÉ MELIS 1983 – Irásné Melis K.:
Adatok a Pesti síkság Árpád-kori telepü-
léstörténetéhez. MHB 4. Budapest 1983,
12-15.
- KULCSÁR 1998 – Kulcsár V.: A Kárpát-
medencei szarmaták temetkezési szokásai.
Múzeumi Füzetek 49. Aszód 1998.
- KOROM 2006 – Korom A.: Régészeti
kutatások az M0 körgyűűrű keleti szek-
torának 06. lelőhelyén (Archaeological
investigations at site no. 06 in the eastern
sector of the M0 ring highway). Aqfűz 12
(2006) 181–195.
- NAGY 1996 – Nagy M.: Rákosmente tör-
ténete a római és népvándorlás korban.
In.: Kézdi Nagy G. (szerk.), Évszázadok a
Rákosmentén. Budapest 1996, 20–31.
- NAGY 1973 – Nagy M.: XX. (Soroksár)
Ócsai út. BudRég 23 (1973) 272.

Régészeti kutatások Szigetszentmiklós- Üdülősoron, az M0 autópálya nyomvonalán

(Szigetszentmiklós, M0 autópálya
PM 004-009 lelőhelyek, Hrsz.: PM
004=084/19., PM 005=090/68., PM 006-
007=0162/31., PM008-009=0165/58)

Budapest közigazgatási határától 3 km-re, a Csepel-szigeten, a soroksári Duna-ág partjától 100 m-re, az M0 autót út nyomvonalán, 1988-ban, majd 1989-ben leletmentő ásatásokat folytatott a Budapesti Történeti Múzeum. A régészeti lelőhely, Szigetszentmiklós-Üdülősor, a Duna árteréből kiemelkedő széles dombháton található. Az akkoriban közel 3000 m²-en feltárt területen a java rézkori Ludanice-kultúra, a későrézkori Kosztolác-kultúra, a kora bronzkori Harangedény-Csepel csoport, valamint a késő kelta és Árpád-kori objektumok – hulladékgödrök, házak, és sírok – kerültek napvilágra. Már ekkor megállapítást nyert, hogy a legintenzívebb megtelepedés a kora bronzkor időszakában volt, hiszen a feltárt objektumok kétharmada (közel 150 objektum) a Harangedény-Csepel csoport emlékanyagát képviselte (ENDRŐDI 1992).

2008-ban az M0 autópályává bővítését megelőző feltárások már a nyomvonalszakasszal párhuzamosan folytak, a mintegy 1400 m hosszúságban a bővítendő terület teljes szélességében. A tárgyidőszakban feltárt terület 12420 m² volt. Összesen 846 objektumot regisztráltunk, amelyből 804 került feltárássra hét különböző korú kultúrából. (A lelőhelyek közül a PM 004 teljes feltárása megtörtént. A PM 006. lelőhely kisajátítása még nem történt

Archaeological investigations at Szigetszentmiklós- Üdülősor in the path of the M0 motorway

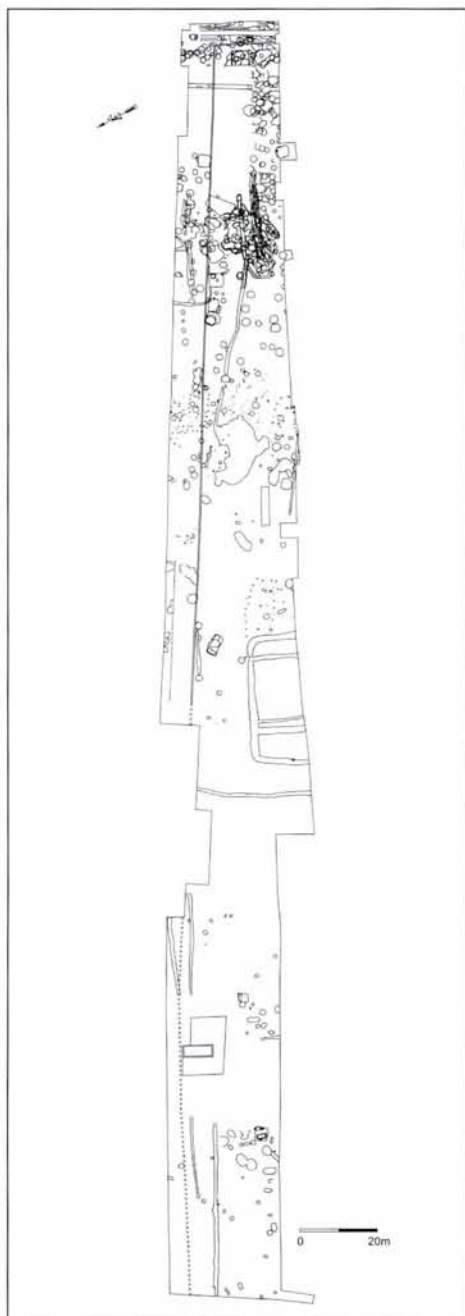
(Szigetszentmiklós, highway M0, sites
nos. PM 004-009, Lrn: PM 004=084/19,
PM 005=090/68, PM 006-007=0162/31,
PM008-009=0165/58)

In 1988 and 1989, the Budapest History Museum conducted rescue excavations in the path of the M0 motorway on Csepel Island, 100 m from the Soroksár branch of the Danube and 3 km from the administrative border of Budapest. The Szigetszentmiklós – Üdülősor archaeological site is located on a broad hilltop emerging from the floodplain of the Danube. Features – refuse pits, houses and graves – of the Middle Copper Age Ludanice culture, the Late Copper Age Kostolac culture, the early Bronze Age Bell Beaker-Csepel group, the late Celtic period and the Árpád Period were uncovered on an excavation territory of nearly 3000 m². It could be determined that the settlement was the most intensively used in the Early Bronze Age, since two thirds of the unearthened features (nearly 150 features) contained the find material of the Bell Beaker-Csepel group (ENDRŐDI 1992).

The excavations in 2008, which preceded the enlargement of the road for the future M0 motorway, which were already underway, parallel to the path over a length of 1400 m and over the entire width of the territory to be enlarged. The surface uncovered this season was 12,420 m² large. In total, 846 features were registered, of which 804 features were unearthened from seven archaeological cultures from differ-

1. kép: Szigetszentmiklós-Üdülősor – az ásatási terület alaprajza
 Fig 1: Szigetszentmiklós-Üdülősor – ground plan of the excavation territory

2. kép: Szigetszentmiklós-Üdülősor – az ásatási terület alaprajza
 Fig 2: Szigetszentmiklós-Üdülősor – ground plan of the excavation territory

ent periods. (Among the sites, PK 004 was completely recovered. The territory of site no. PM 006 has not yet been privatized, while the complete recovery of sites PM 005 and PM 007-009 will be continued in 2009). During the course of the excavations in 2008, settlement features of the early phase of the Nagyrév culture and the Makó culture were also unearthed beside those of the above-mentioned archaeological periods (Fig. 1).

Site no. M0 PM 004-005 (Fig. 2)

Twenty years ago, the most significant result of settlement research was the uncovering of the first house with arched walls of the Bell Beaker-Csepel group. The postholes of a 16 m long and 6 m wide post-structure house with arched walls were found at the eastern edge of the Early Bronze Age settlement, close to the Danube. Fifty-one postholes could be ascribed to the house. Mapping them permitted reconstruction of the structure of the building. The house had a northwest-southeast orientation with the entrance in the south, marked by the absence of a post-hole. The northern and the southern walls were arched. The building had a straight end on the west and an apsidal closing in the east, this latter probably being a later extension (ENDRŐDI 1992, 96–97). The excavations in 1988 and 1989 unearthed an inhumation and an urn grave inside the Early Bronze Age settlement and an inhumation and 12 urn graves as well as a few graves with scatter as ritual in a single cluster about 350 m from the settlement.

Early Bronze Age

The features of the Early Bronze Age settlement were found over a surface of about 11000 m² during the investigation of

3. kép:
Szigetszentmiklós-
Üdülősor – az
ásatási terület
Fig 3:
Szigetszentmiklós-
Üdülősor – the
excavation territory

meg, a PM 005., PM 007-009. lelőhelyek végleges feltárása 2009-ben folytatódik.) A 2008-ban folytatott feltárások során a már említett régészeti korszakok mellett, a Nagyrév-kultúra korai fázisának és a Makó-kultúrának településobjektumai is felszínre kerültek (1. kép).

M0 PM 004-005 lelőhely (2. kép)

A településkutatás 20 évvel ezelőtti legjelentősebb eredménye az akkor első ízben előkerült és a Harangedény-Csepel csoporthoz köthető íves oldalú ház feltárása volt. A kora bronzkori település Dunához közelebb eső keleti szélén kerültek elő, egy 16 m hosszú, 6 m széles íves oldalú, oszlopvázas ház cölöplyukai. A házhoz összesen 51 cölöplyuk tartozott, amelyekből az építmény szerkezete rekonstruálható volt. A ház északnyugat-délkeleti tengelyű, bejárata a déli oldalon volt, melyet egy cölöplyuk hiánya jelzett. Az északi és déli oldal íves kiképzésű, nyugaton egyenes a záródás, míg a keleti oldal apszisos, amely feltételezhetően egy későbbi toldás eredménye (ENDRŐDI 1992, 96-97). Az

the archaeological site preceding the enlargement of the M0 motorway in 2008, of which the cemetery occupied about 2000 m². Of the 804 features recovered, 617 came from the Early Bronze Age including six features with finds from the early phase of the Nagyrév culture and three features with finds characteristic of the Makó culture. Together with the features discovered in 1988-1989, a total of 767 Bell Beaker-Csepel group features were found. The total surface of the Early Bronze Age settlement uncovered thus far measures about 14000 m² (Fig. 3). (The density of the settlement features is slightly lower than observed at the Budapest-Albertfalva settlement of the Bell Beaker-Csepel group, unearthed in 2001-2002. At this site, 1500 features were brought to light over a surface of 11000 m².)

Regarding the geomorphology of the site, a 1-2 m thick floodplain limy loam covers the fluvial sand subsoil. It ends in a steeply undercut rim towards the Danube. The broad hilltop emerging over the floodplain was already suitable for settlement

1988-89-es feltárások során a kora bronzkori telepen egy csontvázas és egy urnás sír, míg a teleptől mintegy 350 m-re egy sírcsoportban egy csontvázas és 12 urnás, kisebb részben szórthamvasztásos sír került napvilágra.

Kora bronzkor

2008-ban az M0 autótút szélesítését megelőzően a régészeti lelőhely további kutatása során a kora bronzkori település objektumai kb. 11000 m²-en kerültek elő, melyből a feltárt temető alapterülete cca. 2000 m². A lelőhelyen feltárt 804 objektum közül 617 bizonyult kora bronzkori-nak, amelyből hat a Nagyrév-kultúra korai fázisának, három pedig a Makó-kultúra leletanyagát tartalmazta. A Harangedény-Csepel csoport feltárt objektumainak száma az 1988-89-es feltárással együtt 767. A kora bronzkori telep eddig feltárt összterülete cca. 14000 m² (3. kép). (A település objektumainak sűrűsége kissé alacsonyabb a 2001-2002-ben feltárt Budapest-Albertfalva Harangedény-Csepel csoport tele-

in prehistoric times. Ferenc Schweitzer noted that the Early Bronze Age settlement was located in a lower area of Csepel Island (96-106 m a.s.l.) during a previous palaeogeographical analysis of the site so that only high floods would have been able to inundate the Ancient Holocene floodplain level. As a consequence of structural movements and climatic changes, the Ancient Holocene Danube cut 2-3 m deep beds and the shallow branches of the river enclosed small islands (SCHWEITZER 1992). The Szigetszentmiklós-Üdülősor site on Csepel Island was located on such an island. An approximately 40 m wide bed filled with compact sedimentary loam was identified at the western edge of the Early Bronze Age settlement.

As had been anticipated, postholes of six more post-structure houses with arched sides, arranged on west-northwest and east-southeast axes, were found during the excavation. These remains permitted reconstruction of whole and partial buildings (Fig. 4). The houses were located

4. kép: Kora bronzkori oszlopvázas ház cölöplyukai
Fig 4: Postholes of an Early Bronze Age post-structure house

5. kép: Harangedény-
Csepel csoport, 776,
számú szimbolikus
sír

Fig. 5: Symbolic grave
no. 776 of the Bell
Beaker-Csepel group

pénél, ahol 11000 m²-en 1500 objektum került felszínre.)

Lelőhelyünk területének geomorfológiájára jellemző, hogy a folyami homokból álló anyagát ártéri meszes iszap emeli meg 1-2 m vastagságban. A Duna felé meredek alámosott peremmel végződik. Az ártérből kiemelkedő széles dombhát már az őskorban alkalmas volt megtelepedésre. A régészeti lelőhely ősföldrajzi vizsgálata során Schweitzer Ferenc korábban megállapította, hogy a kora bronzkori település a Csepel-sziget alacsonyabb (90-106 m) tengerszint feletti magasságú térszínén helyezkedik el, így az óholocén időszaki ártéri szintet csak a legmagasabb árvíz öntötte el. A szerkezeti mozgások, és az óholocén időszaki klímaingadozások hatására a Duna a II/A teraszfelszínbe 2-3 m mélységű medreket vájt, a folyó sekély mellékágai több kisebb szigetet fogtak közre (SCHWEITZER 1992). A Csepel-szigeten a Szigetszentmiklós-Üdülősor lelőhely is több hasonló módon kialakult kisebb szigeten helyezkedett el. A kora

in a band at the centre of the unearthed territory, somewhat farther from the Danube and the house uncovered in 1988. The only exception was a large house built the farthest from the Danube by the western edge of the settlement. The house measurements were not uniform. Their lengths ranged between 10 and 16 m and their widths between 4 and 6 m. Two or three storage pits were found inside each house and refuse pits were located around them. House no. 3 could not completely be uncovered as the arched northern wall extended under the concrete road, while the southern arch of house no. 5 was already destroyed by a clay pit in the Early Bronze Age. A Celtic ditch system intersected the western end of house no. 4. The buildings were not contemporary: they were reconstructed and renewed by subsequent generations.

The postholes of the post that supported the purlin of the house were generally erected along the axis of the building while postholes of interior divisions

bronzkori település nyugati szélén egy kb. 40 m széles kötöttebb, üledékes iszappal feltöltődött medret dokumentáltunk.

A feltárás során várakozásainknak megfelelően további hat íves oldalú cölöpszervezetes, oszlopvázaz, nyugat-északnyugat és kelet-délkeleti tengelyű ház cölöplyukai kerültek elő, melyek alapján részben vagy teljesen rekonstruálhatók az építmények (4. kép). A házak a feltárt terület közepén a Dunától és az 1988-ban feltárt háztól távolabb egy sávban helyezkednek el. Kivételt képez egy nagyméretű ház, amely a település nyugati szélén a Dunától legtávolabb található. Méretük nem egységes, hosszúságuk 10-16 m, szélességük 4-6 m között mozog. A házakban két-három tárolóverem, míg körülöttük hulladék-gödörök találhatók. A 3. számú ház teljes feltárása nem volt lehetséges, a ház északi íves oldala betonút alá húzódott, az 5. számú ház déli ívét agyagkitermelő gödör létesítésével a kora bronzkorban megsemmisítették. A 4. számú ház nyugati záródását kelta árokrendszer metszette. Az építmények nem egykorúak, átépítésük, megújításuk több generáció folyamán feltelezhető.

A házak szerkezetére jellemző, hogy a szelemtartó gerendák cölöplyukai a tengelyben helyezkednek el, belső osztásra utaló cölöplyukak az albertfalvai lelőhely 2001-2002-ben feltárt házaihoz (ENDRŐDI 1998, ENDRŐDI-REMÉNYI 2003) hasonlóan itt is megfigyelhetők. Az íves házoldalakra (jelen esetben az északi vagy déli) merőlegesen néhány, általában három-öt cölöplyuk alkotta kerítés (vagy szélfogó) nyoma figyelhető meg a házak bejárata mellett.

Az építéséhez szükséges anyagot – üledékes iszapot és agyagot – elsősorban a Dunához közeli és a település keleti szélén

could be observed similarly to the houses unearthed at the Albertfalva site in 2001-2002 (ENDRŐDI 1997, ENDRŐDI-REMÉNYI 2003). The traces of generally three to five postholes of a fence (or a wind break) could be observed at the entrances of the houses, running at a right angle to the arched walls (in this case the northern or the southern walls).

The material needed for construction (sedimentary loam and clay) was extracted from the large clay pit complexes, two meter deep on average, uncovered near the Danube and at the eastern edge of the settlement. The western edge must have been waterlogged because of the once shallower river beds, something attested by two water ditches, running in an east-west direction between the houses.

The natural line of the Danube formed the eastern border of the Early Bronze Age settlement, while a former smaller branch of the river may have marked the western border, beyond which no settlement features were detected. The settlement extended over the unearthed territory in the north and the south. The determination made in 1989 that the site might be as large as 2.5 ha based on the surface distribution of shards seems justified.

In 2008, 51 more Early Bronze Age graves were unearthed at Szigetszentmiklós-Údülősor, most of which were urn graves, a few were graves marked by a scattered ash ritual and a single grave was a symbolic one without ashes (Fig. 5). The graves were located at a distance from the settlement and the Danube, in the same line as the earlier cemetery segment. The graves with scattered ashes (together with the characteristic finds of the Bell Beaker culture), the discoloration of which could be observed, were oriented north-northeast–

feltárt nagyméretű, átlagosan 2 m mély gödörregyűttesekből álló agyagkitermelő helyekről termelték ki. A település nyugati széle az egykori sekélyebb folyómedrek miatt vízenyős lehetett, amelyről két, kelet–nyugati irányú, a házak között futó vízvezető árok tanúskodott.

A kora bronzkori település keleti határát a Duna természetes vonala alkotta, nyugati határát a folyó egykori kisebb ága jelentette, melyen túl településobjektumok már nem kerültek elő. Észak és dél felé az eddig feltárt területeken is túlnyúlik a település kiterjedése. Helyesnek bizonyulhat az 1989-ben tett megállapításunk, miszerint a lelőhely kiterjedése, a felszíni kerámiatöredékek alapján akár 2,5 ha is lehetett.

Szigetszentmiklós-Üdülősonon 2008-ban további 51 kora bronzkori sírt tártunk fel, amelyek többsége urnás, kisebb százaléka szórthamvasztásos, egy szimbolikus, hamvak nélküli (5. kép). A sírok a korábbi

south-southwest. As has already been mentioned, the axes of the reconstructed six post-structure buildings with arched walls unearthed at the settlement were oriented west-northwest–east-southeast. Thus, the houses and the graves had opposite orientations. Four crouched inhumation graves of the early Nagyrév culture were unearthed inside the settlement closer to the Danube. Three of them did not contain grave goods and the skeletons lay in an unnatural position in settlement pits (Fig 6). Altogether, 67 graves were brought to light, including the ones found in 1988–1989.

The find material of settlement features and the graves uncovered at Szigetszentmiklós-Üdülősonor represent a material characteristic of the Bell Beaker-Csepel group (Early Bronze Age phase 2a-b).

It was observed after the former investigations in 1989–1990, that only 18% of the pits of the settlement contained bell beaker shards. This situation remained essen-

6. kép: Kora bronzkori csontvázas temetkezés a településen
Fig. 6: Early Bronze Age inhumation burial in the territory of the settlement

temetőrészlettel egy vonalban, a településtől és Dunától távolabb találhatók. Azok a (jellegzetes, a Harangedény-kultúra leleteit tartalmazó) szórt hamvasztásos sírok, amelyeknek feltártját is megfigyelhettük, észak-északkelet – dél-délnyugati tájolásúak voltak. Mint korábban említettük, a lelőhelyen feltárt és rekonstruálható hat íves oldalú oszlopszerkezetes építmény tengelye nyugat-északnyugat – kelet-délkeleti volt, tehát a házak és a sírok tengelye ellentétes volt egymással. A telepen a Dunához közelebb négy, a kora Nagyrév-kultúra zsugorított csontvázas sírja került felszínre, melyből három melléklet nélküli volt, a vázak rendellenes helyzetben feküdtek a telep(!) gödreiben (6. kép). A feltárt sírok száma az 1988-89-es feltárással együtt 67.

A Szigetszentmiklós-Üdülősoron feltárt telepobjektumok és sírok leletanyaga a Harangedény-Csepel csoport (kora bronzkor 2a-b fázisának) jellegzetes leletanyagát képviseli.

Már korábban, az 1989-90-ben végzett kutatás után megállapítottuk, hogy a település gödreinek mindössze 18%-a tartalmazott harangedény töredékeket. Ez a kép a 2008. év feltárása után sem módosult jelentősen. Bepecsételt díszű, sávós és díszítés nélküli kerámiatöredékek is kerültek elő.

Tálak különböző típusvariációi nagy számban jelentek meg mind a telepen, mind a sírok mellékletei között. Leggyakoribb a vízszintesen profilált peremű, díszített tál (harangedényes technikával és dísszel), melynek díszítetlen változata is előfordult. A rövid hengeres lábakon álló változata inkább sírmelléklet, de töredékeit a telepen is megtaláltuk.

A korsóformákon ugyancsak megfigyelhető a típusvariációk nagyszáma. Leggyakrabban azonban a gömbös hasú, hengeres

tially the same after the 2008 excavation. Shards with stamped and paste ornaments and ones without any ornamentation were found in equal amounts.

A large number of the morphological variants of bowls were found both in the settlement and among the grave goods. The most common types were ornamented bowls with horizontally profiled rims (with bell beaker technology and ornaments), which occurred in undecorated versions as well. The version standing on cylindrical legs was generally found in graves although fragments of this kind of bowl also appeared in settlement features.

The jugs exhibited the same great variability. The most common ones in the settlement material had spherical bellies, cylindrical necks or bi-conical bodies and band handles.

Cups with band handles, oval pots with brushed ornamentation and lug handles, ember covers, spindle-whorls, stone and bone tools were also among the common finds.

Metal finds came from graves nos. 806 and 791 with scattered ashes (triangular tanged daggers) and from the layers underlying Celtic features nos. 1 and 10 in the settlement (copper awls). Data implying local metallurgy were already known from the 1989 excavation when a fragment of a sandstone mold was uncovered (ENDRÓDI 1992, 96, Fig. 77. 7). In 2008, a clay tuyere was recovered from feature no. 149. A similar observation was made at Albertfalva, where a clay tuyere and some slag were found in a small working pit in which traces of a hearth were also unearthed. The feature was conditionally interpreted as a smelting workshop (REMÉNYI et al. 2006). These data show that the technology for metal working was pres-

nyakú, és a kettős kúpos testű szalagfüles korszok töredékei találhatók meg a település objektumaiban.

A település gyakori leletei még a szalagfüles bögrék, tojásdad alakú, seprőzött és fogóbütyökkel ellátott fazekak, parázsborítók és orsógombok, valamint a kő- és csonteszközök

Fémleletek a 806, 791. számú szórt-hamvasztásos sírokból (trianguláris marcolattüskés tör) és a település 1. és 10. számú kelta objektumok alatti rétegekből (rézárak) kerültek elő. A helyi fémműves-ségre utaló adatok már az 1989-es ásatás során is ismertek voltak, hiszen ekkor egy homokkő öntőforma töredéke került felszínre (ENDRÓDI 1992, 96., 77. kép 7). 2008-ban a 149. objektumban egy agyag fúvócső volt. Hasonló megfigyelést tettünk Albertfalván, ahol egy kisebb munkagödörben, amelyben tűzhely nyomait is feltártuk, agyag fúvócsövet és kis mennyiségű salakot találtunk. Az objektumot feltételesen öntőműhelyként rekonstruáltuk (REMÉNYI et al 2006). Megállapítható, hogy a fémmegmunkálás technikája eljutott a Harangedény-Csepel csoport településeire.

Szigetszentmiklós-Üdülősor régészeti lelőhely feltárásával, immár második alkalommal bizonyosodik be, hogy az elterjedési területének keleti periferiáján központi, stratégiai helyet elfoglaló Harangedény-Csepel csoport népe nagy kiterjedésű településeken, íves oldalú gerendavázas, nagyméretű házakban élt, melyet jelenleg Kárpát-medencei sajátosságnak tekintünk, hiszen az elterjedési területen hasonló típusú házak nem ismeretesek. A feltárt sírok, melyek a Dunától távolabb, a telep szélén lévő háztól cca. 100 m-re egy széles sávban húzódtak, a telepen élt népcsoporthoz köthetők. A feltárások 2009-

ent in the settlements of the Bell Beaker-Csepel group.

The Szigetszentmiklós üdülősor site was the second example of the way that the people of the Bell Beaker-Csepel group, which occupied a central strategic position at the eastern periphery of its occupation zone, lived in large post-structure houses with arched walls in large settlements. This phenomenon is a particularity of the Carpathian Basin since no similar houses are known elsewhere on their occupation territory. The recovered graves, which were distributed in a broad band about 100 m from the last house of the settlement at a distance from the Danube, can be linked to the inhabitants of the settlement. In 2009, excavations will continue in the area of the cemetery where the appearance of more graves is expected.

Late Celtic period

Part of a Late Celtic rural riverside settlement was also found during the 1988-1989 excavations. Forty-two features (40 pits and two semi-subterranean houses) were uncovered in the settlement, dated from the second half of the 1st century BC (H. HANNY 1992, 241–276). The Celtic features uncovered in the 2008 excavation season were identical to these houses discovered earlier both in age and character. Altogether, 47 features (13 ditches from this period, 25 pits, 4 ovens and 3 more houses) were unearthed.

The Celtic features were mostly located close to the Danube and the modern Üdülősor road. The swampy, waterlogged territories between the scattered north-northwest–south-southeast oriented terrace islands rising over the floodplain of the Danube, created from the limy floodplain loam deposited by river branches as

7. kép: Kelta
műhelyobjektum
feltárás közben
Fig. 7: Celtic workshop
during excavation

ben a temető területén folytatódnak, ahol újabb sírok előkerülése várható.

Késő kelta kor

Az 1988-89-ben elvégzett ásatások során egy késő kelta, falusias jellegű, vízparti település részlete is napvilágra került. A Kr. e. 1. század második felére, végére datálható telep 42 objektuma (40 gödör és két veremház) került akkor feltárássra (H. HANNY 1992, 241–276). A 2008-as ásatási szezonban feltárt kelta objektumok korban és jellegben megegyeztek a korábban megismertekkel. Összesen 47 objektum (13 a korszakhoz sorolható árok, 25 gödör, 4 kemence, és 3 újabb ház) került elő.

A kelta objektumok elsősorban a Dunához, ill. a jelenlegi Üdülősor úthoz közeli területen helyezkedtek el. A Duna árteréből kiemelkedő, meszes ártéri iszappal borított, foltszerűen elhelyezkedő, a Würm végi és óholocén kori klímaingadozások hatására a több ágban szétágazó folyó mederalakító munkája nyomán kialakult, észak-északnyugat – dél-délkeleti tájolású terasz-szigetek között elterülő mocsaras, áradásos területek a késővas-

the result of the climatic fluctuations at the end of the Würm and in the Ancient Holocene, were nearly completely filled by the time of the Late Iron Age (Schweitzer 1992, 9–12). Characteristically, sedimentary layers with mostly Early Bronze Age finds lay at a depth of 1–1.5 m beneath certain Celtic features sunk into the surface, which seems flat at present.

Relatively few finds were recovered from the unearthed possible storage and refuse pits, which were very characteristic of the period and appeared to be identical to the materials of former excavations. Beside the shards of vessels with red pastose painting and brushed ornamentation, which sometimes contained a significant amount of graphite, grey vessels with S-profiles or swollen rims and reddish brown wheel-thrown ceramics, fragments of large storage jars, also came to light. The proportion of the wheel-thrown and the hand formed vessels is difficult to determine although the number of the latter type seems to be low even in spite of possible mixing.

The group of kilns uncovered on the territory (basis feature no. 3) comprised a significant discovery. It was composed

kor idejére szinte teljesen feltöltődtek (SCHWEITZER 1992, 9–12). Jellemző, hogy a ma látszólag sík térszínbe mélyített kelta kori objektumok alatt helyenként 1–1,5 m mélységű többségében kora bronzkori leleteket tartalmazó üledékes rétegek húzódtak.

A feltárt, feltehetően tároló-, és hulladékgyűjtőből viszonylag kevés, de a korszakra igen jellemző és a korábbi feltárások anyagával egyező képet mutató leletanyag került elő. A vörös, sávós festésű, az időnként anyagában jelentős mennyiségű grafitot tartalmazó fésűs díszű edények, valamint a finoman iszapolt, esetenként S profilú, vagy duzzadt peremű, szürke és vörösesbarna korongolt kerámiaedények töredékei mellett, nagyméretű hombártöredékek is előkerültek. A korongolt és a kézzel formált edények aránya nehezen megállapítható, azonban az utóbbiak száma az esetleges keveredések ellenére is alacsonynak mondható.

Jelentős leletnek számít a területen előkerült (3. számú bázisobjektum) kemencéből, amely egy nagyobb, eredetileg kör alakú munkagödörből és három, ennek a szélére épített, megközelítőleg kör alakú kemencéből állt (7. kép). A munkagödör teknős kialakítású volt, alján letaposott, agyagos, salakos, hamus réteggel. A kemencéket a munkagödör északkeleti, délnyugati és északnyugati ívén alakították ki. Mindhárom apró kavicsos alapozású volt, kettőnek többször megújított, kövel megerősített szája volt. A harmadiknál ezt nem lehetett kimutatni. Az északkeleti kemence szája előtt kisméretű, az objektum alá futó gödör volt, amelyből fémolvadék maradványai kerültek elő. Hasonló jellegű műhelyobjektumot tárt fel Szilas Gábor 2001-ben, a nagytétényi Harbor Park beruházást megelőző feltárásokon. Ott egy

of a large, originally round, working pit and three approximately round kilns built along the edges of the pit (Fig. 7). The working pit was trough-shaped with a beaten down, clayey, slaggy, ashy layer on the bottom. The kilns were built at the north-eastern, south-western and north-western arches of the working pit. All three kilns were established on a bed of small pebbles. Two of them had repeatedly renewed mouths reinforced with stones. The same could not be demonstrated with the third kiln. A small pit ran under the feature in front of the north-eastern kiln. Remains of molten metal were found in it. Gábor Szilas uncovered a similar workshop feature during rescue excavation preceding the Harbor Park investment in Nagytétény in 2001. There, five kilns were built into the walls of an abandoned, oblong semi-subterranean house. These kilns were probably in use at different times (SZILAS 2002, 122–125). Close to the kilns, an approximately east-west oriented, semi-subterranean oblong construction was brought to light. This feature was disturbed by two trenches for public utilities and which was therefore difficult to reconstruct because of this circumstance. The clearly visible side sloped and the bottom was hard-packed. The kiln was found on the longer (western) side. Its mouth was somewhat higher than the floor level and a burnt layer of daub and ash was observed in front of it. Unlike the above kilns, this one was based on large pebbles mixed with a few shards.

The, more-or-less, square northwest-southeast oriented semi-subterranean house (feature no. 403) uncovered on the ridge of a sandy elevation at a distance from the Danube contained a few shards characteristic of the period and two mill-

téglaalap alakú, eredeti funkcióját elvesztett veremház oldalába öt, feltehetően nem egy időben használt kemencét mélyítettek (SZILAS 2002, 122–125). A kemencékhez közel, két közműárokól bolygatott állapotban került elő egy éppen a közműárkok miatt nehezen rekonstruálható, megközelítőleg kelet–nyugati tájolású, földbe mélyített, téglalap alakú építmény. Értékelhető oldalfala részűs, alja keményre döngölt volt. Az építmény hosszanti (nyugati) oldalán került elő a kemence. Szája némileg a padlószint fölött helyezkedett el, előtte átégett paticsos, hamus törmelék volt. Alapozása az előbbiektől eltérően nagyobb méretű kavicsokból készült, és kerámiatöredékeket is tartalmazott.

A Dunától távolabb eső homokpad gerincen előkerült, megközelítően négyzet alakú, északnyugat–délkeleti tájolású (+03. objektumszámú) veremházból mindössze néhány, de a korszakra jellemző kerámiatöredék mellett két egymásba csiszolt malomkő került elő. A ház bontása során bizonyosságot nyert, hogy a földbemélyített részt valószínűleg a tetőszerkezet megépítése után ásták ki, mivel a gödör széléi elérik a szelementartó oszlopok tengelyét.

Az 1988–89-es ásatások eredményeihez hasonlóan (H. HANNY 1992, 253), kohászatra utaló jelenségeket is megfigyelhettünk még a lelőhelyen. Egy megközelítőleg kelet–nyugati tájolású, téglalap alakú veremből (181. objektum) nagy mennyiségű „kohósalak” került elő. A földbemélyített objektum veremház jellegű, azonban magában a veremben és annak környékén sem cölöplyukakat, sem tüzelésre utaló nyomokat nem találtunk. A verem padlója szinte teljesen sík volt. Keleti felét egy kora bronzkori gödörre (564. objektum) ásták, amelynek felszínét, annak korabeli előkerülésekor sárga agyaggal tapasztották le.

stones ground to fit onto each other. It became clear during the excavation of the house that the pit was probably dug after the construction of the roof since the edges of the pit extended to the axis of the posts that supported the purlin.

Similarly to the results of the 1988–1989 excavations (H. HANNY 1992, 253), traces of metallurgy could be observed. An approximately east–west oriented oblong pit (feature no. 181) contained a large amount of “slag”. The feature seemed to resemble a semi-subterranean house but no post-holes were found inside and around the pit. There were no traces of firing either. The floor of the pit was nearly perfectly flat. The eastern part was dug over an Early Bronze Age pit (feature no. 564), the surface of which was found plastered with yellow clay when it was discovered.

Numerous water ditches were also brought to light on the territory. A few of them were established in the Celtic period, just like the corral-type ditch system that enclosed the settlement to the north–west.

Árpád Period

In 1988–1989, Katalin Irásné Melis uncovered traces of an Árpád Period loose-structured rural settlement including five semi-subterranean houses, an oven, a hearth and two ditch segments. The features and the finds recovered from them dated the settlement to the 11th–12th centuries (IRÁSNÉ MELIS 1992, 41–70).

A further 38 features were uncovered from this period in the trenches opened parallel to the northwest–southeast axis of the highway in 2008. Four of the houses were semi-subterranean. Three houses had ovens. Ten features comprised post-holes of the houses. One was an outdoor

A területen számos vízvezető árok is előkerült, amelyek némelyike a kelta korhoz köthető, csakúgy, mint a települést északnyugatról lezáró, karám jellegű árokrendszer is.

Árpád-kor

Az 1988-89-ben elvégzett feltárások során Irásné Melis Katalin egy laza szerkezetű falusias jellegű Árpád-kori településrészlet nyomait tárta fel: öt veremház, egy kemence, egy tűzelőhely és két árok-részlet került napvilágra akkor. Az objektumok, ill. az azokból előkerült leletek alapján a település korát a 11-12. századra lehetett datálni (IRÁSNÉ MELIS 1992, 41–70).

2008-ban az elkészült északnyugat–délkeleti tengelyű autópálya nyomvonalával párhuzamosan megnyitott szelvényekben, további 38, a korszakhoz kapcsolható objektumot tártunk fel. Ezek közül négy veremház, ebből háromban volt kemence, tíz a házakhoz tartozó cölöplyuk, egy szabadtéri kemence munkagödörrel, tíz gödör, ill. hat bizonyosan és négy feltételezhetően a korszakhoz sorolható árok volt.

A házak jellegükben megegyeztek a korábban feltártakkal, tájolásuk többségében északnyugat–délkeleti volt, azonban az 1988-as feltáráshoz hasonlóan itt is volt egy olyan ház, amelynek tengelye északkelet–délnyugati irányú volt. A házak közül háromban (52., 192., 751.) volt kemence. A korábbi évek tapasztalatával szemben itt csupán egy objektumnál (52.) lehetett kövekkel megerősített falú kemencére következtetni. Az 52. számú ház északi sarkába épített kemencéket jórészt agyagból tapasztották, azonban a boltozat megerősítésére különböző méretű köveket, köztük malomkődarabokat használtak. Az SE 192-es és 751-es házak esetében egyáltalán nem találtunk kemenceépítéshez fel-

oven with a working pit, ten features were pits and ten were ditches, six of which certainly and four of them probably dated to this period.

The houses had the same features as the formerly unearthed ones. Most of them had a northwest-southeast orientation, although, similarly to 1988, there was a single house with a northeast-southwest orientation. Three of the houses (nos. 52, 192 and 751) had ovens. Contrary to observations in past years, only one feature (no. 52) had traces of an oven with walls reinforced with stones. The ovens built into the northern wall of house no. 52 were mostly daubed with clay, although stones of diverse measurements, among them fragments of millstones, were used to reinforce the dome of the oven. No stones that could be used for oven constructions were found in houses nos. SE 192 and 751, and no stones or pebbles were used even in the foundation of the baking surface of the oven built into the eastern corner of the latter house.

The oven of house no. 192 was also built into the eastern corner of the semi-subterranean house. The dome was made from clay without stones (Fig. 8). The remains of the poorly burnt daub were found in situ as it was smeared after the dome collapsed. The foundation under the baking surface was composed of shards, but only in a semi-circle at the edges of the oven. After they had been removed, postholes could be observed along the interior curve of the dome, which may belong to the basket-shaped “mold” used in daubing the dome.

The already filled-in, former natural river branch, that separated the Early Bronze Age settlement from the interior of the island and the cemetery may still have existed in the Árpád Period, otherwise it

8. kép: Árpád-kori ház,
a kemenceomladékok
bontása

Fig 8: Cleaning of oven
debris in an Árpád Period
house

használható köveket, sőt az utóbbi keleti sarkába épített kemence sütőfelületének még az alapozásához sem használtak köveket vagy kavicsokat.

A 192. ház kemencéjét szintén a veremház keleti sarkába építették. Boltozatát teljes egészében agyagból tapasztották, kövek felhasználása nélkül (8. kép). Roszszul átégett, összerogyása után szétmosódott paticsmaradványait *in situ* tártuk fel. Sütőfelülete alatt kerámiatöredékekből álló alapozásra bukkantunk, amelyeket azonban csak félkörívben, a kemence szélei környékén alkalmaztak. Teljes elbontása után a boltozat belső ívét követő karólyukakat figyeltünk meg, melyek a boltozat tapasztásához használt kosárszerű „sablomhoz” tartozhattak.

A kora bronzkori települést a sziget belsajétől és a korszak temetőjétől elválasztó, azóta már teljesen feltöltődött egykori természetes mederág az Árpád-kor idején még létezhetett vagy legalábbis elmosarasodott, vizenyős terület lehetett. A sziget belseje felé, a part menti település veremházaitól viszonylag nagy távolságra, mintegy 190 m-re került elő a következő

may have been a swampy waterlogged territory. The next feature group from the Árpád Period was found relatively far away, about 190 m from the semi-subterranean houses of the riverside settlement toward the interior of the island. The outdoor oven was dug into the sandy subsoil of the slope of the slight northeast-southwest oriented elevation. The bottom was paved with a thin layer of small pebbles. This was overlain by the thick clay daubing of the baking surface, the upper layer of which was burnt to a red color to a thickness of 2 cm. The northeastern side of the mouth of the oven was reinforced with a large stone, while nothing similar was found on the other side. The working pit was square with vertical walls and an uneven floor. Two trough-shaped pits were found in the northeastern part. One of them (next to the mouth of the oven) was filled with ash and charcoal, while the other contained only a few shards. No postholes suggesting roofing could be observed in the working pit or around it.

The Budapest History Museum conducted excavations on territories that were

Árpád-kori objektumcsoport. A viszonylag magasabban fekvő, északkelet-délnyugati homokpad délkeleti lejtőjén lévő szabad-téri kemencét a homokos altalajba ásták. Alját apró kavicsokkal rakták ki vékony rétegben. Erre került a sütőfelület vastag agyag tapasztása, amelynek felső rétege mintegy 2 cm vastagságban vörösen átégett. A kemence szájának északkeleti oldalát nagyméretű kővel erősítették meg, a másik oldalon nem találtunk ilyet. A munkagödör négyzet alakú volt, oldala függőleges, alja egyenetlen. Északkeleti felében két teknős kialakítású gödör volt. Az egyiknél (a kemence szája mellett) hamus faszenes betöltést figyeltünk meg, míg a másiktól mindössze néhány kerámiatöredék került elő. A munkagödörben, ill. annak környékén fedélszerkezetre utaló cölöplyukakat nem sikerült regisztrálnunk.

A Budapesti Történeti Múzeum a csepeli városhatár és a ráckevei HÉV közötti (jórészt az azóta megszűnt szigetszentmiklósi vízműtelep, ill. egyéb azóta magánkézbe került, főként mezőgazdasági termelés alá vett földeken), több kilométer hosszan elterülő területeken az autópályaásatásokat megelőzően, és az azóta eltelt 20 év során több helyszínen is végzett feltárásokat. A kutatások alapján megállapítható, hogy nagy kiterjedésű, több korszakon is átívelő, gyakorlatilag összefüggő régészeti lelőhely húzódik a soroksári Duna partja mentén. Az autópályabővítéssel kapcsolatos feltárások a PM-005-009. számú lelőhelyeken 2009-ben is folytatódnak.

Endrődi Anna – Horváth M. Attila

kilometers in length between the border of the town at Csepel and the Ráckeve line of the HÉV (mostly on the territory of the already liquidated Szigetszentmiklós waterworks and on the agricultural lands, which have since been privatized) preceding the construction of the highway and the following 20 years. It could be determined that a large, practically coherent archaeological site is located along the bank of the Soroksár branch of the Danube, which spanned several periods. In 2009, the excavations preceding the enlargement of the highway will be carried out at sites PM 005-009.

Anna Endrődi – M. Attila Horváth

Irodalom/References:

- ENDRŐDI 1992 – Endrődi A.: A kora bronzkori Harangedény kultúra telepe és temetője Szigetszentmiklós határában (The settlement and cemetery of the Bell Beaker Culture in the district of Szigetszentmiklós). In: Régészeti kutatások az M0 autópálya nyomvonalán I (Archaeological researches on the line of Motorway M0 I). BTM Műhely 5 (1992) 83–201.
- ENDRŐDI 1998 – Endrődi A.: Results of settlement archaeology in Bell Beaker Culture research in Hungary. In: Benz, M. – van Willigen, S. (Eds.), *Some New Approaches to the Bell Beaker „Phenomenon”. Lost Paradise...?: Proceedings of the 2nd Meeting of the „Association Archéologie et Objets”, Feldberg (Germany), 18th–20th April 1997*. BAR Int. Series 690 (1998) 141–161.
- ENDRŐDI-REMÉNYI 2003 – Endrődi A. – Reményi L.: Az Albertfalva, 6-os számú főút bővítését megelőző régészeti feltárás eredményei (The results of the excavations preceding the enlargement of route 6 by Albertfalva). *Aqfűz* 9 (2003) 146–151.
- H. HANNY 1992 – H. Hanny E.: Kelta település nyomai az M0 autópálya szigetszentmiklósi nyomvonalának közelében (Spuren einer keltischer Siedlung auf der Spurlinie der Autobahn M0 Szigetszentmiklós-Urlaubsheimreihe–Wasserwerkanlage Szigetszentmiklós–Üdülősor–Vízműtelep, Celtic Settlement Remains on the line of Motorway M0 (Szigetszentmiklós). In: Havassy–Selmeczi (szerk.), *Régészeti kutatások az M0 au-*
- tópálya nyomvonalán I* (Archaeological researches on the line of Motorway M0 I). BTM Műhely 5 (1992) 241–276.
- IRÁSNÉ MELIS 1992 – Irásné Melis K.: Árpád-kori falvak Szigetszentmiklós határában (Arpadenzeitliche Dörfer in der Gemarkung von Szigetszentmiklós. Villages de l’époque Arpadinne à la limite de Szigetszentmiklós). In: Havassy–Selmeczi (szerk.), *Régészeti kutatások az M0 autópálya nyomvonalán II* (Archaeological researches on the line of Motorway M0 II). BTM Műhely 6 (1992) 41–70.
- REMÉNYI et al 2006 – L. Reményi, A – Endrődi – E. Baradács – Á. Z. Kiss – I. Uzonyi – I. Momtero – S. Rovira: Possible links between Hungarian and Spanish beaker metallurgy. In: A. Denker et al. (Eds.), *Cost Action C8: Non-destructive testing and analysis of museum objects*. München 2006. 17–25.
- SCHWEITZER 1992 – Schweitzer F.: A Szigetszentmiklóstól északra húzódó M0 autópálya környezetében elhelyezkedő régészeti lelőhelyek geomorfológiai viszonyai (Die geomorphologischen Verhältnisse in der Umgebung der Autobahn M0 liegenden archäologischen Fundstellen). In: Havassy–Selmeczi (szerk.), *Régészeti kutatások az M0 autópálya nyomvonalán I* (Archaeological researches on the line of Motorway M0 I). BTM Műhely 5 (1992) 9–15.
- SZILAS 2002 – Szilas G.: Késő kelta falusias település feltárása Nagytétény határában (The excavation of a late Celtic settlement at Nagytétény). *Aqfűz* 13 (2007) 114–130.

Az Aquincumi Múzeum kisebb feltárásainak helyszínei és eredményei a 2008. évben

(A helyszínek számát lásd jelölve a 168. oldali térképen)

13. Budapest, III.ker., Barát-patak – Ország út – Hadrianus utca – Királyok útja által határolt terület, Hrsz.: 65554/27, 28, 29

A BTM Aquincumi Múzeuma 2008. szeptember 30. és október 15. között végezte a fent említett területen a lehumuszosláshoz kapcsolódó régészeti szakfelügyeletet. A több mint 19 ha területen a KÖH 1 hektáronkénti lehumuszoslást írt elő régészeti szakfelügyelet mellett, az előkerülő objektumok feltárásával és dokumentálásával. A még előkészítés alatt álló beruházás jellege miatt (nagyberuházás) a munkát a BTM a K.Ö.SZ. megbízásából végezte.

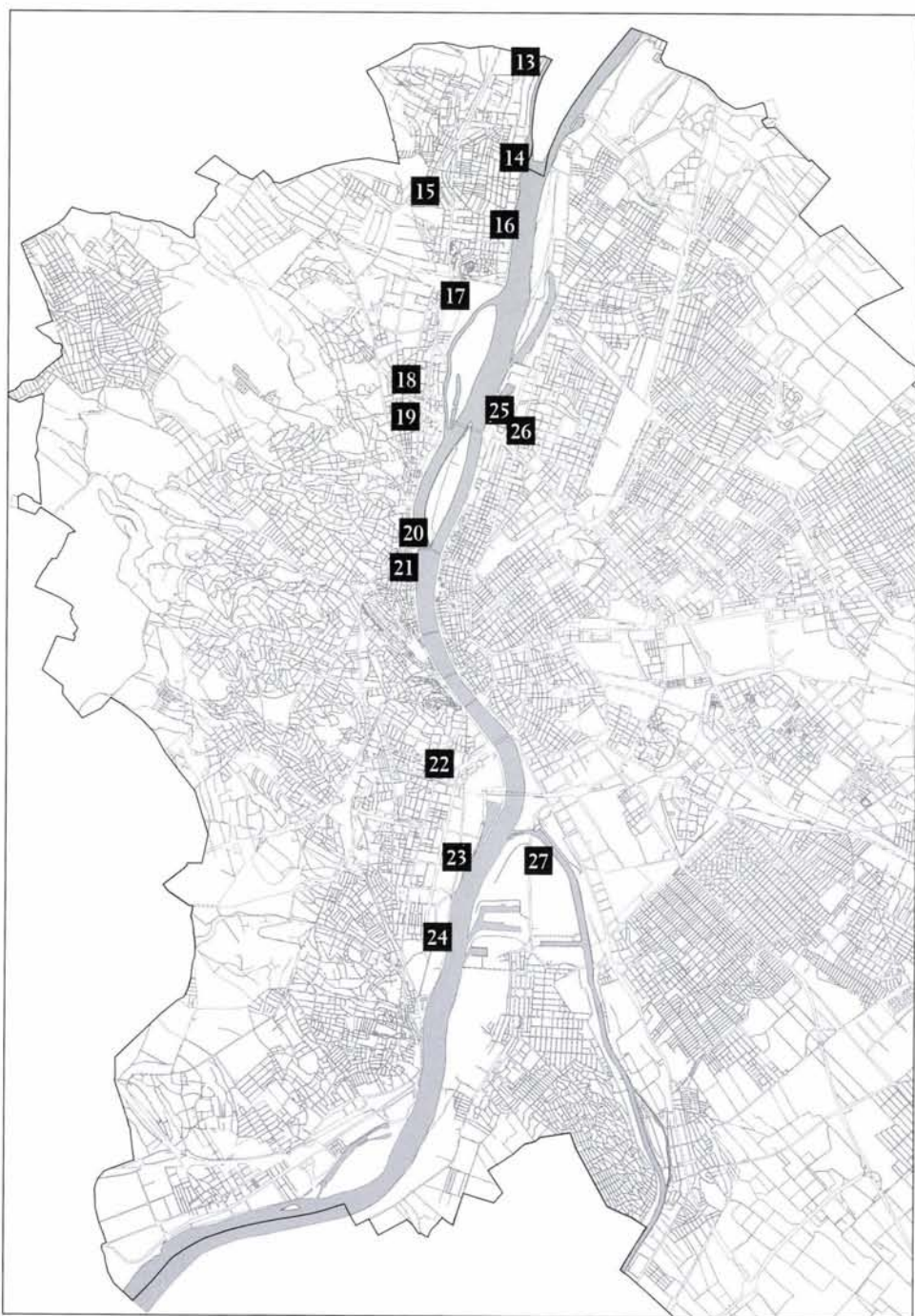
A terület közvetlen szomszédságából több, különböző régészeti korszak lelőhelye ismert. A népvándorlás korból a III. ker. Pusztadombi úton avar kori temetőt, a Királyok útján, a Barát-patak és a Pünkösdfürdő között avar és igen gazdag őskori (Baden-kultúra, késő bronzkor, késő vaskor, kelta) telepnyomokról tudunk. A Szentendrei út mentén, a hegyoldalon római kori villa részlete ismert (ún. Békásmegyeri villa, PÓCZY 1971, 85–102) így várható volt esetleg az ehhez tartozó út, ill. a *limes*út előkerülése. A Barát-patak torkolatánál a korábbi kutatás római őrtornyot lokalizált, itt további útrészletekkel, esetleg temetővel is számolhatunk. A pa-

tak torkolatánál állt egykor a középkori ún. kissingi Pusztatemplom is (a környék feltárásaira vonatkozó korábbi irodalommal: BUDAI BALOGH 2006, 79).

A lehumuszoslást az első hektáron szinte azonnal a régészeti objektumok megjelenése követte, ezért a gépi munkát nem folytatták, az előkerült objektumokat a BTM területileg illetékes múzeumként mentette.

A megnyitott 1000 m²-en a felső, 10-40 cm újkori, sóderes feltöltés alatt sötétbarna humuszcserző követtelt változó vastagságban, majd ezt a sárga, agyagos-homokos altalaj követte. Az előkerült objektumok egy része már a humuszcserzőből indult, más részük csak az altalajon volt megfigyelhető.

A területen összesen 44 objektumot regisztráltunk, ezek egy része cölöplyuk, betöltésükből őskori kerámiatöredékek (bronzkor), ill. patics és faszén jött elő. Néhány nagyobb beásás mellett (őskori kerámiatöredékek) három nagyméretű, kerek, egyenesfalú objektum is mutatkozott, többrétegű betöltésükből állatsont, kagyló és kora bronzkori kerámiaanyag származott (Szilas Gábor konzulensként részt vett a munkában). Három hamvasztásos sírt is dokumentálhattunk, kalcinált csontmaradványokkal, kerámia- és paticsdarabokkal, ill. az egyikben bronz

1. kép: Az Aquincumi Múzeum kisebb feltárásainak helyszínei

2. kép: Vaskori
(szkíta kori)
hamvasztásos sír
mellékletei

hajkarikák, korrodálódott vastárgy (nagy valószínűséggel zabla) ép és töredékes kerámiaedények kerültek elő. A sírból előkerült jellegzetes leletanyag: tálka, kettőskúpos edényke, tekerescs bronzfüggők (PATAY 1955, 66 és XIV.t.1-36. Abb. 3.5. és 4.2.) háromlú bronz nyílhegy (KEMENCZEI 1986, 118, 122) gyöngyök (PATAY 1955, 63 és XII.t. 5) és zabla(?) alapján a sírok a szkíta korra keltezhetők (2. kép). (A sírok meghatározásánál Maráz Borbála segített, munkáját ezúton is köszönöm.)

A területen megnyitott, mindössze 1000 m²-nyi felületen tehát már mutatkoztak különböző régészeti korszakok (bronzkor, vaskor) különböző jellegű objektumai (telep- és temetőrészletek), amelyek azonban egyelőre nem mutatnak rendszert, topográfiai helyzetük nem ismert. Az objektumok egy része azonnal az újkori feltöltés alatt, a humuszban jelentkezett.

A mentő feltárás végeztével intézetünk javasolta, hogy a fennmaradó közel 19 ha további kutatását próbafeltárással lenne célszerű folytatni.

Láng Orsolya

Irodalom:

BUDAI BALOGH – Budai Balogh T.: A kissingi Pusztatemplom környékén végzett megelőző feltárásról (Excavation preceding development work in the region of Pusztatemplom at Kissing). Aqfűz 12 (2005) 79–85.

KEMENCZEI 1986 – Kemenczei T.: Mitteleisenzeitliche Köcherbeschläge aus dem Alföld. FölArch 37 (1986) 117–136.

PATAY 1955 – Patay P.: Szkíta leletek a nógrádi dombvidéken. FölArch 7 (1955) 61–74.

PÓCZY 1971 – Póczy K.: A békásme gyeri villa és az Aquincum környéki villagazdaságok a markomann háborúk után. BudRég 22 (1971) 85–102.

14. Budapest, III. ker. Királyok útja 195–197., Hrsz.: 63588.; Királyok útja 199–203., Hrsz.: 63589

2008. június 16. – július 2. között próbafeltárás keretében, a kivitelezéshez kapcsolódó földmunkával érintett területeken, öt

kutatóárkot húztunk a szóban forgó telek régészeti lefedettségének megállapítására. Ennek során 749 m²-en 75 stratigráfiai egység (réteg, beásás) került dokumentálásra. Ebből régészeti korú rétegnek kettő (SE 30, SE 66), biztosan régészeti korú beásásnak tíz (SE 62-64, 68-70, 72-75) bizonyult.

Az 1. és 2. árok a tervezett, régészeti rétegeket el nem érő alapozási síkkal rendelkező épületek alatt kialakítandó garázs alapterületére szorítkozott. A több szintben történő mélyítés során is csupán egy bizonytalan korú, nyújtott, hátton fekvő emberi vázat (SE 28) találtunk. A sír(?) helyzetének tisztázása érdekében nyitott 5. árok is teljesen leletmentes volt, az előkerült jelenségek jellege nem indokolta a megelőző feltárás szükségességét. A sárga agyagos altalaj jelentkezési szintje 101,5-101,65 mBf.

A 3. árok az északi telekhatár mentén futó belső út nyomvonalában létesült. Itt 102,8 mBf magasságban a sárga homokos, újkori és kevés császárkori kerámiát tartalmazó rétegben (SE 3) több sorban, csaknem kelet-nyugati tájolásban futó ültetőgödröket és köztük elhelyezkedő karónyomokat dokumentáltunk. Az újabb humuszolást követően kialakított, a sárga altalaj (SE 60, 101,1-101,25 mBf) jelentkező szintjén futó felületünkön három, minimális leletanyagot adó őskori objektumot (SE 68, 73, 75) tudunk dokumentálni. A kutatóárok nyugati szélén tapasztalható kavicsos mederkitöltés (SE 61, 101,85 mBf) és a felette húzódó sárga löszös altalaj (SE 4, 102,2-102,75 mBf) jelentős térszín-emelkedésre utal északnyugati irányban az OMV töltőállomás felé, ahol a III. ker. Vöröshadsereg útja néven nyilvántartott régészeti lelőhely feltárása zajlott az 1960-80-as években. A 3. árok területén tapasztalható régészeti fedettség mértéke nem érte el azt a szintet,

amely teljes megelőző feltárás szükségességét indokolta volna.

A telek keleti harmadába tervezett csónakház északi, nyugati és déli sávalap-szakaszainak területén nyitott 4/A-C árkaink jóval leletgazdagabbnak bizonyultak. A csónakház területének nyugati harmadában az alapozási síkra, azaz 101,42 mBf szintre emelkedő sárga altalajban a 60 cm széles kutatóárkokban 6 objektum (SE 62-64, 69-70, 72) részlete rajzolódott ki, amelyeknek leletanyagot is adó kisebbik hányada a középső rézkori Ludanice-kultúra emléktanyát tartalmazta. A felette 101,72-101,92 mBf magasságban húzódó őskori kultúrréteg (SE 66) rézkori cserepek mellett késő bronzkori és kelta leletanyagot is tartalmazott.

A szóban forgó területen a Duna árterének alacsonyabb magasságú térszíne terült el, északnyugati irányba emelkedő részén húzódhatott az ismert bronzkori temető (SCHREIBER 1991), a Duna főmedréhez közelebbi, nagyjából észak-déli irányú sávban pedig teljesen új lelőhelyként egy középső rézkori település húzódik. Itt a rétegből származó késő bronzkori és vaskori leletanyag e korszak jelenlétét is valószínűsíti a part menti sávban.

A beruházáshoz kapcsolódó további földmunkák, azaz a pincetőmbök, az út, kocsibeállók, csónakház-sávalapok kitermelésének elvégzése régészeti szakfelügyelet mellett javasolt.

Szilas Gábor

Irodalom:

SCHREIBER 1991 – Schreiber R.: Die spätbronzezeitliche Gräberfeld in Budapest. PZ 1991, 161-196.

15. Budapest III. ker. Pusztakúti út 54.
(Hrsz.: 22901)

2008. május 7. és május 16. között a fenti területen, az NN Művek Kft. megbízásából próbafeltárást végeztünk, ahol a beruházó két alapincézett lakóépület építését tervezi. Az ingatlan Pusztakúti út felé eső keleti oldalán 1988-89-ben Pető Mária egy római kori kőépület részletét tárta fel (PETŐ 1993). Ennek ismeretében 2008 tavaszán geofizikai módszerekkel felmérés készült a területről, amely ugyan néhány anomáliát kimutatott, de a kőépület nyugat irányba való további részeire nem utalt.

A feltárás során a tervezett épületek helyén két kelet–nyugati irányú, 16 m hosszú és 4 m széles próbaszondát nyitottunk.

A nyugatabbi, 1. szondát már a lejtős domboldalba vájtuk, ahol a természetes rétegződésben megfigyelhető volt a nyugat–keleti irányú lejtés. Itt egy 0,2 m vastag kevert termőréteg (SE 1) alatt világosbarna, kőzettörmelék 0,7–0,8 m vastag humuszos, természetes rétegek (SE 2–4) következtek, melyekből néhány humuszos betöltésű beásás indult. Ezek nagyrészt belevágtak a legalsó sárga, kőzetlisztes agyagos talajrétegbe (SE 5), melyek közül az egyik egy római kerámiatöredékeket tartalmazó északkelet–délnyugat irányú árok volt (SE 6/7).

A keleti, 2. szondát már egy viszonylag vízszintesebb területen, a domb aljában nyitottuk, de – mivel az alapozási síkot itt magasabbra tervezték (108,5 mBf) – ennek csak a keleti oldalán, egy mintegy 5×4 m hosszú mélyítésben ástunk le a régészeti rétegek alá. A talajszint itt természetes módon déli irányban lejtett. A felső, 0,2–0,4 m vastag kevert termőréteg alatt (SE1) itt is a felső szondában megfigyelt világosbarna, kőzettörmelék 0,5–0,6 m vastag

humuszos réteg következett (SE 2), amely néhány római kerámia- és téglatöredéket tartalmazott. Ez alatt, a keleti rész legmélyén, egy mintegy 1 m vastag sötétbarna humuszos réteget (SE 17) figyeltünk meg az alsó, agyagos kőzetlisztes réteg fölött (SE 5). Ebben a humuszos rétegbe valószínűleg egy észak–déli irányú, római korra datálható kő- és téglalomladék húzódott, amely feltehetően egy bizonytalan szélű beásás betöltése lehetett (SE14, 16). Az alsó sötétbarna humuszos rétegből (SE17) számos késő bronzkori, urnamezős kultúrához tartozó kerámiatöredék és némi állatesont került elő.

A fentiek alapján erősen valószínűsíthető, hogy a már ismert római villaépület központi kőépítményei nem húzódnak a tervezett épületek alá, az építkezés által érintett felületeken csak könnyűszerkezetű konstrukciók (pl. gödrök, cölöpszerkezetes épületek, árkok, kerítések) előkerülésére lehet számítani. A terület keleti részén a tervezett alapozási mélység alatt tovább folytatódik a Pusztakúti út másik (keleti) oldalán, a Forrásliget Lakópark területén 2000-ben megtalált késő bronzkori urnamezős kultúrához tartozó lelőhely (SZILAS–LASSÁNYI 2001).

Lassányi Gábor

Irodalom:

PETŐ 1993 – Pető M., Reste einer römischen Villa am Csillaghegy. *BudRég* 30 (1993) 149–158.

SZILAS–LASSÁNYI 2001 – Szilas G. – Lassányi G.: Szondázó jellegű feltárások a Budapest III. ker. Pusztakúti út mentén (Test excavations along Budapest III, Pusztakúti Road). *Aqfűz* 7 (2001) 96–102.

16. Budapest III. ker, Nánási út 5–7. (Római part 4.), Vöcsök II. csónak és sportház, Hrsz.: 23779/8, 7

A Budapesti Történeti Múzeum a Nurbong Kft. megbízásából 2008. július 7. és július 11. között próbafeltárást végzett a fent nevezett telken. Ennek során a beruházó által kijelölt 51,25×13,48 m-es csónakház és a 27×8,23 m-es sportház alapterületén belül, az épület alapozási terveihez igazodva, kilenc 2×2 m-es kutatószondát nyitottunk, összességében 36 m²-en vizsgálva át a területet 68–200 cm mélységben.

A KÖH által előírtak szerint a legfelső humuszos réteg 20–50 cm-et géppel távolítottuk el, míg a további mélységet fokozatos mélyítéssel, kézi munkaerővel kutattuk át. A terület nyugati részét vékony vagy hiányos rétegek, keleti részét erőteljesen vastagodó kultúrrétegek borították. Ezek a mai járószinttől lefelé haladva a következők: törmelékes, salakos építési szint (SE 01: 0–40 cm mélységig, 0–40 cm vastagságban), amely alatt sötétbarna humuszos föld (SE 02: 0–175 cm, 12–100 cm vastagságban), majd világosbarna réteg (SE 07: -30–200 cm, 0–37 cm vastagságban) húzódott. Ez alatt jelentkezett a sárga homokos altalaj (SE 03: -12–200 cm). A régészeti leletanyag többségét az SE 02 és 07 sötét- és világosbarna rétegek tartalmazták, ott is csak a Duna felé közelebb eső, vastagabb kultúrrétegű szelvényekben. A Dunához legközelebb található sötétbarna humuszos (SE 02) szintbe ásott, 70 cm mélyen jelentkező gödör (SE 04) római kori tegula- és kerámiadarabokat tartalmazott. Ugyanebben a szelvényben szórvány avar kori edény peremtöredéke is a felszínre bukkant. A terület nyugati részén újkori és modern kori gödrök és árkok kerültek elő, régészeti jelenség nem mutatkozott, leletanyagot nem találtunk.

A csónak- és sportház belső, fel nem tárt részén nem várható további földmunka a beruházó részéről.

Tézer Zita

17. Budapest, III. ker., Szentendrei út 135–139., Hrsz.: 19343/8

A BTM Aquincumi Múzeuma idén is folytatta a 2007-ben megkezdett, az új kiállítási épület felújításához kapcsolódó régészeti feltárást (LÁNG 2008). Az idei évben terprendezés, járdaépítés és közműfektetés kapcsán, az aquincumi polgárváros déli szélén, a városfal közvetlen szomszédságában és attól északra dolgoztunk.

A múzeum épületéhez érkező új járda a déli városfalon kívülről halad, érintve a *deversorium* fürdőépületének zónáját, majd észak felé az ún. „F” utcába torkollik. A munkálatok során a jelenlegi felszíntől 30–40 cm-es mélyítésre került sor, amelynek során a feltárt felület jelentős részén az újkori feltöltésben maradtunk. A fürdőépülettől nyugatra egy ponton kelet–nyugati irányú, kiszedett fal nyomát, ill. tetőomladékot dokumentálhattuk. Északi irányban, a XXXVI–XXXVIII. épületek szomszédságában, valószínűleg ezek valamelyikéhez tartozó falsarkot és épületomladékokat tártunk fel. Az előkerült emlékeket dokumentálás után visszatakartuk. A járda nyomvonalán észak felé a „F” utcáig haladtunk, itt azonban a római kori utcaszint felett maradtunk. A továbbiakban a korábban már feltárt kelet–nyugati irányú „G” utca nyomvonalát tisztítottuk meg újra. Itt a kőlapokkal fedett, északi és déli szélén csatornával szegélyezett utca és az azt szegélyező első épületek homlokzati falai kerültek elő (3. kép). A „G” utca ez-

3. kép: Az újra
letisztított „G” utca
vonala nyugat felől

által integrálható a romkert déli részének látogatható és látható emlékei közé. Figyelemmel kísértük a kiállítási (volt ELMŰ) épület északi és nyugati oldalán meglévő nyomvonalon újra kiásott kábelárkot is. Ebben régészeti lelet, vagy objektum nem mutatkozott, akárcsak a járda nyomvonalát kísérő kerítésoszlop-alapokban sem.

Láng Orsolya

Irodalom:

LÁNG 2008 – Láng O.: Újabb adatok az aquincumi polgárváros déli részének közműhálózatához és beépítettségéhez (Recent data on the public utilities and buildings in the southern part of the Civil Town of Aquincum). Aqfűz 14 (2008) 81–88.

18. Budapest, III. ker., Hunor utca 21., Hrsz.: 18726/10

A H.J.B. Invest Kft. megbízásából 2008. április-május folyamán építkezést megelőző feltárást folytattunk a fent nevezett telek

déli felébe tervezett mélygarázs területén. Az 1920-30-as években a Raktár–Hunor utcák környékén folytatott építkezések és csatornázások során, továbbá Nagy Lajos kutatásai révén római kori épületek, terrazzopadlók, falfestmények és később római temetkezések kerültek felszínre (NAGY 1931, 6–8, 9–17).

A feltárás kezdetén, a jelenlegi járda-szinttől 50 cm-es mélységben már római épületmaradványok, épületomladékok, terrazzopadlók és a falakon megmaradt falfestmények kerültek elő, amelyeket a KÖH határozata alapján meg kellett tartani, ezért a telek településtörténetének tisztázására két kutatóárkot nyitottunk.

A legkorábbi emlékeket kisebb északnyugat–délkeleti irányú árkok képezték, amelyekkel egyidőben agyagtégla építmények megléte valószínűsíthető. Az árkok feltöltését és az agyagtégla-építmények elplanírozását követően rövid életű ipartelep működését feltételezhetjük a területen, melyet az itt feltárt kisméretű kemencék bizonyítanak. Az ipartelep felszámolása és a kemencék elplanírozása után kőalapozású agyagtégla falú lakóházakat építettek, amelyek tájolásán már észrevehető volt az

4. kép: A Hunor utca 21. számú telken előkerült késő római bronz, állatlábat mintázó bútorveret

egységes kitűzési koncepció. A kora római épületek díszítésére a feltöltésből előkerült vakolat töredékek utaltak. A vakolatok gyenge megtartása miatt a festett részek szinte teljesen leoptak a töredékekről. Az épületek pusztulását követő tereprendezéssel erősen megemelkedett a terepszint.

A Kr. u. 3. század elején újabb épületeket emeltek, egy helyen a korábbi 2. századi fal alapozására is ráépítettek szinte minimális tájolási különbséggel. A 3-4. század folyamán az épületeket többször átépítették, csatornát létesítettek és szüntettek meg. Ebből az időszakból származik a 4. képen bemutatott bronz állat láb formájú bútorveret is. A téglabélyegek alapján a legkésőbbi építkezés Valentinianus korára tehető. A telek bejáratánál, a felszínhez közel, a modern utca alá nyúló terrazzopadlós helyiség délkeleti részlete került elő, padlóra omlott színes falfestmény-töredékekkel és a falakon, eredeti helyén lábazati falfestmény maradványával.

A kutatási felület kiterjedése (58 m²) és a feltárt falak eltérő periódushoz való tartozása miatt épületalaprajz összeállítására, utak által határolt *insulák* azonosítására nem nyílt lehetőség. A telek az egykori katonaváros északnyugati régiójában fekszik. A jelenlegi kutatások alapján ez

a telekrész és a tőle délre eső zóna a kora római időszaktól egészen a késő római korig folyamatosan lakott, beépített területnek számított. A most feltárt 3-4. századi épületek jellegükben jól illeszkednek a területtől északra, a Vörösvári út mentén feltárt terrazzopadlós, falfestménnyel díszített lakóházak sorába. (KIRCHHOF 2009, 47–52)

Kirchhof Anita

Irodalom:

KIRCHHOF 2009 – Kirchhof A.: Topográfiai kutatások az aquincumi katonaváros északnyugati régiójában, a cella trichora szomszédságában (Topographic investigations next to cella trichora in the northwestern part of the Aquincum Military Town). *Aqfűz* 15 (2009) 44–62.
NAGY 1931 – Nagy L.: Az óbudai ókeresztyény cella trichora a Raktár-utcában. Budapest 1931.

19. Budapest, III. ker., San Marco utca 74., Hrsz.: 17038

A Propszt Szerkezetépítő Kft. megbízásából megelőző feltárást folytattunk a San Marco utca – Föld utca sarkán, az aquincumi katonaváros nyugati, egykoron sűrűn beépített területén. Az itt nyert új adatok jól kiegészíthetők a környéken korábban végzett, a San Marco utcával párhuzamos, Vályog utcai ásások topográfiai eredményeivel (MADARASSY 1996, 53–49, MADARASSY 1997, 48–53, MADARASSY 1998, 61–64, NAGY 1943, 378).

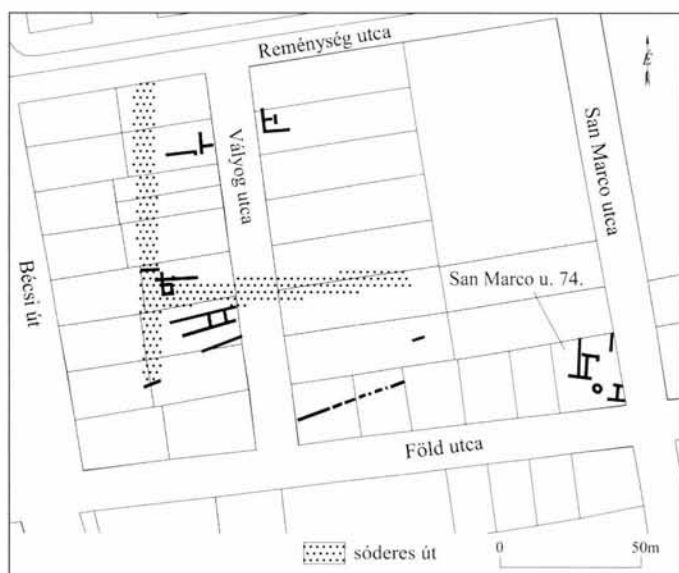
A Kr. u. 2. századra keltezhető épületek maradványait csak részben, a telek

aláfalazási árkaiban nyílt lehetőségünk megfigyelni. A kőalapozású, feltehetően agyagtégla felmenő falaknál kb. 2-3 megújítást azonosítottunk. Emellett kövezett járósíntet és egy csatorna részletét dokumentáltuk.

A Kr. u. 3. századi épületek többször átépített maradványai a telek szinte teljes területét érintették. A 2. és 3. századi építmények tájolása minimális eltérést mutatott egymáshoz képest, ezzel szemben a Vályog utca 1–3. számú (MADARASSY 1996, 55) telkeken megfigyelt épület(ek) irányításával ellentétesen épültek. A korábbi megfigyelések (MADARASSY 1997, 50) kibővíthetők azzal az új információval, hogy nemcsak az út északi és déli oldala mentén épült *insulák* házai készültek eltérő tájolással, hanem a déli oldal két *insuláját* alkotó épületek irányítása sem lehetett azonos. Ezen eltérő tájolások alapján a Föld utca 61–63. számú telkek területén egy észak–déli irányú út valószínűsíthető, amely a Vályog utca 8. telken megfigyelt kelet–nyugati irányú

útra merőlegesen húzódhatott (5. kép). A jelenlegi kutatás alapján, a területen a 3. század folyamán többször megújított épület vagy épületek sora kezd kirajzolódni. A kutatási terület lehatároltsága miatt az épületek alaprajzának meghatározására csak a környéken folytatott további ásások révén nyílik majd lehetőség. A 3. századi épületek kivitelezésüket tekintve megegyeznek a Vörösvári út mentén (KIRCHHOF 2007, 48; KIRCHHOF 2009, 47–52) feltárt épületek színvonalával. A szobákat *terrazzopadlóval* burkolták, a mennyezetet és az oldalfalakat falfestményekkel díszítették, amelyek mind a korszakonként változó római ízlést tükrözték. Három helyiségnél azonosítottunk *terrazzopadlót*, egy esetben, több rétegben a padlóra omlott freskókat, ill. eredeti helyén, a falon megőrződött falfestményeket tártunk fel, emellett planírozási rétegből számos gazdag színösszeállítású falfestménytöredékek és többsoros stukkópárkányok kerültek elő. A különböző minták és a változatos stuk-

5. kép: A telek környékén végzett kutatások geodéziai összesítő alaprajza (Vályog utca 1., 3., 8., 10., 13., San Marco utca 74.)

6. kép: Gladiátort ábrázoló terra sigillata edény töredéke

kőtöredékek más-más helyiség díszítésére utalnak, melyek funkcióira talán épp a töredékek összeállítását követően kaphatunk majd választ. A jobb állapotban megmaradt falfestmények masszív alapozással rendelkező falak mentén kerültek elő, ezért kevésbé valószínű, hogy csak közfalak lettek volna, ahogy azt korábban a Vályog utca 13. számú telek feltárásánál feltételezték (MADARASSY 1997, 51). Az épületek komfortját a később átépített terrazzóval kikent aljú csatorna biztosította, ennek csak egy kisebb szakasza maradt meg. A telek délnyugati negyedében épület, épületalapozás nem került elő, talán belső kert vagy udvar lehetett ezen a területen. Az itt feltárt feltöltési rétegből származik a 6 képen látható Kr. u. 2. sz. vége – 3. sz. elejére keltezhető terra sigillata töredék is.

A legkésőbbi építési periódushoz köthető az az épület, amelyből két nagyobb kőből összeállított küszöbkő, tőlük keletre egy kis vízvezető csatorna és két nagyobb pilléralap maradt meg. Ez utóbbiak feltehetően egy porticusos bejárat részét képezték. Ez az épületmaradvány feltehetően egykorú a Madarassy Orsolya által a

Vályog utca 8. számú telken talált nagyobb épületegyüttessel (MADARASSY 1996, 54).

A terület felhagyását jelzik a környéken előkerült 4-5. század fordulójára tehető késő római temetkezések (TOPÁL 1996, 50–52), amelyek hosszabb ideig tartó temetőhasználatra utalnak. Az aláfalazások során előkerült, díszítetlen, földbemélyített szarkofág mellett még két, eltérő tájolású sírt tártunk fel, amelyek elpusztították a 3. századi terrazzopadlós-falfestményes épület egy részét is. A legkorábbi, tegulákból épített kelet–nyugati sír fölé kőből rakott oldalú és tetejű, házat formáló, észak–déli tájolású temetkezés került. A síroktól keletre, a téglasír bolygatásával mélyítették le a szarkofág helyét. A sírok mindegyikét kirabolták. Talán késői sírkerthez tartozhatott az a kerek építmény is, amelynek már csak az alsó kőszora maradt meg. Hasonló konstrukció a Vályog utca 3. számú telken is került elő (ld.: Aquincumi Múzeum Rajztár: 6844/97).

A telken feltárt legkésőbbi, 3. századi épületmaradványokat a KÖH (az Ásatási Bizottság véleménye alapján) megtartandónak ítélte és visszatakarásukat írta elő. A terület teljes feltárására így nem került sor, a korábbi római emlékek, falak és rétegek eredeti helyzetükben bolygatatlanul maradtak.

Kirchhof Anita

Irodalom:

KIRCHHOF 2007 – Kirchhof A.: Új feltárási eredmények a katonaváros északnyugati régiójából I (New excavation results from the northwestern region of the Military Town I). *Aqfűz* 13 (2007) 40–56.

KIRCHHOF 2009 – Kirchhof A.: Topográfiai kutatások az aquincumi katonaváros északnyugati régiójában, a cella trichora szomszédságában (Topographic investigations next to cella trichora in the northwestern part of the Aquincum Military Town). *Aqfűz* 15 (2009) 44–62.

MADARASSY 1996 – Madarassy O.: Régészeti kutatások az aquincumi katonaváros nyugati peremén (Archaeological research at the western edge of the Aquincum Military Town). *Aqfűz* 2 (1996) 53–59.

MADARASSY 1997 – Madarassy O.: Régészeti kutatások a katonaváros nyugati szélén (Archaeological research in the western edge of the Military Town). *Aqfűz* 3 (1997) 48–53.

MADARASSY 1998 – Madarassy O.: Újabb kutatások az aquincumi katonaváros nyugati felében (Recent research in the western section of the Aquincum Military Town). *Aqfűz* 4 (1998) 61–64.

NAGY 1943 – Nagy T.: A Fővárosi Régészeti és Ásatási Intézet jelentése az 1938–1942 évek között végzett kutatásairól. *BudRég* 13 (1943) 359–399.

TOPÁL 1996 – Topál J.: Későrómai sírok az aquincumi katonaváros nyugati peremén (Late Roman graves on the western edge of the Aquincum Military Town). *Aqfűz* 2 (1996) 50–52.

20. Budapest, II. ker., Budai Alsó rakpart, Budai Főgyűjtő – Duna-meder

2008. július 19. és augusztus 15. között, a Budai Főgyűjtő építéséhez kapcsolódó rakpart bővítési (Margit-híd térsége 1200 m hosszan) munkálatokat megelőzendően, felderítő merülésekkel és szondaárkok létesítésével medervizsgálatokat végeztünk. A 22 munkanap alatt összesen 26,

3×4 m-es szondát nyitottunk, melyeket szükség szerint, szivattyú segítségével 60–100 cm mélyre ástunk.

A hídtól délre lévő szondáink üresek voltak. Horgonyunk azonban véletlenül ráakadt egy 10,6 m-es tölgy gerendára, amelyről az azonnali dendrokronológiai vizsgálat kimutatta, hogy a Felső-Tisza-videkről származik, és 1899-ben vágták ki. Mivel ez a terület (Margit-híd) hagyományosan tutaj kikötő volt, a mostani megmunkált gerenda is a tutajozás emléke lehet. A budapesti építkezésekhez úszathatták ide. A vontatást a fa végébe faragott 12–13 cm-es lyuk segítette. Mivel a konzerválásra nem volt mód, a gerendát a dorogi bányatóban süllyesztettük el, ahol búvárok számára továbbra is látható lesz.

A hídtól közvetlenül északra egy vasszekerce is előkerült, amely kovácsoltvas technikával készült. A balta fokánál visszahajtották a fémot, így alakították ki a nyéllyukat. A szekerce késő középkori lehet, és a korabeli tutajozást és fémgyártást bizonyítja a területen.

A felső szakaszon a Császár-Komjádi uszoda előtti szakaszon leletkoncentráció mutatkozott, így a munka utolsó napjaiban ide összpontosítottuk erőnket. A leletek szórványként kerültek elő, és az őskortól az újkorig minden időszak képviselve volt. Régészeti jelenséget, rétegződést nem sikerült megfigyelni. A legtöbb tárgy a 2. világháborúból és az azt követő időszakból származott. Ezek nagyobb része építési törmelék. Az uszoda előtti koncentráció arra utal, hogy a parton intenzív lelőhely várható. A leletek onnan mosódtak be, ill. részben a parti lelőhely szemetét alkotják. Kutatásaink során ugyanis többször nyilvánvalóvá vált, hogy a Duna évezredeken keresztül a partján élők szeméttelpe volt. A gerenda, a balta azt mutatja, hogy a part

menti leletek bár szórvány-jellegűek, de a sodrás ellenére is értelmezhetőek a parti lelőhelyek összefüggésében.

Tóth J. Attila (KÖH)

21. Budapest, II. ker., Bem tér 3. – Feketesas utca 4., Hrsz: 13507/1, 13507/3.

Az Európa Ingatlanbefektetési Alap megbízásából 2008 tavaszán, a régészeti érintettség megállapítása céljából, szondázó kutatást végeztünk a fent említett telkeken. A terület régészeti védett, a környéken végzett feltárások nyomán török kori, középkori, kora és késő római kori, valamint bronzkori leletekre számítottunk (KÉRDŐ–KOVÁCS 1999, KÉRDŐ–KOVÁCS–SZILAS 2000, SZILAS 2002). A telkeken álló épületegyüttes döntő részének elbontása után a teljes terület beépítésre kerülne. A tervezést előkészítendő, a rétegsor vastagságának, a jelenségek sűrűségének megállapítását és az egykori beépítettség feltérképezését célozta a szondázás. A beépítendő területen

öt kutatóárkot nyitottunk, amit a jelenleg részben működő épület lehetőségeihez igazítottunk.

A telk a középkori városfaltól északra helyezkedik el. Már a 11. századtól lakott terület volt, amely a Jenői révnek nevezett dunai átkelőhely mellett formálódott. A törökkori metszetek tanúsága szerint viszonylag ritkán beépített vidék lehetett. A Dunától legtávolabb eső kutatóárkokban középkori és törökkori rétegeket találtunk, míg a Dunához közeli szondákban műhelyekhez kapcsolható kemencéket tártunk fel. A nagyobb letapasztott agyagrétegeken többször megújított és egymást vágó kemencék sora került felszínre (7. kép). A kemencéken túl egy törökkori gödröt találtunk, melyre a feltöltése után szintén egy kemencét építettek, ennek egy része később, a nem teljesen tömörödött föld miatt megsüllyedt. (P. A.)

Az ásatási terület szűkebb és tágabb környezetét érintő adatok a római kori topográfia tekintetében jelentősen gyarapodtak az elmúlt évtizedekben (KÉRDŐ 2002, legutóbb: BENDA–HABLE 2006).

7. kép: A 2. számú kutatóárkokban feltárt középkori kemencék

8. kép: Az 5. számú
kutatóárokban feltárt
apszis és észak–déli
falalapozás részletei

A szondázó ásatás során, az 1. kutató-
árok kivételével, már a török hódoltság
kori, ill. a középkori rétegekben is talál-
tunk szórvány, római kori kerámiát, üveg-
szilánkokat, csonteszközöket (hajtút),
bronztrödékeket. Kisebb, kövezett aljú,
déli záródású apszis részlete került elő az
5. kutatóárok északkeleti sarkában. En-
nek Kr. u. 3. századi pusztulási horizontja
alatt észak–déli, (*opus incertum*) falsonk
jelent meg az árok nyugati felében, fara-
gott kűszöbkövel és nyugati oldalán vastag
átégett, patiosos omladékréteggel (8. kép).
Hasonló, észak–déli irányú alapozás, ill.
északnyugati falsarok maradványait figyel-
hettük meg a 3. kutatóárokban, valamint
kelet–nyugati irányú, erősen megsüllyedt
falsonk jelent meg a 2. szonda délny-
ugati sarkában. Utóbbi rétegtani helyzetét
és feltárt állapotát az alatta lévő 2. száza-
di, laza, faszenes betöltésű, több mint 2
m mély hulladékgödör határozta meg. A
falsonk keleti szakaszát az alapárok aljá-
ig kisedték, később az alapárok déli széle
alatt, La Tène D (1-2?) hulladékgödört
bontottunk ki. További, Kr. u. 1-2. századi
hulladékgödöröket és cölöplyukakat tártunk

fel a 3. és 4. kutatóárokban is. Utóbbi két
kutatóárok alján, a geológiai réteg feletti
szubhumuszból szórványos őskori cserepe-
ket gyűjtöttünk. (H. T.)

Hable Tibor – Papp Adrienn

Irodalom:

- BENDA–HABLE 2006 – Benda J. – Hable
T.: Római kori és középkori települési ma-
radványok a Vízivárosban (Roman period
remains and medieval settlements in the
Víziváros). Aqfűz 12 (2006) 116–146.
KÉRDŐ–KOVÁCS 1999 – Kérdő K. – Ko-
vács E.: Budapest II., Bem J. u. 3. – Feketesas
u. 4. Régészeti kutatások Magyarországon
(Archaeological Investigations in Hungary)
1999 (2000) 179–180.
KÉRDŐ–KOVÁCS–SZILAS 2000 – Kér-
dő K. – Kovács E. – Szilas G.: Budapest II.,
Tölgyfa u. 3. – Henger u. 2. Régészeti ku-
tatások Magyarországon (Archaeological
Investigations in Hungary) 2000 (2001)
107.
KÉRDŐ 2002 – H. Kérdő K. – Kovács
E.: Kutatások a vízivárosi római tábor

vicusának, ill. a középkori Gézavására (később Felhéz) területén (Excavations in the territory of the vicus of the Víziváros Roman fort and the medieval Gézavására (later Felhéz). Aqfűz 8 (2002) 67–75.
SZILAS 2002 – Szilas G.: Újabb régészeti feltárások a II. ker., Tölgyfa utcában (Recent archaeological excavations on Tölgyfa Street). Aqfűz 9 (2002) 115–123.

9. kép: Ovális, vésett díszú elemből és láncból álló, egybeöntött ékszer öntőmintája

22. Budapest XI. ker., Fehérvári úti piac mögötti leható, Hrsz.: 4211/1, 4212

A fent nevezett területen, a piac közvetlen északi szomszédságában egy gépjárműleható építéséhez kapcsolódóan 2008 decemberében folytattunk megelőző feltárást. Korábbi kivitelezői földmunkák és közműkiváltások során sajnos jelentősen sérült a lelőhely, ennek ellenére a mintegy 800 m² felületen 24 régészeti objektumot tártunk fel.

A keskeny területsávban a késő bronzkori halomsíros- és urnamezős kultúra települési objektumain kívül kora császárkori telepnyomok kerültek elő.

A Reinecke BB2-re (korai halomsíros időszak) datálható gödrök közül kiemelkedik az SE 7/A számú beásás. A sötétbarna, sárga agyaggal kevert felső rétegben dokumentált nagymennyiségű kő (nagyobb égett felületű terméskövek és kisebb dunai görgeteg kavicsok) között 2 edényke, valamint egy ovális csüngőből és egybeöntött karikából álló ékszer kő öntőmintája (9. kép) került elő. Az alatta lévő réteg állatsontokat, közte anatómiai rendben lévő lábszár töredékét tartalmazta. Szintén e korszakhoz sorolható egy emberi vázat tartalmazó gödör is.

A kora császárkori gödöröbjeumok betöltéséből kézzelformált La Tène ha-

gyományú kerámia, „S” profilú tálak és pannonniai pecsételt áru került elő.

Az ásatás nyomán újabb fontos adatokkal bővült a Móríz Zsigmond körtér – Fehérvári út – Baranyai utca – Bercsényi utca által határolt terület őskori topográfiája. Az itt és a 2007-ben területünkől északra keletre feltárt teleprészlet (BESZÉDES–HORVÁTH 2008, 148–149.) alapján a területsávban a Kárpát-medencei halomsíros kultúra kiemelkedő jelentőségű lelőhelye körvonalazódik. A Ha A-B-korú urnamezős telepanyag minden bizonnyal összefügg az SzTK területéről, a múlt századból ismert váli csoporthoz tartozó leletekkel (NAGY 1962, 30).

A terület római kori topográfiáját illetően új adat, hogy az ún. lágymányosi késő kelta – kora császárkori település déli irányban bizonyosan kiterjedt a címben jelzett területig.

Szilas Gábor – Beszédes József

Irodalom:

BESZÉDES–HORVÁTH: Beszédes J. – Horváth L. A.: Őskori és római kori lelőhelyek a Budai Skála bontása során (Prehistoric and Roman period sites uncovered during the demolition of the

Budai Skála department store). Aqfűz 14 (2008) 141–157.

NAGY 1962 – Nagy T.: Buda régészeti emlékei. In: Pogány E (szerk.), Budapest műemlékei II. Budapest 1962, 13–116.

23. Budapest XI. ker Budafoki út. 72–74., Hrsz.: 4004/2., 4005., 4006/3., 4008

2008. szeptember 2. és október 10. között megelőző feltárást végeztünk a szóban forgó területen, a Központi Szennyvíztisztító telep és kapcsolódó létesítményei projekthez kötődő feltárássorozat keretében. A munkálatok során a résfallal körülvett területet két részre osztottuk. A nyugati részen a jelenlegi 103, 2 mBf felszín alatt kb. 1 m mélységben jelentkezett az egykori termett talaj szubhumuszos felszíne, amely alatt megközelítőleg 25 cm mélységben, 20–30 cm vastag, sárgás színű homokos üledékréteg húzódott. Alatta újabb, 25–30 cm vastagságú, sötétbarna, áradásos homokréteg terül el, amelyet szürkésbarna agyagos, és még lejjebb sárga agyagos folyómeder jellegű réteg követett.

A felső szubhumusz rétegből két újkori árkot ástak be, amelyek 18–19. századi leleteket tartalmaztak. A viszonylag nagy mennyiségű kerámia-, és állatsont töredék és fémhulladék mellett – bár nem az árokból, hanem a környékén lévő rétegből – egy 1800-ból származó II. Ferenc érme került elő.

Az alsóbb rétegekből, objektum nélküli szórványleletként, a középső rézkori Furchenstich kultúrába tartozó leletek láttak napvilágot. A kerámia és állatsont töredékek mellett, kagylóhéjak, egy obszidián penge és egy orsókarika töredéke került elő.

A lelőhely keleti részén, egy alapincézett épület elbontása után, a kultúrrétegek nem voltak regisztrálhatók.

Horváth M. Attila

24. Budapest, XI. ker., Mezőkövesd utca 22., Hrsz.: 43587/11, 43587/17)

A fenti telken, az albertfalvi *auxiliáris vicus* északi részén, a tábortól mintegy 200–300 m-re 2008. június 4. és augusztus 4. között folytattunk feltárást. A tervezett, „L” alakú lakó- és irodaépületegyüttes területén megnyitott négy kutatóárok (munka-terület) mindegyikében előkerültek római kori telepjelenségek (kőfalas építmények alapfalai, kutak, félig földbemélyített lakógödrök, kövezett út – 10. kép, stb.). A feltárandó terület keleti (Duna felé eső) részén magasabban, alig 40–50 cm mélységben, míg nyugat felé haladva mélyebben jelentkeztek a régészeti jelenségek. Sajnos a régészeti feltárást beruházói kérésre (és a Kulturális Örökségvédelmi Hivatallal egyeztetve) félbe kellett hagynunk, mert a kibővítendő feltárási területek magasabb költségeinek finanszírozása nem látszott biztosítottnak. A feltárást folytatására a tervek szerint 2009 tavaszán lesz lehetőség.

Beszédes József

25. Budapest, XIII. ker., Jakab J. út – Esztergomi út – Bodor út által határolt telek, Hrsz.: 25873/5

A fenti telken 2008 őszén, egy tervezett lakópark II. üteméhez kapcsolódóan, 3000 m² kiterjedésű területen megelőző régészeti feltárást végeztünk. A mintegy

2,5–3 m vastag újkori-modern kori feltöltés alatt népvándorlás kori (avar) telep részlete és középkori (13–14. századi) településhez tartozó árokrendszer szakaszai kerültek elő. A félig földbemélyített, téglalap alakú avar házakból hetet találtunk. A házak sarkaiban kőből és római *tegulat* töredékekből rakott kemencék álltak, padlószintjükön több esetben tapasztás volt megfigyelhető. A feltárási területen a középkort csupán árkok, árokrendszerek képviselték, amelyek több esetben vágták az avar házak betöltését. Az árkok meglehetősen szabálytalan formát mutattak változó mélységgel és szélességgel, irányuk észak–déli, valamint nyugat–keleti volt. Néhány kisebb objektumot leletanyag hiányában nem tudtunk keltezni, tartozhattak az avar telephez vagy akár középkoriak is lehetnek.

Beszédes József

26. Budapest, XIII. ker., Jakab J. út – Esztergomi út – Bodor út által határolt telek, Hrsz.: 25873/8

Ezen a telekrészleten, 2008 október–novemberében, ugyancsak a tervezett lakóparkhoz (V. építési ütem) kapcsolódóan, 1900 m² kiterjedésű területen végeztünk megelőző régészeti feltárást. A mintegy 2 m vastag újkori–modern kori, salakos feltöltés alatt 1 m vastagságban részben folyami üledékes, részben humuszos réteg húzódott. Ez alatt népvándorlás kori (avar) telep részlete jelentkezett, amely a feltárási területtől délre eső, a lakópark II. üteméhez kapcsolódóan feltárt avar telepész folytatásaként értelmezhető. Az előkerült 13 régészeti objektum közül ötöt félig földbemélyített lakógödörként határozhattunk meg, a többiit különfé-

le méretű gödrök és egy árok tették ki. A téglalap alaprajzi formát mutató lakógödörnél három esetben került elő kemence; kétszer az objektum északkeleti sarkában, egy esetben pedig az északnyugati sarokban. Az objektumokban viszonylag csekély mennyiségű kerámiát találtunk.

Szórványosan középkori (13–14. század) kerámia is előkerült, de biztonsággal nem tudtunk ehhez a korszakhoz objektumot kapcsolni.

Beszédes József

27. Budapest, XXI. ker. Csepel – északi szigetcsúcs, Hrsz.: 20990/4; 209996; 209973; 209973; 210011

2008. május 15. és augusztus 4. között a XXI. kerületben, a csepeli szigetcsúcson, a Szabadkikötő út keleti oldalán, mintegy 3800 m²-nyi területen végzett kutatásokat a BTM Ős-, és Népvándorlás kori Osztálya. A feltárára a Központi Szennyvíztisztító projekt keretében került sor, ahol a 2004 óta tartó szakaszos ásátások során, összességében 854 objektum került elő (HORVÁTH 2005, 177–186, HORVÁTH–ENDRŐDI–MARÁZ 2007, 219–223, HORVÁTH–ENDRŐDI 2008, 200–202).

A Duna völgyének többé-kevésbé a mai geomorfológiai viszonyoknak megfelelő átalakulása nagyjából az óholocén vége felé következhetett be, amelynek egyik fontos eredménye lett a soroksári Duna-ág kialakulása. Csepel-sziget szabadkikötőktől északra fekvő részét sűrűn szabdalják az alacsony ártérhez tartozó holtmeder-ágak, amelyeket a régészeti munkáink során is meg tudtunk figyelni.

10. kép: Kövezett,
észak–déli irányú római
út feltárás közben

A 2008-ban a létesítményhez csatlakozó út építését megelőző ásatáson feltárt Kr. e. III. évezred végéről és a II. évezred első feléből származó, kora bronzkori településjelenségek is különböző korú, sokszor régészeti leleteket is tartalmazó, áradásos rétegek alól kerültek elő. A korszak itt megtelepedett népcsoportjainak (Harangedény kultúra-Csepel csoport, és a Nagyrév kultúra) települései általában a parthoz közeli részeken alakultak ki, melyeket a Duna ismétlődő áradásai gyakran elöntöttek. Cölöpvázas házak nyomát megőrző földbe mélyített cölöpgödrök itt, a telep és a hozzá tartozó hulladék vagy tároló gödrök gyakori megújítása miatt csak ritkán kerültek elő. Meglétüket azonban részben a területen szétmosódott, ill. planírozási gödrökbe eltemetett tapasztásmaradványok is igazolják.

A több mint száz előkerült objektum többsége hulladék-, vagy tároló gödör lehetett, azonban egy részükről joggal feltételezhetjük, hogy eredetileg agyagkitermelésre használhatták. A nagyméretű, amorf beásásokban emellett sokszor lehetett munkavégzésre utaló jeleket is

találni. Az egyikből például egy kisméretű, kavicsos alapozású tűzhelyet és annak kissé lemélyített, erősen hamus, faszenes betöltésű hamuzógödrét tártuk fel. A hevenyészve kialakított, sütőfelület nélküli tűzhelyet nem használhatták túl hosszú ideig, mivel az alatta lévő talaj szinte egyáltalán nem volt átégve. Feltételezhetjük, hogy az eredetileg nagyméretű, több egymásba érő, különböző alakú, és mélységű beásásokból összeálló gödöregyüttes, csak az eredeti funkciójának megszűnése után vált alkalmassá a tűzrakásra. Csúpan addig használhatták, amíg a következő áradás be nem töltötte, a telepen és környékén felgyűlt hulladékokkal (állatesont-, és kerámiatöredékek, ill. egyéb elkallódott használati tárgyak és maradványaik) teli iszaphordalékával.

Az áradások nem túl nagy időközökkel követhették egymást, s alkalmanként 10-15 cm-nyi hordalékkal boríthatták el az egész települést, melyet az ár visszahúzódása után, újra benépesítettek.

A település keleti szélén, a „sziget” partja mentén, először lankásan, majd egyre meredekebben mélyült az altalajba egy olyan

árok, amely egykor minden bizonnyal folyóág természetes medre lehetett. Ennek, a későbbi emberi beavatkozás révén feltehetően vízelvezető, esetleg árvízvédelmi szerepe is lehetett. Az árok metszetében megfigyelhettük az újabb és újabb árhullámok okozta folyamatos betöltődést, melynek során a víz nemcsak iszapot, hanem számos leletet is odasodort.

A Csepel-sziget régészeti leletgazdagságát számos, korábban elvégzett feltárás bizonyítja. A terület mindkét partján kilométer hosszan megtalálhatók a különböző korú (ős-, népvándorlás-, és középkori) települések láncolatai és temetői. Az északi szigetcsúcsról ennek ellenére korábban csak szórványleletekről voltak ismereteink. A sziget északnyugati csúcsán jelenleg már épülő Szennyvíztisztító telep helyén előkerült leletek azonban új megvilágításba helyezték a területet.

A 2008-ban folytatott ásatások, régészeti kutatások legnagyobb jelentőségét is az adja, hogy a sziget északkeleti partvonalaiban korábban még nem tudtunk hasonló típusú telepeket regisztrálni. Feltárásunk eredményei alapján feltételezhető, hogy a jelenlegi lelőhelytől délre elterülő, koráb-

ban még sohasem kutatott területeken is lehet hasonló leletekre számítani.

Endrődi Anna – Horváth M. Attila

Irodalom:

HORVÁTH 2005 – Horváth M. A.: Régészeti kutatás a tervezett csepeli Központi Szennyvíztisztító Telep területén (Archaeological investigations on the territory of the planned Central Sewage Plant in Csepel). Aqfűz 11 (2005) 177–186.

HORVÁTH–ENDRŐDI–MARÁZ 2007 – Horváth M. A. – Enrődi A. – Maráz B.: Régészeti kutatások a csepeli Központi Szennyvíztisztító Telep területén (Archaeological investigations in the territory of the Central Waste Water Treatment Plant on Csepel Island). Aqfűz 13 (2007) 216–232.

HORVÁTH–ENDRŐDI 2008 – Horváth M. A. – Enrődi A.: Budapest XXI. ker Csepel, északi szigetcsúcs, Nagy-Duna sor, Hrsz.: 210007/2. Aqfűz 14 (2008) 200–202.

Locations of and results from small-scale excavations conducted by the Aquincum Museum in 2008

(Marked as numbers on page 168)

Aquincum Civil Town and its environs

13. Bp. III. Plot surrounded by Barát-Stream – Ország Road – Hadrianus Street – Királyok Road, (Lrn: 65554/27, 28, 29): parts of early Bronze Age settlements and early Iron Age cemetery (*Orsolya Láng*)
14. Bp. III. 195-197 and 199-203 Királyok Road (Lrn: 63588, 63589): parts of middle Copper Age settlements, stray find Roman period finds (*Gábor Szilas*)
15. Bp. III. 54 Pusztakúti Road (Lrn: 22901): stray find Roman period finds (*Gábor Lassányi*)
16. Bp. III. ker. 5–7 Nánási Road (4 Római part) (Lrn: 23779/8, 7): stray find Roman and Avar period finds (*Zita Tézer*)
17. Bp. III. 135–139 Szentendrei Road (Lrn: 19343/8): remains of Roman period buildings (*Orsolya Láng*)

Aquincum Military Town and its environs

18. Bp. III. 21 Hunor Street (Lrn: 18726/10): remains of Roman period buildings (*Anita Kirchhof*)
19. Bp. III. 74 San Marco Street (Lrn: 17038): remains of Roman period buildings and late Roman graves (*Anita Kirchhof*)

Settlements outside of Aquincum

20. Bp. II. Budai embankment, Sewer Channel – Duna-bed: underwater archaeology researches, stray find Prehistoric, Roman and Middle Age finds (*Attila Tóth János*)
21. Bp. II. 3 Bem Square – 4 Feketesas Street (Lrn: 13507/1, 13507/3): remains of Roman period buildings, parts of Middle Age and Turkish period settlements (*Tibor Hable – Adrienn Papp*)
22. Bp. XI. Road by the Fehérvári Road Market (Lrn: 4211/1; 4212): parts of late Bronze Age and Roman period settlements (*József Beszédes*)
23. Bp. XI. 72-74 Budafoki Road (Lrn: 4004/2, 4005, 4006/3, 4008): stray find middle Copper Age finds (*Attila Horváth M.*)
24. Bp. XI. 22 Mezőkövesd Street (Lrn: 43587/11, 43587/17): remains of Roman period ditches, pits, buildings and street (*József Beszédes*)

25. Bp. XIII. Plot surrounded by Jakab J. Road – Esztergomi Road – Bodor Road (Lrn: 25873/5): parts of Avar period and Middle Age settlements (*József Beszédes*)
26. Bp. XIII. Plot surrounded by Jakab J. Road – Esztergomi Road – Bodor Road (Lrn: 25873/8): parts of Avar period settlement and stray find Middle Age finds (*József Beszédes*)
27. Bp. XXI. Csepel, Northern peak of the island (Lrn: 20990/4, 209996, 209973, 209973, 210011): parts of early Bronze Age settlement (*Anna Endrődi – Attila Horváth M.*)

Az Aquincumi Múzeum további feltárást nem igénylő próbaásatásai és régészeti célú megfigyelései 2008-ban

Archaeological observation work and test excavations carried out by the Aquincum Museum in 2008

(A helyszíneket lásd jelölve a 189. oldali térképen)

(Marked as numbers on page 189)

Próbafeltárások – Test excavations

28. Bp. XXII. ker., Campona utca 1.
Pro Logis Harbor Park „C” tömb
(Beszédes József)
29. Bp. X. ker., Fehér út – Gyógyszergyári
utca, Hrsz.:39210/55. (Korom Anita)

Megfigyelések –

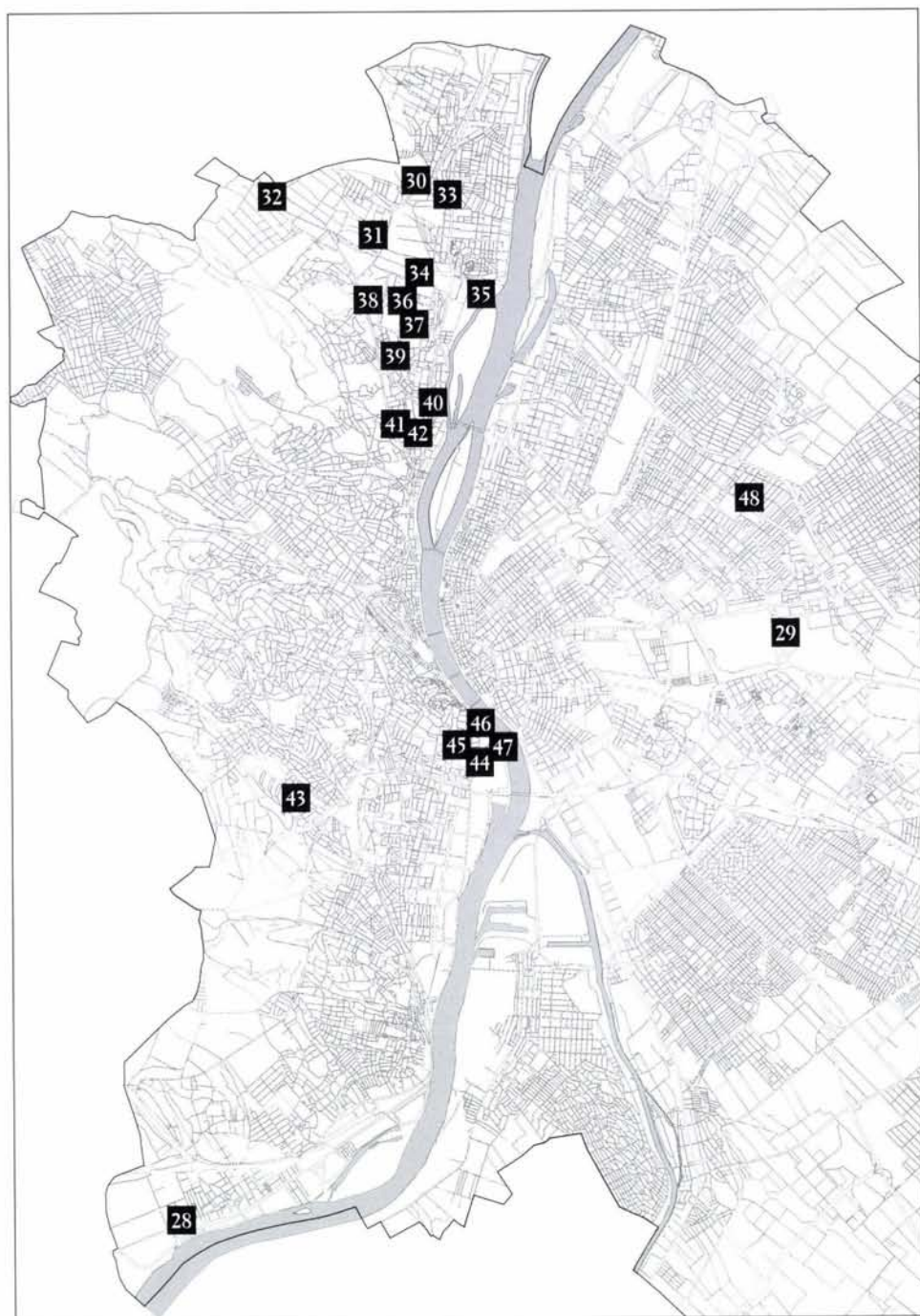
Archaeological observations*

30. Bp. III. ker., Pusztakúti út 44. –
épületalapozás (Lassányi Gábor)
31. Bp. III. ker., Taliga utca 9. –
épületalapozás (Lassányi Gábor)
32. Bp. III. ker., Solymárvölgyi
út, Wienerberger téglagyár –
épületalapozás (Lassányi Gábor)
33. Bp. III. ker., Szentendrei út 251–253.
vezetékárkok kialakítása
(Vámos Péter – Láng Orsolya)
34. III. ker., Keled u. vonala – Óbuda
MÁV állomás – Aquincum elágazás
közötti HÉV összekötő vágány
felújítása (Láng Orsolya)
35. Bp. III. ker., Záhony utca 7. –
épületalapozás (Lassányi Gábor)
36. Bp. III. Kunigunda útja 45. –
épületalapozás (Lassányi Gábor)
37. Bp. III. ker., Bojtár utca – Kunigunda
utca – épületalapozás
(Budai Balogh Tibor)
38. Bp. III. ker., Gémeskút utca 7. –
épületalapozás (Lassányi Gábor)
39. Bp. III. ker., Góbé u. 21. –
épületalapozás (Lassányi Gábor)
40. Bp. III. ker., Kórház u. 1–7 – Harrer
Pál u. 1–14 – csatornarekonstrukció
(Kirchhof Anita)
41. Bp. III. ker., Zápor utca
– csatornarekonstrukció
(Kirchhof Anita)
42. Bp. III. ker., Beszterce utca 30 –
épületalapozás (Kirchhof Anita)
43. Bp. XI. ker., Rétköz utca 5. –
épületalapozás (Lassányi Gábor)
44. Bp. XI. ker., Bogdánfy utca – Irinyi
József utca – Budai Főgyűjtő
csatorna kiépítése (Horváth M.
Attila)
45. Bp. XI. ker., Irinyi József u – Karinthy
Frigyes út sarok – Budai Főgyűjtő

* A lista nem tartalmazza a BTM Régészeti Adattára
által, zömmel közműfektetések során végzett 65
régészeti szakfelügyelet helyszínét.

* This list does not contain the 65 archaeologically
controlled locations registered in the Archaeological
Archives of the BHM, excavated mostly during
construction work on public facilities.

- csatorna kiépítése (*Horváth M. Attila*)
46. Bp. XI. ker., Budai alsó rakpart: Petőfi híd – Szabadság híd közötti szakasz – Budai Főgyűjtő csatorna kiépítése (*Horváth M. Attila*)
47. Bp. XI. ker., Petőfi híd – Budai Főgyűjtő csatorna kiépítése (*Horváth M. Attila*)
48. Bp. ker., XIV. Zsigárd utca 8. – épületalapozás (*Korom Anita*)

Az Aquincumi Múzeum további feltárást nem igénylő próbafeltárásai és régészeti célú megfigyelései 2008-ban
 Archaeological observation work and test excavations carried out by the Aquincum Museum in 2008

Rövidítésjegyzék

Abbreviations

ActaArchHung	– Acta Archaeologica Academiae Scientiarum Hungaricae (Budapest)
Aqfüz.	– Aquincumi füzetek. A BTM Aquincumi Múzeumának ásatásai és leletmentései (Budapest)
ArchÉrt	– Archaeológiai Értesítő (Budapest)
BHM	– Budapest Historical Museum
BTM	– Budapesti Történeti Múzeum
BudRég	– Budapest Régiségei (Budapest)
CommArchHung	– Communicationes Archaeologicae Hungariae (Budapest)
DissPann	– Dissertationes Pannonicae (Budapest)
FolArch	– Folia Archaeologica (Budapest)
MHB	– Monumenta Historica Budapestiensia (Budapest)
PZ	– Prachistorische Zeitschrift (Berlin)

A 2008. évi feltárások közreműködői

Participants in the excavations in 2008

Alibán András – geodéta (BTM Középkori Osztály)	Hárshegyi Piroska – régész (BTM Aquincumi Múzeum)
Anderkó Krisztián – régész (BTM Aquincumi Múzeum)	Horváth László András – régész (BTM Ős- és Népvándorlás kori Osztály)
Bácsa Teréz – technikus	Horváth M. Attila – régész (BTM Ős- és Népvándorlás kori Osztály)
Bernert Zsolt – antropológus (Magyar Természettudományi Múzeum)	Hurta Orsolya – geológus (ELTE TTK)
Beszédes József – régész (BTM Aquincumi Múzeum)	Illés László – rajzoló (BTM Aquincumi Múzeum)
Beszédes Richard – technikus	Jócsik János – technikus
Bóna István – restaurátor (Bonart Bt.)	Kámány Andrea – technikus
Budai Balogh Tibor – régész (BTM Aquincumi Múzeum)	Kecskés Balázs – technikus
Busi György – geodéta (BTM Ős- és Népvándorlás kori Osztály)	Keczán Krisztina – technikus
Choyke Alice M. – archaeozoológus (BTM Aquincumi Múzeum)	Kirchhof Anita – régész (BTM Aquincumi Múzeum)
Civertan Bt. – légifotó	Kocsis József – technikus
Csalah Dániel – technikus	Komjáthy Péter – fotós (BTM Aquincumi Múzeum)
Csere Judit – restaurátor (BTM Restaurátor Osztály)	Koncz Dániel – technikus
Cserne Lászlóné – rajzoló (BTM Ős- és Népvándorlás kori Osztály)	Koncz Miklós – műszaki ellenőr
Czagány János – technikus	Kondorossy Szabolcs – régész
Czagányiné Gadányi Réka – technikus	Korom Anita – régész (BTM Ős- és Népvándorlás kori Osztály)
Cziráki Veronika – restaurátor (Bonart Bt.)	Kovács Dömötör – technikus
Digitalis Kft. – légifotó	Kovács János – technikus
Dobos Csaba – technikus	Kovács Tibor – geodéta (BTM Aquincumi Múzeum)
Dusehanek Júlia – technikus	Kovács Zsófia Eszter – archaeozoológus
Éder Katalin – régész (BTM Régészeti Adattár)	Kozma Adrienne – régészhallgató
Endrődi Anna – régész (BTM Ős- és Népvándorlás kori Osztály)	Labancz Károly – műszaki ellenőr
Facsády Annamária – régész (BTM Aquincumi Múzeum)	Láng Orsolya – régész (BTM Aquincumi Múzeum)
Farkas Nikolett – régész	Lassányi Gábor – régész (BTM Aquincumi Múzeum)
Fazekas Andrea – technikus	Liebhaber Réka – technikus
Geomega Kft. – geofizikai felmérés	Lichtenberger Endre – statikus
Geoservice Kft. – rajzdigitalizálás	Lopusny Erzsébet – restaurátor (Bonart Bt.)
Giber Mihály – régész	Maráz Borbála – régész (BTM Ős- és Népvándorlás kori Osztály)
Gracza György – technikus	Medzihradzky Zsófia – archaeobotanikus (Magyar Természettudományi Múzeum)
Gyenes Gábor – technikus	Mindszenty Andrea – geológus (ELTE, Alkalmazott és Környezettudományi Tanszék)
Győző Eszter – technikus	Müller Katalin – technikus
Hable Tibor – régész (BTM Aquincumi Múzeum)	Nagy Alexandra – régészhallgató (ELTE)
Havas Zoltán – régész (BTM Aquincumi Múzeum)	Orosz Adrienn – régészhallgató (PTE)

Pabeschitz Virág Orsolya – régészhallgató (ELTE)
 Palya Orsolya – geológushallgató (ELTE)
 Papp Adrienn – régész (BTM Középkori Osztály)
 Papp János – restaurátor (Castrum Novum Kft.)
 Papp Károly – műszaki ellenőr
 Piline Kft. – lézerszkenneres felmérés
 Rákóczi Gábor – légifotó (Aero Art)
 Rostás Zsuzsanna – technikus
 Sándor Ildikó – régészhallgató (ELTE)
 Sánta Barbara – régész
 Seres Viktor – geodéta (BTM Aquincumi Múzeum)
 Siller Erika – régészhallgató (ELTE)
 Somogyi Ferenc – technikus
 Susánszky Ágnes – restaurátor (Bonart Bt.)
 Szakmáry Béla – technikus
 Szegleti Katalin – technikus
 Szeredi Anna – régészhallgató (SZTF)
 Szilas Gábor – régész (BTM Ős- és Népvándorlás
 kori Osztály)
 Tézer Zita – régész (BTM Ős- és Népvándorlás kori
 Osztály)
 Timár Zoltán – régészhallgató (ELTE)
 Tormáné Lészko Ildikó – restaurátor (BTM
 Restaurátor Osztály)
 Tóth Anikó – régész (BTM Középkori Osztály)
 Tóth Eszter – technikus
 Tóthné Gál Csilla – fotós (BTM Ős- és
 Népvándorlás kori Osztály)
 Tóth János Attila – régész (KÖH)
 Ujvári Gábor – restaurátor (BTM Restaurátor
 Osztály)
 Vámos Péter – régész (BTM Aquincumi Múzeum)
 Várnai Éva – restaurátor (BTM Restaurátor
 Osztály)
 Vecsey Ádám – restaurátor (BTM Restaurátor
 Osztály)
 Viemann Zsolt – geodéta (BTM Középkori
 Osztály)
 M. Virág Zsuzsanna – régész (BTM Ős- és
 Népvándorlás kori Osztály)
 Zala Szabó Diána – technikus
 Zsidi Paula – régész (BTM Aquincumi Múzeum)

A 2008. évi jelentősebb feltárások megbízói és támogatói

Employers and patrons of the most important excavations in 2008

ÁLOMSZIGET 2004

Ingatlanfejlesztő Kft.

1033 Hajógyári-sziget 117.

(Budapest, III. ker., Hajógyári-sziget)

ALTERRA Kft.

1103 Budapest, Sibirik Miklós út 30.

(Budapest, XXI. ker., Csepel – északi szigetcsúcs)

BRUESA-RÓMAI Kft.

1054 Budapest, Kálmán Imre utca 1.

(Budapest III. ker., Nánási út 69.)

BUDAPEST FŐVÁROS ÖNKORMÁNYZATA

Közelekedési Ügyosztály

1052 Budapest, Városház utca 9–11.

(Budapest III. ker., Keled út)

DAGÁLY SÉTFÁNY BÉTA Kft.

1146 Budapest, Hermina út 17.

(Budapest, XIII. ker., Jakab J. út – Esztergomi út –
Bodor út által határolt telek)

EURÓPA Alapkezelő Zrt.

1011 Budapest, Fő utca 14.

(Budapest, II. ker., Bem tér 3. – Feketesás utca 4.)

G. B. EUROPA Ingatlan Kft.

1051 Budapest, Vörösmarty tér 7–8.

(Budapest, III. ker., Hunor utca 24–26.)

HILLSIDE-BAU INVEST 2007. Kft.

1185 Budapest, Űllői út 766.

(Budapest III. ker., Dobogókő utca 5.)

H. J. B. INVEST Kft.

1034 Budapest, Tímár utca 25.

(Budapest, III. ker., Hunor utca 21.)

III. KERÜLET, ÓBUDA-BÉKÁSMEGYER ÖNKORMÁNYZATA

1033 Budapest, Fő tér 3.

(Budapest, III. ker., Keled út)

ING BANK, BUDA PROJEKT

Ingatlanhasznosító Kft.

1068 Bp. Dózsa György út 84/b

(Budapest, XI. ker., Fehérvári úti piac mögötti lehatárolt)

KAFEX Ingatlanberuházó és Hasznosító Kft.

1027 Budapest, Tölgyfa utca 1–3.

(Budapest, II. ker., Kaesa utca 15–23., Ganz utca 16.)

KATLAN Befektetési Zrt.

1033 Budapest, Polgár u. 8–10.

(Budapest, III. ker., Csúcshegy-Hársánylejtő)

KULTURÁLIS ÖRÖKSÉGVÉDELMI HIVATAL

1014 Budapest, Táncsics Mihály utca 1.

(Budapest, III. ker., Keled út)

KULTURÁLIS ÖRÖKSÉGVÉDELMI SZAKSZOLGÁLAT

1036 Budapest, Dugovics Titusz tér 13–17.

(Budapest III. ker., Királyok útja 195–203; Budapest,
III. ker., Barát-patak – Ország út – Hadrianus utca –
Királyok útja által határolt terület; Budapest, II. ker.,
Budai Alsó rakpart, Budai Főgyűjtő – Duna-meder)

L. B. VETUS ARCHITECT

Ingatlanforgalmazó Kft.

1112 Budapest, Törökbálinti út 2.

(Budapest, XI. ker., Mezőkövesd utca 22.)

NEMZETI INFRASTRUKTÚRA

FEJLESZTÉSI ZRT.

1134 Budapest, Váci út 45.

(M0 autópálya déli szektora)

NN MŰVEK Kft.

1028 Budapest, Len utca 16.

(Budapest III. ker., Pusztakúti út 54.)

NURBONG PROPERTY Ingatlanforgalmazó és Hasznosító Kft.

1148 Budapest, Kerepesi út 52.

(Budapest III. ker. Nánási út 5–7. – Római part 4.)

OPUS-VIA

Ingatlanfejlesztő Kft.

1037 Budapest, Bóbita utca 2.

(Budapest III. ker., Lánglilom utca)

PROPSZT Szerkezetépítő Kft.

2083 Solymár, Vörösmarty utca 27.

(Budapest III. kr., San Marco utca 74.)

RÓMAI HORIZON Ingatlanforgalmazó és
Ingatlanfejlesztő Kft.

1053 Budapest, Veres Pálné u. 14. 3. em. 14.

(Budapest, III. Királyok útja 291.)

RÓMAI VÁR Kft.

1027 Budapest, Kandó Kálmán utca 6.

(Budapest XI. ker., Hunyadi János út – Házgyári út)

A BTM Aquincumi Múzeum munkatársainak 2008-ban megjelent publikációi

Publications by the staff of the Aquincum Museum in 2008

(Összeállította: Keszthelyi Anna)

(Compiled by Anna Keszthelyi)

Aquincumi füzetek 14. Aquincum: A BTM Aquincumi Múzeumának ásatásai és leletmentései 2007-ben = Excavations and rescue work at the Aquincum Museum in 2007 / szerk. Zsidi Paula, Vámos Péter. – Budapest : BTM, 2008. – (Aquincumi füzetek, ISSN 1219-9419; 14.) (Aquincum, ISSN 1219-9427)

ANDERKÓ Krisztián

Kutatások a Testvérhegy keleti előterében = Investigations in the eastern foreground of Testvérhegy (Budapest, III. ker., Bécsi út 262., Hrsz.: 20089/13). In: Aquincumi füzetek 14 (2008), pp. 105-118.

Római kori épületmaradványok feltárása Budaújlakon = Excavation of Roman period building remains in Budaújlak (Budapest, II. ker., Ürömi utca 37., Hrsz.: 14843/1). In: Aquincumi füzetek 14 (2008), pp. 16-23.

BESZÉDES József

Budapest XI. ker., Albertfalva, Hunyadi János út 14., Hrsz.: 43576/6. In: Aquincumi füzetek 14 (2008), pp. 197-198.

Budapest XXII. ker., Campona utca 1., Hrsz.: 232333/25. In: Aquincumi füzetek 14 (2008), pp. 198-199.

Kora római temető Nagytétényből. In: Ókor: Folyóirat az antik kultúrákról 7. évf. (2008) 4. sz., pp. 79-81.

Őskori és római kori lelőhelyek a Budai Skála bontása során = Prehistoric and Roman period sites uncovered during the demolition of the Budai Skála department store (Budapest, XI. ker., Október 23. utca – Körösy J. utca – Váli utca Bercesényi utca által határolt terület, Hrsz.: 4275/14/15/19/20) / -, Horváth László András. In: Aquincumi füzetek 14 (2008), pp. 141-157.

Római kori védőmű és török fürdő a pesti belvárosban = Roman period defensive works and a Turkish bath in the city of Pest (Budapest, V. ker., Pesti Barnabás utca 1., Hrsz.: 24312) / -, Papp Adrienn, Zádor Judit. In: Aquincumi füzetek 14 (2008), pp. 165-171.

BUDAI BALOGH Tibor

Beszámoló a katonaváros nyugati temetőjében végzett kutatásról = Report on the investigations conducted in the western cemetery of the Military Town (Budapest, III. ker., Bécsi út 271., Hrsz.: 18774/9). In: Aquincumi füzetek 14 (2008), pp. 40-56.

Kutatások az aquincumi katonaváros északnyugati zónájában = Investigations in the northeast zone of the Aquincum Military Town (Budapest, III. ker., Vörösvári út 103-105., Hrsz.: 16916/2). In: Aquincumi füzetek 14 (2008), pp. 57-65.

CHOYKE, Alice

Bone tool technology in Africa. In: Encyclopaedia of the history of science, technology, and medicine in non-western cultures / ed. Helaine Selin. – Berlin : Springer, 2008., pp. 406-412.

Csonteszközvizsgálatok a régészetben = Bone tool analysis in archaeology. In: Oktatónapok Százhalombattán: előadások a környezetregészetről, az örökségvédelem és az információs technológia régészeti alkalmazása köréből / szerk. Jerem Erzsébet, Mester Zsolt, Cseh Fruzsina. – Budapest : Archaeolingua, 2008., pp. 23-28.

Shifting Meaning and Value through Imitation in the European Late Neolithic. In: Import and Imitation in Archaeology / Peter F. Biehl, Juri Rassamakin. – Langenweissbach: Verlag Beier & Beran, 2008., pp. 5-22.

CSIPPÁN Péter

Ökológiai módszerek a régészetben: Esettanulmány a Dunakeszi-Székes-dűlő őskori településeiről előkerült állatmaradványok kapcsán = Ecological methods in archaeology: Case of the animal remains from Dunakeszi-Székes-dűlő. In.: *Archaeologiai Értesítő* 132 (2007), pp. 83-110.

ENDRŐDI Anna

Az ásástól a rekonstrukcióig. Konferencia a Budapesti Történeti Múzeumban – 2003. december 5. = From excavation to reconstruction. Conference in the Budapest History Museum, December 5, 2003. In.: *Ősrégészeti levelek* 7 (2005), pp. 5-7.
Budapest, XXI. ker., Csepel, északi szigetesűcs, Nagy-Duna sor, Hrsz.: 210007/2 / - -, Horváth M. Attila. In.: *Aquincumi füzetek* 14 (2008), pp. 200-202.
Kora bronzkori ház- és településrekonstrukció a Harangedény–Csepel-csoport Budapest (XI. kerület)–Albertfalva lelőhelyén = Reconstruction of an Early Bronze Age house and settlement at the Budapest–Albertfalva site of the Bell Beaker–Csepel group / - -, Reményi László. In.: *Ősrégészeti levelek* 7 (2005), pp. 128-134.

R. FACSÁDY Annamária

Earrings on stone monuments from Pannonia. In: *Thiasos: Festschrift für Erwin Pochmarski zum 65. Geburtstag* / hrsg: Christiane Franek, [et. al]. – Wien : Phoibos Verlag, 2008., pp. 229-242.

HÁRSHEGYI Piroska

Római kori településrészlet feltárása Budaörs határában = Excavation of part of a Roman period settlement at Budaörs (Budapest, XI. ker., Budaörsi út – Rupphegyi út, Hrsz.: 1289/2, 1296/1-3, 1528/17-18, és 1296/6). In.: *Aquincumi füzetek* 14 (2008), pp. 158-164.
Roman amphorae from the cast along the Ripa Pannonica. In: *Rei Cretariae Romanae Fautorum Acta* 40 (2008), pp. 173-178.

HAVAS Zoltán

Aquincum szőlői. In: *Ókor: Folyóirat az antik kultúrákról* 7. évf. (2008) 3. sz., pp. 98-100.
A cohors VII Breucorum régi-új Maximiniana jelzős bélyegű téglái = Die Stempelziegel mit dem alten-neuen Maximiniana-Ehrentitel der Cohors VII Breucorum. In: *Archaeologiai Értesítő* 133 (2008), pp. 129-132.
Római ültetőgödörök a Harsánylejtőn. In: *Budapest* 5. évf. (2008) 3. sz., pp. 34-36.
Szondázó kutatások az Óbudai Hajógyári-szigeten = Test excavations on Óbuda (Dockyard) Island (Budapest, III. ker., Hajógyári-sziget, Hrsz.: 23798/1, 23798/3, 23796/7, 23796/8). In.: *Aquincumi füzetek* 14 (2008), pp. 24-39.

HORVÁTH László András

Ein neuer Haustyp aus dem mittleren Neolithikum in der Umgebung von Budapest = A középső neolitikum új háztípusa Budapest környékéről. In.: *Ősrégészeti Levelek* 7 (2005), pp. 8-23.
Őskori és római kori lelőhelyek a Budai Skála bontása során = Prehistoric and Roman period sites uncovered during the demolition of the Budai Skála department store (Budapest, XI. ker., Október 23. utca – Körösy J. utca – Váli utca Beresényi utca által határolt terület, Hrsz.: 4275/14/15/19/20) / - -, Beszedes József. In.: *Aquincumi füzetek* 14 (2008), pp. 141-157.

HORVÁTH M. Attila

Budapest, XXI. ker., Csepel, északi szigetesűcs, Nagy-Duna sor, Hrsz.: 210007/2 / - -, Endrődi Anna. In.: *Aquincumi füzetek* 14 (2008), pp. 200-202.

H. KÉRDŐ Katalin

Der Statthalterpalast von Aquincum. In: *Domus: Das Haus in den Städten der römischen Donauprovinzen: Akten des 3. Internationalen Symposiums über römische Städte in Noricum und Pannonien* / hrsg: Peter Scherrer. – Wien : Österreichisches Archäologisches Institut, 2008., pp. 285-306.

KIRCHHOF Anita

- „Ab ovo ad Mala” The decorative system and reconstruction of the Red Dining Room at Balácsa = A balácsai vörös ebédlő dekorációs rendszere és rekonstrukciója. In: Balácsai Közlemények 10 (2008), pp. 42-111.
Budapest III. ker., Hunor utca 24-26., Hrsz.: 18730/2. In: Aquincumi füzetek 14 (2008), pp. 182-183.
Budapest III. ker., Bécsi út – Vörösvári út mentén (Bécsi út 174a-231. között), Bécsi út (Nagyszombat utca – Föld utca között), Vörösvári út (Gyenes – Törzs – Hévízi utca között), Hrsz.: 16094, 16292, 14772, 18131. In: Aquincumi füzetek 14 (2008), pp. 183-184.
Budapest III. ker., Pacsirtamező utca 30., Hrsz.: 17634. In: Aquincumi füzetek 14 (2008), pp. 184-185.
Budapest III. ker., San Marco utca 9. – Szomolnok utca 16., Hrsz.: 17513. In: Aquincumi füzetek 14 (2008), pp. 185-186.
Budapest III. ker., Selmeci utca 19., Hrsz.: 17408. In: Aquincumi füzetek 14 (2008), pp. 186-187.
Budapest III. ker., Bécsi út 211. – Nagyszombat utca 23., Hrsz.: 16292, 14772. In: Aquincumi füzetek 14 (2008), pp. 187-188.

KOROM Anita

- Budapest, III. ker., Királyok útja 313., Hrsz.: 63646. In: Aquincumi füzetek 14 (2008), p. 172.
Budapest, XIV. ker., Egressy út 113/j-k, Hrsz.: 40091/11. In: Aquincumi füzetek 14 (2008), pp. 199-200.

L. KURUCZ Katalin

- Aquincum Baráti Kör. In: Budapesti Helytörténeti Emlékkönyv 5. / kiad. a Budapesti Honismereti Társaság. – Budapest : Budapesti Honismereti Társaság, 2009., pp. 40-44.
A múzeumpedagógia lehetősége és gyakorlata az Aquincumi Múzeumban. In: Régészeti parkok Magyarországon: kísérleti és környezeti régészet, múzeumpedagógiai lehetőségek a régészeti parkokban: tudományos konferencia és bemutató napok / szerk. Mester Edit. – Budaörs : Budaörs város önkormányzata : Régiségbúvár Egyesület, 2008., pp. 89-95.

LÁNG Orsolya

- „Atriumos hosszúház-lakótraktus”: hitelesítő feltárás az aquincumi polgárváros északkeleti részén III = „Strip house with an atrium-residence wing”: authentication excavation in the northeastern part of the Aquincum civil town II. (Budapest, III. ker., Szentendrei út 139., Hrsz.: 19343/8). In: Aquincumi füzetek 14 (2008), pp. 71-80.
Budapest III. ker., Anikó – Csetz J. – Petúr – Csalmá utcák által határolt terület, Hrsz.: 23038/1, 23038/2. In: Aquincumi füzetek 14 (2008), pp. 176-178.
Budapest III. ker., Nánási út 39., Hrsz.: 23761/2. In: Aquincumi füzetek 14 (2008), p. 182.
Functions and phases: the “Peristyle-House” in the civil town of Aquincum. In: Domus: Das Haus in den Städten der römischen Donauprovinzen: Akten des 3. Internationalen Symposiums über römische Städte in Noricum und Pannonien / hrsg. Peter Scherrer. – Wien : Österreichisches Archäologisches Institut, 2008., pp. 271-284.
Középkori településnyomok és római kori épületmaradványok a Csúcshegy-Harsánylejtő területén = Medieval settlement traces and Roman period building remains in the area of Csúcshegy-Harsánylejtő (Budapest, III. ker., Csúcshegy-Harsánylejtő, Hrsz.: 20645/1-7, 20655/2-43, 20656/2, 20646/1). In: Aquincumi füzetek 14 (2008), pp. 133-140.
A newly discovered statue of Jupiter from Aquincum. In: Thiasos: Festschrift für Erwin Pochmarski zum 65. Geburtstag / hrsg. Christiane Franek, [et. al.]. – Wien : Phoibos Verlag, 2008., pp. 567-577.
Újabb adatok az aquincumi polgárváros déli részének közműhálózatához és beépítettségéhez (Budapest, III. ker., Szentendrei út 135-139., Hrsz.: 19343/8). In: Aquincumi füzetek 14 (2008), pp. 81-88.
Villa kilátással: Feltárások a Csúcshegy oldalában. In: Ókor: Folyóirat az antik kultúrákról 7. évf. (2008) 4. sz., pp. 82-84.

LASSÁNYI Gábor

- Előzetes jelentés az aquincumi polgárváros keleti (gázgyári) temetőjében 2007-ben végzett feltárásokról = Preliminary report on the excavations conducted in the eastern (Gas Factory) cemetery of the Aquincum Civil Town in 2007 (Budapest, III. ker., Záhony utca 7., Graphisoft Park, Hrsz.: 19333/48). In: Aquincumi füzetek 14 (2008), pp. 64-70.

MARÁZ Borbála

Budapest I. ker., Bérc utca 10., Hrsz.: 5319/6. In: Aquincumi füzetek 14 (2008), p. 197.

Budapest I. ker., Hadnagy utca 8-10., Hrsz.: 5973, 60006/2 / - -, Papp Adrienn. In: Aquincumi füzetek 14 (2008), pp. 196-197.

NÉMETH Margit

Wohnhaus und öffentliches Gebäude – Beiträge zur Topographie des Statthaltersitzes von Aquincum.

In: Domus: Das Haus in den Städten der römischen Donauprovinzen: Akten des 3. Internationalen Symposiums über römische Städte in Noricum und Pannonien / hrsg: Peter Scherrer. – Wien : Österreichisches Archäologisches Institut, 2008., pp. 307-321.

SZILAS Gábor

Budapest III. ker., Királyok útja 291., Hrsz.: 63629/5. In: Aquincumi füzetek 14 (2008), pp. 172-175.

Próbafeltárás a csúcshegyi római villa környezetében III = Test excavations in the region of the Roman villa on Csúcshegy III (Budapest, III. ker., Harsánylejtő) / - -, M. Virág Zsuzsanna. In: Aquincumi füzetek 14 (2008), pp. 119-132.

Többrétegű őskori lelőhely feltárása a békásmegyéri Duna-parton = Excavation of a multi-layered prehistoric site on the banks of the Danube bank Békásmegyér (Budapest, III. ker., Királyok útja 293., Hrsz.: 63630). In: Aquincumi füzetek 14 (2008), pp. 89-104.

SZIRMAI Krisztina

A Peristyle House in the northern part of the Canabae in Aquincum. In: Domus: Das Haus in den Städten der römischen Donauprovinzen: Akten des 3. Internationalen Symposiums über römische Städte in Noricum und Pannonien / hrsg: Peter Scherrer. – Wien : Österreichisches Archäologisches Institut, 2008., pp. 323-331.

The representations of Pan, Silvanus, Silvanae and Priapus in Aquincum. In: Cultus deorum: Studia religionum ad historiam : in memoriam István Tóth / szerk. Szabó Ádám, Vargyas Péter. – Pécs : PTE BTK Ókortört. Tansz., 2008., pp. 231-250.

VÁAMOS Péter

Budapest III. ker., Ipartelep utca 64., Hrsz.: 64054/29. In: Aquincumi füzetek 14 (2008), pp. 175-176.

Genius representation from the northern region of the Aquincum Military Town. In: Cultus deorum: Studia religionum ad historiam : in memoriam István Tóth / szerk. Szabó Ádám, Vargyas Péter. – Pécs : PTE BTK Ókortört. Tansz., 2008., pp. 251-258.

M. VIRÁG Zsuzsanna

Budapest II. ker., Szépvölgyi út 14., Hrsz.: 14863/31 / - -, Kárpáti Zoltán. In: Aquincumi füzetek 14 (2008), pp. 188-191.

Budapest II. ker., Örömi utca 57., Hrsz.: 14870 / - -, Kárpáti Zoltán. In: Aquincumi füzetek 14 (2008), pp. 191-193.

Budapest III. ker., Nánási út 69., Hrsz.: 23744/2. In: Aquincumi füzetek 14 (2008), pp. 178-182.

Data on the settlement history of the late Lengyel period of Transdanubia on the basis of two sites from the Kisalföld (Small Hungarian Plain) (A preliminary evaluation of the sites Győr-Szabadrétdomb and Mosonszentmiklós-Pálmajor) / - -, Figler András. In: The Lengyel, Polgár and related cultures in the Middle/Late Neolithic in Central Europe / ed. Janusz Kozłowski, Raczky Pál. – Krakko : Polska Akademia Umiejętności, 2007., pp. 345-364.

Középső rézkori épületek rekonstrukciós lehetőségeiről = Reconstruction of a Middle Copper Age house. In: Ósrégészeti levelek 7 (2005), pp. 60-72.

Próbafeltárás a csúcshegyi római villa környezetében III = Test excavations in the region of the Roman villa on Csúcshegy III (Budapest, III. ker., Harsánylejtő) / - -, Szilas Gábor. In: Aquincumi füzetek 14 (2008), pp. 119-132.

ZSIDI Paula

Lehet-e összhang? Régészeti örökség és városfejlesztés Óbudán. In: Óbuda-Békásmegyer területén kialakult tájhasználati konfliktusok feltárása / szerk. Csemez Attila. – Budapest : Guckler Károly Természetvédelmi Közalapítvány, 2008., pp. 11-23.

Régészeti feltárások Budapest területén 2007-ben = Archaeological excavations in the territory of Budapest in 2007. In: Aquincumi füzetek 14 (2008), pp. 8-13.

Wohnhaustypen und Stadtstruktur in der Zivilstadt von Aquincum. In: Domus: Das Haus in den Städten der römischen Donauprovinzen: Akten des 3. Internationalen Symposiums über römische Städte in Noricum und Pannonien / hrsg: Peter Scherrer. – Wien : Österreichisches Archäologisches Institut, 2008., pp. 251-270.

